МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ПУЛЮЯ

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В ГЕОЕКОНОМІЧНОМУ ПРОСТОРІ

МОНОГРАФІЯ

Тернопіль
2024

УДК 339.9

Рецензенти:
Метеленко Наталя Георгіївна, доктор економічних наук, професор, директор Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету
Муравський Володимир Васильович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування Західноукраїнського національного університету
Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Розвиток соціально-економічних систем в геоекономічному просторі: колективна монографія /за ред. д.е.н., проф. С.М. Співака. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2024. 318 с.

Монографія є результатом наукових досліджень колективу авторів та присвячена дослідженню наступних питань: теорія та методологія бухгалтерського обліку суб'єктів ринку в умовах цифрової економіки; сучасні управлінські процеси у контексті соціально-економічних та просторових змін; використання інформаційних технологій в розвитку науки та економіки.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів, студентів вищих навчальних закладів, а також фахівців підприємств різних форм власності.

За достовірність поданих до друку матеріалів відповідальність несуть автори.

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (протокол № 6 від 18 червня 2024 р.)

ISBN 978-617-7875-82-5

©Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ І	
ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ	6
Білоус Ольга	
Облік і оподаткування: історичний аспект	7
Королюк Тетяна	
Електронний документообіг в обліковій системі підприємства	17
Краузе Ольга	
Сучасний стан та перспективи розвитку економічного контролю в умовах діджиталізації	49
Кундеус Олександр	
Становлення та розвиток консалтингових послуг	84
Синькевич Надія	
Особливості обліку, аналізу та аудиту в будівельній галузі	94
Співак Сергій	
Використання сучасних інформаційних систем у процесі підготовки фахівців з обліку і оподаткування в умовах цифрової економіки	125
Хомин Петро	
Бухгалтерський облік в Україні: проблеми теорії й практики	134
РОЗДІЛ ІІ	
СУЧАСНІ УПРАВЛІНСЬКІ ПРОЦЕСИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПРОСТОРОВИХ ЗМІН	179
Гарматій Наталія	
Дослідження цифровим інструментарієм на основі економіко-математичного моделювання динаміки розвитку малого та середнього бізнесу в Україні	180
Дмитрів Дмитро, Дмитрів Олена	
Сучасник стан та проблеми міжнародних вантажних автомобільних перевезень (МВАП) в Україні	192
Зяйлик Марія, Машлій Галина	
Розвиток інтелектуального капіталу як чинник відновлення та зміцнення економіки України	209
Краузе Ольга, Гумен Юрій	
Соціальна відповідальність врядування в умовах повномасштабної війни	219

Мартиняк Ірина
Розвиток соціально-економічних систем в умовах подвійного переходу: виклики для України та напрями трансформацій 230
Шведа Наталія, Ратинський Вадим
Стратегічні пріоритети розвитку підприємств сфери послуг 241
Юрик Наталія, Луциків Іванна
Технології та прийоми управління іміджем компанії 254
РОЗДІЛ ІІІ
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ЕКОНОМІКИ 264
Король Світлана
Особливості розвитку страхових компаній: прагматизм управління в умовах сьогодення 265
Кудлай Віра
Цифрові технології як фактор трансформації світової економіки 298
Сверстюк Андрій, Радчук Дмитрій, Хемій Андрій, Гунька Віктор
Оптимізація та менеджмент аналітичного пошуку літератури 308

ПЕРЕДМОВА

Монографія «Розвиток соціально-економічних систем в геоекономічному просторі» видається у рамках теми наукового дослідження «Теорія та методологія бухгалтерського обліку суб'єктів ринку в умовах цифрової економіки» (номер державної реєстрації 0121U108510). Монографія є ґрунтовним дослідженням, що охоплює широке коло питань, пов'язаних з еволюцією соціально-економічних систем під впливом глобальних економічних процесів.

У першому розділі «Теорія та методологія обліку, аналізу та оподаткування суб'єктів ринку в умовах цифрової економіки» зосереджується увага на актуальних питаннях у сфері бухгалтерського обліку та аудиту. Зокрема розглядаються питання історії розвитку облікової системи, впровадження електронного документообігу та інформаційних технологій в обліку, основи консалтингу та практичні виміри аудиту й оподаткування, основи економічного контролю у зв'язку з цифровими змінами.

Другий розділ «Сучасні управлінські процеси у контексті соціально-економічних та просторових змін» аналізує вплив просторових змін на управлінські процеси. Автори акцентують увагу на необхідності адаптації управлінських підходів до нових соціально-економічних умов для забезпечення ефективного функціонування організацій. Зосереджується увага на актуальних питаннях, пов'язаних з міжнародними вантажними автомобільними перевезеннями в Україні, проводиться аналіз поточного стану та ідентифікація ключових проблем цієї галузі, стратегічному розвитку у сфері послуг, формуванні корпоративного іміджу, галузевий стратегій та їх адаптації до мінливих умов геоекономічного середовища.

У третьому розділі «Використання інформаційних технологій в розвитку науки та економіки» акцентується на дослідженні актуальних питань, пов'язаних із застосуванням інформаційних технологій в контексті наукового та економічного прогресу. Автори аналізують, як інформаційні технології впливають на результативність наукових досліджень, стимулюють інновації бізнесу. Також розглядаються перспективи та виклики, пов'язані з використанням інформаційних технологій у сучасній науці та економіці.

Для науковців, підприємців, викладачів ВНЗ, аспірантів та студентів.

РОЗДІЛ І
ТЕОРІЯ ТА МЕТОДОЛОГІЯ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ СУБ'ЄКТІВ РИНКУ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Білоус Ольга
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту

ОБЛІК І ОПОДАТКУВАННЯ: ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ

В наукових колах не існує чітких підтверджень щодо часу і місця виникнення обліку, більшість літературних джерел вказують на виникнення обліку орієнтовно 6 000 років тому. Матеріальними передумовами зародження та розвитку обліку визначено зникнення первісного ладу, утворення сім'ї та приватної власності. З виникненням приватної власності постала необхідність перераховувати (облікувати) власне майно та дбати про його збереження, раціональне використання та примноження.

Отже, причиною зародження обліку є виникнення гострої необхідності ведення власного господарства, потреби облікувати майно, зіставляти доходи з витратами. Первісним людям облік не був потрібним, бо їм просто не було що рахувати і облікувати, все що вони здобували, одразу ж і споживалось.

Аналіз історичних джерел свідчить, що найбільш організованою система обліку за стародавніх часів була в Єгипті, Римі та Греції. Основним призначенням обліку на той час було забезпечення чіткої фіксації та контролю фактів господарювання. На початках контроль проводили за допомогою інвентаризації, яка забезпечувала можливість визначати реальний стан справ, та документації, письмова фіксація результатів інвентаризації. Обліковою роботою займались спеціально навчені, найбільш обдаровані люди.

Ще в давньоіндійських громадах були фахівці з обліку ведення сільськогосподарського виробництва. Такі фахівці високо цінувались і утримувались за рахунок громади, адже облікові дані допомагали громаді підтримувати порядок.

Накопичення облікових даних надавало можливість першим керівникам здійснювати прогнозування, зокрема здійснювалось прогнозування коли слід робити великі запаси, а коли необхідно мігрувати на інші території.

Отже, зростання господарських потреб зумовило появу рахівництва та обліку, який в міру примноження благ ставав дедалі розвиненим. Необхідність фіксації чисел зумовила виникнення прообразу бухгалтерських документів, в ті часи це були зарубки або рисочки на якому-небудь підручному матеріалі: палиці, шкіра, глиняні таблички та інше [7].

Деякі науковці однією з причин виникнення письменності називають необхідність фіксувати облікові записи.

На певному етапі розвитку людства, його економічного життя, простий спосіб обліку перестав відповідати ступеню розвитку поділу праці та господарської діяльності. Надлишок продуктів і початок натурального обміну зумовили розвиток рахівництва та обліку. Надлишок продуктів зумовив необхідність їх зберігання у певному місці, що започаткувало розвиток складського обліку.

Невпинний розвиток економічного життя призвів до того, що простої фіксації кількісного складу наявних предметів стало недостатньо, виникла необхідність облікувати надходження і видатки, так виник прибутково-видатковий облік з певними правилами записів. Так, наприклад у XX ст. до н.е. у Месопатамії записи про надходження матеріальних цінностей містили наступні відомості: кількість і види предметів, що надійшли; відомості про особу, від якої надійшли предмети; відомості про покупця; дата надходження [7].

Наведені принципи обліку лягли в основу сучасних прибутково-видаткових документів. Наступним етапом розвитку обліку стало впровадження розрахунків між окремими суб'єктами господарювання.

З розвитком торгівлі й товарно-грошових відносин пов'язано виникнення та впровадження в обіг монет і розвиток грошової системи. Виникла необхідність встановлення ступеня еквівалентності окремих предметів, здійснення грошових розрахунків за кожною операцією купівлі-продажу. Окрім того виникла потреба обміну різних грошей, на початках цю проблему вирішували шляхом зважування грошей, надалі ваговий коефіцієнт був замінений більш прогресивним, рахунковим. Такі зміни надали нового імпульсу до вдосконалення обліку.

Наступним поштовхом до вдосконалення обліку була необхідність підведення підсумків господарських операцій станом на певну дату та за певний період часу. За підсумками діяльності господарюючих суб'єктів почали виділяти залишки матеріальних цінностей і боргових зобов'язань на певну дату. Так виникли перші прототипи Касової і Головної книг.

Значним поштовхом до розвитку обліку стало зародження банківської системи. Перші банківські операції було проведено в Вавилоні (південь сучасного Іраку). Люди несли коштовності та гроші до храму в якості пожертви. Перед жерцями постало питання зберігання та примноження цих скарбів. Жерці вкладали гроші у вигідні підприємства, а також давали людям на певний термін з сплатою відсотків за користування. За своєю сутністю це були перші кредити.

Згодом надання таких кредитів почало приносити жерцям найбільший дохід, так виникли перші депозити, а прибуток приносила маржа [6].

Орієнтовно у VI ст. до н.е. перші банки з'явились у Давній Греції, на початках ці банки лише зберігали металеві гроші та видавали позички. Банки зазвичай розміщувались на торговій площі (агорі) і представляли собою обмінні столи. Банківські операції здійснювались окремо по кожному клієнту за прибутково-видатковим принципом.

Банкіри Давньої Греції (трапези і трапезіти) виконували наступні види діяльності: видавання позик; проведення фінансових операцій між громадянами; перевірка монет на предмет підробки; прийом депозитів і вкладів на зберігання.

Слід звернути увагу, що вже в ті часи банківські вклади поділялись на два види: на фіксований термін і до затребування.

Функції банків виконували також храми, вони приймали внески на зберігання. Дуже цікавою була система зберігання таких вкладів, вклади розміщувались в глиняних горщиках і маркувались буквами грецького алфавіту, за суттю таке маркування можна назвати присвоєнням інвентарного номеру. Окрім глиняних горщиків використовували також і іншу тару: металеву, дерев'яну, з шкіри, з текстилю. Ця система зберігання так і називалась – «економікою горщиків» [6].

Відсутність правової основи такої банківської діяльності часто призводила до виникнення конфліктів між банкірами та клієнтами з приводу обліку боргових зобов'язань і вимог до них.

У давньому Римі, на відміну від Давньої Греції, перевагу надавали прикладним наукам, значна увага приділялась фінансовій сфері та її юридичному регулюванню. Римляни успішно засвоїли досвід грецьких міняльних контор, а успіхи в галузі права сприяли забезпеченню правового регулювання та захисту комерційних угод. Облік здійснювався відповідно до встановлених юридичних норм та правил. Римське право вважається одним з найбільших досягнень античного світу.

Багато положень, що пов'язані з зародження господарського обліку можна знайти в кодексі Юстиніана. За розпорядженням Римського імператора Юстиніана Першого (482-565 рр.) були зібрані та систематизовані всі римські закони. По всій країні юристи фіксували закони, цей процес тривав п'ять років, в результаті було сформовано «Кодекс Юстиніана», який пізніше дістав назву «Звід цивільного права». Фравію Трибоніану, як одному з визначних юристів того часу, імператор доручив знайти правознавців, які б здійснили коментар зібраних законів. «Звід цивільного права» набрав чинності у 534 р. і

складався з трьох частин: «Кодекс Юстиніана» – збірник законів; «Дигести» – тлумачення зібраних законів; «Інституції» («Основи») – підручник з права для студентів-юристів. Це була перша вдала спроба систематизації законів.

Після зникнення Римської імперії з політичної карти світу «Звід цивільного права» тривалий період часу був забутий і лише на рубежі XIV-XVст. Древні тексти були знайдені професорами-юристами Болонського університету та практично відразу відбулась їх інтеграція у європейське законодавство. З того часу «Звід цивільного права» залишається принциповою основою правових систем більшості європейських держав [4].

Римське право, розквіт якого припадає на II-I ст. до н.е., мало значний вплив на розвиток обліку. Основоположні постулати римського права актуальні й по сьогоднішній день (рис.1).

Рис. 1. Постулати римського права в бухгалтерському обліку [7]

Слід зазначити, що Рим запозичив і адаптував для власних потреб не лише грецьку, але й східну культуру. Римська система обліку, ґрунтуючись на попередньому досвіді, успішно поглиблювалась і розвивалась. Для щоденних записів використовувались пам'ятні книги, які мали назву Меморіал. У державному рахівництві використовувались Бреваріуми, це спеціальні книги, де відображався як загальнодержавний кошторис, так і звітність по кожній провінції.

Римські терміни, такі як дебет, кредит, сальдо, депозит, акцепт та інші, є основою сучасного бухгалтерського обліку. Більшість термінів походять з латинської мови, наприклад, «дебет» перекладається як «він повинен», а «кредит» – «він вірить» [11].

Свідченням розвитку облікової справи середньовіччя є збережені стародавні папіруси, що містять інвентарні списки рухомого та нерухомого майна. Також про високу культуру обліку середньовіччя свідчить той факт, що в Єгипті того часу існувала школа писців, які мали доволі високий статус у суспільстві, а підготовкою висококваліфікованих рахівників займались жерці при храмах, де діяли

власні навчальні академії та бібліотеки. Історичним підтвердженням тому є збережений підручник, який має назву «папірус Ринда» [1].

У середньовіччі також відбулось і безпосереднє регулювання господарських операцій за допомогою обліку. Так ще у 1263 р., за часів правління Альфонса Мудрого у Кастилії (Іспанія), був виданий спеціальний Закон, відповідно до якого державні керівники були зобов'язані складати щорічну звітність. У цей період було сформовано три основні системи господарського обліку: проста, камеральна і подвійна (рис. 2).

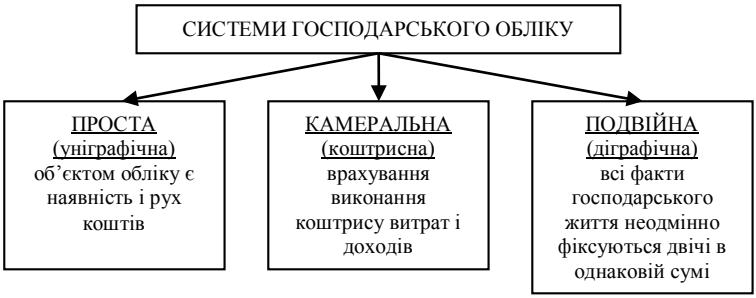

Рис. 2. Основні системи бухгалтерського обліку, середньовіччя [7]

Наведеними системами бухгалтерського обліку послуговуються і в сучасному обліку: просту систему використовують малі підприємства, які використовують спрощену систему обліку і звітності; камеральну систему використовують неприбуткові організації; подвійна система обліку застосовують у всіх підприємствах (за виключенням деяких малих).

Саме з виникненням подвійного запису ідентифікують появу бухгалтерського обліку.

У XIII ст. окрім подвійного запису також з'явились журнали господарських операцій до яких заносили факти здійснення господарських операцій, журнал вели як окремо, так і в комплексі з записами на рахунках. Комбінування внесення облікових записів в журналі господарських операцій з записами на рахунках пізніше сприяло виникненню спеціалізованої форми бухгалтерського обліку, нині ця форма має назву «Журнал-Головна».

Нарощування темпів економічного розвитку у часи середньовіччя сформувало необхідність з метою оптимізації обліку групувати однотипні предмети і господарські операції, так виникло поняття рахунків і облікових регістрів. Призначенням рахунків було

ідентифікація (кодування) матеріальних цінностей та господарських операцій, спеціальні записи до них здійснювались в регістрах.

Значний внесок у розвиток бухгалтерської справи за часів середньовіччя належить італійцям, які перші перейшли до капіталістичних відносин, а бурхливий розвиток товарно-грошового господарства вимагав суворого контролю. Велике значення мав також той факт, що італійці були наближеними до римських традицій, де на високому рівні було розвинуто правове регулювання майнових відносин.

Накопичення значного досвіду італійськими підприємцями слугувало джерелом багатьох праць щодо ведення фінансового обліку.

У 1458 р. у працях Бенедетто Котрульї, математика і богослова, вперше про бухгалтерський облік згадується як про науку. Автор, з одного боку, розглядав бухгалтерський облік як знаряддя управління окремим підприємством, а з іншого, як універсальну методологічну науку.

Переломним моментом розвитку бухгалтерського обліку вважається видання у 1494 р. у Венеції італійським монахом, математиком Лукою Пачолі першого письмового твору про господарський облік – «Трактат про рахунки та записи». Лука Пачолі зібрав і систематизував відомості про прийоми ведення торгових рахунків купцями того часу. Аналіз практичної діяльності купців дозволив автору сформувати основи методики обліку, вперше було описано нову систему обліку, так звану подвійну бухгалтерію (подвійний запис).

Саме з цією історичною подією, в епоху Пізнього Середньовіччя облік почав розглядатися як наука. Система подвійного запису поступово поширилась до країн Центральної і Західної Європи. Послідовниками Луки Пачолі, «батька бухгалтерії», стали Г. Грамматеус, Я. Імпін, Д. Манчіні, В. Менгрі, А. Пієтро, В. Швайкер.

Авторству Луки Пачолі належить визначення п'яти базових положень бухгалтерського обліку (табл. 1), які не втратили своєї актуальності і по сьогоднішній день.

Виникнення термінів «бухгалтер» і «бухгалтерія» теж припадає на середньовіччя (XV ст.) і має німецьке походження, на той час всі господарські операції записувались до великої книги (Grossbuch), відповідно походження слова «бухгалтер» – «Buch» (книга) і «Halter» (утримувач), тобто бухгалтер, це людина, яка є відповідальною за ведення записів і збереження документу.

Таблиця 1

Базові положення бухгалтерського обліку, Лука Пачолі [7]

Положення	Сутність
Подвійний запис	не послуговуючись термінами «дебет» і «кредит» сформував персоналі стичну модель бухгалтерського обліку, сформував основу для юридичного тлумачення. Дане досягнення має підтвердження в роботах Дж. Чербоні, Е. Дегранж
Персоналістична модель	дана модель сформувала можливість самостійного розгляду таких категорій бухгалтерського обліку, як дебет і кредит. Модель сформувала передумови для виділення бухгалтерського обліку в самостійну науку
Розгляд бухгалтерського обліку як самостійного методу	в основу покладено застосування подвійного запису, використовується для відображення господарських процесів
Подвійний запис на рахунках	розглядається науковцем як система (план) обліку. На думку вченого, організація системи (плану) повинна залежати від визначеної мети
Моделювання (таке моделювання ґрунтувалось на комбінаториці)	формує можливість побудувати загальну модель. За даної моделі будь-яке облікове завдання може тлумачитися як окремий випадок

За часів Нової доби, коли великі географічні відкриття стимулювали приплив до Європи значних грошових потоків, стрімкого розвитку капіталістичних відносин та пожвавлення торгівлі, бухгалтерський облік почав розвиватися ще активніше, почав формуватися фінансовий облік, калькуляція і управлінський облік. Стрімкий розвиток бухгалтерського обліку, у свою чергу, сприяв промисловій революції.

З моменту впровадження в облікову практику подвійного запису і до XVI ст. бухгалтерський облік було сформовано у логічну систему, яка містила: інвентарний рахунок, рахунки між кредиторами та боржниками, прибутково-видаткові операції.

В період XVII-XVIII ст., зв'язку з пожвавленням торгівлі, невпинним розвитком господарських відносин, появою великих підприємств, що призводило до зростання обсягів рахівництва і необхідності розподілу праці працівників, що здійснювали рахівництво, виникла необхідність вдосконалення облікових операцій. З метою уможливлення розподілу праці було запропоновано дві нові форми обліку: німецьку (описану Ф. Гельвигом) і французьку (описана М. Портом). Методи створення цих моделей різні. Так, Ф. Гельвиг поєднав касову книгу, яка була типовою для німецького камерального варіанту, з журналом італійської форми. Так з'явилось дві книги:

Меморіал, який передбачав фіксування всі записів окрім касових і Касова книга, яка відображала рух грошових коштів.

У 1676 р. Ж.П. Саварі (1676 р.) запропонував, а італієць Ф. Гаратті (1688 р.) впровадив розмежування систематичного запису на синтетичні та аналітичні рахунки, а також доповнив форму реєстраційним журналом, що був регістром систематичного запису. Даний журнал використовують і в сучасному обліку. Наступним вдосконаленням ведення рахівництва було вдосконалення М. Тома (1631 р.) структури хронологічних записів, для зручності відображення складних статей було впроваджено колонки для часткових і загальних сум. Також в цей період в практику рахівництва було впроваджено баланс як звітну форму.

Накопичення практичного досвіду та вдосконалення ведення рахівництва відбувалося протягом багатьох століть, в результаті виникла необхідність теоретичного узагальнення накопиченого досвіду у формі наукової теорії, яка дістала назву рахункознавства.

Всі ці досягнення в сфері обліку дали значний поштовх до розвитку науки обліку. Період ствердження теоретичних засад обліку як науки, узагальнення та удосконалення практики, припадає на XIX – середину XX ст. Зародження обліку як науки, пожвавлення теоретичних розробок, сприяло удосконаленню практики [9, с. 4].

Саме в цей період було закладено ряд важливих нововведень:

– розмежування окремих напрямів обліку;
– дістали розвитку основні облікові теорії;
– сформовано основи форм та моделей обліку;
– сформовано тлумачення предмету і методів обліку;
– здійснено перші спроби класифікації рахунків;
– здійснено розподіл на синтетичний та аналітичний облік;
– започатковано понятійний апарат обліку;
– тощо.

Слід зауважити, що період з другої половини XIX ст. – початку XX ст. для більшості європейських країн характеризувався складними процесами історичного розвитку (буржуазно-демократичні та соціальні революції), що мали значний вплив на розвиток науки, освіти і культури. Також для зазначеного періоду характерне значне пожвавлення розвитку бухгалтерської наукової думки, підтвердженням цьому є поява саме в цей період великої кількості наукових праць з бухгалтерського обліку. Саме в цей період вчені багатьох країн дійшли висновку, що бухгалтерський облік є наукою. Передумовами визнання бухгалтерського обліку наукою стали наступні історичні факти (події):

– створення великих підприємств, що були відокремлені від власника;

– формування акціонерного капіталу;

– поява та розвиток фондових бірж;

– пожвавлення торгівлі;

– пожвавлення промислової діяльності;

– розмежування капіталу й прибутку

– зростання економічної активності корпоративних підприємств (зростання торгових оборотів, пожвавлення біржової активності);

– формування інституту аудиторів.

Значний внесок в розвиток бухгалтерського обліку як науки було здійснено італійськими, французькими та німецькими науковцями. Значний внесок у розвиток бухгалтерського обліку як науки належить також американським науковцями, які створили власну школу бухгалтерського обліку. Найбільш яскравими представниками американської школи, відомими на весь світ, є А. Лерч (1866-1936 рр.), Р. Монтгомері (1872-1953 рр), В. Пагон (1889-1991 рр.), Д. Мей (1875-1961 рр.).

На початку 70-х рр. ХХ ст. в епоху колосальних економічних, технічних і політичних трансформацій роль бухгалтерського обліку невпинно зростає. У зв'язку з стрімким розвитком світових економічних зв'язків, активністю міжнародних корпорацій, значним ускладненням ведення бізнесу стали відмінності в облікових системах різних країн, постала гостра необхідність стандартизації прийомів ведення бухгалтерського обліку. З метою розв'язання даної проблеми у червні 1973 р. було утворено та започатковано діяльність Міжнародного комітету з розробки бухгалтерських стандартів, комітет було представлено науковцями з 14 країн: Велика Британія, Нідерланди, Йорданія, Італія, Мексика, ПАР, Індія, Японія, Південна Корея, США, ФРН [7]. Основним завданням комітету визначено розроблення єдиних стандартів ведення бухгалтерського обліку.

Отримання Україною у 1991 р. незалежності та входження до європейського простору також обумовили необхідність вдосконалення методології ведення бухгалтерського обліку. На основі загальної системи методологічних підходів було розроблено комплекс методологічного інструментарію та власну стратегію формування вітчизняної системи бухгалтерського обліку [8].

Початок реформування системи бухгалтерського обліку було закладено у 1992 р. Указом Президента «Про перехід України до загальноприйнятої в міжнародній практиці системи обліку і статистики». Проте реальне реформування обліку та звітності в Україні

у липні 1999 р. з підписанням Закону «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні». Для забезпечення виконання норм зазначеного закону протягом 1999-2002 рр. Методологічною радою з бухгалтерського обліку було напрацьовано стандарти бухгалтерського обліку.

Перехід України на міжнародні стандарти фінансової звітності є необхідною передумовою інтеграції в міжнародний економічний простір.

Список використаних джерел:

1. Алєксєєнко І. Історія Розвитку Бухгалтерського обліку. URL: https://buhplatforma.com.ua/article/8749-storya-profes-buhgaltera
2. Белова І.М., Спільник І.В. Бухгалтерський облік в Україні у XIX-XX століттях. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2017. Вип. 14, Ч. 1. С. 22-26.
3. Бухгалтерський облік як наука: від основ до наукової картини світу [колективна монографія] /за ред. В.Я. Плаксієнка. К.: «Центр учбової літератури», 2021. 340 с.
4. Гельфельд М., Прокопишина О. Частина 4 – Corpus iurus civilis; «Звід цивільного права» 529 року. URL: https://www.dw.com/uk
5. Жук В.М. Розвиток теорії бухгалтерського обліку: інституціональний аспект: монографія. К.: ННЦ «ІАЕ», 2018. 408 с.
6. Історія розвитку банків та депозитів. URL: https://www.universalbank.com.ua/blog/istoriya-rozvitku-bankiv-ta-depozitiv
7. Корягін М.В., Чік М.Ю. Основи наукових досліджень: навчальний посібник. URL: https://pidru4niki.com/70305/buhgalterskiy_oblik_ta_audit/poryadok_zdiysnennya_buhgalterskih_naukovih_doslidzhen#418
8. Корягін М.В., Куцик П.О. Концептуальний розвиток методології бухгалтерського обліку: монографія. Львів: ЛКА, 2015. 239 с.
9. Мних Є.В., Швець В.Є., Яремко І.Й. Розвиток обліку в Галичині (історичні та методичні аспекти): монографія. Львів: Каменяр, 2000. 208 с.
10. Стахів І.М. Історія формування бухгалтерського обліку в рамках нормативної теорії. *Економіка і суспільство.* 2022. Вип. 44. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-98
11. Цікаві факти про бухгалтерський облік. URL: https://msu.edu.ua/novini/cikavi-fakti-pro-buxgalterskij-oblik/

Королюк Тетяна
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту

ЕЛЕКТРОННИЙ ДОКУМЕНТООБІГ В ОБЛІКОВІЙ СИСТЕМІ ПІДПРИЄМСТВА

Вступ. Зі збільшенням обсягів збору даних зростають і наші потреби в електронному документообігу. Дотримання нормативних вимог і захист конфіденційних даних – це важливе завдання, яке стає ще складнішим, якщо немає комплексної стратегії. У той же час, усі дані у світі марні, якщо неможливо швидко отримати до них доступ і використати їх для покращення документообігу. Система електронного документообігу нівелює ці ризики, пропонуючи безліч переваг для покращення та оптимізації організаційної ефективності, зрештою заощаджуючи час і дозволяючи підприємству зосередитися на головному – досягненні найкращих результатів та розвитку бізнесу.

Ринок систем електронного документообігу готовий до зростання в найближчі роки. Експерти очікують, що до 2029 року ринок досягне середньорічного темпу зростання на рівні 17%, а його ринкова вартість складе $16,24 млрд. [1].

Експерти прогнозують, що навіть попри те, що кількість сторінок, надрукованих у світі, зменшується, все ще залишається значна кількість паперу для інших цілей, окрім газет, журналів тощо. З іншого боку, статистика програмного забезпечення для електронного документообігу та управління документами в хмарі показує, що підприємства переходять на цифрові процеси. Однак більшість все ще використовує папір у тандемі з цифровими інструментами. Більше того, значна кількість компаній переміщує свої дані в хмару, незважаючи на виклики, які це створює. У зв'язку з цим, статистика сфери застосування електронного документообігу показує позитивну перспективу з очікуваним двозначним зростанням у найближчі кілька років.

Впровадження електронного документообігу підтверджують наступні факти [2]:

– 62% осіб, відповідальних за прийняття рішень у сфері IT, стверджують, що відділи продажів використовують інструменти цифрового документообігу. Серед інших провідних відділів - маркетинг (57%), фінанси (53%) та IT (41%).

– 47% осіб, відповідальних за прийняття рішень в IT, стверджують, що їхні організації використовують процеси цифрового документообігу.

– 72% осіб, відповідальних за прийняття рішень в IT, стверджують, що їхні організації використовують комбінацію паперових та цифрових процесів. 13% стверджують, що вони використовують виключно цифрові процеси.

– 61% осіб, відповідальних за прийняття рішень в IT, заявили, що міграція в хмару є важливою ініціативою для підвищення цифрової зрілості їхньої організації.

– 36% осіб, відповідальних за прийняття рішень у сфері IT, стверджують, що вони розширюють або модернізують впровадження рішень для цифрового документообігу впродовж наступних 12 місяців. Водночас 35% заявили, що вони впровадили, але не будуть розширювати або модернізувати ці технології.

– 71% осіб, відповідальних за прийняття рішень у сфері IT, які походять з компаній, що не розглядають оцифрування документообігу як «стандартний протокол», кажуть, що це ставлення змінюється.

– У 2020 році у світі було надруковано 2,8 трильйона сторінок, що на 14% менше порівняно з попереднім роком після повільного, але неухильного зниження протягом кількох років.

– У 2020 році 50% друку вдома було зроблено для робочих цілей, 18% – для шкільних або освітніх цілей і 32% - для особистих цілей.

– За прогнозами експертів, до 2025 року буде надруковано 2,3 трильйона сторінок. Незважаючи на зниження обсягів друку, ця цифра все ще становить 4,4 мільйона сторінок, які друкуються у світі щохвилини, що еквівалентно 39 футбольним полям.

– 23% зареєстрованих інвестиційних консультантів заявили, що інвестують в інструменти цифрового документообігу та електронного підпису.

Успішними кейсами цифровізації інформаційних процесів вітчизняних підприємств в напрямку впровадження електронного документообігу є наступні. Компанія «Грайф Флексіблс Україна» здійснила процес цифровізації своїх інформаційних процесів шляхом впровадження електронного документообігу з 2019 року [3]. Цей процес зайняв 2-3 місяці. Основними мотивами цифрової трансформації були значні витрати на папір та необхідність підвищення ефективності роботи офісних працівників. Серед результатів цифровізації були: перенесення 10 тисяч внутрішніх та 1 тисячі зовнішніх документів в онлайн; скорочення часу на підписання документів до 10 хвилин завдяки впровадженню спеціального алгоритму в автоматизований сервіс компанії; економія паперу на 30%; підвищення ефективності працівників на їхніх робочих місцях.

Юридична компанія Dictum успішно інтегрувала сервіс електронного документообігу Вчасно у систему автоматизованого управління операційною діяльністю Planfix [4]. Вигоди використання Вчасно для компанії включають швидке відправлення документів, економію коштів, впевненість в доставці листів, можливість дистанційного підписання, зберігання у хмарному сервісі, доступ до документів у будь-який час та безкоштовну доставку для клієнтів Dictum, що користуються Вчасно. Впровадження Вчасно дозволило Dictum скоротити витрати на логістику документів у 16 разів.

Ще у період пандемії в компанії Vodafone Україна обсяг електронного документообігу стрімко зріс. У планах компанії на наступні два роки – перевести 80% усього документообігу (як внутрішнього, так і зовнішнього) на електронний формат. Решту документів поки що планують залишити у паперовому форматі з урахуванням законодавчих вимог [5]. Впровадження електронного документообігу стає ключовою складовою для ефективної діяльності сучасних підприємств.

Метою дослідження є обґрунтування значення та переваг використання системи електронного документообігу в діяльності підприємств; сутність та значення програмного забезпечення для електронного документообігу на підприємстві; аналіз вітчизняних та закордонних систем електронного документообігу; визначення можливостей систем електронного документообігу для впорядкування документообігу, підвищення точності даних, підвищення загальної ефективності облікових процесів; дослідження підходів використання блокчейну та хмарних технологій для електронного документообігу.

Основна частина. Електронний документообіг в наш час має надзвичайно важливим у контексті цифрової трансформації бізнесу. Його значення не можна недооцінити, оскільки він відповідає ключовим аспектам цієї трансформації. Зокрема, електронний документообіг відображає головні тенденції у розвитку бізнес-моделей, ставши необхідною складовою цифрового прогресу. Це досягається не лише завдяки очевидним перевагам перед традиційним паперовим документообігом, таким як значна економія часу та розширення можливостей доступу до інформації.

Перевага цифрових документів очевидна перш за все у їх автоматизованому обробленні, індексації та використанні для створення баз даних, включаючи Big Data. Це безпосередньо відповідає сучасним тенденціям використання цифрових бізнес-моделей, які оперують з великими обсягами даних. Однак важливо зауважити, що цифрові документи стають не тільки джерелом інформації, але й

об’єктом монетизації даних. Таким чином, їх значення для бізнесу розширюється від простого використання як доказу в угодах або юридичних питаннях до аналітичної цінності. Цю аналітичну цінність потрібно розглядати окремо. Кожен цифровий документ містить не лише основну інформацію про операції, їхні характеристики, учасників та відповідальних осіб, але й безліч метаданих, які формують окремий обсяг даних про взаємодію з документом, його рух, зміни тощо.

В умовах глобальних криз, таких як пандемія навіть ті компанії, чия діяльність до цього була виключно офлайн, почали активно впроваджувати системи електронного документообігу. Відповідно в період пандемії відбувся швидкий розвиток інформаційних технологій і активне використання електронного документообігу в господарській діяльності [6]. Це обумовлено необхідністю гнучкого документування основних бізнес-процесів в умовах віддаленої роботи та карантинних обмежень, коли працівники могли знаходитися в різних місцях або перебувати на ізоляції через хворобу. Проте війна, що розпочалася в Україні у лютому 2022 року, відзначила ще один важливий аспект – можливість протистояння загрозі або навіть факту фізичного знищення документів та архівів компаній. Наявність хмарних сховищ та файлових обмінників дозволила працівникам, які шукали притулку від війни, продовжувати свою роботу з будь-якої точки світу. Створення корпоративних баз даних та регулярна синхронізація документів, а також їх резервне копіювання, зменшує значні ризики втрати важливих документів компаній.

Поєднання онлайн та офлайн роботи працівників підприємств стає характерним явищем сучасного розвитку економіки. В той же час при спільній роботі з документами затрачається достатній обсяг часу. Для вирішення даного питання для різних видів підприємств ефективними стають системи електронного документообігу. Це дає можливість отримати доступ працівникам до необхідних документів з будь-якого місця їх знаходження. Додатково наявність електронного підпису та хмарні сховища значну полегшують комунікацію працівників між собою та надають доступ їм навіть у дорозі. Переваги хмарних систем управління файлами та електронного документообігу достатньо підтверджені. Дослідження компанії Forrester, проведене на замовлення Adobe, показало, що 55% цифрових процесів та інструментів прискорюють обробку документів. Найважливіші переваги процесів та інструментів електронного документообігу представлені на рис. 1 [1].

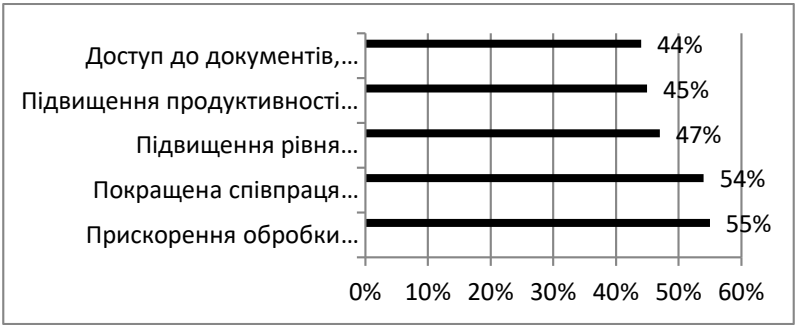

Рис. 1. Найважливіші переваги процесів та інструментів електронного документообігу

Програмне забезпечення для електронного документообігу – це використання програмного забезпечення або комп'ютерної системи для архівування, управління та відстеження документів. Цей сучасний підхід до зберігання файлів працює з цифровими файлами та паперовими документами, які були сфотографовані або відскановані. Переваги програмного забезпечення для електронного документообігу включають оптимізовану роботу з документами, покращений доступ до даних, спрощений пошук файлів і зниження витрат на керування документами. На додаток до цього, наявність таких інструментів дозволяє краще контролювати безпеку файлів підприємства, а також покращити співпрацю, спростивши обмін даними.

Управління документами – трудомісткий процес. Від складання та редагування до розповсюдження та архівування – весь процес може забирати багато часу та грошей. Згідно з дослідженнями, середньостатистичний офіс витрачає $20 на зберігання одного документа. Неефективні системи документообігу не лише створюють проблеми для бізнесу, але й коштують дорого. Виправлення неправильно поданих документів може коштувати близько 120 доларів, а відтворення втраченого документа – 220 доларів, якщо врахувати витрати на робочу силу та плату за обробку [7].

Зважаючи на ці цифри, для бізнесу є важливим інвестувати в найкращі системи документообігу. Ці інструменти дозволять уникнути неправильного поводження з документами, а також забезпечать безпечне зберігання файлів у цифровій базі даних. Більше того, маючи таку систему у своєму розпорядженні, є можливим легко знайти документи пізніше при потребі працівникам підприємства.

У той час як попит на папір у світі впав, фактичне використання паперу в бізнесі зросло до 126% за останні два десятиліття [7]. Це свідчить про те, що багато хто все ще використовує традиційний і ручний процес фізичного зберігання документів. Підприємства, які ще не адаптувалися до електронного документообігу, потенційно програють своїм конкурентам. Більше того, вони також можуть опинитися у вкрай невигідному становищі в майбутньому, коли бізнес стане цифровим і гнучким, щоб пристосуватися до нових динамічних умов.

Загалом процес управління документами є процесом, який полягає в тому, як вони створюються, поширюються, організовуються та зберігаються для подальшого пошуку. Це критично важливо для багатьох підприємств, оскільки саме від цього залежить безпека документів та їхнє відновлення. Є дві частини створення системи документообігу:

1. Створення. Першим важливим кроком є створення плану. Необхідно встановити правила створення різних типів документів – рахунків-фактур, електронних листів, балансів, рекламних брошур і звітів тощо – для забезпечення послідовності та полегшення організації. Визначається, як будуть зберігатися документи (мається на увазі їхнє зберігання та спосіб організації), щоб визначити, як спростити їхній пошук. І далі визначаються методи, як забезпечити безпеку файлів.
2. Впровадження. Наступним кроком є забезпечення належного виконання рекомендацій усіма працівниками підприємства. Вкрай важливо, щоб усі дотримувалися правил, інакше створення системи документообігу буде неефективним. Послідовність – це ключ до успіху в управлінні файлами. Тому регулярно слід перевіряти ефективність роботи та виконання плану управління документами.

Рішення, яке автоматизує, впорядковує та оптимізує наведені ручні процеси, передбачає перехід у цифрову площину та залучення програмного забезпечення для роботи з усіма файлами. Ключовими функціями та компонентами системи електронного документообігу є:

1. Контроль версій файлів.
2. Аудиторський журнал.
3. Зберігання.
4. Керування формами.
5. Шифрування.
6. PDF конвертер.
7. Редактор PDF файлів.
8. Розширений пошук.
9. Розмежування прав доступу на основі ролей.

10. Анотації до вмісту.
11. Безпека та контроль доступу.
12. Інтеграція з іншими системами.

Визначення призначення програмного забезпечення для управління документами на підприємстві необхідне для того, щоб зрозуміти, чи підходить воно для бізнесу і чи додасть воно цінності господарським операціям. Це також допоможе визначити функції та інструменти, які потрібні, щоб максимізувати їхню ефективність. Перевагами, які можна отримати від системи електронного документообігу на підприємстві, є [7]:

1. Оптимізація роботи з документами. Папір, зростаючи в обсязі, стає обтяжливим, перетворюючи офіс на складське приміщення. У довгостроковій перспективі це негативно впливає на ефективність й безпеку підприємства. Основна і головна мета програмного забезпечення для управління документами – ефективно і швидко керувати електронними документами підприємства з мінімальними операційними витратами. Це допомагає працівникам підприємства бути в курсі кожного файлу, за який вони несуть відповідальність, і не відставати від графіка виконання проектів, у тому числі тих, що знаходяться в різних місцях. Прикладами є:

– функція перетягування. Працівники підприємства можуть легко завантажувати файли до архіву простим перетягуванням з робочого столу;

– шаблони. Це прискорює процес створення уніфікованих документів з можливістю їх доопрацювання та кастомізації;

– метадані. Налаштуйте метадані та властивості документа з описовою інформацією для категоризації, архівування, пошуку та вилучення файлів;

– керування формами. Допомагає працівникам підприємствам заповнювати інформацію та створювати добре оформлені документи за допомогою правильно введених метаданих;

– OCR (оптичне розпізнавання символів). Дозволяє шукати та індексувати повнотекстові документи, наприклад, відскановані.

2. Покращення доступності. Доступ до фізичних файлів може бути складним, оскільки вони мають бути на підприємстві увесь час. Це не дозволяє працювати віддалено. З іншого боку, більшість програмних засобів електронного документообігу дозволяють отримати доступ до файлів, навіть коли працівник підприємства перебуває в дорозі. Можна використовувати їх на будь-якому комп’ютері або пристрої, наприклад, смартфоні чи планшеті, щоб одразу ж вносити зміни. Прикладами є:

– сумісність з iOS та Android. Працівники підприємства також можуть встановлювати додатки на свій телефон, щоб мати доступ до файлів у мобільному режимі;

– мобільний веб-інтерфейс. Це дозволяє працівникам підприємствам отримувати доступ до системи через браузер телефону без встановлення;

– імпорт та експорт. Швидкий імпорт, експорт та синхронізація файлів за допомогою інтеграцій програмного забезпечення.

3. Оптимізація пошуку та вилучення файлів. Електронна файлова система полегшує організацію, пошук і редагування файлів, щоб полегшити цей болісний процес. Більшість програм для електронного документообігу має технологію оптичного розпізнавання символів, що полегшує пошук файлів на основі їхніх характеристик, таких як назва та ключове слово. Також може бути зберігання під кількома реквізитами, такими як ім'я, дата і номер документа. Це прискорює процес пошуку документа за допомогою повнотекстового пошуку та категорій індексу. Прикладами є:

– пошук документів. Усуває необхідність введення даних, оскільки повний зміст документа автоматично індексується системою для швидкого пошуку;

– зберігання. Наявність єдиного сховища для всіх документів забезпечує високу масштабованість, а файли можуть бути зашифровані.

4. Скорочення витрат. Придбання програмного забезпечення для електронного документообігу вважається інвестицією, оскільки приносить підприємству значні прибутки. Воно скорочує витрати на чорнило, папір, поштові витрати та інші витратні матеріали під час друку документів. Це також звільняє простір, зайнятий для зберігання фізичних матеріалів і документів, і не доведеться купувати дорогі сталеві шафи для зберігання документів.

5. Редагування та внесення виправлень. Бувають випадки, коли в документ необхідно внести зміни. Використання фізичної копії вимагає повторного друку файлу, щоб додати зміни. За необхідності його потрібно переглянути, підписати, відправити факсом або надіслати ще раз. Коли потрібно внести зміни, можна легко перетворити електронні документи в програмному забезпеченні для електронного документообігу, оскільки воно швидко реагує на зміни. Програма також має надійне рішення для резервного копіювання, що гарантує збереження та захист ваших файлів у разі поломки комп’ютера або стихійних лих, таких як повені та пожежі. Прикладами є:

– редагування онлайн. Працівники підприємства можуть одночасно редагувати файли онлайн;

– аудиторський слід. Коли в документ вносяться зміни, можна отримати сповіщення і бачити, які дії виконував кожен працівник підприємства;

– розпізнавання тексту. Дозволяє вносити зміни до відсканованих документів;

6. Посилення безпеки. Підприємства знають, наскільки важливо зберігати документи в безпеці, особливо якщо вони містять конфіденційну та важливу інформацію. Якщо їх не захистити, це може зашкодити цілісності підприємства. Система електронного документообігу забезпечує захист усіх файлів за допомогою контролю доступу на основі ролей. Це дуже важлива функція, яка дозволяє регулювати доступ кожного працівника підприємства до документів і обмежувати дії, які йому дозволено виконувати. Це захищає файли від потрапляння в чужі руки. Прикладами є:

– шифрування файлів. Захист файлів від зберігання у системі за допомогою суміжних ключів і алгоритмів;

– двофакторна автентифікація. Просунутий рівень безпеки для запобігання доступу хакерів до документів. Знання пароля недостатньо для проходження перевірки автентичності.

7. Підвищення ефективності співпраці. За своїм призначенням і характером рішення для спільної роботи часто включають в себе функціонал для управління документами і навпаки. Наприклад, друк копій документа, а потім порівняння нотаток з колегами по команді забирає час і витрачає фізичні ресурси. З іншого боку, використання програмного забезпечення дозволяє працювати разом над одним файлом і отримувати оновлення в режимі реального часу, коли в нього вносяться зміни, щоб гарантувати, що всі перебувають на одній сторінці під час редагування. Покращуючи обмін інформацією, документи, отримані з різних джерел, можуть бути доступні в різних місцях. Прикладами є:

– контроль версій. Важлива функція для відстеження того, хто отримав файл і які дії він виконував;

– анотації до документів. Коментарі або нотатки, розміщені в документі, де працівники підприємства можуть обговорювати його зміст і привертати увагу інших колег до певної частини документа;

– реєстрація та вилучення. Зміни, внесені в документ, синхронізуються, щоб жодні коригування не загубилися і не були перезаписані. Під час статусу читання документ можна лише переглядати та читати;

– робочий процес. Забезпечує дотримання корпоративних політик і дає вам можливість контролювати час виконання завдань. Це підвищує ефективність і правильну маршрутизацію документів.

8. Турбота про навколишнє середовище. Створення фізичних копій документів використовує багато ресурсів, особливо зважаючи на те, що це потрібно багатьом підприємствам щодня. Лише на папір припадає 25% відходів, що потрапляють на звалища. Також слід врахувати енергію, яку використовують принтери, та утилізацію чорнильних картриджів. Перехід на цифрове сховище зменшує внесок підприємства в утворення відходів і позбавляє від важкої роботи з утилізації.

Це лише деякі з переваг, які можуть задовольнити потреби підприємства в електронному документообігу. Тим часом, програми для електронного документообігу не є однаковими, і кожна з них має можливості та функції, які відрізняють їх одна від одної. Тому важливо ознайомитися з прикладами програмного забезпечення для електронного документообігу, щоб зрозуміти, яке з них відповідає потребам певного підприємства у цифровому архівуванні. До наявних програм електронного документообігу відносяться сервіси [6]:

1. ІнстаДок – це сервіс електронного документообігу, доступний трьома мовами, який діє як конструктор документів, допомагаючи підприємствам економити до 70% часу і витрат на оформлення документів. Він містить велику кількість шаблонів документів і призначений для малого та середнього бізнесу. Сервіс надає можливість підписання документів, їх перевірки, створення реєстру контрагентів, автоматичного заповнення документів, а також збереження та обміну документами.

2. Deals – український сервіс для погодження та підписання документів. Розробники цього сервісу заявляють про такі його переваги: збільшення кількості своєчасно погоджених документів, скорочення часу на підготовку та погодження документів, зниження витрат на адміністративні та логістичні потреби, забезпечення доступу до документів цілодобово, зменшення часу на пошук документів, відсутність витрат на доставку та обмін паперовими документами між контрагентами.

3. Document.Online – сучасний електронний документообіг дозволяє працювати з документами цілодобово (з будь-яких стаціонарних або мобільних пристроїв, що мають доступ до Інтернету), надавати їм юридичну силу за допомогою КЕП та Document.Online за 10 секунд, а також об’єднувати внутрішній та зовнішній документообіг в одному сервісі.

4. DocuSign являє собою сукупність програм та інтеграцій з метою автоматизації й підключення процесу узгодження документів користувачами у 180 країнах. Містить електронну систему підпису документів (на 44 мовах, в т.ч. українській).

5. Kipwise дозволяє одночасну роботу з документами та внесення необхідних даних в режимі реального часу. Щоденні інструменти легко інтегруються в систему. З метою економії часу дозволяється одночасний пошук у всіх інтеграціях у різних джерелах інформації за короткий час [8].

6. BAS Документообіг КОРП – сучасне багатофункціональне рішення з метою управління бізнес-процесами й колективної роботи працівників підприємств. В основі програми наявний гнучкий конструктор з метою налаштування документів різних видів, створення контролю щодо виконання поставлених завдань, чітке визначення діяльності щодо управління та забезпечення її ефективності, створення можливостей щодо виконання роботи працівниками віддалено [9].

7. InterOffice являє собою систему обліку оперативного характеру, зокрема складський та фінансовий облік, в умовах сучасного офісу, дозволяє інтегруватися з іншими системами [10].

8. M.E.Doc є програмним забезпеченням, що виконує своєчасне подання звітності й миттєвий обмін електронними документами [11].

9. Сота виконує формування електронної звітності, налагоджує електронний документообіг з контрагентами [12].

10. Вчасно дозволяє здійснити обмін документами з контрагентами миттєво і в онлайн форматі [13].

Наведені програми характеризуються певним набором функцій і технічних характеристик з метою налагодження електронного документообігу. Кожен господарюючий суб'єкт для вибору потребує оцінки вартісних показників компаній-розробників та здійснення налагодження обраного програмного забезпечення у господарській діяльності із врахуванням власних потреб.

Враховуючи популярність систем електронного документообігу, легко зрозуміти, чому ринок переповнений цими інструментами. Багато з цих систем мають однакові функції, що дозволяють користувачам створювати, зберігати документи та обмінюватися файлами. Ці платформи також працюють з широким спектром мобільних пристроїв, підтримуючи продуктивність професіоналів, які перебувають у дорозі. 15 найкращих закордонних систем електронного документообігу на сьогодні та їхні ключові особливості наступні [1]:

1. PandaDoc:

– Шаблони та блоки контенту. PandaDoc постачається з бібліотекою форм, контрактів, пропозицій та інших шаблонів документів на вибір користувачів.

– Коментарі та відстеження версій. Платформа також дозволяє користувачам залишати коментарі до документів для співпраці в режимі реального часу та полегшення відстеження версій.

– Вбудовані електронні підписи. Програмне забезпечення дозволяє користувачам завантажувати, малювати або вводити підписи, а також відстежувати, хто і коли підписав документи.

2. Juro Contract Management:

– Браузерний редактор. За допомогою цього редактора користувачі можуть створювати складні бізнес-документи навіть без коду. Перетягування полів також полегшує створення документів.

– Багатокористувацьке редагування. Крім того, кілька користувачів можуть залишати коментарі та пропозиції до документів, які автоматично оновлюються.

– Розумне зберігання. Додавайте теги та поля до документів, щоб легше їх організувати, і використовуйте технологію OCR для швидкого пошуку документів.

3. Oneflow:

– Юридично обов'язкові, універсальні електронні підписи. Користувачі можуть підписувати контракти, використовуючи електронну пошту, SMS-аутентифікацію та електронні посвідчення особи.

– Захист контрактів. Програмне забезпечення автоматично захищає підписані документи електронною печаткою, щоб запобігти несанкціонованим змінам.

– Ефективне управління контрактами. Користувачі можуть налаштувати робочі процеси, які автоматично видаляють прострочені або відхилені контракти.

4. PaperSave:

– Захоплення даних. PaperSave збирає дані з різних джерел, включно з електронною поштою, сканами та факсами.

– Технологія розпізнавання тексту. Технологія оптичного розпізнавання тексту (OCR) платформи також забезпечує точне вилучення даних і усуває необхідність ручного введення даних.

– Ефективний пошук документів. Платформа виконує повнотекстовий пошук, коли це необхідно, використовуючи різноманітні пошукові фільтри.

5. Qoppa PDF Studio:

– Розширені функції редагування PDF. Користувачі можуть коментувати та редагувати PDF-файли, а також додавати до них наліпки, фігури та гумові штампи.

– PDF Compare. Користувачі можуть легко порівнювати різні PDF-файли поруч або накладати їх один на одного.

– Передпольотна перевірка та перевірка відповідності. Крім того, програма може перевіряти відповідність архівним стандартам, таким як PDF /A, PDF/A-2b і PDF/A-3b.

6. Vitrium Security:

– Шифрування військового рівня. Програмне забезпечення забезпечує багаторівневий захист цифрових активів, зокрема документів, відео та зображень.

– Розширені налаштування безпеки. Користувачі можуть додавати терміни придатності до цифрового контенту та обмежувати копіювання і друк документів.

– Численні інтеграції. Програмне забезпечення також інтегрується з різними сторонніми платформами, включаючи системи управління контентом і програмне забезпечення LMS.

7. ContractZen:

– Управління контрактами. Користувачі можуть завантажувати контракти за допомогою функції перетягування та легко надсилати їх на підписання.

– Віртуальні кімнати даних. Програма також надає віртуальні кімнати даних, де користувачі можуть зберігати конфіденційні документи та безпечно обмінюватися цими файлами.

– Численні інтеграції. Програмне забезпечення також легко інтегрується зі стороннім програмним забезпеченням для електронного підпису, що полегшує обробку документів.

8. Encyro:

– Універсальне програмне забезпечення для електронного підпису. Програмне забезпечення допомагає користувачам збирати підписи, що відповідають вимогам законодавства, і гарантує, що підписані документи не будуть підроблені.

– Потужний захист. Більше того, Encyro пропонує 16 рівнів захисту, включаючи затверджену NIST технологію шифрування FIPS 140-2, для електронних листів, що надсилаються через платформу.

– Необмежене сховище. Платформа пропонує необмежений простір для зберігання документів та зображень, що є корисним для команд, які регулярно надсилають велику кількість документів.

9. ContractWorks:

– Централізоване сховище договорів. Платформа слугує єдиним джерелом істини для контрактів і забезпечує безпечне зберігання цих документів.

– Розумні теги на основі штучного інтелекту. ContractWorks також пропонує функцію розумних тегів з підтримкою технології штучного інтелекту. Ця функція автоматично створює теги документів на основі таких факторів, як термін дії контракту.

– Індивідуальні сповіщення про проміжні етапи. Завдяки платформі користувачі отримують сповіщення на певні дати та заздалегідь отримують електронні листи, щоб підготувати зміни до контракту.

10.Filemail:

– Швидкий обмін файлами. Filemail полегшує користувачам обмін великими файлами будь-якого формату без необхідності стискати або розділяти файли.

– Потужні функції безпеки. Платформа також пропонує перевірку на віруси, захист паролем і двофакторну автентифікацію для запобігання несанкціонованому доступу.

– Точне відстеження файлів. Програма надсилає користувачам повідомлення про статус доставки та інформацію про те, коли файли були завантажені.

11.Revver:

– Безпечний обмін файлами: Ви можете встановлювати дозволи та терміни дії для документів, до яких ви надаєте спільний доступ, що робить його більш безпечним.

– Автоматизована організація файлів: Revver має Rubex – інтелектуальну технологію, призначену для автоматичного сортування файлів відповідно до інформації, що міститься у ваших файлах.

– Налаштовані структури папок: Ви можете створювати власні структури папок і задавати попередньо визначені мітки для документів.

12.Templafy:

– Простіше керування документами. Центр адміністрування Templafy допомагає користувачам контролювати активи компанії, такі як шаблони, шрифти та підписи електронної пошти.

– Ефективне керування підписом електронної пошти. Програмне забезпечення дозволяє використовувати різні підписи електронної пошти та налаштовувати маркетингові кампанії на основі підписів електронної пошти.

– Швидше створення документів. Templafy також має функцію Dynamics, яка дозволяє створювати документи на основі вказаної користувачем мети та затвердженого компанією контенту.

13. Samepage:

– Централізована платформа для управління документами. На окремій сторінці зібрані відповідні проектні документи, завдання та розмови в одному місці для легкого доступу.

– Публічні сторінки. За допомогою Samepage користувачі також можуть створювати публічні сторінки для полегшення обміну файлами через соціальні мережі.

– Додатки для Android та iOS. Користувачі цих мобільних додатків також отримують сповіщення в режимі реального часу про кожне оновлення проекту, щоб залишатися на зв'язку з командою.

14. Synology Drive:

– Автоматична синхронізація файлів і синхронізація на вимогу. Користувачі можуть вибирати між автоматичною синхронізацією файлів зі своїх комп'ютерів до сховища Synology NA та синхронізацією на вимогу. Ця гнучкість дає змогу користувачам не виходити за межі пропускної здатності та локального дискового простору.

– Журнали аудиту. Synology Drive також відстежує до 40 типів дій користувачів для полегшення аудиту того, хто отримував доступ до документів і редагував їх.

– Резервне копіювання файлів за розкладом або в режимі реального часу. Платформа захищає дані, створюючи резервні копії в режимі реального часу або за бажаним користувачем розкладом. В результаті, це захищає дані від кіберзагроз та випадкового видалення.

15. Wondershare PDFelement Pro:

– Легке редагування PDF-файлів. Користувачі можуть додавати зображення і текст до PDF-файлів, налаштовувати елементи за розміром і кольором, а також вирівнювати об'єкти, щоб PDF-файли виглядали так, як вони хочуть.

– Різноманітні інструменти для створення анотацій та розмітки. Користувачі також можуть додавати липкі нотатки і виділяти або підкреслювати текст, щоб забезпечити більш ефективну співпрацю.

– Захист PDF-файлів. Платформа дозволяє користувачам редагувати текст і зображення, а також затемнювати цілі сторінки, щоб захистити важливу або конфіденційну інформацію.

Багато із вищенаведених закордонних платформ пропонують простіші функції, як-от створення документів і керування файлами. Водночас, деякі програми електронного документообігу також мають більш просунуті можливості, такі як технологія розпізнавання тексту та організація файлів на основі штучного інтелекту. Поки компанія вивчає, які системи електронного документообігу найкраще відповідають

потребам бізнесу, важливо переконатися, що обране програмне забезпечення має такі особливості [1]:

1. Зберігання документів. Найкращі системи електронного документообігу забезпечують достатній обсяг пам'яті для зберігання документів, а також зручний пошук та обмін ними.

2. Редагування PDF-файлів. Компанії також потрібна система документообігу, яка полегшує редагування та коментування PDF-документів. Багато з цих систем пропонують ці функції для зручності.

3. Контроль доступу та дозволи користувачів. Крім того, можливість встановлювати права користувачів на основі ролей допомагає запобігти несанкціонованому доступу та підвищує безпеку файлів.

4. Мобільні додатки. Системи документообігу з мобільними додатками гарантують, що користувачі зможуть підтримувати продуктивність під час переходу з одного пристрою на інший.

5. Аудиторський журнал. Журнали подій також полегшують користувачам відстеження статусу документів, які вони надсилають. Ці функції підвищують прозорість процесів управління документами.

Найскладнішим етапом переходу на електронний документообіг є вибір відповідного програмного забезпечення. Наразі на вітчизняному ринку зросла кількість програмних продуктів, призначених для електронного документообігу. Саме тому під час вибору необхідно враховувати розмір підприємства, кількість контрагентів, з якими налагоджена співпраця, а також обсяг документації.

На ринку програмних продуктів України представлено достатню кількість програмного забезпечення щодо впровадження електронного документообігу на підприємствах [14]. Фахівці рекомендують оцінити певні характеристики з метою вибору конкретної системи електронного документообігу, зокрема: вартість, інтерфейс, пакетне підписання документів, електронний підпис, безпека, наявність онсайт-версії, хмарного підпису та додаткових елементів.

Основною проблемою використання електронного документообігу є його вартість, яка значно варіюється між різними системами. Поряд з платними версіями програмного забезпечення є також безкоштовні, розроблені з дотриманням чинного законодавства. Серед них виділяється сервіс Paperless, використання якого дозволяє юридичним особам здійснювати обмін з контрагентами юридичними і бухгалтерськими документами (договори, рахунки, акти виконаних робіт, видаткові накладні тощо) [15].

Незважаючи на наявність безкоштовних версій електронного документообігу, найбільш популярними серед вітчизняних підприємств

є платні сервіси. До останніх належать M.E.Doc, Вчасно, Арт-Офіс, Document.Online, FossDoc, Comarch EDI тощо. Особливість даних сервісів – цілодобовий доступ без вихідних. До інших особливостей належать: забезпечення високого рівня безпеки щодо зберігання даних та їх конфіденційності, надання кваліфікованої технічної підтримки. Окремі сервіси пропонують можливість розширення функціоналу з врахуванням потреб клієнта [16].

Найбільшу популярність серед сервісів має M.E.Doc, який фактично лідирує на ринку електронного документообігу. M.E.Doc пропонує безліч сервісів, основними з яких є M.E.Doc Бізнес та M.E.Doc Держава. Користувачів, які використовують M.E.Doc, налічується до 4000000 користувачів і 600000 підприємств [11]. Серед клієнтів можна виділити Nissan, Vodafone, Amway, Data Group тощо.

Наступним програмним забезпеченням по використанню користувачами є Вчасно [13]. Цим сервісом користуються близько 300000 компаній, до яких належать Інтертелеком, Нова пошта, Delivery, Prom тощо.

Популярним сервісом також є Document.Online [17]. Особливість даного сервісу – це підтримка роботи з усіма вітчизняними акредитованими центрами сертифікації ключів. До користувачів даного сервісу належать є Kernel, Microsoft, Puma, Прометей тощо.

З метою вивчення функціоналу наведених програм розглянемо їх в розрізі наступних характеристик: основні функції, тарифи, користувачі та можливість інтеграції з обліковими системами [14]:

1. M.E.Doc [11]:

– Основні функції: створення шаблонів; підписання та відправка з КЕП і захищеними носіями інформації; автоматичне оброблення документів; експрес-сповіщення щодо одержання документів; архівування й створення резервних копій електронних документів.

– Тарифи: демо-режим – безкоштовно 10 документів/місяць; повний комплект – 1800 грн./рік.

– Інтеграція з обліковими системами: API, SAP, ISpro тощо.

– Користувачі: Vodafone, Nissan, Amway Smart energy, Data Group, Vega тощо.

2. Вчасно [13]:

– Основні функції: забезпечення маршрутизації вхідних документів; здійснення внутрішнього погодження документів; надання додаткових параметрів документів; обмін різними документами безкоштовно онлайн; надання підтримки захищених носіїв та Mobile ID; створення надійного хмарного архіву документів.

– Тарифи: Базовий (до 25 документів) – безкоштовно; Старт (до 250 документів) – 150 грн/місяць; Професійний (до 2000 документів) – 600 грн/місяць; Максимальний (необмежена кількість документів) – договірна вартість.

– Інтеграція з обліковими системами: BAF, SAP, MS Dynamics, будь-якою CRM системою.

– Користувачі: Нова пошта, Pandora, Prom, Інтертелеком, Добробут, Delivery тощо.

3. Document.Online [17]:

– Основні функції: доступ до завантажених документів різних видів з поданням даних про підписантів; створені шаблони для первинних документів; відправлення та внутрішнє погодження документів в швидкому режимі; можливість контролю відправлення та погодження документів.

– Тарифи: до 10 документів – безкоштовно; 100 документів – 420 грн.; 500 документів – 1320 грн.; 1000 документів – 2280 грн.; 10000 документів – 18000 грн.; більше 10000 документів – можливість індивідуального тарифу.

– Користувачі: Microsoft, Kernel, Прометей, Puma, Bosch, Novus тощо.

4. Deals Online [18]:

– Основні функції: можливість підпису документів на мобільному додатку; узгоджується із зовнішнім електронним документообігом із контрагентами без налагодження додаткових програм; Megapolis.DocNet забезпечує інсталяцію програми всередині підприємства; модуль Ubpm забезпечує автоматизацію господарських клієнта згідно потреб.

– Тарифи: легкий старт (50 підписів/рік) – безкоштовно; малий бізнес (100 підписів/рік) – 500 грн.; середній бізнес (500 підписів/рік) – 2000 грн.; великий бізнес (5000 підписів/рік) – 6000 грн.; корпорація (20000 підписів/рік) – 26500 грн.

– Інтеграція з обліковими системами: кадрові системи; ERP системи; CRM системи; бухгалтерські, фінансові та інші системи, що підтримують REST API.

– Користувачі: Укртранснафта, Нафтогаз, Київстар, Kredobank, Prozorro тощо.

5. Арт-Офіс [19]:

– Основні функції: створення, підписання й перевірка різних видів електронних документів; надання доступу контрагентам миттєво до документів; надання тегів до документа; можливість архівного зберігання й пошуку документів; можливість створення первинних

документів швидко; можливість налагодження взаємозв'язку між документами.

– Тарифи: безкоштовно 25 документів – підписаних КЕП будь-яких КНЕДП при реєстрації; безкоштовно 50 документів – підписаних КЕП КНЕДП «Masterkey» щорічно, для зовнішнього документообігу; Модуль «1С-Арт-Офіс» – 1500 грн.; Модуль «Звітність для ФОП» (3 група, Єдиний податок, без найманих працівників) – 528 грн.; 100 документів – 120 грн.; 500 документів – 480 грн.; 1500 документів – 1200 грн.; 5000 документів – 38400 грн.

– Інтеграція з обліковими системами: BAS.

– Користувачі: Masterkey, Ай пі сек'юрітіз, Avangard bank, Softserve, Peugeot тощо.

6. FossDoc [20]:

– Основні функції: автоматизація всіх аспектів сучасного діловодства; посилання на інші документи або бути дочірніми по відношенню до головних; проектування власних типів документів, а також шаблонів друкарських форм згідно вимог документообігу клієнта; налаштування маршрутів руху документів; налагодження вбудованого поштового сервіса (внутрішнього та зовнішнього).

– Тарифні ставки: безкоштовна версія на 5 робочих місць; вартість системи залежить від кількості користувачів та модулів.

– Користувачі: Банк Форвард, Мегабанк, EvaDia, Сучасний факторінг, Сканія Україна тощо.

7. FlyDoc [21]:

– Основні функції: можливість відправлення й отримання різних видів первинних документів із BAS; підписання документів ЕЦП в обліковій системі; можливість контролю заповнення даних в електронному документі; здійснення автоматичної звірки первинного документа із електронним з ідентичними даними; виконання реєстрації податкових накладних в Єдиному реєстрі; можливість автоматичного отримання витягів з Єдиного реєстру ПН; забезпечення єдиного стандарту обміну документами (.xml, .pdf, вкладення); приймання пошти та оброблення вихідних документів автоматично.

– Тарифи: для ФОП – 2500 грн./рік; для юридичної особ – 5000 грн./рік.

– Інтеграція з обліковими системами: BAS.

– Користувачі: Спортмастер, Нова пошта, Гідрохаус, Delta Medikal, Каргес, Meest тощо.

Важливо відзначити, що кожне підприємство повинно вибрати програмне забезпечення, яке найбільш задовольняє його потреби, враховуючи кількість працівників, обсяг обігу документів, розмір

архіву і, крім того, деякі додаткові функції, які можуть бути необхідними. Проте, загалом, як підкреслено, кожна програма розроблена відповідно до чинного законодавства, тому, незалежно від обраного програмного забезпечення для електронного документообігу, продуктивність підприємства збільшиться.

Дослідження різних сервісів електронного документообігу дозволило узагальнити ряд характеристик, які важливі при виборі сервісу. Основні характеристики сервісу електронного документообігу включають [22]:

1. Інтерфейс. Адміністративна панель повинна бути простою і зручною для користувача, щоб була можливість налаштувати сервіс з врахуванням клієнта. Для середніх і великих підприємств особливо важливим є налагодження структури підрозділів, маршрутів документів, призначення ролей працівників та інші функції.

2. Електронний підпис. Сервіс повинен підтримувати усі види електронного підпису, що надаються кваліфікованими постачальниками електронних довірчих послуг України (звичайний на флешці або Mobile ID на SIM-картці від оператора мобільного зв'язку).

3. Безпека. Безпека сервісу в більшості випадків є визначена платформою, на якій він розроблений. Якщо рівень захисту відповідає національним стандартам Г2, то можна вважати систему надійною.

4. Пакетне підписання документів. Такий варіант підписання документів дає можливість завантажити потрібну кількість документів та підписати їх одночасно. Також важливим є порядок погодження, наприклад, обрання паралельного та послідовного погодження документів. Тобто для першого – надається дозвіл одночасної роботи різним відповідальним працівникам підприємства, для другого – відбувається почергове погодження документів.

5. Вартість. На ринку України існує широкий вибір сервісів електронного документообігу з набором власних можливостей та функціоналу. Тому ціни кожного сервісу відрізняються. різняться. Існують безкоштовні варіанти, проте більшість все ж таки пропонує сервіс на комерційній основі.

6. Онлайн-версія. Може бути встановлена на сервері клієнта, кастомізуватися згідно з потребами, додавати нові функції та адаптуватися до бренду підприємства. Також важливою є здатність інтеграції. Система зовнішнього електронного документообігу повинна легко інтегруватися з іншими системами автоматизованих бізнес-процесів підприємства, для того щоб дані з різних систем обробки документів та обліку легко передавалася між собою.

7. Наявність хмарного підпису. Хмарний кваліфікований електронний підпис є створеним з використанням технологій, що переносять усі обчислювальні операції з допомогою електронного підпису на зовнішній сервіс, відомий як «хмара». Користувачу потрібно лише підтвердити свою особу та виконати операцію у зручний для нього спосіб, наприклад, з використанням мобільного застосунку.

8. Додаткові елементи. Це додатковий функціонал й можливості, що дозволяють покращити роботу та зробити її якомога зручнішою. Наприклад, архів, чат або мобільний додаток.

Важливою, на нашу думку, є інтеграція сервісів електронного документообігу, оскільки часто користувачам доводиться реєструватися на кількох платформах, якщо їхні партнери використовують різні системи. Незважаючи на те, що всі системи здаються схожими – мають спільну мету, працюють за подібними принципами та виконують одні й ті ж функції, відсутній єдиний стандарт, що сприяв би їхній взаємодії. Тому багато підприємств перед вибором сервісу електронного документообігу аналізують програми та віддають перевагу тій, якою користуються більшість їхніх партнерів.

Компанія Deloitte у Великобританії при проведенні досліджень встановила позитивну тенденцію у розвитку робототехніки й когнітивних технологій у випадку виконання завдань при використанні стандартизованих правил [23]. І як стверджують дослідники, цей підхід можна використовувати в системі обліку шляхом автоматизації близько 90% робочих процесів [24]. Підхід використання цифрових технологій може скоротити кількість робочих місць, дозволить виконувати нові завдання, професійно вдосконалювати компетенції працівникам підприємств та виконувати свої обов'язки по-новому. Відповідно роль системи обліку зростає як інформаційного джерела системи управління підприємством. Оскільки саме інформаційна система діяльності підприємства в першу чергу зазнає змін в процесі діджиталізації господарських процесів.

Загалом процеси діджиталізації мають вплив на усю систему інформаційного забезпечення процесів соціального та економічного характеру. У складі цієї системи визначальну роль займає саме система обліку. Остання виступає системою збору, обробки, узагальнення та надання інформаційних даних щодо діяльності господарюючих суб'єктів. Тому система обліку в процесі діджиталізації як економіки в цілому, так і господарюючих суб'єктів зокрема, відіграє важливу роль.

Визначальним напрямом у процесі діджиталізації системи обліку є переведення документообігу в електронний формат. При цьому доцільним є оцінювання технічної здатності до мережі для

впровадження електронного документообігу в господарських процесах підприємств. Згідно рейтингу готовності країн до мережі, розробленого Portulans Institute, Україна в 2023 р. займала 43 місце [25]. Для порівняння в 2022 р. Україна займала 50 місце, тобто відбулося зростання технічної готовності до мережі. Можна стверджувати, що такі результати оцінювання показують технічну готовність вітчизняних підприємств щодо переходу на електронний документообіг.

Перехід до електронного документообігу є важливим напрямом оцифрування системи бухгалтерського обліку. Він передбачає перехід від традиційної паперової документації до електронних документів, які створюються, передаються та зберігаються в цифровому форматі. Така цифрова трансформація дає системі бухгалтерського обліку низку переваг і сприяє підвищенню загальної ефективності та результативності.

До основних переваг, пов'язаних із впровадженням електронного документообігу в обліковій системі підприємства, належать:

1. Підвищення ефективності: електронний документообіг усуває необхідність ручної обробки, друку та фізичного зберігання паперових документів. Він спрощує весь процес, дозволяючи створювати, переглядати, затверджувати та обмінюватися документами в електронній формі. Це зменшує часові затримки, мінімізує ризик помилок і підвищує загальну ефективність робочого процесу.

2. Економія коштів: усуваючи витрати, пов'язані з паперовою документацією, такі як друк, зберігання та транспортування, електронний документообіг допомагає зменшити витрати. Це також економить офісний простір, який в іншому випадку був би зайнятий фізичними шафами для зберігання документів.

3. Покращена доступність та співпраця: до електронних документів можна отримати доступ і обмінюватися ними з будь-якого місця і в будь-який час, що полегшує співпрацю між членами команди, відділами і навіть зовнішніми зацікавленими сторонами. Це покращує комунікацію, прийняття рішень та координацію всередині підприємства.

4. Точність та цілісність даних: електронний документообіг зменшує ризик помилок і невідповідностей даних, які можуть виникнути під час ручного введення даних або обробки документів. Це дозволяє автоматизувати перевірку даних і забезпечує цілісність фінансової інформації.

5. Відповідність нормативним вимогам: електронний документообіг допомагає бізнесу відповідати нормативним вимогам, пов'язаним зі зберіганням документів та безпекою даних. Він

забезпечує прозорий і простежуваний облік операцій з документами, що може мати вирішальне значення під час аудиту або регуляторних перевірок.

6. Безпека та захист даних: використання електронного документообігу потребує надійних заходів безпеки з метою захисту конфіденційної фінансової інформації. Шифрування, контроль доступу та безпечні системи зберігання є важливими компонентами для забезпечення конфіденційності та цілісності електронних документів.

7. Інтеграція з бухгалтерськими системами: електронний документообіг може бути легко інтегрований з бухгалтерським програмним забезпеченням, що дозволяє автоматизувати введення даних та синхронізувати їх з фінансовою звітністю. Така інтеграція зменшує ручну працю та підвищує точність даних. Оцінювання ефективності процесів переходу підприємств на електронний документообіг є доцільним виконувати з допомогою наступних показників: витрати на застосування електронного документообігу, результати діяльності відповідного виду, а також витрати на цей вид діяльності [26]. Для підвищення ефективності електронного документообігу, важливо забезпечити максимальні результати роботи певного напряму діяльності та мінімальні витрати на нього. Окрім цього, слід оцінювати оперативність управління, яка напряму залежить від вибраної системи документообігу в діяльності підприємства. Для обчислення показника оперативності управління використовуються дані про час отримання інформації, час її обробки та час прийняття рішень. Зменшення цих показників може бути досягнуто завдяки впровадженню електронного документообігу, в результаті чого відбуваються оптимізаційні процеси та удосконалюється система електронного документообігу.

Напрямком підвищення ефективності використання електронного документообігу в обліковій системі підприємства є використання методології DMAIC, що застосовується в рамках методу Six Sigma для управління і поліпшення процесів у будь-якій сфері. Кожна літера DMAIC відповідає певному етапу цього процесу [27]. Можна виділити наступні етапи методології DMAIC як напряму підвищення ефективності використання електронного документообігу в обліковій системі підприємства:

1. Визначення:

– чітко визначити мету проекту. Наприклад, покращити швидкість обробки документів, зменшити кількість помилок у документах тощо;

– визначити основні проблеми, з якими стикається поточний електронний документообіг.

2. Вимірювання:

– зібрати дані про поточний стан електронного документообігу, такі як час обробки документів, кількість помилок, витрати тощо;

– встановити ключові показники ефективності, які допоможуть оцінити успішність впроваджених змін.

3. Аналіз:

– провести аналіз поточного процесу електронного документообігу, виявивши причини проблем;

– використати інструменти, такі як «5 Why» або діаграма причин і наслідків (Fishbone diagram), щоб визначити основні причини проблем.

4. Покращення. Розробити та впровадити заходи для вирішення ідентифікованих проблем. Це може включати в себе оптимізацію процесу, впровадження нових технологій, навчання персоналу тощо.

5. Контроль:

– встановити систему контролю, щоб переконатися, що впроваджені зміни працюють ефективно;

– постійно відстежувати ключові показники ефективності, щоб переконатися, що вони відповідають поставленим цілям;

– розробити процедури та стандарти для забезпечення сталого покращення електронного документообігу.

Використання методології DMAIC допоможе систематично покращувати електронний документообіг в обліковій системі підприємства, зменшуючи час, затрати та помилки, а також забезпечить стабільність і ефективність управління документами.

Вітчизняні науковці у своїх дослідженнях розкривають позитивну тенденцію щодо застосування хмарних технологій в господарській діяльності підприємств (клієнт-банк, програми щодо подання звітності, електронну пошту, бухгалтерські програми, які працюють через Інтернет) [24]. Дані статистики свідчать, що основними користувачами хмарних технологій є малий та середній бізнес України (85%), тоді як у країнах ЄС цей показник становить 53%. Основне призначення хмарних технологій для вітчизняних підприємств включає обмін документами з контрагентами, розміщення корпоративної пошти та створення сховищ даних. Найпопулярніші хмарні сервіси за запитами працівників компаній закордоном наведено на рис. 2 [2].

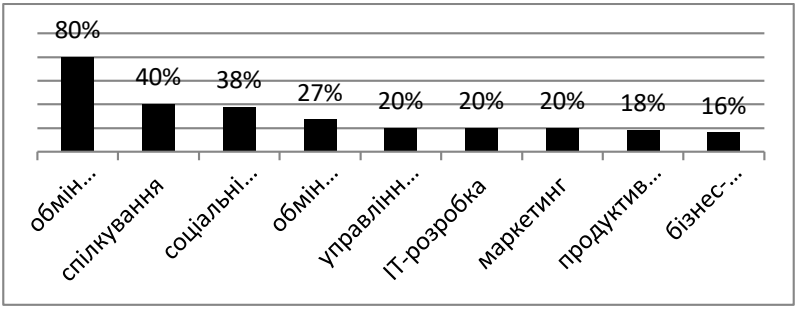

Рис. 2. Найпопулярніші хмарні сервіси за запитами працівників компаній закордоном

Призначення хмарних технологій полягає у зберіганні даних онлайн у хмарному середовищі, доступному як для зовнішніх, так і для внутрішніх користувачів. Переваги хмарних технологій включають: перехід на електронний формат роботи та зберігання даних з допомогою хмарних сховищ; забезпечення безперервності бізнес-процесів через постійне резервне копіювання даних у хмарі та їх швидке відновлення за потреби; можливість мобільного доступу до баз даних з будь-якої країни при наявності необхідних технічних засобів та Інтернету; автоматичне оновлення програм провайдерами; масштабованість інфраструктури при активному розвитку діяльності підприємств; зменшення витрат на технічне обслуговування, яке виконують провайдери [28]. Проте, хмарні технології мають і недоліки: потреба доступу до Інтернету; необхідність проходження авторизації у випадку збільшення кількості підключень до сервісів; немає чітко розроблених угод в напрямку визначення рівнів обслуговування з метою забезпечення гарантії безпеки для клієнтів [29].

Загалом, незалежно від місця знаходження користувача, хмарні технології забезпечують доступ до програм, дозволяючи працювати віддалено та отримувати необхідну інформацію. Вони надають широкий спектр онлайн-послуг і допомагають вирішувати значну кількість поточних завдань підприємств. Відомі компанії, такі як Microsoft, Apple, Google, Yahoo, Amazon, Cisco та інші, активно використовують хмарні технології у своїй роботі. Серед найпопулярніших хмарних облікових систем для підприємств варто відзначити Xero, Kashoo, SAP Business All-in-One та інші [30; 31].

Зберігання документів у хмарі має безліч переваг. Статистика хмарних файлів та електронного документообігу за 2022 рік показує, що підвищення продуктивності та ефективності є причиною, яка найбільше

резонує з користувачами в різних опитуваннях. Ці інструменти також допомогли компаніям подолати виклики, спричинені пандемією, тому вони є важливою частиною планів безперервності бізнесу [2]:

- 72% осіб, відповідальних за прийняття рішень в IT, заявили, що цифрові процеси документообігу дозволяють їхнім компаніям краще підтримувати безперервність бізнесу, незважаючи на непередбачувані обставини;
- 47% осіб, відповідальних за прийняття рішень в IT, заявили, що цифрові процеси документообігу дозволяють їм використовувати можливості та залучати нових клієнтів під час пандемії;
- 40% осіб, відповідальних за прийняття рішень в IT, пов'язують підвищення рівня задоволеності клієнтів та продуктивності працівників під час пандемії з цифровими процесами документообігу;
- 55% осіб, відповідальних за прийняття рішень в IT, зазначили, що однією з найважливіших переваг цифрових процесів та інструментів документообігу у світлі пандемії є прискорення обробки документів;
- особи, відповідальні за прийняття рішень в IT в компаніях, які не мають електронного документообігу, вказують, що вони мають у 10 разів більше клієнтів у зоні ризику та вдвічі більше доходів у зоні ризику, ніж інші компанії;
- 41% організацій, які наразі використовують хмарні бази даних, відчули покращення швидкості виходу на ринок. Крім того, 31% заявили, що підвищили безпеку даних, 28% відзначили підвищення ефективності, а 30% – простоту доступу до них;
- 54% організацій у всьому світі мотивовані використовувати програмне забезпечення як послугу (SaaS) для підвищення продуктивності. Серед інших причин – зниження витрат (35%), підвищення рівня безпеки (27%) та покращення досвіду працівників (23%);
- 31% організацій вважають, що інструменти для спільної роботи зробили їх більш ефективними, ніж раніше. Водночас 35% сказали, що вони зазнали невдач, але в довгостроковій перспективі побачили покращення.

Один із перспективних напрямів розвитку систем електронного документообігу в інформаційний системі підприємства є просування штучного інтелекту (ШІ) та машинного навчання. ШІ може суттєво спростити та автоматизувати обробку паперових робіт, виявлення недоліків та встановлення зв'язків між ними. Штучний інтелект може гарантувати більш точну та результативну роботу з електронними документами, забезпечуючи їх обробку швидшою та економічнішою. Крім того, у майбутньому передбачається широке застосування

технології блокчейну, яка може забезпечити безпеку та надійність електронних робіт. Ця технологія може дозволити створювати незмінні та автентичні записи, які можна використовувати для підтвердження унікальності інформації та підвищення довіри до неї.

Застосування блокчейну в діджиталізації інформаційних процесів підприємств передбачає формування реєстру або ж електронної облікової книги записів. Так, створюється база даних із забезпеченим високим рівнем захисту від фальсифікації або ж знищення записів. Інформація, внесена в такий реєстр, реєструється одноразово і не може бути зміненою чи видаленою в подальшому. Блокчейн також дозволяє створити спільну інфраструктуру з метою збереження даних, яка буде доступна різним контрагентам [32; 33].

Значні вкладення в блокчейн-технології зробили компанії великої четвірки [34]. У 2018 році платформа «Blockchain Analyzer» розроблялась Ernst & Young. Дана платформа збирає дані про клієнтські транзакції та аналізує їх для аудиту блокчейн-активів, власного капіталу, зобов'язань та смарт-контрактів. Тоді ж PwC була створена аудиторська служба для блокчейна на основі співпраці із зареєстрованими криптографічними компаніями, щоб перевіряти правильність та ефективність використання цієї технології.

Недоліки блокчейн-технології, на думку дослідників, включають технічні й економічні аспекти, зокрема енергозалежність, високу вартість і ризик порушення цілісності системи [35]. Крім того, наголошується на недостатньому дослідженні можливостей використання блокчейну в системі обліку та на необхідності подальших розробок у цій сфері.

Загалом перевагами використання блокчейну в електронному документообігу є:

1. Підвищення захищеності: блокчейн гарантує високий рівень захисту завдяки криптографічному шифруванню та розподіленій структурі. Це зменшує ризики несанкціонованого доступу та недозволених змін документів.

2. Прозорість та відстежуваність: кожна операція в блокчейні фіксується і залишається незмінною, що гарантує прозорість та можливість легкого відстеження історії будь-якого документа.

3. Автоматизація процесів: використання смартконтрактів на блокчейні дозволяє автоматизувати багато процесів, пов'язаних з управлінням документами, включаючи затвердження, виконання умов контрактів та архівацію.

4. Зниження витрат: завдяки автоматизації та зменшенню необхідності у посередниках, блокчейн може допомогти знизити витрати, пов'язані з обробкою та зберіганням документів.

Подальший розвиток електронного документообігу можливий також за рахунок використання мобільних технологій. Кількість людей, які використовують телефони для отримання та обробки різних файлів, зростає. У майбутньому розробники систем електронного документообігу працюватимуть над удосконаленням взаємодії з документами електронного формату на мобільних пристроях, що зробить процес зручнішим та доступнішим.

Поряд зі зростанням кількості електронних документів, захист їх від кібератак та несанкціонованого доступу стає надзвичайно важливим. У майбутньому системи електронного документообігу будуть пропонувати більше можливостей для захисту даних та виявлення потенційних загроз, забезпечуючи більшу безпеку та конфіденційність.

Важливим в діджиталізації діяльності підприємства є інтеграційні процеси наступних систем: системи електронного документообігу, CRM й ERP [36]. Такий підхід може дозволити створити об'єднану, автоматизовану мережу, яка допоможе підприємствам не лише виживати в сучасному бізнес-світі, а й розвиватися у мінливих ринкових умовах. Стратегічне планування поєднання цих систем може відобразити успіх підприємства у майбутньому.

Висновки. Отже, системи електронного документообігу допомагають спростити створення, редагування та збереження документів підприємства. Однак не варто очікувати, що програмні рішення автоматично забезпечать ефективний електронний документообіг на підприємстві. Один із способів максимально ефективно використати можливості систем електронного документообігу – це застосувати найкращі практики управління документами, вивчити переваги та недоліки різного програмного забезпечення для електронного документообігу, узгодити з контрагентами. За допомогою цього можна точно налаштувати ефективний процес електронного документообігу у обліковій системі підприємства, максимально використовуючи обране програмне забезпечення.

Незважаючи на наведені дані щодо зберігання документів у хмарі та систем електронного документообігу, а також прогнози щодо роботи в електронному середовищі, підприємства сьогодні все ще використовують поєднання паперових та цифрових процесів. Поряд з цим вони активно починають використовувати зберігання документів в

хмарі, хоча поки що не в повній мірі. Для цього існує потужний багатомільярдний ринок таких продуктів. При цьому підприємствам доводиться стикатися з проблемами безпеки та адаптації користувачів, перш ніж вони зможуть впровадити їх у своєму середовищі.

Експерти прогнозують, що в найближчі кілька років все більше даних зберігатиметься в хмарі, прокладаючи шлях до потреби в технологіях управління файлами. Очікується, що з розвитком ринку підприємства усвідомлять переваги використання програмного забезпечення для електронного документообігу в інформаційній системі. Таким чином, вони, швидше за все, будуть інвестувати в такі інструменти або максимально використовувати їх у своїй діяльності.

Загалом фокус використання електронного документообігу в обліковій системі підприємства передбачає зростання функціональності та універсальності програмного забезпечення, максимальний рівень інтеграції з іншими програмами, зручність та безперебійну роботу мобільної версії, а також гнучкість цінових пропозицій виробників програм з електронного документообігу. Розподілена по різних географічних точках інфраструктура забезпечує користувачам доступ до ресурсів глобального рівня, спеціалізованого програмного забезпечення або баз даних з будь-якої локації, незалежно від їхнього місця перебування. Сучасний розвиток економіки країни зумовлює швидку адаптацію підприємств до змін, викликаних цифровізацією економічних процесів. Діджиталізація настільки глибоко інтегрувалася в усі сфери повсякденного життя та бізнесу, що звичайний споживач вже не може уявити своє життя без цифрових технологій. Це пояснює прагнення керівників підприємств усіх рівнів отримувати оперативну інформацію швидко, точно та незалежно від місця знаходження. Особливо важливо це для облікової інформації, яка є основою для ухвалення більшості управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Andre L. 15 Best Electronic Document Management Systems in 2024. FinancesOnline: веб-сайт. 2024. URL: https://financesonline.com/best-electronic-document-management-systems (дата звернення: 10.05.2024).
2. Gilbert N. 79 Cloud File & Document Management Software Statistics: 2024 Data Analysis & Market Share. FinancesOnline: веб-сайт. 2024. URL: https://financesonline.com/cloud-file-document-management-software-statistics/ (дата звернення: 10.05.2024).
3. Морозова А. За рік використали на 200 упаковок паперу менше. Як компанія «Грайф Флексіблс Україна» перевела внутрішні

документи в онлайн. EVO.Business: веб-сайт. 2020. URL: https://evo.business/za-rik-vikoristali-na-200-upakovok-paperu-menshe-yak-kompaniya-grajf-fleksibls-ukra%D1%97na-perevela-vnutrishni-dokumenti-v-onlajn/ (дата звернення 23.04.2021).

4. Лихман М. Зменшили витрати на логістику документів у 16 разів. Що змінилося у компанії Dictum після інтеграції сервісу «Вчасно». EVO.Business: веб-сайт. 2020. URL: https://evo.business/zmenshili-vitrati-na-logistiku-dokumentiv-u-16-raziv-shho-zminilosya-u-kompani%D1%97-dictum-pislya-integraci%D1%97-servisu-vchasno/ (дата звернення 23.04.2021).

5. Устинова О. Нова нормальність вимагає від бізнес-лідерства швидкої реакції та критичного мислення. KPMG Review Magazine. 2020. № 8. С. 15–19.

6. Королюк Т., Кравчук Н., Карп І. Стан та тенденції розвитку організації документообігу в інформаційній системі управління підприємством. Галицький економічний вісник. 2020. Том 6. № 67. С. 79–89.

7. Seymour S. Benefits of Document Management Software: Examples Of Top Solutions Explained. FinancesOnline: веб-сайт. 2024. URL: https://financesonline.com/benefits-document-management-software-examples-top-solutions-explained/ (дата звернення: 10.05.2024).

8. Kipwise. URL: https://kipwise.com/ (дата звернення: 09.05.2024).

9. BAS Документообіг КОРП. URL: https://www.bas-soft.eu/soft/bas-corp/bas-dokumentoobig/ (дата звернення: 09.05.2024).

10. InterOffice. URL: https://www.intersys.com.ua/products/business.htm (дата звернення: 09.05.2024).

11. M.E.Doc. URL: https://medoc.ua/ (дата звернення: 09.05.2024).

12. Сота. URL: https://sota-buh.com.ua/ (дата звернення: 09.05.2024).

13. Вчасно. URL: https://vchasno.ua/ (дата звернення: 09.05.2024).

14. Королюк Т. М., Рапа Н. В. Діджиталізація документообігу на підприємстві: особливості сервісного забезпечення. Галицький економічний вісник. 2022. Том 75. № 2. С. 37–45.

15. Paperless. URL: https://privatbank.ua/business/paperless (дата звернення: 11.05.2024).

16. Рапа Н. В. Діджиталізація документообігу: який сервіс обрати. Матеріали VII Міжнародної студентської наукової конференції «Облік, аналіз і контроль в управлінні суб'єктами економіки». 21 жовтня 2021 р. Львів, Видавництво Львівської політехніки. С. 273-275.

17. Document.Online. URL: https://document.online/ (дата звернення: 11.05.2024).
18. Deals Online. URL: https://dealssign.com/deals-online/ (дата звернення: 11.05.2024).
19. Арт-Офіс. URL: https://art-office.com.ua/ (дата звернення: 11.05.2024).
20. FossDoc. URL: https://fossdoc.com/ (дата звернення: 11.05.2024).
21. FlyDoc. URL: https://flydoc.ua/uk (дата звернення: 11.05.2024).
22. Як обрати систему електронного документообігу? Юридична Газета: веб-сайт. 2021. URL: https://yur-gazeta.com/golovna/yak-obrati-sistemu-elektronnogo-dokumentoobigu.html (дата звернення: 13.05.2024).
23. Майбутнє роботи: розширення робочої сили (Розділ 10). Тенденції у сфері управління персоналом — 2017: Міжнародне дослідження Deloitte. Делойт: веб-сайт. URL: https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages/human-capital/articles/human-capital-trends-2017-10th-trend.html (дата звернення: 12.05.2024).
24. Плікус І. Й., Осадча О. О., Жукова Т. А. Розвиток професії «бухгалтер» в умовах цифрової адженди: емпіричні дослідження щодо майбутнього професії. Інфраструктура ринку. 2019. Вип. 29. С. 589-594.
25. Countries Benchmarking the Future of the Network Economy. Network Readiness Index: веб-сайт. URL: https://networkreadinessindex.org/countries/ (дата звернення: 12.05.2024).
26. Королюк Т., Рапа Н. Діджиталізація документообігу: законодавчі аспекти, переваги та недоліки, ефективність впровадження. Соціально-економічні проблеми і держава. 2021. Вип. 2 (25). С. 270-280. URL: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21ktmnev.pdf (дата звернення: 12.05.2024).
27. DMAIC – The 5 Phases of Lean Six Sigma. GLSS (GoLeanSixSigma.com): веб-сайт. 2024. URL: https://goleansixsigma.com/dmaic-five-basic-phases-of-lean-six-sigma/ (дата звернення: 12.05.2024).
28. Фролов В.І. Впровадження «хмарних» технологій в практику бухгалтерського обліку. Бухгалтерський облік і аудит. 2013. № 12. С. 45–49.
29. Голячук Н.В., Голячук С.Є. Переваги та недоліки застосування хмарних технологій в обліку. Економічні науки. Серія: Облік і фінанси. 2015. Вип. 12 (1). С. 80–86.
30. Адамик О.В. Інструменти «хмарних обчислень» як фактор удосконалення обліку в бюджетних установах. Економічний аналіз: зб. наук. праць. 2015. Том 19. № 2. С. 179–184.

31. Мачуга Р.І. Віртуалізація і хмарні технології в обліку: далеке майбутнє чи реальне сьогодення? Ефективна економіка. 2013. №5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2008 (дата звернення 23.04.2024).

32. Блокчейн і бухгалтерський облік. Nexia DK: веб-сайт. URL: https://nexia.dk.ua/blokchein-i-bukhhalterskyi-oblik (дата звернення: 16.05.2024).

33. Exciting Accountant Technology for the Future. Maryville University: веб-сайт. 2019. URL: https://online.maryville.edu/blog/accounting-technology-for-the-future/ (дата звернення: 16.05.2024).

34. Yadav G. How Blockchain Will Write a New Era for Accounting Industry. HackerNoon: веб-сайт. 2018. URL: https://hackernoon.com/how-blockchain-will-write-a-new-era-for-accounting-industry-f8832bf24167 (дата звернення: 16.05.2024).

35. Прохоров М. В. Як блокчейн змінить бухгалтерію. Бухгалтер & Закон. 2019. №47-48. URL: http://bz.ligazakon.ua/magazine_article/BZ012012 (дата звернення: 16.05.2024).

36. Віговський М. Системи автоматизації роботи: зростання ефективності для підприємств. Softline: веб-сайт. 2023. https://softline.company/ua/news/systemy-avtomatyzatsii-roboty-zrostannia-efektyvnosti-dlia-pidpryiemstv.html (дата звернення: 16.05.2024).

Краузе Ольга
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІЧНОГО КОНТРОЛЮ В УМОВАХ ДІДЖИТАЛІЗАЦІЇ

Перехід до ринкової економіки, формування нових суб'єктів господарювання різних форм власності спричинили перебудову колишньої системи фінансово-господарського контролю, яка була орієнтована на командно-адміністративну систему управління. В результаті таких трансформацій, поряд із державною контрольно-ревізійною службою сформовано нові галузі контролю.

За визначенням Т. Талах, економічний контроль, як управлінська функція, передбачає перевірку, облік і спостереження за об'єктами господарювання з метою забезпечення його ефективного функціонування [13, с. 137]. На нашу думку, дана визначення слід доповнити, економічний контроль суб'єктів господарювання здійснюється з метою попередження, виявлення та усунення виявлених недоліків фінансово-господарської діяльності. Виконує стимулюючу, дисциплінуючу та, безпосередньо, контрольну функції.

Економічний контроль, ґрунтуючись на науковій теорії, за основне завдання має вироблення практичних рекомендацій для забезпечення якісного процесу виробництва життєво необхідних благ для задоволення потреб суспільства. За допомогою визначених інструментів економічного контролю виявляються порушення і диспропорції в усіх ланках народного господарства, такі заходи надають можливість уникнення порушень, запобігання їх повторенню, усунення виявлених недоліків. Здійснення економічного контролю сприяє раціональній організації виробничих відносин та формуванню моделі оптимального використання продуктивних сил.

Дослідженню сутності, цілей, завдань, класифікації, функцій та практичних особливостей застосування економічного контролю присвячено наукові праці багатьох науковців, серед яких: Н. Бондаренко, Т. Бутинець, Т. Вінниченко, М. Дем'яненко, В. Дерей, О. Дудкевич, Л. Дікань, Т. Левченко, Н. Мезенцева, В. Понікаров, С. Попова, Т. Талах, В. Чудовець, С. Шарова та інші.

Питання впливу процесів діджиталізації на розвиток обліку, аналізу та контролю на сьогоднішній день є надзвичайно актуальним і популярним, привертає увагу багатьох науковців і практиків, серед яких можна назвати таких, як: О. Балазюк, Я. Кізляк, О. Лугова,

О. Любовець, В. Пархоменко, О. Пархоменко, М. Петченко, В. Река, Н. Смірнова, Т. Фоміна, А. Ясінська та інші.

Попри значний науковий доробок щодо класифікації економічного контролю, єдиного підходу на сьогоднішній день не існує. У зв'язку з чим в науковій літературі можна зустріти різні підходи до визначення форм та методів контролю, не сформовано єдиної класифікаційної моделі.

Дослідження сутності економічного контролю, його форм та методів, функцій, сучасного стану та перспектив розвитку в сучасних умовах є актуальним питанням, адже економічний контроль необхідний на всіх ланках народного господарства.

Тлумаченню поняття «економічний контроль» в науковій літературі приділено недостатньо уваги, зустрічається воно не так часто. Колектив авторів в складі Н.О. Бондаренко, В.Д. Понікарова, С.М. Попової вважають, що економічний контроль системою наукових знань, що динамічно розвивається, спрямованих на виявлення та усунення недоліків у діяльності суб'єктів господарювання. Основною метою економічного аналізу, на думку авторів, є цілеспрямоване регулювання продуктивних сил та виробничих відносин відповідно до визначених завдань [1]. Дане визначення є доволі поверхневим, так як не конкретизує сутність, мету та завдання, які визначає економічний контроль.

Аналогічно узагальнене визначення подає Л.В. Дікань, який тлумачить економічний контроль, як систему відносин щодо здійснення систематичного спостереження і перевірки діяльності певного об'єкта, відповідного виробничого, суспільного або іншого процесу контролюючими органами з метою визначення відхилень об'єкта перевірки від заданих показників [6]. Дане визначення теж не в повній мірі розкриває мету та завдання економічного контролю.

Слід зауважити, що більшість визначень, поданих в науковій літературі, не розкривають повного змісту поняття, цілей, завдань та функцій економічного аналізу.

Найбільш об'єктивний, на нашу думку, є визначення В. Дерій, який тлумачить економічний контроль, як здійснення внутрішньогосподарського (внутрішньофрмового) та зовнішнього контролю господарської діяльності підприємства представниками уповноважених органів (державні органи управління економікою, спеціальні державні контролюючі та адміністративні органи, аудиторські фірми, громадські та внутрішньогосподарські (внутрішньофірмові) контролери) в межах визначених повноважень та в межах завчасно розробленої програми [5].

Ефективність діяльності підприємств всіх форм господарювання можна забезпечити лише за допомогою формування досконалої організації здійснення економічного контролю, яка передбачає наявність таких складових:

– збір інформації, її систематизація та оперативна обробка, виконання звітів та висновків;

– формування баз даних та послуговування програмними продуктами з метою забезпечення умов оперативного отримання повної і достовірної інформації для здійснення контролю ефективності господарських процесів;

– використання зібраних даних при ухвалення управлінських рішень, що забезпечить об'єктивність, виваженість та достовірність;

– забезпечення належного рівня компетентності фахівців, що здійснюють перевірку;

– впровадження сучасних інформаційних технологій, що будуть використовуватись для здійснення економічного контролю;

– формування тісного взаємозв'язку обліку і контролю.

До основних завдань економічного контролю на сучасному етапі розвитку слід віднести:

– здійснення контролю щодо достовірності даних бухгалтерського обліку та звітності;

– виявлення недоліків та попередження порушень;

– визначення можливостей мобілізації резервів підприємства;

– виявлення порушень: нестачі, розтрати, крадіжки та інше;

– визначення умов та причин неналежного ведення господарської діяльності;

– визначення відповідності господарювання вимогам чинного законодавства;

– визначення суми збитків, завданих внаслідок неналежного господарювання.

Функції та цілі економічного контролю є взаємопов'язаними та частково взаємообумовленими.

Основними функціями економічного контролю є наступні:

– профілактична;

– інформаційна;

– мобілізуюча;

– аналітична;

– стабілізуюча;

– правоохоронна;

– попереджувальна;

– виховна.

Основними цілями економічного контролю є:

– здійснити оцінювання;

– виявити проблемні питання, помилки, порушення, зловживання тощо;

– не допустити здійснення помилок;

– попередити порушення, зловживання тощо.

Систематичне здійснення контролю допомагає контролювати діяльність підприємства, стимулює до сумлінного виконання обов'язків.

Окрім перелічених, до функцій економічного контролю належать також наступні:

– перевірка сумлінності виконання норм чинного законодавства стосовно питань, що регулюють відносини власності, а також господарські, фінансові та податкові питання;

– дотримання термінів і повноти сплати податків;

– ефективності та правомірності використання матеріальних, фінансових і трудових ресурсів суб'єктами господарювання;

– дотримання касової дисципліни, фонду заробітної плати, нарахування заробітної плати працівникам та законності операцій за рахунками у банківських установах;

– ефективності та законності витрачання товарно-матеріальних цінностей;

– правильності ведення бухгалтерського обліку;

– достовірності фінансової інформації та інше.

В економічній літературі найчастіше зустрічаються підходи, відповідно до яких для класифікації економічного контролю використовують наступні критерії:

– повнота охоплення суб'єктів господарювання: повний, частковий та наскрізний контроль;

– охоплення господарських процесів: суцільний, вибірковий, комбінований;

– організаційні форми проведення економічного контролю: державний, муніципальний (комунальний), незалежний (аудиторський), контроль власника (внутрішньо системний, внутрішньогосподарський), громадський (суспільний), громадсько-політичний, змішаний;

– за сутністю: загальноекономічний і фінансово-господарський;

– за інформаційним забезпеченням: документальний і фактичний;

– за формою здійснення: превентивний, поточний, тематичний та підсумковий.

За повнотою охоплення перевіркою *суб'єктів господарювання* прийнято розрізняти: повний, частковий та наскрізний контроль.

Повний контроль, відповідно, охоплює всі сфери діяльності господарюючого суб'єкта, перевірці підлягають всі ділянки діяльності та всі види здійснюваних операції.

За часткового контролю перевірці підлягають лише окремі види діяльності господарюючого суб'єкта або лише певні види господарських операцій, досліджується один або декілька аспектів діяльності (наприклад, виробничий процес, реалізація продукції, споживання, зберігання та інше), контроль здійснюється щодо певних видів операцій (наприклад, касові, розрахункові та інші).

Наскрізний контроль проводиться одночасно на декількох господарюючих суб'єктах, що мають спільне організаційне утворення (об'єднання, асоціації).

Щодо *повноти вивчення господарських операцій*, то за даним критерієм класифікації розрізняють суцільний і вибірковий.

При проведенні суцільного контролю перевірці підлягають всі документи і регістри бухгалтерського обліку, в яких відображаються факти здійснення господарських операцій за весь період, що підлягає перевірці.

Здійснення вибіркового контролю, відповідно, передбачає вивчення лише частини документів, що вибирається на основі обґрунтованого підходу за певний період часу.

При комбінованій перевірці частина документів та інформації підлягає суцільній перевірці, а інша – вибірковій.

За організаційними формами (за суб'єктами) економічний контроль поділяється на:

– державний – здійснюють уповноважені органи державної влади – міжвідомчі або відомчі контролюючі органи;

– муніципальний (комунальний) – місцеві Ради народних депутатів та органи місцевого самоврядування (фінансові інспекції);

– незалежний (аудиторський) – аудиторські фірми на умовах договору на госпрозрахункових засадах. Аудиторський контроль можуть також здійснювати аудиторські підрозділи державних податкових адміністрацій. Аудиторський контроль здійснюється з наперед визначеним масштабом перевірки, відповідно до наперед чітко визначеної мети та завдань;

– контроль власника (внутрішньосистемний, внутрішньогосподарський) – здійснює власник підприємства з метою контролю збереження та примноження своєї власності;

– громадський (суспільний) контроль – даний вид контролю здійснюється громадськими організаціями, ЗМІ тощо;

– громадсько-політичний контроль – здійснюється політичними партіями і рухами;

– змішаний контроль – поєднує в собі кілька видів економічного контролю. наприклад до контролю власника долучаються аудитори, або до аудиторської перевірки долучаються громадські контролери.

Предметом аудиторського контролю є відповідність поданої звітності даним обліку, правильність формування прибутку підприємства, вчасність і повнота розрахунків з державним бюджетом, а також відповідно до статутних документів та фінансових планів підприємства, може бути здійснено перевірку правильності розподілу прибутку між акціонерами та інше.

За результатами проведеного аудиторського контролю складається акт перевірки, експертні висновки або ж інші документи, що погоджені із замовником. Також предметом аудиторської перевірки може бути правильність складання звітності і декларацій, які підприємства подають до податкових органів.

Контроль власника підприємства може здійснювати:

– безпосередньо власник підприємства;

– за дорученням уповноважена на здійснення такого контролю особа;

– колективний контроль власників;

– найманий фахівець на замовлення власника.

Якщо власником підприємства є особа, яка одночасно володіє власністю в різних видах економічної діяльності або, якщо підприємство є багатопрофільним, за таких умов контроль власника може проводитись за міжгалузевим принципом.

Внутрішньосистемний контроль проводиться міністерствами, державними комітетами, асоціаціями, об’єднаннями, концернами, акціонерними товариствами відповідно вимог чинних законодавчих та інших нормативних актів, відповідно до яких передбачено здійснення комплексних ревізій і контрольних перевірок фінансової та господарської діяльності господарюючих суб’єктів з ініціативи власника, тобто вищого органу, в підпорядкуванні якого на правах власності знаходиться дане підприємство. Основними завданням такої перевірки є контроль виконання планових завдань щодо виробничої і фінансово-господарської діяльності, ефективність та правильність використання матеріальних та фінансових ресурсів, напущення фактів зловживань, правильність ведення бухгалтерського обліку та контрольно-ревізійної роботи та інше.

Внутрішньогосподарський економічний контроль передбачає виконання керівниками господарюючих суб'єктів контрольних функцій. Основними завданнями такого контролю є перевірка господарських операцій у виробничих підрозділах з метою контролю правильності та ефективності провадження виробничої діяльності, оптимального використання трудових ресурсів, ощадливості витрат товарно-матеріальних цінностей, випуску продукції запланованого рівня якості тощо.

Громадський (суспільний) контроль здійснюється громадськими організаціями, спілками, рухами, ЗМІ і передбачає, що дані організації є організованими за певними ознаками: територіальними, культурними, мовними, етнічними, професійними та інше. Громадський контроль планується і проводиться цими організаціями з метою забезпечення належного рівня діяльності.

Сутність громадсько-політичного контролю полягає в тому, що політичні партії і рухи намагаються контролювати своїх опонентів, викривати їхні негативні сторони, корупцію та інше [5].

За сутністю економічного контролю, періодичністю та формами проведення, рівнем інформаційного забезпечення розрізняють загальноекономічний і фінансово-господарський контроль.

Сутність загальноекономічного контролю зводиться до формування на макроекономічному рівні системи контролюючих заходів спрямованих на забезпечення ефективного господарювання у всіх сферах економіки.

Загальноекономічний контроль класифікують за такими критеріями, як:

– періодичність проведення;

– інформаційне забезпечення;

– форми проведення.

Фінансово-господарський контроль як єдине ціле охоплює виробничу і невиробничу сфери. Основними завданнями фінансово-господарського контролю, з одного боку, є перевірка економічної ефективності діяльності господарюючих суб'єктів, а з іншого – перевірка відповідності нормам чинного законодавства при використанні фінансових ресурсів та забезпечення збереження коштів підприємства. Об'єктами дослідження даного виду контролю є виробництво, обмін і споживання продукції підприємства на мікроекономічному рівні. В науковій літературі зустрічаються різні підходи, одні автори розглядають фінансово-господарський контроль, як єдине ціле, інші, розмежовують фінансовий і господарський контроль. Фінансовий і господарський контроль є взаємозалежними

між собою. Господарська діяльність в умовах ринку пов'язана з використанням грошових показників, тобто фінансового контролю у сфері мікро- і макроекономіки господарської діяльності. на мікроекономічному рівні контроль може проводитись Державоною контрольно-ревізійною службою і контрольно-ревізійними підрозділами власника капіталу, контроль також може бути виконаний на замовлення власників капіталу, незалежною аудиторською організацією.

Метою фінансово-господарського контролю є стимулювання до раціонального використання суб'єктами господарювання засобів і предметів праці, трудових ресурсів для забезпечення ефективності діяльності та одержання максимального прибутку.

Фінансово-господарський за періодичністю проведення поділяють на попередній, оперативний і підсумковий.

Попередній контроль може бути проведено будь-якими органами державного і господарського управління, а також власником капіталу.

Оперативний (поточний) контроль здійснюється безпосередньо в процесі виконання господарських операцій. Основними завданням оперативного контролю є виявлення відхилень у процесі здійснення господарських операцій, мета – застосування заходів з метою усунення (попередження) порушень (помилок, зловживань) та закріплення позитивного досвіду. Оперативний контроль може проводитись інженерами, технологами, з метою контролю дотримання стандартів, технологій і технічних умов, витрат сировини.

Підсумковий (завершальний) контроль проводиться на завершальному етапі, передбачає здійснення контролю, на відміну від попереднього і поточного, після здійснення господарських операцій. Саме тому ефективність такого контролю є меншою, а от вимоги до проведення повніші й глибші. З метою забезпечення всебічної і комплексної перевірки законності і правильності фінансового-господарських операцій суб'єктів господарювання, такий контроль проводиться на державному рівні. Основними завданнями такого контролю є виявлення порушень і зловживань, а також розроблення комплексу заходів з метою усунення виявлених недоліків та запобігання їх виникненню у майбутньому. Формами здійснення підсумкового контролю можуть бути: ревізії, тематичні перевірки; перевірки достовірності звітності. Найбільш важливою є ревізія виробничої і фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта. Таку перевірку здійснює власник не частіше одного разу на рік, її завданням є оцінювання результатів діяльності підприємства за рік, виявлення

резервів, достовірності обліку і звітності, перевірки дотримання норм чинного законодавства, збереження власності.

За інформаційним забезпеченням економічний контроль класифікують на документальний і фактичний.

Основним завданням документального контролю є перевірка змісту і достовірності господарських операцій, що здійснюється за даними первинних документів, облікових реєстрів і звітності, в яких ці операції відображено в бухгалтерському, внутрішньогосподарському і статистичному обліку.

Завданням фактичного контролю є визначення реального стану об'єкта за допомогою підрахунку, зважування, вимірювання, лабораторних аналізів та інших методів.

За формою здійснення економічний контроль поділяється на превентивний, поточний, тематичний та підсумковий.

Превентивний економічний контроль здійснюється на стадіях попереднього контролю виробничої, господарської і фінансової діяльності господарюючих суб'єктів. Перевірку здійснює власник капіталу, предметом перевірки є оптимальність планів та збалансованість ресурсів відповідно до обґрунтованих показників. Даний вид контролю спрямований на попередження недоліків, перевитрат і втрат ресурсів.

Поточний економічний контроль орієнтований на здійснення систематичного контролю визначених операцій господарської діяльності підприємства. Поточний контроль здійснюють всі контрольні органи в межах своєї компетенції.

Тематичний економічний контроль передбачає здійснення періодичних оперативних перевірок виконання господарюючими суб'єктами однорідних господарських операцій.

Підсумковий контроль – ревізія – метод, що має за мету всебічне оцінювання результатів виробничої і фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта щодо виконання виробничих і фінансових планів, витрачання трудових і матеріальних ресурсів, забезпечення збереження власності, виявлення резервів покращення ефективності діяльності та результатів некомерційної діяльності за звітний період.

Економічний контроль як функція управління оперує загальнонауковими та специфічними методами та прийомами.

До традиційних загальнонаукових методів, якими послуговують при здійсненні економічного контролю належать:

– порівняння – визначення відмінності між об'єктами дослідження, а визначення в них спільного, яка здійснюється як

допомогою органів чуття (наприклад, візуальне порівняння), так і за допомогою спеціальних пристроїв;

– аналіз – метод дослідження, сутність якого зводиться до уявного або реального розчленування предмету дослідження на складові елементи, відтак, кожна з цих складових досліджується в межах єдиного цілого;

– синтез – протилежний до аналізу метод дослідження, сутність якого полягає у об'єднанні попередньо розчленованих частин предмета в єдине ціле;

– індукція – сутність даного методу дослідження зводиться до того, що загальний висновок про ознаки множини елементів формується на підставі дослідження ознак окремих її складових;

– дедукція – метод, протилежний до методу індукції, сутність даного методу полягає у тому, що здійснюється дослідження сукупності в цілому, а отримані результати переносяться на окремі її складові;

– аналогія – за даним методом встановлюється відношення еквівалентності між двома системами, що розглядаються, за деякими ознаками. Дослідження одного предмета здійснюється на підставі його схожості з іншим. Саме використовуючи метод аналогії формують облікові номенклатури запасів і необоротних активів, проводяться розрахунки з кредиторами чи дебіторами та інше [11];

– абстрагування – даний метод дослідження дозволяє переходити від конкретних питань до загальних понять і законів розвитку. Тобто за даного методу до уваги не приймаються несуттєві властивості, відносини, зв'язки предметів дослідження, натомість концентрується увага на тих характеристиках, що цікавлять дослідника. Прикладом такого методу дослідження може бути вивчення результатів розроблення і впровадження нових документів та облікових реєстрів, вироблення рекомендацій щодо удосконалення носіїв облікової інформації;

– конкретизація – даний метод є протилежним до абстрагування, полягає у цілковитому пізнанні предмету дослідження у всіх його проявах. Прикладом використання такого методу може бути розрахунок нормативів часу на виконання певних операцій за кожним із документів [11];

– тощо.

При здійсненні економічного контролю послуговуються також і більш сучасними методами дослідження:

– моделювання – за даного методу пізнання, предмет чи об'єкт дослідження (оригінал) замінюється абстрактною моделлю, яка сформована на основних характеристиках оригіналу;

– системний аналіз і синтез (системний підхід) – дослідження економічних об'єктів, які є складними і (або) великими системами;

– метод формалізації – дослідження економічних об'єктів шляхом відображення їх змісту, форми, структури чи функціонування у знаковому вигляді. Дослідження даним методом здійснюється за допомогою використання штучних мов (знакових систем);

– метод ідеалізації – даний метод передбачає створення ідеальної моделі та порівняння оригіналу з ідеальною моделлю.

При здійсненні економічного контролю попри використання загальноекономічних, в першу чергу оперують специфічними методами та прийомами. До таких методів належать:

1. Інвентаризація – метод контролю, який одночасно є самостійною економічною категорією та обов'язковою складовою бухгалтерського обліку. Основним призначенням інвентаризації є виявлення та оцінювання фактичного майнового стану підприємства, контролю виконання обов'язків матеріально-відповідальних осіб, виявлення порушень та зловживань в організації обліку активів і зобов'язань, виявленні причин, що призвели до відхилень в облікових даних та встановлення винних осіб. Окрім контрольної функції, інвентаризація ще є методом стимулювання недопущення порушень, забезпечення правильності ведення обліку та стимулювання до підвищення ефективності використання матеріально-технічних ресурсів.

На сьогоднішній день серед науковців і практиків не існує єдиного чіткого визначення сутності інвентаризації, її класифікації, що породжує застосуванні різних підходів до її проведення.

Так, О.В. Дудкевич тлумачить термін «інвентаризація» з погляду власника майна, зокрема зазначає, що інвентаризація є ефективним інструментом здійснення контролю відповідності фактично наявних активів даним, відображеним у фінансовій звітності [7, с. 88].

На контролюючих функціях інвентаризації наголошують також М.Я. Дем'яненко та В.В. Чудовець, які визначають її як визначену послідовність практичних дій щодо документального підтвердження наявності, стану та оцінювання майна та зобов'язань господарюючого суб'єкта з метою підтвердження достовірності обліку і звітності. Автори зазначають, що проведення інвентаризаціє надає можливість виявити випадки необґрунтованого зменшення капіталу підприємства, вкладеного в різні активи [4, с. 288].

Здійснивши аналіз тлумачень терміну «інвентаризація» багатьма науковцями, найбільш повним, на нашу думку, обрано визначення колективу авторів у складі Н.М. Мезенцевої, Т.Л. Вінниченко,

Т.В. Левченко, які зазначають, що «інвентаризація – це елемент методу бухгалтерського обліку та метод контролю, який здійснюється згідно з установленим суб'єктом господарювання порядком для перевірки в натурі наявності капіталу, підтвердження достовірності звітності, звірення фактичних даних із даними обліку для виявлення відхилень та відшкодування заподіяної підприємству шкоди» [10, с. 153].

Отже, інвентаризація забезпечує оперативний контроль наявності, стану збереження майна та відповідності реальної наявності матеріальних цінностей даним бухгалтерського обліку і звітності. Здійснення інвентаризації стимулює матеріально-відповідальних осіб більш відповідально ставитись до виконання обов'язків: дотримуватись правил збереження майна (кількісні та якісні показники), вчасно і правильно оформляти необхідну документацію, не допускати втрат матеріальних цінностей і запобігати зловживанням.

Об'єктами інвентаризації виступають види активів і зобов'язань.

Щодо суб'єктів інвентаризації, то безпосередньо на підприємстві, тобто при здійсненні внутрішньогосподарської інвентаризації, ними є:

– керівник підприємства;
– заступник керівника підприємства;
– головний бухгалтер;
– керівник контрольно-облікової групи;
– керівники структурних підрозділів.

Внутрішні інвентаризації, тобто безпосередньо на об'єкті збереження цінностей, здійснюють:

– представник керівника підприємства;
– технолог;
– економіст;
– працівники бухгалтерських служб;
– ревізори (інвентаризатори).

При внутрішній інвентаризації розподіл обов'язків між суб'єктами інвентаризації здійснюється згідно відповідних правил.

На сучасному етапі розвитку у зв'язку із підвищенням актуальності провадження демократичних принципів ведення бізнесу, набули популярності суспільно-масові інвентаризації. При здійсненні суспільно-масової інвентаризації, основною метою якої є забезпечення збереження цінностей та правильне їх використання на об'єктах господарювання, перевірка може бути як повною, так і частковою.

В практичній діяльності розрізняють планові та позапланові інвентаризації. Переважна більшість інвентаризацій є плановими, позапланові інвентаризації можуть проводитися в таких випадках:

– з ініціативи ревізорів у процесі ревізії;

– при зміні матеріально-відповідальних осіб;

– після стихійних лих;

– виникнення інших непередбачуваних обставин, що потребує здійснення контролю збереження матеріальних цінностей та оцінювання належності ведення бухгалтерського обліку та звітності.

Розрізняють декілька видів інвентаризації активів і зобов'язань:

– матеріальна – візуальний опис матеріальних майнових об'єктів, визначення сану об'єктів та можливості їх подальшого використання за призначенням, кількість таких об'єктів визначається через облік, зважування, вимірювання, а у виняткових випадках, шляхом оцінювання;

– первинних документів – інвентаризація нематеріальних активів, дебіторської заборгованості і зобов'язань;

– бухгалтерська (книжкова) – перевірка стану дотримання Плану рахунків підприємства.

За результати опрацювання наукових джерел та вивчення практичного досвіду, Н.М. Мезенцевої, Т.Л. Вінниченко, Т.В. Левченко запропоновано найбільш повну класифікацію видів інвентаризації, відповідно до якої види інвентаризації згруповано за наступними критеріями:

– характер проведення;

– обсяг охоплення;

– рівень охоплення матеріально-відповідальних осіб;

– спосіб проведення;

– спосіб обстеження;

– частота проведення;

– час проведення;

– суб'єкти інвентаризації;

– регіон діяльності;

–об'єкти інвентаризації;

– склад комісії;

– заходи щодо здійснення інвентаризації;

– належність майна;

– мета проведення;

– послідовність проведення;

– використання даних

– форма описів залежно від носіїв інформації;

– спосіб обробки матеріалів (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація видів інвентаризації (зведена таблиця) [10, с. 155-157]

Вид інвентаризації	**Умови та мета проведення**
1	2
За характером проведення	
1. Планові	Здійснюються відповідно до затвердженого плану інвентаризації
2. Необхідні	Проводяться за ініціативи ревізора як додаткова перевірка в процесі ревізії виробничої та фінансово-господарської діяльності
2.1. Повторна	Призначається керівником ревізійної бригади за умови виявлення в процесі ревізії: – недотримання принципу раптовості проведення ревізії; – припущення помилок у визначенні кількості та якості цінностей; – неправильного формування вибірки при здійсненні вибіркової інвентаризації; – виявлення фактів зловживань при обліку цінностей; – оскарженням матеріально-відповідальною особою висновків раніше проведеної інвентаризації
2.2. Додаткова	Здійснюється за необхідності перевірки додаткових об’єктів, при попередньому здійсненні інвентаризації вибірковим способом
3. Контрольна	Здійснюється за необхідності перевірки виконання заходів за результатами попередніх інвентаризацій: – дотримання вимог до умов зберігання майна та повноти його оприбуткування; – усунення недоліків ведення складського обліку. При перевірці компетентності прийняття на матеріально-відповідальну посаду нового працівника. При перевірці роботи недосвідчених працівників, у яких попередньо були виявлені порушення.
За масштабом охоплення об’єкта перевірки	
1. Повна	Перевірці підлягають всі види активів підприємства (власні, прийняті на зберігання, прийняті на переробку та інше)
2. Часткова	Перевірці підлягають окремі види активів підприємства: – основні засоби – сировина – матеріали – грошові кошти в касі – інше
За ступенем охоплення матеріально-відповідальних осіб	
1. Індивідуальна	Перевірці підлягає певний вид майна у однієї матеріально-відповідальної особи
2. Наскрізна	Перевірці підлягають певні види майна у всіх матеріально-відповідальних осіб

продовження таблиці 1

1	2
За способом проведення	
1. Суцільна	Перевірці підлягають всі цінності, що знаходяться під звітом певної матеріально-відповідальної особи або розрахунки по певному балансовому рахунку
2. Несуцільна	Перевірці підлягають визначенні цінності у визначеної матеріально-відповідальної особи
2.1. Цільова	Проводиться за умови підозри у зловживанні матеріально-відповідальної особи чи виявлення фактів псування майна тощо
2.2. Загальна	Перевірці підлягають найбільш цінні види майна
За способом обстеження	
1. Інвентаризація основного масиву елементів об'єкта	Зазвичай перевірці підлягають понад 50% елементів об'єкта
2. Монографічна	Перевірці підлягають найбільш дефіцитні види виробничих запасів або такі, що тривалий час зберігаються на складі без руху
3. Вибіркова	Перевірці підлягає визначений ревізором перелік елементів об'єкта, такий перелік формується шляхом випадкової механічної вибірки
За частотою проведення	
1. Поточна	З метою виявлення фактичних обсягів витрачання сировини і матеріалів; повноти надходження партій матеріальних цінностей; відповідності фактичного витрачання у виробництві окремих видів продукції діючим нормам
2. Перманентна	Перевірка здійснюється постійно діючою комісією в натуральних одиницях мінімального залишку певних видів матеріальних цінностей
За часом проведення	
1. Місячна	щомісяця
2. Квартальна	щокварталу
3. Піврічна	раз на півроку
4. Щорічна	раз у рік
За органами, що здійснюють перевірку	
1. Зовнішня	Організовується і проводиться вищими органами
2. Внутрішня	Організовується і проводиться безпосередньо на об'єктах збереження цінностей
3. Внутрішньо-господарська	Організовується і проводиться керівником або його заступником, головним бухгалтером або керівником обліково-контрольної групи, начальниками структурних підрозділів
4. Суспільно-масова	Організовується і проводиться обліковими працівниками
За регіоном діяльності	

продовження таблиці 1

1	2
1. Центральна	Здійснюється зазвичай постійно діючими інвентаризаційними комісіями
2. Робітнича	Здійснюється безпосередньо на об'єкті перевірки робітничими інвентаризаційними комісіями
За об'єктом перевірки	
1. Матеріальна	Складається опис об'єкту за результатами візуального дослідження, кількість таких об'єктів визначається через облік, зважування, вимірювання у виняткових випадках шляхом оцінювання
2. Первинних документів	Перевірка відповідних первинних документів на предмет обліку нематеріальних актів, дебіторської заборгованості і зобов'язань
3. Бухгалтерська (книжкова)	Перевіряється стан дотримання Плану рахунків підприємства
За складом комісії	
1. Однокомісійна	Проводяться одним складом комісії
2. Багатокомісійна	Проводяться у складі двох і більше робочих інвентаризаційних комісій
За належністю майна	
1. Інвентаризація майна підприємства	Перевірці підлягає майно, що знаходиться у власності підприємства
	Перевірці підлягає майно, що знаходиться у володінні підприємства, але знаходиться за його межами
За метою проведення	
1. Вступна	Здійснюється на початку господарської діяльності
2. Поточна	Здійснюється відповідно до затвердженого графіку; за умови поступлення до адміністрації підприємства сигналу про порушення під час зберігання і реалізації товарно-матеріальних цінностей; у випадку стихійного лиха; у випадку крадіжки для визначення втрат цінностей; при переоцінці цінностей
3. При переданні цінностей	Здійснюється при зміні матеріально-відповідальної особи
4. При ліквідації підприємства	Здійснюється при ліквідації підприємства
За послідовністю процедури перевірки	
1. Від об'єкта до регістру	За умови, коли матеріально-відповідальна особа не знає, скільки і яких саме цінностей за нею закріплено
2. Від регістру до об'єкта	Наперед відомий результат, який має бути отриманий за результатами перевірки
За суб'єктом перевірки	
1. З ініціативи власника	При необхідності підтвердження наявності активів і зобов'язань господарюючого суб'єкта

продовження таблиці 1

1	2
2. За ініціативи зовнішніх органів	Здійснюється за умови, коли керівництво підприємства не в змозі контролювати діяльність підприємства
За використанням даних	
1. Інформативна	Отримана за результатами інвентаризації інформація потрібна для підтвердження будь-яких фактів економічного характеру
2. Доказова	Інформація необхідна для обґрунтування подання судового позову або його спростування
За формою описів залежно від носіїв інформації	
1. Усна	Інвентаризаційні документи заповнюються на підставі поданої усної інформації
2. Механічна	Проводиться за допомогою технічних засобів
За способом проведення	
1. Призначена	Наперед відомо про проведення інвентаризації, матеріально-відповідальна особа повинна ретельно підготуватися до перевірки
2. Раптова	Про час проведення наперед не повідомляється
За способом обробки інформації	
1. Ручна	Матеріали інвентаризації обробляються вручну
2. Автоматизована	Матеріали інвентаризації обробляються за допомогою технічних засобів

Отже, інвентаризація є одним з найбільш значущих методів економічного контролю, за допомогою якого здійснюється забезпечення перевірки і документального підтвердження достовірності даних бухгалтерського обліку щодо наявності та стану матеріальних і нематеріальних активів господарюючого суб'єкта, іншого його майна, розрахунків і зобов'язань та капіталу.

2. Спостереження. Термін «спостереження» використовується у розумінні, коли мова йде про спостережливість, як особисту якість контролера. Спостереження є важливим і розповсюдженим методом контролю, а також практики ревізії та аудиту. Метод спостереження розповсюджений не лише в економічному контролі, він застосовується у всіх науках без виключень, є, свого роду, універсальним методом.

Для досягнення високого результату при застосуванні даного методу особа, яка здійснює економічний контроль, повинна володіти особистою рисою характеру, бути спостережливою. Вміти спостерігати й аналізувати, в комплексі з професіоналізмом, є найважливішими вміннями контролера, ревізора, аудитора.

Процес спостереження може ускладнюватись випадковими ситуаціями, подіями, які не мають жодного відношення до об'єкту спостереження, або ж взагалі заважають його реалізації. Такі процеси

називаються фоновими і спостерігач повинен вміти їх чітко відмежовувати.

До недоліків методу спостереження можна віднести той факт, що не завжди є можливість зіставити, порівняти об'єкт спостереження з подібним об'єктом, а в практиці контролю порівняння і зіставлення об'єкту дослідження доволі часто буває вкрай необхідним.

Як слушно зауважує Т.А. Бутинець, процес спостереження може бути організований по-різному:

– дослідник, що здійснює спостереження, є активним учасником процесу перевірки (інвентаризації, ревізії, аудиту). За таких умов дослідження буде найбільш ефективним;

– дослідник лише спостерігає за об'єктом спостереження, тобто є лише пасивним спостерігачем явищ і подій;

– дослідник є організатором процесу спостереження, але дослідження здійснюють під його контролем залучені фахівці. Такий вид спостереження називають опосередкованим. Спостереження, що здійснюється під керівництвом дослідника, можуть вести всі учасники процесу контролю. При організації даного виду спостереження важливу роль відіграє ретельний попередній інструктаж спостерігачів: загальні завдання спостереження; техніки спостереження; особливості фіксації явищ; вміння відрізняти істотне від неістотного та випадкового. До процесу спостереження можуть також бути залучені особи, які є безпосередньо об'єктом дослідження. Тобто такі особи будуть особисто спостерігати за своїми діями. Прикладом такого спостереження може бути дослідження питання середнього показника витрат часу бухгалтерів на перевірку звітів касирів, або ж розподіл часу, що витрачається на нарахування заробітної плати, режиму і умов здійснення інвентаризації та інше. В силу того, що в таких спостереженнях «за собою» може бути присутня значна частка суб'єктивізму, вони, зазвичай, мають допоміжне значення [2, с. 7-9].

Достовірність, а відповідно і цінність результаті спостереження напряму залежить від умов проведення дослідження, тобто наскільки об'єкти спостереження знаходились у «природному», неспотвореному стані. З огляду на цю умову розрізняють приховане і відкрите спостереження. При відкритому спостереженні дослідник знаходиться поміж працюючих, тобто об'єкти спостереження знають про те, що за ними спостерігають. Такий вид спостереження має як позитивні сторони, так і негативні. Позитивне – спостереження проводиться в реальній обстановці. Негативне – присутність сторонньої особи, особливо, якщо це контролююча особа, має психологічний вплив на

працюючих. Тому отримані дані слід коригувати з урахуванням наслідків такого впливу.

Спостереження також класифікуються за характером тимчасових характеристик – безперервні та дискретні.

При безперервному спостереження за певним процесом ведеться від його початку до закінчення, тобто висновок робиться по всьому явищу. Прикладом безперервного спостереження може бути інвентаризація складського приміщення – фронтальне спостереження за поведінкою матеріально-відповідальної особи, за рівнем компетентності членів інвентаризаційної комісії та інше.

Отже, спостереження, це метод відбору і накопичення первинної інформації про об'єкт контролю. Інформація накопичується через безпосереднє сприйняття і реальну реєстрацію фактів щодо об'єкту спостереження спостерігачем.

3. Контрольні заміри – даний прийом фактичного контролю використовується при перевірці виконання будівельно-монтажних робіт, а також при здійсненні фактичного контролю обсягів виробництва. метод також використовується на транспорті, в промисловості, торгівлі. Різновидом даного прийому контролю є хронометраж робочого часу.

4. Технологічний контроль – прийом контролю технічної та інженерної підготовки виробництва; контролю якості продукції, що випускається, відповідності продукції технічним умовам. Така перевірка проводиться відділом технічного контролю та іншими службами підприємства в процесі попереднього, поточного та заключного контролю виробництва. Одним із видів даного контролю є контрольний запуск сировини і матеріалів у виробничий процес з метою визначення оптимальності технології виробництва, обґрунтування оптимального співвідношення витрат матеріальних ресурсів і обсягів випуску готової продукції.

5. Хіміко-технологічний контроль. Даний прийом використовується для здійснення перевірки якості сировини та матеріалів, що використовуються при виготовленні продукції, а також встановлення якісних показників виробів. Даний прийом може використовуватися і в сфері громадського харчування для визначення смакових властивостей, калорійності, дотримання в процесі виготовлення страв рецептури та інших якісних і кількісних показників продукції. Здійснюється такий контроль за допомогою лабораторних аналізів, перевірки продукції на фінішній стрічці, технологічному конвеєрі та іншими способами.

Даний вид контролю широко використовують при консервному виробництві. Здійснюється технологічний і мікробіологічний контроль на всіх етапах процесу виробництва з відповідним документальним підтвердження отриманих результатів.

6. Судово-бухгалтерська експертиза. Сутність даного методу контролю полягає у фінансово-економічному дослідженні спірних питань фінансового характеру господарюючих суб'єктів. Така експертиза здійснюється з використанням даних бухгалтерського обліку та фінансової звітності.

За допомогою судово-бухгалтерської експертизи вирішуються наступні питання:

– визначається правильність оформлення бухгалтерських операцій;

– визначається якість проведення ревізії;

– встановлюються обставини, що спричинили виникнення нестач та надлишків в бухгалтерському обліку;

– оцінюються розміри матеріальних збитків в наслідок шахрайських дій;

– оцінюється якість провадження бухгалтерського обліку на підприємстві.

Здійснення бухгалтерської експертизи тісно пов'язане з іншими видами економічних експертиз. Так, за необхідності, як доповнення до бухгалтерської експертизи, може бути здійснено податкову чи кредитну експертизу [3].

6. Службове розслідування – сутність даного методу контролю полягає у перевірці додержання посадовими особами, а також службовцями і робітниками норм та вимог нормативно-правових актів, що регламентують виробничі відносини в різних сферах народного господарства. Застосовується даний метод здебільшого при отриманні скарг, вивчаються причини такого порушення, встановлюються обсяги матеріальних збитків та інше.

7. Економічний аналіз. В проведенні контрольних процедур важливе місце займає економічний аналіз, оскільки саме він є інформаційним підґрунтям для здійснення економічного контролю. При здійсненні економічного аналізу можуть використовуватись різні методи обробки інформації, як традиційні (порівняння, встановлення середніх і відносних величин, деталізація показників, аналітичне групування, графічний спосіб), так і факторного аналізу (ланцюгові підстановки, визначення абсолютних і відносних різниць, індексування та інші) [13, с. 138].

8. Експеримент. Сутність даного прийому економічного контролю полягає у поставленні сукупності наукових дослідів (досліду) відповідно до визначеної мети, що об'єднані спільною системою їх постановки, взаємозалежністю результатів та способом їх обробки. Експерт це дослід, форма пізнання, за даного способу дослідження явищ (процесів) відбувається в обґрунтовано обраних або штучно створених умовах, які забезпечують появу необхідних для проведення експерименту процесів. Важливими вимогами до експерименту є такі характеристики, як надійність та валідність отриманих результатів.

9. Економіко-статистичний аналіз – основним завданням даного методу економічного контролю є об'єктивне оцінювання ефективності господарської діяльності підприємства. Для вирішення даного завдання необхідним є проведення поглибленого аналізу показників, що відображають ефективність діяльності підприємства, причин та закономірностей їх зміни. Відбір комплексу показників зазвичай відбувається під впливом чисельних різнопланових факторів. Означені фактори мають різний вплив на показники, одні з них мають об'єктивний вплив, а інші є результатом свідомого цілеспрямованого впливу людини. Для вивчення взаємозв'язків показників всі фактори зводяться до двох груп:

– нерегульовані та умовно нерегульовані – фактори, що характеризують умови діяльності підприємства, які в даному періоді часу не залежать від впливу колективу (наприклад, якість сировини, природні умови, статевовіковий склад працівників, стаж робити, рівень освіти та інше). Дана група факторів відображає наявність ресурсів підприємства;

– регульовані – є похідними неоднакової якості роботи і різних методів господарювання (наприклад, рівень організації процесу виробництва і нормування праці, норми використання сировини, матеріалів тощо). Дана група факторів відображає ступінь використання наявних ресурсів підприємства.

Обидві групи факторів мають одночасний і взаємопов'язаний вплив на результати діяльності підприємства.

За допомогою економічно-статистичного аналізу зазвичай досліджуються багатофакторні суспільно-економічні явища, між якими існують складні взаємозв'язки, саме тому вплив таких явищ є комплексним і його недоцільно розглядати як простий набір ізольований один від одного впливів. Наприклад, застосування багатофакторного кореляційного аналізу надає можливість оцінити ступінь впливу кожного фактору на результативний показник, який досліджується.

Прикладом застосування економіко-статистичного аналізу може бути порівняння і оцінювання внеску колективу підприємства в досягнення запланованих показників виробництва. дослідити такий вплив можна на основі кількісного оцінювання ступеню впливу регульованих факторів на показники ефективності, що обрано для дослідження, при співставленні нерегульованих факторів (об'єктивних умов). Таке дослідження надає можливість визначити резерви підприємства [14].

10. Економіко-математичні методи. Дані методи використовуються в економічному контролі для визначення ступеню впливу факторів на результати господарської діяльності з метою оптимізації їх ще на стадії планування й проєктування. Аналіз може бути також проведено по завершенню господарських процесів, якщо за допомогою інших методів і прийомів неможливо встановити взаємозв'язок факторів. Використання економіко-математичних методів при здійсненні економічного контролю значно підвищує достовірність отриманих результатів: більш повне охоплення впливу досліджуваних факторів на результати діяльності; наближені чи спрощені розрахунки замінюються точними обчисленнями тощо.

Економіко-математичні методи є поєднанням економіки, статистики і математики. За допомогою даних методів вирішуються специфічні задачі, прикладами яких можуть бути: календарне планування, розподіл ресурсів, теорії сітьового планування, визначення надійності виробу, визначення необхідності заміни обладнання, питання ціноутворення та інше.

Використання економіко-математичних методів при здійсненні економічного контролю сприяє підвищенню точності отриманих результатів, підвищує його ефективність.

В науковій літературі розрізняють значну кількість економіко-математичних методів, найбільш розповсюдженими з них є:

– методи елементарної математики – використовуються при традиційних економічних розрахунках (наприклад, обґрунтування потреби в ресурсах);

– класичні методи математичного аналізу – використовуються самостійно (інтегрування і диференціювання, варіаційне числення) та в складі інших методів (математична статистика, математичне програмування);

– методи математичної статистики – дослідження одно- і багатомірних статистичних сукупностей. Даний метод застосовується для дослідження повторюваних явищ. При вивченні одномірних статистичних сукупностей послуговуються законом розподілу,

вибірковим методом, варіаційним рядом. Багатомірні статистичні сукупності досліджують за допомогою кореляційного-регресійного, дисперсійного, коваріаційного, спектрального, компонентного та факторного видів аналізу;

– економетричні методи: виробничі функції, регресія та кореляція, часові ряди;

– методи математичного програмування: лінійне, блочне , динамічне та нелінійне (цілочисельне, квадратичне, параметричне тощо) програмування. Дані методи використовуються як основний засіб розв'язування задач щодо оптимізації виробничо-господарської діяльності підприємства. За допомогою методів математичного програмування здійснюється оцінювання напруженості планових завдань, нестачі ресурсів, визначення видів сировини, груп устаткування, що лімітують;

– методи дослідження операцій: методи розв'язання лінійних програм; логістика, управління запасами, зношення та заміна; теорія ігор, теорія масового обслуговування; методи сітьового обслуговування. Метою використання методів дослідження операцій є сполучення структурних взаємозалежних елементів системи, що найкраще забезпечує оптимальний економічний показник;

– методи економічної кібернетики: системний аналіз, імітація, моделювання, методи навчання і ділові ігри, розпізнавання образів. За допомогою даних методів проводиться аналіз економічних явищ та процесів як складної системи, аналіз здійснюється ґрунтуючись на законах управління і руху інформації;

– методи теорії оптимальних процесів, використовуються для управління техніко-економічними процесами та ресурсами;

– евристичні методи – логічні прийоми і методичні правила, що використовуються в умовах неповної вихідної інформації та відсутності чіткої програми управління в процесі розв'язання визначених задач. До евристичних методів належать методи мозкової атаки», «колективного блокноту», «експертних оцінок», «контрольних питань», «асоціацій та аналогій», кібернетичні наради, ділові ігри та ситуації. Також до евристичних методів належить морфологічний аналіз, сутність якого полягає у підборі варіантів можливих рішень для розв'язання окремих частин завдання та подальше систематизоване їх поєднання.

11. Перевірка документів – прийом документального контролю, основною метою якого є перевірка достовірності, ефективності й доцільності здійснення господарських операцій, а також ступінь їх відповідності законодавчим і нормативно-правовим актам в сфері розширеного суспільного виробництва.

12. Камеральна перевірка документів і звітності (є однією з форм простого рахунковедення (без здійснення подвійного запису). Дана перевірка здійснюється у приміщенні контролюючого органу, без виїзду на об'єкт дослідження, перевірка здійснюється виключно на підставі підтверджених документів (податкові і митні декларації та інше). Дані документи є підставою для розрахунку і сплати відповідних платежів. Основною метою такої перевірки є здійснення контролю за дотримання норм чинного законодавства та підготовка необхідної інформації для здійснення тематичної перевірки або ж ревізії фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта.

13. Фактична перевірка – спосіб податкового контролю, проводиться безпосередньо за місцем місцезнаходження об'єкту дослідження. Така перевірка проводиться контролюючим органом. Предметом перевірки є дотримання норм чинного законодавства щодо питань регулювання обігу готівки, ведення касових операцій, порядку здійснення розрахункових операцій, наявності ліцензій, свідоцтв, дотримання роботодавцем чинних норм законодавства щодо укладення трудового договору (контракту), оформлення трудових відносин з працівниками.

Вибір конкретних методів економічного контролю, що застосовуються на практиці в кожній окремій ситуації залежать від таких факторів, як: особливостей об'єкту дослідження, порядку визначення фактичного стану господарювання в ході контрольних дій, періоду контролю, часу відведеного на здійснення контролю, його глибини та ґрунтовності, а також від багатьох інших технічних можливостей.

Для досягнення ефективності в здійсненні економічного контролю, він повинен бути оперативним, об'єктивним, всеохоплюючим, безперервним, економічним, науковим та дієвим.

Вимога оперативності забезпечується виявленням недоліків на ранніх стадіях, що дозволяє оперативно вжити необхідних заходів та усунути недоліки або ж взагалі попередити їх виникнення.

Вимога безперервності передбачає систематичне проведення контрольних перевірок, що зумовлено безперервністю виробничих і господарських процесів.

Вимога об'єктивності забезпечується неупередженим виконанням контрольних функцій перевіряючи ми особами, точну фіксацію виявлених в процесі перевірки відхилень від встановлених норм у діяльності господарюючих суб'єктів та правдива фіксація результатів контролю.

Всеохоплюваність контролю забезпечується його поширенням на всі сфери діяльності підприємства та на весь господарський механізм.

Вимога науковості забезпечується застосуванням при здійсненні економічного контролю сучасних досягнень науки і техніки, послуговування програмними продуктами, використання прогресивного досвіду у процесі здійснення контролю, залучення до виконання перевірки висококваліфікованих фахівців та забезпечення наявності ліцензій на проведення окремих видів контролю.

Вимога економічності передбачає виконання процедури перевірки якомога меншою кількістю фахівців, які мають належні знання та навички контрольної діяльності. Зменшення кількості осіб, що здійснюють контроль припускається за умови, що це не повинно негативно позначитись на якості перевірки.

Вимога дієвості контролю забезпечується активним впливом контролюючих органів на об'єкти перевірки шляхом прийняття об'єктивних і ефективних рішень з метою усунення виявлених в ході перевірки недоліків та вжиття заходів до їх попередження у майбутньому.

На сучасному етапі розвитку одним із визначальних факторів забезпечення якісного і оптимального за витратами часу економічного контролю суб'єктів господарювання є діджиталізація задіяних процесів. Тобто мова про послуговування цифровими технологіями, програмними продуктами, для автоматизації, підвищення якості та пришвидшення певних процесів в здійсненні контрольних процедур.

Розвиток цифрових технологій як в Україні, та і у світі загалом відбувається швидкими темпами, зокрема ці процеси актуальні й для сфері економічного контролю. Слід зауважити, що на сьогоднішній день методологія та інструменти здійснення економічного контролю далеко не завжди відповідають сучасним вимогам, у зв'язку з чим виникає низка проблем, пов'язаних із впровадженням цифрових рішень, оптимізацією процесів перевірок, забезпечення належної якості, достовірності та оперативності.

Сучасні тенденції діджиталізації економічних процесів передбачають трансформування підходів щодо умов ведення бізнесу. В Україні ці процеси відбуваються дещо повільнішими темпами, аніж в західних країнах. Хоча, слід зауважити, що і в країнах західного ринку не все так просто. За результатами дослідження глобального рейтингу цифрової конкурентоспроможності країн у 2022 р. [15] в таких країнах, як Австралія, Бразилія, Великобританія, Індія, Китай, Німеччина, Сінгапур, США і Франція 95% респондентів сфери продажу, промисловості, транспорту, охорони здоров'я та інші зазначили, що на

даному етапі розвитку неспроможні в повній мірі діджиталізувати власні бізнес-процеси, основними причинами визначено такі, як обмеженість бюджетних ресурсів, недостатній рівень розвитку мережевої інфраструктури, недостатня кваліфікація кадрів, непрозорість діяльності кінцевих споживачів та недостатня вмотивованість керівництва у впровадженні цифрових нововведень. Також слід брати до уваги той факт, що зростання темпів цифровізації безпосередньо залежить від інституційного середовища, тобто державної політики країни, фіскальної політики, законодавчого врегулювання. Зазначені проблеми значно уповільнюють процес цифрової трансформації.

Цифрова трансформація має також значний вплив і на формування якісно нової обліково-інформаційної системи, переваги такої трансформації очевидні. Попередня система обліку, аналізу та контролю основана на опрацюванні значної кількості фізичних паперових документів, кропіткій і складній ручній праці, аналізі, оцінюванні та підготовці звітів та багато іншого. Впровадження цифрових технологій значно підвищує точність отриманих результатів, прискорює обліково-аналітичні процеси, надає можливість отримувати, накопичувати, аналізувати та зберігати в електронному форматі інформацію, що дозволяє створювати бази даних, швидко обмінюватись інформацією, значно скоротити обліково-інформаційні процеси, синхронізувати роботу різних відділів, забезпечити віддалений доступ до інформації та можливість віддаленої роботи, що в умовах коронавірусу та повномасштабної війни є надзвичайно актуальним.

На сучасному етапі розвитку відбувається впровадження цифрових технологій у всі сфери життя, задіяними є всі користувачі – держава, бізнес, громадяни, освітні установи тощо. Процеси діджиталізації визначаються одним з основних інструментів досягнення стратегічних цілей України – позитивна динаміка ВВП та належна якість життя українців. Пріоритетність цифрових трансформацій для України обумовлена: надскладними умовами функціонування економіки країни, що обумовлено повномасштабною війною; необхідністю удосконалення предметів праці; нестачею робочої сили, що обумовлення значною міграцією населення через війну, як зовнішньою, так і внутрішньою (ВПО); релокацією бізнесу, як внутрішньою, так і зовнішньою; пошуком альтернативних рішень щодо функціонування бізнесу та багатьма іншими обтяжуючими факторами.

Питання забезпечення належного рівня конкурентоспроможності бізнес-процесів, можливості співпраці вітчизняних підприємств з іноземними партнерами, залучення інвестицій для розвитку бізнесу,

дедалі стають все складнішими, постає нагальна необхідність впровадження цифрових технологій, використання штучного інтелекту та інших цифрових продуктів. Діджиталізація бізнес-процесів та роботи державних органів також сприятиме зниженню рівня бюрократії та корупції, що на сьогоднішній день є факторами, які значно гальмують розвиток економіки та вступ України до ЄС.

За прогнозами аналітиків, в найближчі 5-10 років основними факторами зростання світової економіки стане саме цифрова трансформація [15], саме тому сьогодні постала гостра необхідність діджиталізації бізнес-процесів.

2 вересня 2019 р. шляхом перетворення Державного агентства з питань електронного урядування України утворено Міністерство цифрової трансформації, 18 вересня 2019 р. КМУ затвердив постанову щодо діяльності даного міністерства, якою також регламентуються його повноваження та сфери компетенції.

За нетривалий період діяльності Міністерства цифрової трансформації вже досягнуто значних результатів, впроваджено державні цифрові проєкти, такі як:

– «Держава у смартфоні»;

– додаток «Дія» – один з найкращих урядових додатків в світовому масштабі;

– цифрові паспорти (Україна стала першої в світі, де цифрові паспорти стали повноцінними аналогами звичайних паперових);

– єдиний цифровий портал для підприємців «Дія. Бізнес»;

– цифровий додаток «Дія. City» – правова та податкова база для IT-компаній (даним за стосунком послуговуються як вітчизняні та іноземні компанії, найбільш відомими з яких є: Ajax Systems, Genesis, EPAM Systems, Luxoft, MacPaw, Revolut, Reface, Rozetka, Monobank, Samsung, Sigma.Software, Softserve [9].

Процес оцифровування (діджиталізації) є переходом від паперового документообігу до електронного, зміщенням акценту від кількості до якості показників.

Термін «діджиталізація» походить від англійського «digitalization» і в найширшому сенсі тлумачиться, як реорганізація будь-чого за допомогою автоматизації й комунікації. Як такі зміни мають системний характер змін, тоді мова про цифрову трансформацію. Термін «діджитальна економіка» вперше був згаданий у наукових джерелах ще у 1995 р. американським вченим Н. Негропонте [17].

Діджиталізація надає можливість віддаленого доступу, відповідно мобільності, збільшує можливість контролю, підвищує ефективність та сприяє зниженню витрат підприємства.

Діджиталізація обліку, аналізу та контролю відбувається за допомогою використанням таких інформаційних технологій, як хмарні технології, програмні продукти, ШІ, Blockchain, технології Big Data, Інтернет речей.

При послуговуванні хмарними технологіями (cloud technologies) застосовуються технології розподіленої обробки даних, користувачам забезпечується віддалених доступ до обчислювальних ресурсів, мова про мережі передання даних, пристрої накопичення і зберігання даних, сервери, додатки і сервіси. Отже, користувач отримує доступ до інформації незалежно від свого місцезнаходження за допомогою будь-якого типу гаджета.

Перевагами використання хмарних технологій є: значне зниження витрат на придбання програмного забезпечення; рутинний паперовий робочий процес замінюється на електронний; забезпечено можливість резервного копіювання та аварійного відновлення, що зводить ймовірність втрати інформації до мінімуму; забезпечує можливість синхронізованої роботи над документацією необмеженої кількості користувачів; забезпечено можливість створення зведеної документації за визначені часові проміжки; забезпечено можливість автоматичної синхронізації різних версій документу.

Оскільки при здійсненні економічного контролю використовуються визначені правила і процедури, вони можуть бути легко автоматизовані. Успішним прикладом такої автоматизації бізнес-процесів, поєднання програмних продуктів і ШІ, є Robotic Process Automation (RPA), який використовується для повторюваних операцій в системах фінансового обліку. Перевагою RPA є можливість впровадження без створення перешкод для вже існуючої інфраструктури бізнес-процесів. Використання RPA значно прискорює та підвищує якість процесу збору та обробки інформації, зменшує потребу в кадровому забезпеченні [18, с. 108].

Ще одним із напрямів застосування цифрових технологій в процесі здійснення економічного контрою є блокчейн. Blockchain, block chain від block – блок, chain – ланцюг, тобто мова про ланцюжок блоків. Блокчейн – це розподілена база даних, яка зберігає в певній послідовності впорядкований ланцюжок записів (блоків), це ланцюжок постійно збільшується.

Блокчейн є одним з видів розподіленого реєстру (узгоджені між собою копії синхронізованих даних, що розподілені між численними місцями). Дана технологія, що заснована на обліку, надає можливість інноваційного способу зберігання та розподілу інформації. Блокчейн має надзвичайно важливу для економічного контрою властивість –

гарантування достовірності інформації та неможливість її видалення, або «безслідного» коригування, сутність даної технології полягає в тому, що будь-які записи не можуть бути змінені без порушення цілісності загального ланцюга, всі користувачі повідомляються про здійснення нового запису [8, с. 128]. Для зручності вся інформація щодо ідентифікації відправника та одержувача, часу та сум транзакцій, а також інших міток, може зберігатися на комп'ютері (гаджеті) користувача.

Отже, основними перевагами, цінними для здійснення економічного контролю, можна назвати наступні: прозорість процесу; абсолютно визначеність користувачів, цілісність даних, автоматизація виконання процесів.

Технології Big Data використовуються для роботи з великими масивами неструктурованої інформації. В процесі економічного контролю користувачами Big Data може бути використано додаткові аналітичні методи формування звітів, що сприяє покращенню якості процедур перевірки та зниженню витрат. Також значною перевагою використання технології Big Data є можливість інтеграції інформації з різних баз даних, прискорення обробки інформації, виявлення ризиків шахрайства та запобігання витоку інформації.

Особливостями Big Data є:

– збір даних (Data Mining) – технології пошуку, збору, обробки та структурування великого масиву даних, а також в процесі аналітики здійснюється виявлення неочевидних та прихованих зв'язків і закономірностей;

– машинне навчання (Machine learning) – на основі виявлених зв'язків і закономірностей відбувається процес машинного навчання;

– краудсорсинг (Crowdsourcing) – залучення для виконання певних обчислюваних завдань великої кількості добровольців;

– змішування та інтеграція різнорідних даних (наприклад, спільна обробка природної мови і цифрових сигналів);

– штучні нейронні мережі;

– класифікація даних, глибинний аналіз

– прогнозна аналітика;

– статистичний і просторовий аналіз;

– імітаційне моделювання;

– візуалізація аналітичних даних;

– розпізнавання образів;

– тощо.

Для оптимізації діяльності підприємства та підвищенні якості й оперативності здійснення економічного контролю ефективним рішення є також використання ERP-технологій.

ERP (планування ресурсів підприємства) – організаційна стратегія, що орієнтована на підвищення ефективності виробничих, облікових та управлінських процесів суб'єкта господарювання. Дана технологія об'єднує практично всі бізнес-процеси, накопичує та аналізує інформацію про них.

ERP-система – програмний продукт, що реалізує стратегію ERP, дозволяє сформувати єдиний цикл управління практично всіма бізнес-процесами підприємства. Прикладом «Торгсофт ERP» якісно покращує процес управління підприємством сходячі всі управлінські функції в єдину систему: фінансовий та складській облік, продажі товарів і послуг, виробництво, постачальники і посередники, управління товарами, Інтернет-торгівля, облік послуг, маркетинг та CRM, аналітика та статистика, робота з персоналом, безпека інформації, податки і звітність.

Програмне забезпечення різних типів, що орієнтовано на здійснення економічного контролю суб'єктів господарювання умовно можна поділити на три види (рис. 1).

Рис. 1. Програмні продукти для здійснення економічного контролю суб'єктів господарювання

При здійсненні економічного контролю суб'єктів господарювання використовують численний апарат методів і прийомів, які нами було детально розглянуто раніше. Відповідно і використовуватись можуть різноманітні діджиталізовані інструменти для його проведення.

Прикладом при проведенні аудиторських перевірок в системі обробки облікових даних на даний час в Україні використовують такі програми, як: IT Audit: Auditor, KIT Audit, Express Audit: PROFI, Audit Expert, Audit NET, Audit Information, SAP AG TER 10, Audit Vault, Audit System. Кожна з перелічених програм має свої особливості.

Наприклад, цінністю IT Audit: Auditor є те, що програма сумісна з такими операційними системами, як «Парус», «1С: Підприємництво» та іншими [12, с. 242]. Особливістю даної програми є те, що вона потребує значних витрат на індивідуальне налаштовування та підтримку ефективності, саме тому програма орієнтована на великі підприємства і є економічно невигідною для проведення аудиту середніх та малих підприємств. Даний програмний продукт може бути використано при здійсненні внутрішнього аудити суб'єкта господарювання.

KIT Audit, аудиторська програма, що надає можливість визначити відповідність проведення аудиту міжнародним і національним стандартам, значно знижує витрати часу та трудомісткість, забезпечує прозорість аудиторської перевірки [12, с. 242].

Програма Express Audit: PROFI при розрахунку показників для аналізу враховує регіональну та галузеву специфіку. Програма орієнтована на створення проектної документації, формування програми аудиту, здійснення комплексного аналізу бухгалтерського обліку і за підсумком проведеної перевірки – формування аудиторського висновку. Основним недоліком програми є складність редагування даних, оскільки програма використовує фіксовані шаблонні формати.

Програму Audit Expert використовують для розроблення порівняльних даних та здійснення економічного, кореляційного та компактного аналізу.

Програмою Audit Information користуються для формування бази даних суб'єктів, але дана програма не передбачає оцінювання аудиторських ризиків.

Audit NET – мережева система, орієнтована на віддалену роботу та відправлення зібраних даних до центрального офісу. Недоліком даної програми є те, що вона вимагає забезпечення певних технічних вимог.

Програма SAP AG TER 10 виконує функції інтеграції всіх бізнес-операцій і генерує покращену звітність. Програма орієнтована насамперед на автоматизацію процесів управління підприємством [18, с. 109].

Діджиталізація процесу здійснення контролю потребує захисту інформації, що накопичується в процесі перевірки та результатів перевірки. Така потреба обумовлена можливістю несанкціонованого

доступу до інформації, необхідністю забезпечення комерційної таємниці та нерозголошення результатів перевірки. З огляду на таку вимогу, значну перевагу поміж аудиторських програм, має програма Audit Vault. Особливістю даної програми є те, що інформація аудиту акумулюється в окремому сховищі даних, аналіз даних здійснюється з дотриманням визначених правил безпеки. Такі заходи застереження запобігають витоку інформації та її несанкціонованому застосуванню. Недоліком надої програми є складності впровадження власної методики аудиту [12, с. 242].

Програма Audit System забезпечена зручним інтерфейсом, передбачає як індивідуальну, так і групову роботу. Недоліком даної програми є необхідність внесення коректив до деяких модулів відповідно до специфіки облікової системи країни. Audit System може використовуватись як самостійно, так і в поєднанні з Excel, що надає можливість проведення складних математичних обрахунків. Excel може бути адаптована до будь-яких стандартів обліку та ведення робочої документації аудиту та іншого.

Всі перелічені програми вимагають ліцензійного програмного забезпечення, впровадження заходів до захисту інформації, що призводить до зростання фінансових витрат. Найбільш ефективним і таким, що відповідає вимогам теперішнього часу є використання таких інформаційних технологій, як хмарні технології, ШІ, Blockchain, технології Big Data.

Принциповою відмінністю процесу здійснення економічного контрою суб'єкту господарювання в умовах діджиталізації є можливість здійснення контролю всієї генеральної сукупності документів або рахунків аналітичного обліку, а не здійснювати перевірку лише вибірки.

Підсумовуючи здійснене дослідження слід зазначити, що на сучасному етапі розвитку модель і принципи організації економічного контролю наближаються до загальноприйнятих стандартів у світовій практиці, проте пропри значні зусилля щодо удосконалення, він ще не є оптимальним. Так, у зв'язку з переходом України до ринкових умов господарювання окрім державного контролю було впроваджено також відомчий контроль та контроль місцевих органів самоврядування. Але, наразі, в системі економічного контролю, відбувається значне дублювання ланок контролюючих органів, подекуди перевірки мають формальний характер, що, безумовно, потребує вдосконалення, насамперед на законодавчому рівні. Також потребує вдосконалення організаційна структура економічного контролю у напрямку врівноваження вагомості усіх складових ланок.

Для забезпечення якості, оперативності та неупередженості перевірок необхідним є здійснення повної децентралізації у сфері економічного контролю, необхідним є закріплення на законодавчому рівні обов'язковість «прозорого» контролю власника та всебічна підтримка розвитку аудиторської діяльності. Основною перевагою системи є високий ступень інтеграції в роботу компанії.

Діджиталізація процесу здійснення методів і прийомів економічного контролю суб'єктів господарювання повинна бути орієнтована не лише на великі підприємства, а й на малий та середній бізнес. В умовах триваючого процесу цифрової трансформації економіки України, питання діджиталізації процедур контролю господарської діяльності підприємств є надзвичайно актуальним, адже сприятиме формуванню прозорої системи контролю, підвищенню ефективності самої процедури та розробленню стратегії оптимізації діяльності господарюючого суб'єкта, сприятиме зниженню рівня корупції та бюрократі, зменшенню необхідності кадрового забезпечення, що в умовах нестачі робочої сили є надзвичайно актуальним. В той самий час значно підвищаться вимоги до кваліфікації як перевіряю чого апарату, так і до фахівців підприємств, попри велике значення цифрових компонент не слід забувати і про рівень кваліфікації перевіряючи осіб, які повинні бути фахівцями своєї справи, бути чесними і неупередженими при виконанні своїй професійних обов'язків.

Діджиталізація процесу здійснення економічного контролю також матиме позитивний вплив на формування єдиної інформаційної бази, швидкому обміну інформацією, можливістю аналізу інформації в динаміці та відслідковуванні історії перевірок та практики ведення господарської діяльності. такий підхід надасть можливість ефективно будувати стратегію розвитку підприємства, аналізувати недоліки в діяльності та вживати заходи до їх усунення.

Враховуючи практики застосування інформаційних технологій при здійсненні контролю суб'єктів господарювання виникають певні проблеми:

– специфіка здійснення економічного контролю унеможливлює формалізацію процесу перевірки в частині формування професійного висновку;

– використанням підприємствами різноманітного програмного забезпечення та численних внутрішніх аналітичних реєстрів вимагає обізнаності перевіряючих осіб щодо специфіки даних програм;

– також ускладнюючим фактором галузева спеціалізація суб'єктів господарювання.

Список використаних джерел:

1. Бондаренко Н.О., Понікаров В.Д., Попова С.М. Аудит суб'єктів підприємницької діяльності: навчальний посібник. К.: ЦНЛ, 2004. 300 с.
2. Бутинець Т.А. Спостереження як основний метод наукового дослідження в контролі. *Міжнародний збірник наукових праці.* URL: https://www.google.com/url?sa
3. Бухгалтерська експертиза. URL: https://nise.com.ua/buhgalterska-ekspertiza
4. Дем'яненко М.Я., Чудовець В.В. Інвентаризація в системі бухгалтерського обліку: монографія. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2008. 288 с.
5. Дерій В.А. Види економічного контролю за діяльністю підприємств: аналіз і узагальнення поглядів на проблему. *Облік і фінанси АПК: освітній портал.* URL: https://magazine.faaf.org.ua/vidi-ekonomichnogo-kontrolyu-za-diyalnistyu-pidpriemstv-analiz-i-uzagalnennya-poglyadiv-na-problemu.html
6. Дікань Л.В. Фінансово-господарський контроль: навчальний посібник. К.: Знання, 2010. 395 с.
7. Дудкевич О.В. Функції інвентаризації та відображення її результатів в обліку. *Економіка АПК*. 2006. № 11. С. 88-93.
8. Іванченкова Л.В., Ткачук Г.О., Скляр Л.Б., Маркова Т.Д., Євтушевська О.О. Роль розвитку діджиталізації обліку, аналізу, контролю та оподаткування за умови цифрової економіки. *Scientific Journal «Economic Synergy»*, 2022, Issue 1; 2 (3; 4). URL: https://es.istu.edu.ua/EconomicSynergy/article/view/32/30
9. Любовець О. Четверта промислова революція: соціальні виклики. 2020. URL: http://openarchive.nure.ua
10. Мезенцева Н.М., Вінниченко Т.Л., Левченко Т.В. Сучасні дефініції та класифікація інвентаризації в умовах господарювання підприємства. *Вчені записки ТНТУ імені В.І. Вернадського. Серія: Економіка і управління.* 2020. Т. 31 (70). № 3. С. 151-158.
11. Методи організації бухгалтерського обліку. URL: https://buklib.net/books/22520/
12. Пархоменко О.П., Пархоменко В.П. Аналіз інформаційного забезпечення аудиту в сучасних умовах. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту.* 2016. Вип. 16. С. 240-244.
13. Талах Т. Використання методики економічного аналізу на основі отриманих даних за результатами контрою. *Економічний форум.* 2022. № 4. С. 136-141. URL: http://e-forum.lntu.edu.ua/index.php/ekonomichnyy_forum/article/view/361/346

14. Шарова С.В. Економіко-статистичний аналіз ефективності господарської діяльності регіону на початку економічної кризи. *Ефективна економіка.* 2015. № 4. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3957
15. Ясінська А. І., Река В. І., Кізляк Я. Ю. Вплив цифрової трансформації на побудову інформаційно-облікової системи підприємства. *Економіка і суспільство.* 2023. Вип. 57. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3225/3148
16. Global digital competitiveness country ranking 2022. Statista. URL: https://www.statista.com/statistics/1042743/worldwide-digital-competitiveness-rankings-by-country/
17. Negroponte N. Being Digital. Knopf, 1995. 256 p.
18. Petchenko M., Fomina T., Balaziuk O., Smirnova N., Luhova O. Analysis of trends in the implementation of digitalization in accounting (Ukrainian case). *Financial and credit activity: problems of theory and practice*. 2023. Vol. 1 (48). P. 105-113. URL: https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/3951/3747

Кундеус Олександр
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК РИНКУ КОНСАЛТИНГОВИХ ПОСЛУГ

В умовах адаптації до міжнародних стандартів та розвитку нових форм ведення бізнесу, напруженої конкурентної боротьби, необхідності пристосовуватися до нових умов ведення бізнесу ускладнених війною (складності з кадровими ресурсами, порушення логістики, подорожчання та подекуди дефіцит енергоресурсів та багато інших негативних факторів) значно підвищується актуальність застосування бізнес-консалтингу, що полягає у незалежному і об'єктивному консультуванні, наданні технічної допомоги кваліфікованими спеціалістами. Основною метою бізнес-консалтингу є діагностування та дослідження управлінських проблем, пошук оптимальних варіантів розв'язання даних проблем та розроблення методології впровадження пропонованих рекомендацій.

Джерела консультування в Україні беруть початок з концепції НОП (наукової організації праці) 30-х рр. попереднього століття. Такий вид діяльності проіснував в Україні недовго і був скасований, відродження консультаційних послуг почалось в 60-ті рр. XX ст. та надавалось фахівцями ряду економічних, академічних інститутів та вищими навчальними закладами. Вже у 80-ті рр. XX ст. в Україні почали з'являтись наукові консультаційні центри.

Безпосередньо консалтинг, як вид діяльності, виник в Україні у 1991 р., на перший етапах розвитку вітчизняний консалтинговий ринок розвивався за рахунок приватизації, яка розпочалась наприкінці 1992 р.

Розвитку консалтингового ринку в Україні сприяв прихід на ринок консалтингових та аудиторського консалтингових іноземних фірм TACIS, USAID, Knowhow та інших. Також значним рушієм розвитку були кошти, що надходили до України від ЄС, Міжнародного валютного фонду, Світового банку в рамках програм міжнародної допомоги.

Перший етап розвитку ринку консалтингових послуг в Україні припадає на пострадянський період, 1990-1995 рр., в цей час на вітчизняний ринок зайшли найбільші зарубіжні компанії («Велика шістка»), організації міжнародної технічної допомоги (TACIS, USAID, Knowhow та інші), а також відбулось створення вітчизняних консалтингових центрів.

Становлення національного професійного консалтингу припадає на 1995-2000 рр. та характеризується значним попитом на консалтингові послуги, збільшення кількості операторів ринку консалтингових послуг та визначенням принципів, підходів і характерних рис українського консалтингу, що стало поштовхом до розвитку вітчизняного консалтингу. Саме в цей період в Україні відбуваються великі приватизаційні процеси. В означений період також було реалізовано ряд міжнародних проєктів із залученням українських консультантів.

Наступним етапом слід визначити 2000-2005 рр., даний період характеризується стійкою динамікою зростання вітчизняного ринку консалтингу.

Починаючи з 2006 р. для української економіки характерним є масова реорганізація державних підприємств, зростання промислових підприємств, зростання попиту на інформаційні технології, що стало стимулюючим фактором розвитку українського ринку консалтингових послуг та його інтеграції в глобальний ринок консалтингу [5, С. 114].

Популярність консультаційних послуг обумовлена їх здатністю забезпечувати значне підвищення якості управлінських рішень, що в загальному має позитивний вплив на якість управління підприємством. Консалтинг, як галузь діяльності, в Україні з'явився на початку XXI ст.

При дослідженні ринку консалтингових послуг слід пам'ятати, що його розвиток тісно пов'язаний із особливостями розвитку економіки як на національному, так і міжнародному рівнях. Кожна компанія, що діє на ринку, прагне бути успішною: розширення ринків збуту, вихід на міжнародні ринки, збільшення частки ринку, підвищення якості продукції, залучення висококваліфікованих фахівців, впровадження інноваційних технологій, підвищення якості менеджменту, зростання конкурентоспроможності компанії, зростання прибутковості та багато інших показників успішності розвитку. Забезпечення високих показників якості діяльності компанії потребує високого рівня кваліфікації як управлінського персоналу, так і пересічних фахівців, а також значних капіталовкладень, що обумовлює певні економічні ризики. Для утримання /здобуття конкурентоспроможності компанії необхідно невпинно розвиватися, розвивати ефективну стратегію і тактику. Ринок висуває «жорстокі умови гри», які потребують постійного моніторингу поточної ситуації, розроблення ефективної стратегії розвитку, виважених управлінських рішень та постійної «гри на випередження». Для забезпечення успіху діяльності на ринку, компанія повинна організувати оптимальний механізм функціонування та завжди бути готовою до подолання перешкод. Складність

функціонування в умовах жорстокої конкурентної боротьби призводить до того, що доволі частко навіть великі компанії, що діють на міжнародних ринках і мають значний досвід, стикаються з труднощами. Труднощі, що вникають в діяльності компанії можуть бути пов'язані як зовнішніми, так і з внутрішніми факторами. Найчастіше труднощі виникають через появу на ринку нових конкурентів, коливанням цін, зміною структури попиту, також можуть бути ускладнення обумовленні внутрішніми факторами, як наприклад, проблеми в відносинах між працівниками, булінг, низький рівень мотивації працівників до продуктивної праці та багато іншого. Означені проблеми, та багато інших, з якими компанія стикається в процесі свого розвитку, необхідно оперативно і якісно вирішувати, нерідкі ситуації, коли компанії не володіють власним ресурсом для вирішення проблемних питань. В таких випадках доцільним є звернення до консалтингових послуг.

Консалтинг – професійна діяльність з приводу надання об'єктивного і незалежного консультування, а також технічної підтримки кваліфікованими фахівцями компаніям з метою сприяння у діагностуванні та дослідженні управлінських та ділових проблем, пошуку їх оптимальних рішень та вироблення методології впровадження рекомендацій.

Звернення до послуг консалтингу дозволяє компанії:

– діагностувати та дослідити проблеми управлінського характеру;

– виробити альтернативні варіанти розв'язання означених проблем;

– отримати допомогу в реалізації розроблених рекомендацій та впровадженні конструктивних змін.

Пропонований ринком набір консалтингових послуг формується під впливом потреб клієнтів. На сучасному етапі розвитку до переліку консалтингових послуг слід віднести:

– дослідження та ґрунтовний аналіз ринку – здійснюється оцінювання місткості та потенційної місткості ринку, структури ринку, аналіз рівня платоспроможного попиту та його структури, аналіз конкурентного середовища, визначення тенденцій розвитку ринку;

– розроблення стратегії розвитку – дослідження політики та ділової активності компанії, здійснення стратегічного аналізу компанії, вироблення вектору розвитку та напрацювання методів досягнення означених цілей;

– фінансовий менеджмент – аналіз поточного фінансового стану компанії (прибутковість, рентабельність, кредитоспроможність, ліквідність та інше), динаміка показників, визначення тенденцій змін, оцінювання якості систем та методів фінансового планування,

оцінювання ефективності структури капіталу, інвестиційної політики та інше;

– підготовка та експертиза інвестиційних проєктів – обґрунтування технічної та інституційної можливості реалізації проєкту, визначення комерційної, соціальної та екологічної доцільності, визначення та оцінювання факторів ризику, визначення фінансової привабливості та можливості реалізації;

– маркетинговий менеджмент – дослідження бізнес-середовища компанії, визначення ефективності окремих складових маркетингу (цінової політики, політики розподілу, комунікаційної політики, управління товарними запасами, логістики), розроблення маркетингової стратегії, діагностування служби маркетингу та визначення її місця в корпоративній структурі компанії, визначення ефективності діяльності оперативного маркетингу;

– управління виробництвом – проведення аналізу виробництва за основними складовими: товару (робіт, послуг), що виробляє компанія (якість, дизайн, сировина та інше); ефективність принципів та методів організації виробничого процесу;

– управління персоналом – оцінювання якості кадрової політики, що передбачає оцінювання розв'язання кадрових проблем, процесу відбору та наймання працівників, навчання персоналу, підвищення кваліфікації, функціонування комунікаційної системи в сфері кадрової політики, мотивування до праці та систему стимулювання, психологічний клімат в колективі, розвиток організації;

– інформаційні технології – консультування з питань вибору, впровадження та супроводу програмних продуктів, розроблення автоматизованої системи управління.

– юридичний консалтинг – розв'язання поточних завдань, що пов'язані законодавчим регулюванням господарських процесів. Особливо важливим юридичне консультування є при розширенні компанії, що передбачає відкриття нових філій, укладання договорів, юридичні питання співпраці з новими діловими партнерами.

Отже, консалтинг вирішує широке коло завдання, що обумовлює і різноманітність прийомів та інструментів надання консалтингових послуг.

Останніми роками простежується чітка тенденції до пожвавлення інтересу до консалтингу як в ділових колах, так і в академічних. В Україні впроваджуються проєкти до стимулювання започаткування малого та середнього бізнесу, реструктуризації підприємств. Все це стимулює і розвиток консалтингової діяльності. За таких умов найбільш

затребуваними, а відповідно і найбільш розвиненими, стали наступні види менеджмент-консалтингу:

– оціночна діяльність
– передприватизаційна підтримка;
– бізнес-планування, інвестиційне проєктування;
– бізнес-проєктування; інвестиційна підтримка;
– податковий консалтинг.

Структуру ринку консалтингових послуг станом на 01.01.2021 р. подано на рис. 1.

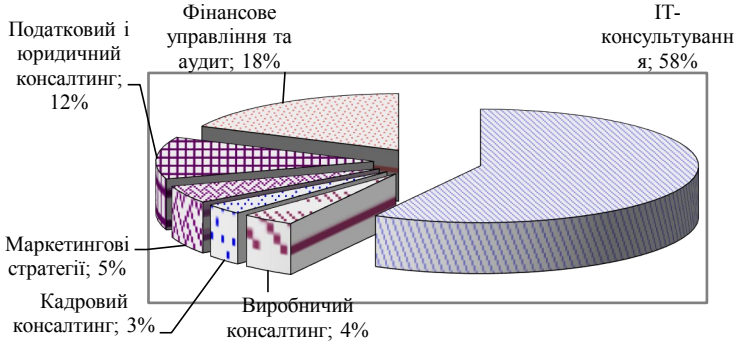

Рис. 1. Структуру ринку консалтингових послуг України станом на 01.01.2021 р. [5, с. 116]

Інтеграція економіки України в цифровий простір спричинила пожвавлення процесів діджиталізації бізнесу, що закономірно призвело до зростання попиту на IT-консультування, найбільшу частку, 58% ринку консалтингових послуг займає саме IT-консультування.

Значної популярності досягли також таки види консалтингових послуг, як фінансове управління та аудит (18%), податковий та юридичний консалтинг (12%), це відносно традиційні сфери попиту на консультаційні послуги на українському ринку.

У розвинених країнах управлінський консалтинг має значну популярність та виокремлений в самостійну сферу послуг. Також значну частину аудиторсько-консалтингової мережі складає податковий консалтинг. Надання консультаційних послуг в сфері інформаційних технологій також є самостійною сферою, що має специфіку та доволі високий рівень конкуренції. В Україні такого роду послуги ще набули достатньо високого розвитку, так консалтинг в сфері

інформатики в нашій країні пропонують менше 25% аудиторсько-консалтингових фірм [9].

На світовому ринку консалтингових послуг домінуючі позиції займає відносно невелика група транснаціональних компаній, які фактично формують політику світової консалтингової індустрії. За даними статистичного порталу «Statista» [13] сектор консалтингових послуг, у порівнянні з іншими галузями світової економіки, розвивається дуже динамічно (рис. 2).

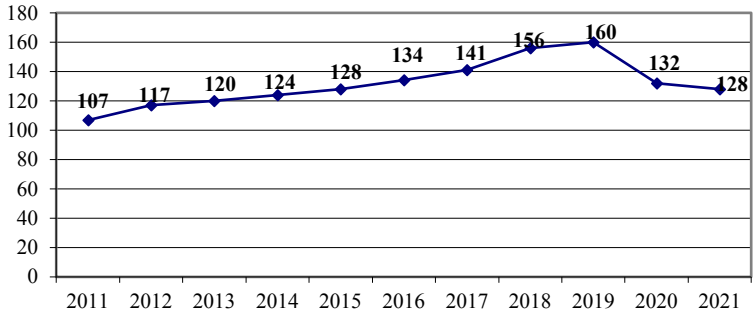

Рис. 2. Світовий ринок консалтингових послуг, млрд., дол. США [13]

Відповідно до наведених даних, у період 2011-2019 рр. спостерігалось стійке зростання світового ринку консалтингових послуг, яке становило 49,5%. З 2019 р. по 2021 рр. відбулось доволі суттєве зниження обсягів надання консалтингових послуг, яке становило 20,0%, що обумовлено впливом економічної кризи та зниження світового ВВП, спричинене пандемією коронавірусу COVID-19.

Розглянемо тенденції розвитку світового ринку консалтингових послуг відповідно до типів консалтингу.

Так, ринок стратегічного консалтингу за досліджуваний період (2011-2021 рр.) зріс на 2,9%. У 2011 р. стратегічний ринок консалтингових послуг оцінювався у 26,5 млрд. дол. США. Ринки США та Європи є основними споживами світової консалтингової індустрії.

Ринок послуг стратегічного консалтингу охоплює наступні послуги: формування ефективної корпоративної стратегії; трансформація бізнес-моделей; економічна політика, злиття компаній, поглинання. Динаміку розвитку світового ринку стратегічного консалтингу представлено на рис. 3.

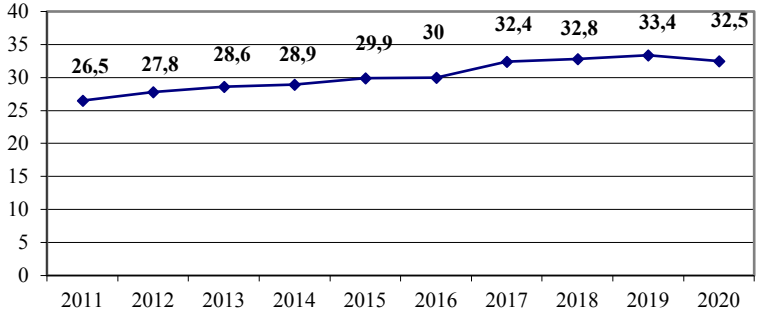

Рис. 3. Динаміка розвитку світового ринку стратегічного консалтингу, млрд., дол. США [2, с. 9]

Світовий ринок операційного консалтингу у 2021 р. був оцінений приблизно у 70 млрд. дол. США, це майже 30% всього світового консалтингового ринку, що визначає його як найбільший сегмент галузі.

Другу сходинку обіймає сегмент фінансового консалтингу, який у 2021 р. був оцінений у 67 млрд. дол. США, це майже 25% всього світового консалтингового ринку. Ринок фінансового консалтингу сформовано з восьми основних напрямів: транзакційні послуги; антикризовий менеджмент; управління ризиками; корпоративні фінанси; бухгалтерські послуги; податкові консультації; консультації з нерухомості. На відміну від інших сегментів ринку консалтингових послуг, на ринок фінансового консалтингу кризові явища значного впливу не мали, ринок продовжує динамічно розвиватися [2, с. 10].

Ринок кадрового консалтингу у 2021 р. було оцінено в 31 млрд. дол. США, що становить близько 10% загального світового ринку консалтингових послуг [10, с. 83].

Консалтингові послуги набувають популярності і на вітчизняному ринку, цей факт підтверджують дослідження Української асоціації менеджмент-консультантів (УАМК) спільно з PricewaterhouseCoopers, дослідження проводилось на предмет визначення тенденцій розвитку управлінського консультування на ринку України, опитування проводилось поміж керівників компаній та топ-менеджерів. 70% респондентів відзначили позитивне ставлення та корисний ефект від консалтингу [1, с. 498].

У зв'язку з тим, що більшість консалтингових послуг не потребують ліцензування, виникає складність щодо оцінювання обсягів

надання консалтингових послуг, виокремлення частки консалтингового сектору в економіці України, чіткої регламентації Державним класифікатором видів економічної діяльності в Україні. Виникають значні труднощі щодо визначення структури та напрямів співпраці вітчизняних підприємств із консалтинговими фірмами, що спричиняє відсутність належних форм регламентації відповідних витрат у фінансовій звітності господарюючих суб'єктів. Додатково слід звернути увагу на значний рівень тінізації української економіки.

Також слід звернути увагу на той факт, що, здебільшого у зв'язку браком коштів, в Україні, на відміну від розвинутих країн, використання консалтингових послуг має епізодичний характер.

До причин недостатньо рівня розвитку консалтингових послуг в Україні слід також віднести відсутність чіткого законодавчого регулювання консалтингової діяльності, відсутність вітчизняного класифікатора консалтингових послуг та належного рівня бізнес-культури в цілому в суспільстві.

Брак достовірної інформації щодо вітчизняного ринку консалтингових послуг (кількість операторів, перелік пропонованих консалтингових послуг та їх вартість) створює умови для недобросовісної конкуренції.

Формування ринку консалтингових послуг в Україні відбувалось за потужної фінансової та методичної підтримки західних урядових та бізнесових організацій.

Попри всі складності, на сучасному етапі розвитку в Україні налічується понад 300 вітчизняних консалтингових компаній, половина з них спеціалізується виключно на наданні послуг з управлінського консультування. До лідерів українського ринку консалтингових послуг слід віднести: BFM Group Ukraine, SV Development, SECL Group Ukraine, Baker Tilly, Smart Capital, Pro-Consulting, Інтер Кредит, Простобанк Консалтинг, Авеста-Україна, Кортекс.

В Україні найбільшою популярністю в користуються такі консалтингові послуги:

– IT-консультування;

– діяльність у сфері бухгалтерського обліку та аудиту; консалтингові послуги з питань оподаткування;

– діяльність хед-офісів;

– консалтингові послуги з питань керування;

– технічне консультування в сфері архітектури та інжинірингу;

– соціологічні дослідження;

– дослідження кон'юнктури ринку;

– допоміжні комерційні послуги;

– інша професійна, наукова та технічна діяльність [4].

Традиційно вагомість консалтингу в економіці країни визначають за такими показниками, як темпи зростання сегменту ринку (ринку консалтингових послуг) та його частка у ВВП країни.

За даними European Federation of Management Consultancies Associations (Європейської асоціації менеджмент-консультантів) частка європейського консалтингового бізнесу в структурі ВВП Європи за останнє десятиріччя зросла на 0,42% (з 0,24% до 0,66%) [3]. Даний показник має суттєві розбіжності за країна, найвищий показник розвитку консалтингового ринку відмічається у Великобританії (1,02% ВВП), наступну сходинку посідає Німеччина (0,88%), далі Іспанія (0,76%).

Про динамічний розвиток консалтингового ринку України свідчить той факт, що місткість вітчизняного ринку консультування, відповідно до даних дослідження журналу «Експерт Україна», має тенденцію до щорічного зростання на 10% [8].

Підсумовуючи слід зазначити, що консалтинг, як вид професійної діяльності, є відносно молодим сегментом вітчизняного ринку, потребує чіткого законодавчого врегулювання, розвитку культури ведення бізнесу. Попри деякі складності, консультування має значні перспективи розвитку на вітчизняному ринку, даний сегмент є затребуваний українським бізнесом.

Список використаних джерел:

1. Васильєв О.В., Німкович А.І. Консалтинг як елемент інфраструктури підтримки бізнесу. *Глобальні та національні проблеми економіки.* 2017. Вип. 15. С. 497-502. URL: http://global-national.in.ua/archive/15-2017/99.pdf

2. Вергуненко Н.В. Особливості сучасної видової структури європейського ринку консалтингових послуг. *Економічний простір.* 2021. № 71. С. 5-14.

3. «Делойт» в Україні: сайт Deloitte. URL: https://www2.deloitte.com/ua/uk/pages

4. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua

5. Кесарчук Г.С., Йолтуховська О.Ю., Сабов Н.М. Консалтинговий бізнес в Україні: особливості становлення, проблеми та перспективи розвитку. *Науковий вісник Ужгородського Університету*. 2022. Вип. 1 (59). С. 112-117.

6. Мазур Н.А., Ніколашин А.О. Ринок консалтингових послуг України та світу в умовах змін. *Економіка та суспільство.* 2021. Вип. 24. URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-15
7. Пустовіт О.Г., Гладиш А.В., Бойко І.І. Консалтинг як ефективний інструмент розвитку бізнесу в Україні. *Розвиток методів управління та господарювання на транспорті.* 2023. № 3 (84). URL: https://www.daemmt.odesa.ua/index.php/daemmt/article/view/471/416
8. Рейкін В.С., Макара О.В. Консалтинг в Україні: оцінка стану та тенденції розвитку. URL: https://doi.org/10.32843/infrastruct39-16
9. Становлення та розвиток українського ринку консалтингових послуг. URL:
https://pidru4niki.com/1566072159333/marketing/stanovlennya_rozvitok_ukrayinskogo_rinku_konsaltingovih_poslug
10. Хомутенко Л.І., Ткаченко В.С. Теоретичні засади та практичні застосування консалтингу в міжнародному бізнесі. *Цифрова економіка та економічна безпека.* 2023. № 5 (05). С. 80-85. URL: http://dees.iei.od.ua/index.php/journal/article/view/150/138
11. Шведа Н., Краузе О. Трансформація бізнес-моделей в умовах цифрової економіки. *Соціально-економічні проблеми і держава* (електронний журнал). 2023. Вип. 1 (28). С. 86-94. URL: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23snmute.pdf
12. Consulting Industry Statistics and Market Size Overview, Business and Industry Statistics. Plunkett Research. URL: https://www.plunkettresearch.com/statistics/Industry-Statistics-Consulting-Industry-Statistics-and-Market-SizeOverview/
13. Size of the global consulting market from 2011 to 2021. URL: https://www.
statista.com/statistics/466460/global-management-consulting-market-size-by-sector

Синькевич Надія
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри бухгалтерського обліку та аудиту

Особливості обліку, аналізу та аудиту в будівельній галузі

Розвиток будівельної галузі в умовах військового стану є особливо важливим завданням, що дозволяє не тільки вирішенню багатьох соціально-економічних проблем, збереженню економіки України, але і відновленню зруйнованої інфраструктури, будинків, житла та інших вкрай необхідних об'єктів будівництва сьогодні та в недалекому майбутньому.

Нестійкий перебіг політичних та економічних подій, військові дії на території України, втрата виробничих потужностей і професійних кадрів, руйнування, старіння та неможливість в даний час відновлення виробничого та технічного потенціалу змушують будівельні підприємства шукати нестандартні шляхи подальшого розвитку будівельних підприємств.

Розвиток будівельної індустрії має безпосередній вплив на розвиток економіки, як в регіональному аспекти, так і в загальнонаціональному.

Основним завданням будівельних підприємств є забезпечення населення країни житловим фондом, а також будівництво промислових об'єктів, в обох випадках будівництво має відповідати встановленим нормам, забезпечувати належний комфорт і зручність.

Виконання будівельних робіт має свою галузеву специфіку і регламентується галузевими стандартами. Організація та здійснення процедури обліку та аудиту будівельної діяльності суттєво відрізняється від інших видів господарської діяльності.

Постійні зміни спричинені трансформаційними процесами та кризова ситуація в економіці під час військових дій підштовхують до запровадження нових поглядів до практики ведення будівництва та пожвавлення будівельної індустрії, зокрема, оптимізації обліку шляхом його адаптації до умов військового часу та актуальності проведення аудиту результатів діяльності будівельних підприємств. Діяльність будівельних підприємств в умовах війни має значні складності, що пов'язано з значними руйнуваннями критичної інфраструктури, ускладненням логістики, значна кількість підприємств, що спеціалізуються на виготовленні будівельних матеріалів змушення скоротити обсяги виробництва або ж взагалі припинити виробничу діяльність.

Проведення будівельних робіт завжди пов'язані із широкою номенклатурною базою матеріальної складової та особливостями технологій виконання робіт, що призводить до необхідності додаткового впровадження та усереднення ряду показників, враховуючи норми витрат, постійні зміни цін, інфляцію та інші фактори і аж до необхідності розроблення специфічних технологій.

Такі технологічні зміни та інновації ведення будівництва вимагають врахування облікової складової, а саме калькулювання витрат собівартості продукції (в даному випадку собівартості будівельних робіт). Відповідно виникає необхідність щодо формування та оновлення інформації щодо витрат будівництва з урахуванням виявлених потреб, змін чи введення нових законодавчих положень України, що стосуються будівельної галузі.

З огляду на зазначене виникає необхідність у вирішенні практичних питань обліку, аналізу та внутрішнього аудиту в будівельній галузі, виробленні теоретичного обґрунтування та формування практичних інструментів вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення управління та контролю щодо управлінських рішень, спрямованих на зниження собівартості житлового та нежитлового будівництва.

Досягнення окреслених вдосконалень передбачає виконання наступних завдань:

1. Проаналізувати теоретичні основи обліку і внутрішнього аудиту основної діяльності будівельного підприємства;

2. Дослідити особливості організаційного характеру при здійсненні будівельної діяльності та визначити їх вплив на структуру обліку та внутрішнього аудиту підприємства;

3. Проаналізувати основні фінансово-економічні показники діяльності в динаміці та пояснити тенденцію їх зміни;

4. Дослідити стан організації обліку та визначити стан внутрішнього аудиту основної діяльності за досліджуваний період і фактори, що вплинули на них;

5. Запропонувати напрями щодо вдосконалення організації обліку, аналізу і аудиту основної діяльності на підприємстві.

В якості інформаційної бази проведеного дослідження опрацьовано законодавчі акти України, Постанови Кабінету Міністрів, Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, публікації фахівців з досліджуваного питання в фахових виданнях, а також публікації з питань будівництва та виконання будівельних робіт, бухгалтерського обліку та аудиту, статистична звітність, бухгалтерська та фінансова звітності будівельної галузі та аналізованого підприємства.

В результаті проведеної роботи по вдосконаленню організаційних аспектів обліку, використанню сучасних методів проведення аналізу та аудиту та аргументації теоретичних засад і визначення практичних побажань, розроблено пропозиції щодо застосування нового (адаптованого до нововведень) регістру бухгалтерського обліку «Витрати на будівельно-монтажні роботи за договором» індивідуально для кожного окремого об'єкта або договору підряду. Також запропоновано нову схему організації внутрішнього аудиту, відповідно до зміни потреб чи отримання нової інформації на різних рівнях управління підприємством.

У зв'язку із постійними змінами номенклатурної бази матеріалів, особливостями технологій виконання робіт, впровадженням нових норм витрат, постійними змінами цін, інфляцією та іншими факторами, сформовано адаптований механізм застосування калькуляції, що здійснюватиметься у визначеній послідовності та з дотриманням визначених принципів.

Такі пропозиції орієнтовані на оптимізацію здійснення аналізу та аудиту нових виробничих процесів будівництва.

Значення та місце будівництва в економіці країни складно переоцінити.

Будівництво – стратегічно важливий вид економічної діяльності, основним завданням якого є створення нових, реконструкцію, розширення і ремонт діючих споруд та будівель.

Продукція підприємств будівельної індустрії – це прямий корисний ефект діяльності підприємств будівельної індустрії, що проявляється у формі збудованих і придатних до використання за призначенням будівель і споруд.

Провадження будівельної діяльності підлягає ліцензуванню та регламентується нормативною документацією. До основних нормативно-правових актів, що регламентують будівельну діяльність належать:

– П(С)БО 18 «Будівельні контракти» від 01.01.2002 р.;

– Закон України «Про будівельні норми», чинна редакція від 09.06.2022 р.;

– Накази Міністерства регіональної політики, тощо [12].

Важливим аспектом провадження будівельної діяльності є той факт, що у процесі будівництва використовуються капітальні інвестиції підприємств передбачені на відтворення основних засобів.

Для аналізу та вивчення продукції будівельної галузі її групують за функціональним призначенням на основі Державного класифікатора

будівель і споруд та розробленої Номенклатури продукції будівництва [10].

Відповідно до номенклатури, основними типами будівельної продукції є житлові та нежитлові будівлі, а також інженерні споруди (рис. 1).

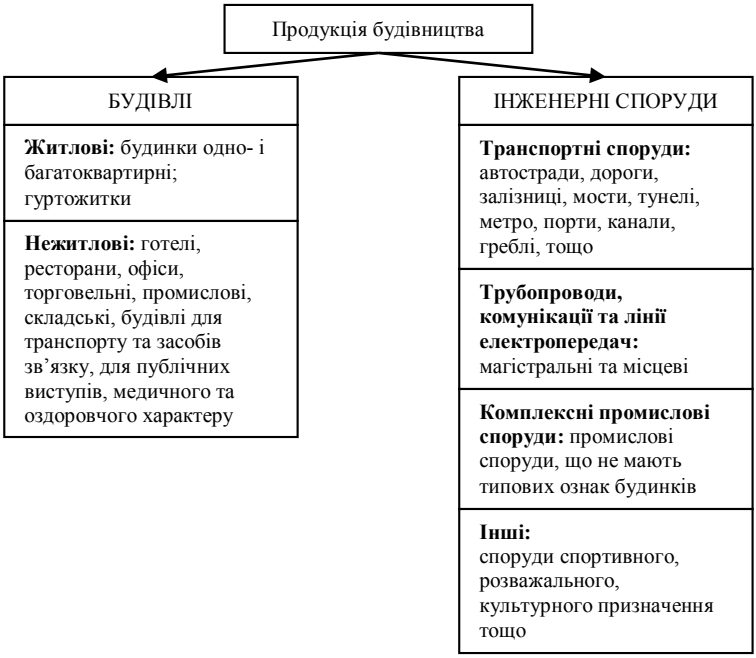

Рис. 1. Групування продукції будівництва за функціональним призначенням

Будівництво, як правило, ведеться трьома способами:

– господарським;

– підрядним;

– змішаним.

Господарський спосіб здійснення будівельних робіт передбачає реалізацію будівельних робіт власними силами будівельного підприємства, без замовлення робіт спеціалізованих будівельно-монтажних організацій [13].

Підрядний спосіб здійснення будівництва передбачає залучення сторонніх будівельних організацій на умовах договору підряду, такий договір укладається між замовником і підрядником.

Відповідно при змішаному способі будівництво здійснюється власними силами з додатковим залученням до виконання певних робіт сторонніх підрядників.

Головними учасниками будівельного виробництва є замовник та підрядник. Замовником контракту є також будівельна організація, яка від інвестора отримала функції замовника та отримує інвестиційні кошти.

Будівельна організація – це відокремлена виробнича структура, яка забезпечена персоналом відповідної професійної підготовки, має в розпорядженні необхідні засоби виробництва та здатна виробляти необхідну замовнику будівельну продукцію та надавати будівельні послуги.

Відповідно до класифікації будівельних організацій, як суб'єктів господарювання, розрізняють:

– трести;
– будівельні управління;
– монтажні управління;
– пересувні механізовані коли.
– інші прирівняні до них виробничі структури.

Будівельні організації визнаються суб’єктами господарювання за умови, якщо вони відповідають таким вимогам:

– виробничо-технічна цілісність;
– організаційно та адміністративно незалежні.

Згідно законодавства України будівельна організація є самостійним господарським суб'єктом, що організований законним чином для здійснення будівельних робіт та надання відповідних послуг з метою отримання прибутку (рис. 2).

Будівельні організації, відповідно до чинного законодавства, можуть бути представлені в таких організаційно-правових формах:

– державні;
– комунальні;
– індивідуальні (сімейні) приватні фірми;
– товариства;
– приватні акціонерні товариства;
– товариства з обмеженою відповідальністю.

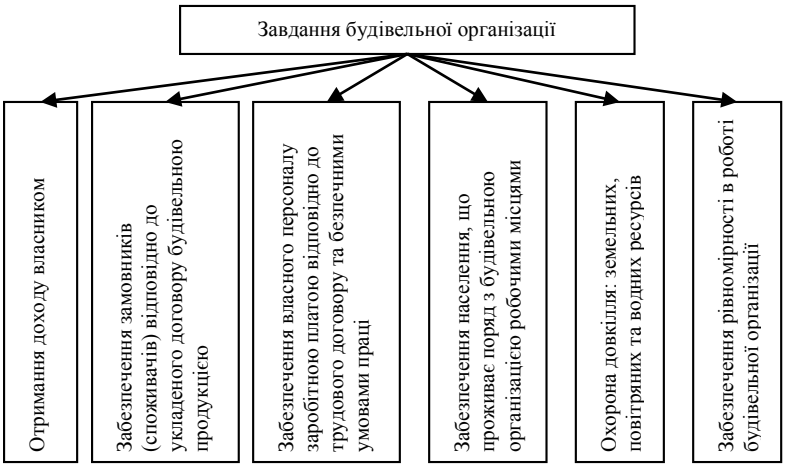

Рис. 2. Завдання будівельної організації

Класифікацію будівельних організацій подано на рис. 3.

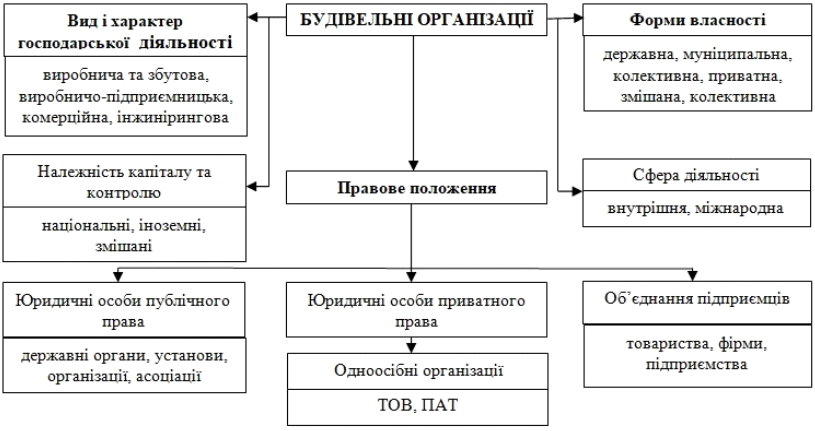

Рис. 3. Класифікація будівельних організацій за організаційно-правовою формою

Варто звернути увагу і на спеціалізацію у будівництві, що впливає на особливість побудови і відображення обліку будівництва, проведення аналізу та внутрішнього аудиту.

Спеціалізація для будівельних підприємств відображається у випадках, коли вони зосереджують свою діяльність на будівництві однотипних об'єктів (для галузей народного господарства) або на виконанні однорідних (за технологією) видів і комплексів спеціалізованих будівельних чи монтажних робіт. Такі роботи потребують специфічного підходу до формування облікової політики [13].

Дослідження даної теми проводилось на прикладі будівельного управління «Житлобуд-2» ТОВ «Тернопільбуд», яке створене 04.06.2009 р. внаслідок реорганізації ВАТ «Тернопільбуд» в ТзОВ «Тернопільбуд».

Історія створення підприємства розпочата 01.02.1956 р., як будівельного спецуправління № 2 Республіканського спеціалізованого тресту опоряджувальних робіт. Основна сфера виробничої діяльності управління – житлове будівництво, будівництво офісних та торгових приміщень в м. Тернополі за сучасними технологіями. Підприємство здійснює виконання робіт відповідно до КВЕД: 45.21.1 «Будівництво будівель».

Завдяки значному досвіду робіт; діловій репутації, якості будівництва досліджуване підприємство займає вагому частку будівельного ринку області (рис. 4).

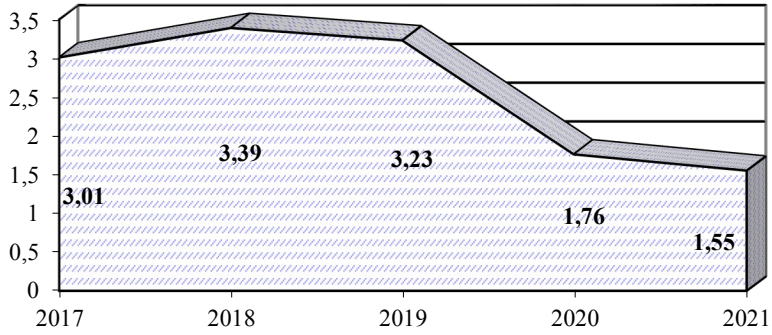

Рис. 4. Частка ринку «Житлобуд-2» на ринку будівельних робіт Тернопільської області, %

Даний будівельний підрозділ здійснив вагомий внесок у спорудження соціально-культурної інфраструктури міста:

– відбудова знищеного у 1962 р. історичного обласного краєзнавчого музею;

– корпусу Західноукраїнського національного університету;

– корпусу Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя;

– одного з корпусів другої міської лікарні;

– дому дитини в м. Тернополі;

– хірургічного корпусу обласної лікарні міста;

Загальний розмір будівельної продукції ТОВ «Тернопільбуд» у кілька разів більший, а кооперація між підрозділами дозволяє виконувати складні замовлення.

В організаційній структурі підприємства є певні обмеження, як вже попередньо відмічалось, воно підпорядковано ТОВ «Тернопільбуд», є структурним підрозділом, що обмежує його самостійність і унеможливлює самостійне приймання замовлень на виконання будівельних робіт. Так, БУ «Житлобуд-2» у виробничому циклі виконує лише функції генпідрядника (рис. 5).

Рис. 5. Організаційна схема процесу будівництва

Будівельна галузь робить значний вклад у наповнення державного бюджету, є стратегічно важливою у розвитку економіки України та відбудові й розвитку виробництва, житла та всієї інфраструктури країни після завершення війни.

Основною проблемою в галузі до початку війни і сьогодні є ріст собівартості робіт через подорожчання всіх складових будівництва. Функціонування будівництва тісно переплітається і залежить від багатьох інших галузей економіки. Так для виконання будівельних робіт необхідним є використання продукції інших галузей:

– 10 % продукції машинобудування;
– 20 % чорного прокату,
– 40 % пиломатеріалів;
– 5% продукції хімічної промисловості.

Вартість продукції вищезазначених виробництв постійно зростає під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів та по в'язана з високою матеріаломісткістю будівельних робіт, низькою окупністю техніки, отже зростає собівартість продукції, що змушує будівельні підприємства з метою отримання певного рівня доходності підвищувати вартість робіт і послуг, такі дії, відповідно, призводять до зниження рівня попиту з боку замовників та потенційних інвесторів.

За даними Державної служби статистики України у 2022 р. внесок будівельної галузі у ВВП становив 3,7%. У галузі будівництва до початку широкомасштабного військового вторгнення налічувалось 24,9 тис. підприємств, які забезпечували роботою 231 тис. найманих працівників та 8,4 тис. фізичних осіб-підприємців, в яких чисельність найманих працівників становила 15,1 тис. осіб (разом 3,3% від кількості зайнятих працівників у всіх секторах економіки країни. В країнах Євросоюзу цей показник в середньому становив від 4,3% до 6,6%) [13].

На жаль, сьогодні будівництво та інші сфери виробництва на половину зруйновані, частина в окупації, частина не має змоги працювати. Однак, функціонування будівельної сфери особливо важливе, так як необхідна відбудова всього зруйнованого господарства, житла та інфраструктури. Через це особливо актуальним залишається облік, аналіз та аудит у будівництві.

Предметом бухобліку в капітальному будівництві є господарська діяльність підрядних будівельно-монтажних, проєктних підприємств і забудовників – підприємств, що здійснюють капітальні вкладення [13].

Капітальні вкладення класифікуються на такі види:

– роботи з монтажу обладнання;
– бурові роботи;
– обладнання, яке здано в монтаж та таке, що не потребує монтажу;
– господарський інвентар і виробничий інструмент;
– проектно-пошукові роботи;
– безпосередньо будівельні роботи;
– інші капітальні роботи та витрати.

Облік витрат на капітальний ремонт проводиться окремо.

Облік капітальних вкладень і джерел їх фінансування здійснює забудовник. Підрядне чи субпідрядне підприємство здійснює облік витрат будівельного виробництва, реалізації продукції будівництва та інших виконаних робіт.

Для чіткості та правильності відображення результатів діяльності досліджуваного підприємства в бухгалтерському обліку окремо відображаються результати основного виробництва (підрядних організацій): виробництво будівельних конструкцій, виробів, матеріалів і їх реалізація; підсобних і допоміжних виробництв.

Особливістю бухгалтерського обліку великих будівельних компаній є поєднання в основній діяльності двох видів виробництва – будівельного і промислового, освоєння капітальних вкладень має довгостроковий характер, довготривалий процес будівництва порівняно з промисловістю та іншими галузями народного господарства [11]. Через цю особливість в обліку будівельної галузі застосовують один із двох методів визначення доходу від здачі будівельних робіт, тобто визначення фінансового результату по основній діяльності. Дохід може визначатися підрядником за двома варіантами: після завершення будівництва (загально по об’єкту будівництва); поетапно в міру виконання певних етапів робіт. Обидва зазначені методи можуть використовуватися одночасно.

При здійсненні бухгалтерського обліку виконання робіт по капітальному будівництві та формування інформації по окремих об'єктах до уваги беруться наступні показники:

- витрати по об’єктах обліку, що пов’язані з виконанням підрядних робіт. Такі витрати облікуються протягом звітного періоду та з початку виконання договору на здійснення будівельних робіт;

– незавершене виробництво по об'єктах обліку;

– доходи, отримані від замовника за здані їм об'єкти;

– фінансовий результат отримані за роботи, виконані відповідно до умов договору;

– аванси, що були отримані в рахунок виконуваних робіт.

Для обліку будівельних підприємств характерним є групування витрат на прямі і непрямі у відповідності до групування статей витрат в кошторисних розцінках, що дозволяє здійснювати контроль за дотриманням кошторисної вартості будівництва і договірної ціни об'єкта. Така специфіка обліку будівельних витрат обумовлює виділення бухгалтерського обліку в будівництві в окремий напрямок. Також вдосконаленню обліку сприяють дозволені об’єднання номенклатури матеріалів, яке реалізується шляхом віднесення до

одного номенклатурного номеру кількох розмірів або сортів за умови, що в даній номенклатурі відсутні значні відмінності у цінах.

З метою врахування особливостей обліку в будівництві прийнято галузевий стандарт П(С)БО 18 «Будівельні контракти» [12]:

1. Значна тривалість виробничих циклів в будівництві зумовлює наявність значної частки незавершеного виробництва, відповідно формуються специфічні умови розрахунків із замовниками – оплата, як правило, проводиться за проміжні стадії, вартість яких визначається відповідно до П(С)БО. Нестача поточних фінансових ресурсів через повільний оборот власних коштів часто змушує будівельників залучати позикові кошти;

2. Наступною специфікою будівельної діяльності є те, що об'єкти інвестицій в будівництво є нерухомими, відсутнє їх переміщення до покупців, але постійні присутні витрати на переміщення будівельних машин та механізмів до об'єктів будівництва, на спорудження тимчасових споруд;

3. Необхідність здійснення обліку витрат і доходів за кожним окремим будівельним контрактом, особливості якого показано в П(С)БО 18;

4. Наступною специфікою будівельної діяльності є той факт, що контроль за процесом виконання робіт та процес складування матеріалів є ускладненими через те, що будівництво розташоване на великих площах, які як правило є віддаленими;

5. Також певні складності спричинені тим, що об'єкти будівництва розміщуються на відкритих майданчиках, відповідно дія несприятливих умов (спеки, морозу, вітру, дощу тощо) обумовлює підвищення матеріальних витрат;

Відповідно до середовища, поточних потреб та умов ведення будівництва будівельні компанії вибирають облікову політику. Під поняттям облікової політики підприємства розуміється вибрана ним сукупність способів і прийомів ведення бухгалтерського обліку, а саме:

- первинного спостереження;
- вартісного виміру;
- поточного групування;
- при завершенні будівельних робіт проводиться остаточне узагальнення (підбиття підсумків) результатів господарської діяльності.

Розрізняють декілька способів провадження бухгалтерського обліку:

– методи, що передбачають групування та оцінювання результатів господарської діяльності;

– методи, що передбачають групування активів і зобов'язань, погашення вартості активів;

– прийоми організації документообігу;

– інвентаризація майна;

– система інформації та інші відповідні способи, методи і прийоми.

В будівельному управлінні «Житлобуд-2» ТОВ «Тернопільбуд» облікова політика формується головним бухгалтером і затверджується керівником підприємства. Враховуючи структурну підпорядкованість БУ-2 облік статутного капіталу проводиться виключно головним підприємством. Консолідованою подачею звітності і формуванням чистого прибутку та його розподілом займається виключно ТОВ «Тернопільбуд».

Облік нерозподіленого прибутку за підсумками звітного періоду передбачає його передачу у формі внутрішніх розрахунків головному підприємству. Облік додаткового капіталу проводиться згідно отриманих наказів про його рух від ТОВ «Тернопільбуд».

Облікова політика ТОВ «Тернопільбуд» побудована таким чином, що можливості самостійного залучення структурним підрозділом позикових коштів навіть у форматі овердрафтів не передбачено.

Також Будівельне управління «Житлобуд-2» не проводить обліку курсових різниць через те, що підприємство не має валютних рахунків.

При формуванні облікової політики на аналізованому підприємстві БУ «Житлобуд-2» ТОВ «Тернопільбуд» до уваги беруться такі припущення:

– активи та зобов'язання БУ «Житлобуд-2» є відокремленими;

– підприємство є активним учасником підприємства і не має намірів припиняти свою діяльність;

– облікова політика, обрана досліджуваним підприємством ведеться послідовно, з дотриманням черговості звітних періодів.

В процесі історії розвитку підприємства, при реорганізації з акціонерного товариства на товариство з обмеженою відповідальністю, зміні власників, змін у законодавстві, мали місце зміни в обліковій політиці підприємства.

Значна увага приділялась ряду елементів і методів. Зокрема, при здійсненні обліку основних засобів на: порядок переоцінки основних засобів (відповідно до їх ринкової вартості); алгоритм обліку витрат по поточному утриманню основних засобів та їх капітального ремонту (встановлено ліміт поточного ремонту основного засобу не більше 10%).

Певну специфіку має облікова політика нематеріальних активів:

– чітко регламентуються терміни корисного використання нематеріальних активів, за якими він може бути встановлений, такий термін становить менше календарного року;

– стосовно термінів корисного використання нематеріальних активів, за якими він не може бути встановлений, то такий термін становить більше календарного року або ж вартістю понад 10 000 грн.;

– по всіх нематеріальних активах нараховується амортизація у розмірі 100 % при введенні в експлуатацію.

Облік в будівництві має також ряд особливостей:

– товарно-матеріальні цінності облікуються за формами первинного обліку окремих видів цінностей;

– заготівельно-складські витрати розподіляються пропорційно до обороту основного виробництва;

– оцінювання цінностей при їх вибутті здійснюється лише за використання методу FIFO;

– оцінювання цінностей на кінець року здійснюється відповідно до цін прихідних документів.

Об’єктами обліку основного будівельного виробництва витупають об'єкти будівництва, комплекси робіт, ділянки будівництва. Облік витрат може проводитись індивідуально по кожному замовленню або ж методом накопичення витрат за певний проміжок часу.

Облік собівартості будівельних робіт здійснюється за формами аналітичного і синтетичного бухгалтерського обліку та є стандартизованим і уніфікованим для будівельної галузі.

Склад витрат, що визначаються по об'єктах обліку, узгоджується за допомогою відображення їх в Актах форми КБ-2в. Таке узгодження передбачає:

– групування собівартості за елементами і статями витрат;

– структуру витрат, як змінних, так і постійних;

– процедури розподілу накладних витрат основного та окремо допоміжного виробництва;

– процедуру розподілу постійних накладних витрат;

– методи оцінки товарно-матеріальних цінностей в процесі списання їх вартості на собівартість будівельних робіт;

– визначення норм та системи оплати праці за виконані роботи, включаючи премії та інші матеріальні заохочення;

– порядок обліку та розподілу витрат пов’язаних з утриманням та експлуатацією будівельних машин і механізмів;

– процедуру розподілу загальновиробничих витрат при включення їх до собівартості будівництва об'єкту. Включення до собівартості

здійснюється пропорційно вартості прямих витрат та витрат на заробітну плату працівників тощо;

– визначення методу оцінки виконаних робіт при проведенні взаєморозрахунків із замовниками, інвесторами та іншими клієнтами за завершений об'єкт будівництва. Оцінка здійснюється за фактичною собівартістю або відповідно до договору на вартість;

– оцінювання норм відшкодування витрат працівникам будівельного підприємства, розмір яких лімітується при визначенні бази оподаткування (відрядження, використання автотранспорту працівника в службових цілях);

– оцінювання незавершеного будівництва при здійсненні розрахунків із замовником (чи повністю завершений об'єкт будівництва);

– методи оцінювання витрат на здані замовнику роботи та об'єкти, при здійсненні обліку методом накопичення витрат або при здачі замовнику окремих етапів об'єкта будівництва;

– прямий розподіл витрат при утриманні машин будівельного призначення за об'єктами їх використання та синхронізацією з об’єктами розподілу витрат з утримання будівельних механізмів за об'єктами їх експлуатації;

– методів оцінювання майна і зобов'язань;

– встановлених правил ведення документообігу, а також оброблення та реєстрування облікової інформації.

Порядок та правила внутрішнього контролю за господарськими операціями – метод оцінки виручки від реалізації продукції (послуг) та зобов'язань за складеною попередньо угодою – за договірною ціною в гривнях.

Отримання виручки за виконаними будівельними договорами та визначення обсягу виконаних робіт – по етапах робіт або за повністю готовий об'єкт. В даному випадку будівельне управління використовує одночасно обидва методи.

Головне підприємство ТОВ «Тернопільбуд» також затверджує інші внутрішні документи, положення, інструкції. До таких документів належать:

– робочий план рахунків бухгалтерського обліку;

– форми бухгалтерської звітності структурних підрозділів та первинних облікових документів;

– розпорядження, що регламентують особливості здійснення інвентаризації.

Робочий план рахунків бухгалтерського обліку, що сформований на основі типового плану. Такий план містить перелік синтетичних,

аналітичних і субрахунків, які використовуються для здійснення бухгалтерського обліку на підприємстві, основним завданням таких рахунків є забезпечення вчасного і безперебійного відображення всіх здійснених господарських операцій.

Підприємство самостійно розробляє і затверджує форми первинних документів в тих випадках, коли застосування типових форм є неможливим.

До первинних документів ведення бухгалтерського обліку в будівництві належать:

– журнал для ведення обліку виконаних робіт (за формою КБ-6);

– акт приймання виконаних робіт, що виконується за формою КБ-2в;

– довідка про вартість виконаних підрядних робіт та витрати, форма КБ-3 [4].

Облік руху грошових коштів, оплати праці працівників, власних та орендованих основних засобів та інше є типовим і здійснюється як і для інших галузей. Для обліку застосовують субрахунки:

– 113 «Тимчасові (не титульні) споруди»;

– 703 «Доходи від реалізації робіт і послуг»;

– 903 «Собівартість реалізованих робіт та послуг».

Бухгалтерський облік доходів і витрат будівельного підприємства проводиться для отримання правдивої і неупередженої інформації щодо відображення фактичних доходів та витрат під час проведення основної діяльності, а також функціонування допоміжних та інших виробництв будівельного підприємства.

Розрахунок фактичної собівартості проводиться такими способами:

1) за окремими об’єктами обліку витрат;

2) загальними витратами будівельної організації.

3) для забезпечення контролю використання всіх видів наявних ресурсів БУ «Житлобуд-2».

Собівартість будівельно-монтажних робіт (БМР) – це витрати будівельного підприємства, що формуються у процесі виконання БМР із використанням у виробничому процесі усіх видів виробничих ресурсів.

За об’єктами витрати класифікують на:

- собівартість окремих видів БМР – це витрати, що формуються в процесі виконання робіт на одному або декількох об’єктах будівництва за будівельними контрактами;

- собівартість об’єкта будівництва – це витрати, пов'язані що формуються в процесі виконання робіт на конкретному об’єкті до завершення будівництва;

- собівартість будівельно-монтажних робіт за контрактом будівництва;

- витрати, пов'язані із виконанням робіт, передбачених контрактом до кінцевого завершення всіх робіт.

Поділ витрат будівельної організації проводять щоб організувати планування, облік, калькулювання й аналіз собівартості БМР.

Витрати також класифікують за місцем їх виникнення: за схожістю складу витрат; способами включення витрат у собівартість БМР та інші (рис. 6).

Рис. 6. Класифікація витрат будівництва за місцем виникнення [6]

Витрати, що виникають при основному, допоміжному і другорядному виробництві є виробничими витратами основної діяльності. Якщо продукція допоміжних та інших другорядних виробництв на наступних стадіях використовується для будівельно-монтажних робіт, то витрати по її виготовленню включають у собівартість даних будівельно-монтажних робіт чи у собівартість, згідно укладеного будівельного контракту.

Витрати за способами включення до собівартості будівельно-монтажних робіт поділяють на:

- прямі витрати, що прямо пов’язані із виконанням будівельних робіт і включаються у виробничу собівартість відповідних об’єктів за прямою ознакою. До таких витрат належать: основні матеріали, що використовуються в процесі будівництва; нарахована заробітна плата персоналу підприємства, який зайнятий на виконанні БРМ; експлуатаційні витрати зайнятих у виробничому процесі будівельних машин і механізмів та інше. Прямі витрати належать до основної статті

витрат БУ «Житлобуд-2», вони прямо корелюються з актами КБ-2в, де відображаються у формі планових витрат;

- загальновиробничі (непрямі) витрати – це витрати, що пов'язані із забезпеченням та всебічною підтримкою виробничого процесу, які складно віднести до конкретного об'єкту витрат. Такі витрати розподіляються пропорційно базі розподілу (обирається будівельним підприємством самостійно) між об'єктами.

Класифікацію витрат відповідно до статей калькулювання здійснюють для планування і обліку виробничої собівартості різних видів витрат та розрахунку кінцевої вартості робіт.

Перелік статей калькулювання обирається БУ «Житлобуд-2», згідно облікової політики, але можуть внесенні певні коригування залежно від середовища знаходження підприємства.

До прямих матеріальних витрат відносять:

– вартість використаних матеріальних цінностей;

– вартість використаних матеріальних цінностей, які було придбано у сторонніх організацій, а також виготовлених допоміжними підрозділами підприємства;

– вартість паливно-мастильних матеріалів, енергоресурсів, запасних частин та інше.

Вартість матеріальних ресурсів відносять на виробничу собівартість за первісною вартістю. Витрати, що відбуваються у допоміжних виробництвах будівельного підприємства, зараховують до виробничої собівартості БМР за їх собівартістю.

Приймання, відпуск та здійснення контролю за використанням матеріалів в управлінні оформляють типовими уніфікованими первинними документами для промисловості.

Наприклад, будівельне управління «Житлобуд-2» використовує видаткові накладні для передання товарно-матеріальних цінностей між матеріально-відповідальними особами; внутрішні накладні та товарно-транспортні накладні – для відпуску матеріалів зі складів.

Дані, вказані первинних документах узагальнюють у таких реєстрах, як звіт про рух основних матеріалів (М-29) та матеріальний звіт (М-19).

До статті прямих витрат на виплату заробітної плати відносять витрати на основну й додаткову зарплату, а також інші грошові виплати працівникам БУ «Житлобуд-2» ТОВ «Тернопільбуд».

Оплату праці працівників зараховують до виробничої собівартості БМР із кредиту рахунка 66 «Розрахунки з оплати праці» і відносять на витрати за окремими об'єктами калькулювання, відповідно до табелів обліку робочого часу та нарядів. У тих випадках, коли поділ окремих

виплат з прив'язкою до об'єктів будівництва є неможливим, їх розподіляють пропорційно сумі заробітної плати.

Відображення синтетичного обліку прямих витрат на оплату праці проводиться за кредитом рахунків 47 та 66 і дебетом рахунку 23.

Стаття «Експлуатація будівельних машин і механізмів» передбачає витрати будівництва, які є можливість облікувати за конкретним об'єктом витрат за прямою ознакою:

– на основну і додаткову заробітну плату працівників;

– вартість паливо-мастильних матеріалів, електроенергії та інших матеріалів;

– витрати на перебазування будівельних машин та механізмів по виробничих об'єктах; вартість послуг, наданих управліннями механізації чи іншими організаціями;

– витрати на переміщення матеріалів будівельними механізмами та машинами та інші витрати, що пов'язані з експлуатацією і утриманням устаткування виробничих підрозділів, ремонтних майстерень, будівельної техніки, гаражів та інших об'єктів.

Витрати на проведення ремонтних робіт основних засобів відносять до виробничих витрат, а у випадках, коли є обґрунтовані очікування майбутнього економічного зиску від їх ремонту (покращення, модернізації), здійснюється збільшення первинної вартості об'єктів.

Кошти, що витрачаються на утримання та експлуатацію машин і механізмів у будівельній діяльності відносять до нового субрахунку 232 «Водії», стаття «Послуги автотранспорту», облік здійснюють за їхніми видами чи групами та розподіляють на витрати за окремими об'єктами будівництва.

Для обліку використання палива на досліджуваному підприємстві складають відомості заправок будівельних машин та транспорту. Витрати на оплату праці операторів машин, витрати на паливо-мастильні матеріали, електроенергію, додаткові матеріали, амортизаційні відрахування, витрати на ремонт машин і механізмів відносять на виробничу собівартість утримання цих машин.

Стаття «Відрахування на соціальні заходи» відображає відрахування від зарплати персоналу, зазначені у статтях калькулювання, що становлять прямі витрати і включають до собівартості БМР за прямою ознакою за кредитом відповідних субрахунків рахунку 65. Усі інші виробничі витрати, що не внесено до попередніх статей відносять до статті «інші прямі витрати».

До Журналу КБ-6 вносять інформацію первинних документів і регістрів з обліку прямих витрат.

Характеризуючи бухгалтерський облік будівельного управління «Житлобуд-2» ТОВ «Тернопільбуд», не можливо оминути облік загальновиробничих витрат (ЗВВ) будівництва. До ЗВВ належать витрати на:

– організацію робіт на будівельних майданчиках;

– вдосконалення технологій будівництва;

– управління й обслуговування будівельного виробництва;

– тощо.

До ЗВВ належать постійні розподілені та нерозподілені, а також змінні ЗВВ. Витрати, що не змінюють при зміні обсягу БМР є постійними. Витрати, що змінюються прямо пропорційно при зміні обсягу БМР і розділяються між об'єктами із використанням бази розподілу, обраної самостійно, з врахуванням фактичного виконання робіт по будівельній організації за певний період є змінними.

Перелік і структуру постійних і змінних ЗВВ будівельне підприємство формує самостійно, дотримуючись при цьому норм чинного законодавства.

У БУ «Житлобуд-2» розподіляють суму прямих витрат на виконання БМР. Розподілені ЗВВ відносять до виробничої собівартості продукції за дебетом рахунку 23 та кредитом рахунку 91. Нерозподілені ЗВВ відносять до собівартості реалізованої продукції за дебетом рахунку 90 та кредитом рахунку 91.

Продаж чи передання готових об'єктів будівництва забудовнику оформляють Актом приймання виконаних робіт по завершеному будівництву або Довідкою № КБ-3, відповідно до журналів обліку виконаних робіт № КБ-6. Відповідні розрахунки проводяться на підставі довідки № КБ-3.

Оформлення обсягів виконаних робіт проводиться щомісячно актами за формою КБ-2в. Доходи від будівельних контрактів БУ «Житлобуд-2» обліковує на субрахунку 703. Нарахування доходу будівельне підприємство відображає проводкою дебет рахунку 3612 «Розрахунки з замовниками» та кредит рахунку 703. Нарахування податкового зобов'язання за ПДВ здійснюють бухгалтерською проводкою дебет рахунку 703 «Доходи від реалізації робіт і послуг» та кредит рахунка 641 «ПДВ».

Велику роль в правильності ведення бухгалтерського обліку відіграє внутрішній аудит – систематичний контроль за веденням всіх видів діяльності на підприємстві. Так як облік передбачає велику кількість однотипних операцій, то завжди може виникнути проблема із невідповідністю між фактичними обсягами активів та тими значеннями,

що відображені в обліку. Щоб не допустити таких явищ, необхідно систематично здійснювати внутрішній аудит.

Важливим інструментом здійснення контролю за збереженням та станом активів є інвентаризація. За її допомогою встановлюються невідповідності, визначаються винні у їх виникненні особи, та призначається відшкодування заподіяних збитків за кошт винних осіб.

Процедура інвентаризації в будівельній сфері має ряд особливостей, що обумовлені численною номенклатурою матеріальних цінностей. В будівельній діяльності зупинення виробництва для проведення інвентаризації є неможливим. Проведення інвентаризації в будівельній сфері потребує значних витрат, так як процедуру перевірки доводиться здійснювати без зупинки виробництва, за наявності значної кількості будівельних майданчиків та постійного руху матеріалів між будівельними майданчиками. Такі умови перевірки значно ускладнюють процес інвентаризації, потребують залучення значної кількості фахівців для її проведення та значних витрат.

Проведення річної інвентаризації в будівельній сфері є необхідним і обов'язковим, що закріплено діючим законодавством та передбачено обліковою політикою ТОВ «Тернопільбуд».

На досліджуваному підприємстві інвентаризація проводиться щорічно, про строки проведення та склад комісії повідомляється Наказом ТОВ «Тернопільбуд». За організацію та заходи з проведення інвентаризації, відповідно до Положення № 879, відповідає начальник управління.

Інвентаризація виробничих запасів, а також дебіторської і кредиторської заборгованості, на досліджуваному підприємстві здійснюється щороку станом на 1 жовтня. Інвентаризація необоротних активів, грошових коштів, незавершеного виробництва, розрахунків з бюджетом на досліджуваному підприємстві здійснюється щороку станом на 1 листопада.

Формування щорічного Наказу про проведення інвентаризації здійснюється відповідно до вимог Положення № 879. Основними завданнями інвентаризації визначаються:

а) встановлення фактичної наявності всіх видів активів, які підлягають перевірці;

б) складання опису розбіжностей цінностей, що є у власності управління в кількісному вимірюванні;

в) встановлення переліку цінностей, що з різних об'єктивних причин частково втратили свою первісну вартість, а також застарілих цінностей та таких, що не використовуються;

г) здійснення перевірки правил та умов збереження цінностей;

д) здійснення перевірки правил та умов утримання та експлуатації основних засобів;

є) здійснення перевірки реальності зарахованих на баланс активів та пасивів, витрат майбутніх періодів, незавершеного виробництва, резервів наступних витрат і платежів, та інше.

До складу комісії з проведення інвентаризації обов'язково включають головного бухгалтера та керівників окремих відділів. Очолює інвентаризаційну комісію начальник управління. До складу робочих інвентаризаційних комісій залучають кошторисника, економіста, бухгалтера, інженера, механіка, виконавців робіт, тобто фахівців, які добре обізнані щодо питань об'єкту інвентаризації, цін та первинного обліку.

При проведенні процедури річної інвентаризації активів і зобов'язань будівельного підприємства використовуються послуговуються даними бухгалтерського обліку. Всі активи будівельного підприємства знаходяться на зберіганні на умовах матеріальної відповідальності виконробів, комірника, керівників підрозділів та безпосередньо працівників підприємства. за кожним із них в БУ «Житлобуд-2» здійснюється окремий облік.

У зв'язку з тим, що матеріально-відповідальних осіб у БУ «Житлобуд-2» кілька, їх склади географічно віддалені, то для якісного та в найкоротші терміни проведення інвентаризації видається Наказ, відповідно до якого формується декількох робочих інвентаризаційних комісій.

Проведенні інвентаризації основних засобів здійснюється по кожному місцезнаходженні основних засобів та по кожній матеріально-відповідальній особі. Результати перевірки оформляються в одному примірнику «Інвентаризаційний опис».

Використання бухгалтерією БУ «Житлобуд-2» для здійснення обліку програмних продуктів дозволяє значно пришвидшити та підвищити якість попередньої підготовки за допомогою групування та систематизації даних обліку у відповідні інвентаризаційні описи відповідно до затвердженої форми. В інвентаризаційному описі комісія заповнює графу 8 про фактичну наявність інвентарних об'єктів. При виявленні в процесі перевірки об'єктів, що не зазначені в акті, інвентаризаційна комісія зобов'язана включити нові активи до опису.

Після завершення інвентаризації та підписання членами комісії та матеріально-відповідальною особою заповнений згідно встановлених вимог інвентаризаційний опис надходить до бухгалтерії підприємства. Бухгалтер БУ «Житлобуд-2» проводить перевірку отриманих даних «Інвентаризаційного опису основних засобів» та посвідчує правдивість

даних, далі документ передається на формування порівняльної відомості.

Для проведення інвентаризації виробничих запасів використовується діюча типова форма, затверджена Наказом Мінстату України № 193 від 21.06.96 р. При проведення інвентаризації виробничих запасів важливим є організація та порядок проведення перевірки, складності полягають в тому, що фізична і номенклатурна кількість запасів є великою, ці запаси далеко не завжди можна вилучити з виробничого процесу, що створює додаткові труднощі при перевірці.

Будь-яке переміщення запасів, що перебувають у підзвіті матеріально-відповідальних осіб, проводиться тільки під наглядом інвентаризаційної комісії. В такому випадку на видаткових документах про товарно-матеріальні цінності, які з дозволу начальника управління і головного бухгалтера відпущені зі складу для проведення інвентаризації, робиться відмітка, такі товарно-матеріальні цінності вносяться до нового опису в тому ж порядку, що й інші товарно-матеріальні цінності. Реєстр таких документів складається у довільній формі та після завершення інвентаризації її підписують всі члени комісії.

Слід зауважити, що під час проведення інвентаризації запасів виникають ще інші труднощі, так, наприклад, в однієї матеріально-відповідальної особи одні і ті ж номенклатурні позиції запасів можуть перебувати на різних будівельних майданчиках або ж взагалі на різних складах. Виникає проблема розподілу проінвентаризованих запасів на види. Наприклад, сировина і товари обліковуються окремо та на окремих рахунках обліку. Щоб спростити цю роботу і не допускати помилок, членам інвентаризаційної комісії бухгалтерією БУ «Житлобуд-2» надається перелік запасів, які прописані у бухгалтерських документах та на дату здійснення інвентаризації (на перше число місяця) числяться на певній матеріально-відповідальній особі. У зазначеному переліку вказуються: найменування і вид запасу; його кількість і вартість для кожної матеріально-відповідальної особи; розподіл запасів за належністю до рахунків і субрахунків. За кожним окремим видом запасів складається окрема «Інвентаризаційна відомість», такий підхід значно спрощує підведення підсумків інвентаризації та відображення таких підсумків в обліку.

Великий обсяг запасів, незавершеного виробництва, значні обсяги будівництва призводять до ускладненням обліково-аналітичних процесів у будівництві і викликає потребу у здійсненні постійного внутрішнього контролю за процесами і певні відмінності в методиці проведення аудиту будівельних підприємств. Тому, для підвищення

якості проведення перевірки доречним буде виділення аудиту будівельних підприємств, як специфічного галузевого виду аудиту.

Завдання, нормативну базу і методику аудиту будівельних підприємств в Україні висвітлено в науковій і методичній літературі фрагментарно, відповідно це питання потребує доопрацювання. Значні здобутки в напрямку розвитку аудиту будівельних підприємств належать закордонним практикам, однак через суттєві розбіжності щодо особливостей здійснення будівельної діяльності та нормативну регламентацію застосування такої практики в умовах України є недоречним.

Основними завданнями будівельного аудиту є: проведення незалежної експертизи та аналізу отриманих результатів для визначення правильності, повноти і відповідності встановлених параметрів будівельного проекту вимогам договору, або проектно-кошторисній документації чи затвердженим будівельним нормам і правилам та потребам замовника.

Необхідність проведення будівельного аудиту пояснюється тривалим процесом від початку інвестування до введення в експлуатацію готового об’єкта, а прийнятий в експлуатацію об’єкт має велику кількість контрольованих параметрів. Крім цього, фінансуючи капітальне будівництва існує імовірність ризиків та небажаних подій, яких можна уникнути за допомогою вчасно відкоригованих рішень, запропонованих аудитором та системи попереджувальних заходів, що відстоюють інтереси інвесторів і кредиторів будівництва в юридичній та економічній площині. Саме такі функції покладено на будівельний аудит або незалежний фінансово-технічний нагляд за будівництвом. Проведення будівельного аудиту передбачає контрольні заходи від початку затвердження головного проекту і первинних кошторисів до здачі об'єкта в експлуатацію. Протягом цього тривалого періоду контролюється збір пакета документації для експлуатації об’єкту будівництва та здійснення остаточних грошових розрахунків. Як слушно зауважує В. В. Гумега, саме «…тому аудит будівельних організацій на відміну від будівельного аудиту є перманентним і передбачає також технічний нагляд за процесом будівництва» [3].

Аудит передбачає комплексом заходів, що забезпечують зниження інформаційних ризиків для користувачів всіх типів звітності, які можуть бути матеріально зацікавлені результатами діяльності. такими користувачами можуть бути: забудовники, підрядники, інвестори та інвестиційні фонди, набувачі об’єктів незавершеного будівництва, замовники, головні компанії.

У зв'язку з тим, що БУ «Житлобуд-2» є підпорядкованим головній організації та виконує великою кількістю робіт, що здійснюються для неї, використовує як внутрішній аудит, так і послуги аудитора ТОВ «Тернопільбуд». У штатному розписі ТОВ «Тернопільбуд» передбачена посада контролера-ревізора, що відповідає за проведення внутрішнього аудит у підрозділах та на місцях будівельно-монтажних робіт.

Нормативною базою для проведення внутрішнього аудиту є документи, що чітко регламентують процес організацію діяльності, формування політики ціноутворення, процедуру здійснення обліку та складання звітності будівельних організацій (рис. 7).

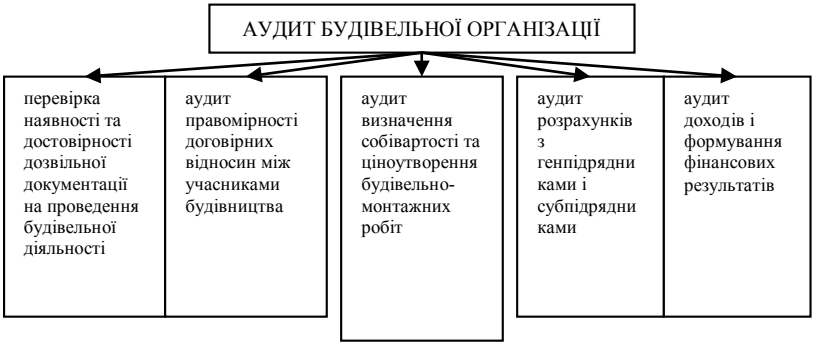

Рис. 7. Напрямки аудиту будівельної організації

Процес проведення аудиторської перевірки складається із декількох етапів.

На першому етапі основна увага приділяється перевірці дозволів, ліцензій, сертифікатів та іншої дозвільної документації на проведення будівельної діяльності, а саме правомірності та терміну дії ліцензії, а також правильності відображення її в обліку БУ «Житлобуд-2» є філією і не може здійснювати аудит дозвільних документів, а тільки виступає їх користувачем.

На другому етапі аудиту будівельної організації перевіряють укладені договори - договори підряду на капітальне будівництво та відповідність їх укладення вимогам чинного законодавства. Згідно норм, визначених у Розділу 3 Господарського Кодексу, будівельна організація, за виробничої необхідності, має можливість як генеральний підрядник на основі укладеного договору субпідряду доручати виконання окремих комплексів робіт субпідрядникам (спеціалізованим організаціям) [2].

При внутрішньому аудиті аналізують правильність визначення собівартості БМР в БУ «Житлобуд-2» і з'ясовують що є об'єктом обліку витрат в підрозділі та оцінюють даний об'єкт і будівництва в цілому; перевіряють правильність класифікації витрат та дають оцінку раціональності організації планування, правдивості бухгалтерського обліку, і чіткості складання калькуляцій і відповідно, аналізу собівартості будівельно-монтажних робіт.

Важливим завданням внутрішнього аудиту є оцінка законності групування тих чи інших витрат по елементах та статтях калькуляції, правильності віднесення витрат до собівартості будівельно-монтажних робіт за договором підряду та витратним періодом під час проведення виробничої (операційної) діяльності організації, що перевіряється. Також аудитор виясняє, чи розподіляються постійні загальновиробничі витрати на визначені базою розподілу об'єкти витрат, що обрана БУ «Житлобуд-2», враховуючи заплановані можливості та потужності організації і встановлення правомірності визнання витрат, згідно укладеним будівельним контрактам.

Внутрішній аудитор перевіряє регістри обліку витрат будівельних організацій, визнає їх достовірність та правильність, повноту і відповідність нормам чинного законодавства щодо ведення журналу обліку виконаних БМР у натуральній та вартісній формі № КБ-6, форми № КБ-2в, форми № КБ-3, що використовуються при здійсненні розрахунків із замовником за виконані підрядні роботи та складання облікової звітності у будівництві.

Наступний етап перевірки включає аналіз правильності використання журнально-ордерної форми бухгалтерського обліку, журналу № 5 а також відомість 5.1, в яких у відповідності до Методичних рекомендацій Міністерства фінансів № 356 проводиться облік витрат на виконання БМР.

Четвертий етап передбачає проведення аудиту взаєморозрахунків із генпідрядниками і субпідрядниками. На даному етапі аудитор перевіряє:

– правильність та достовірність складених актів виконаних робіт,

– правильність здійснення обліку додаткових послуг, наданих генпідрядником субпідрядникові, визначає достовірність та правомірність таких розрахунків, встановлює дотримання встановлених термінів, а також встановлює достовірність відображення в обліку та звітності.

На кінцевому етапі внутрішнього аудиту проходить перевірка доходів і формування фінансових результатів від операційної діяльності. Аудитор повинен переконатися, що доходи будівельного

підприємства відображаються в обліку правильно і поетапно та їх визнання здійснюється на дату балансу. Якщо є правдива оцінка, то такі доходи визначаються з урахуванням ступеня закінченості робіт і відображаються в бухгалтерському обліку як доходи за П(С)БО 18 за кредитом субрахунку 703, а сума справедливих витрат - за дебетом субрахунку 903. Сума визнання таких доходів прямо залежить від оцінки кінцевого фінансового результату, а якщо достовірна оцінка відсутня, то - в сумі фактичних витрат, відносно яких є ймовірність їхнього відшкодування. Сума визнаного доходу підтверджується відповідним актом. При цьому аудитор повинен дослідити всі наявні виставлені проміжні рахунки і повноту їх оплати. Також аудитор повинен встановити, чи дотримується будівельне підприємство Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку і П(С)БО №18 "Будівельні контракти" в частині відображення в обліку суми підтверджених доходів відповідно до умов договору підряду або витрат на БМР [9].

Наступною важливою складовою при здійсненні внутрішнього контролю є аудит ефективності використання ресурсів підприємства у виробничому процесі. У забезпеченні ефективності діяльності будівельного підприємства має правильність (оптимальність) використання товарно-матеріальних цінностей. Саме товарно-матеріальні цінності є основою виробництва та складають не менше ніж 65 % від собівартості продукції.

Термін «запаси» у практиці бухгалтерському обліку тлумачиться як активи з певними властивостями.

Запаси визнають за умови, якщо будівельне підприємство в майбутньому може від них отримати економічний зиск, що пов'язаний з їх використанням, а також за умови, що їх вартість може бути правильно визначена.

Важливими завданнями проведення аудиту матеріально-виробничих запасів є здійснення необхідних заходів для реалізації цілей аудитора (рис. 8).

Джерелами інформації для проведення аудиту матеріально-виробничих запасів є бухгалтерські, складські та інші первинні документи, що стосуються операцій із переміщення товарно-матеріальних цінностей

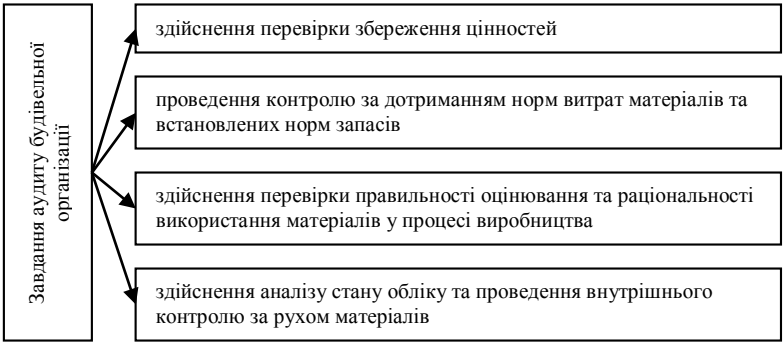

Рис. 8. Завдання аудиту запасів

Розпочинають аудит із перевірки документації з питань кадрового обліку матеріально-відповідальних осіб та наявності діючих договорів про матеріальну відповідальність.

Угоди про матеріальну відповідальність повинні укладатись зі всіма працівниками, що виконують роботи, безпосередньо пов'язані із рухом матеріальних цінностей у процесі виробництва та збуту продукції, а також особам, які тимчасово виконують функції матеріально відповідальних осіб. Перевірка переліку посадових осіб, які наділені правом підпису документів, що стосуються руху товарно-матеріальних цінностей також входить до завдань аудитора.

Наступним кроком є перевірка своєчасності та правильності складання відповідальними працівниками бухгалтерії та матеріально-відповідальними особами первинної документації щодо надходження та витрат матеріальних цінностей; перевірка відпуску матеріалів, застосовуючи правильні заміри, зважування, перерахунок та інші доступні методи контролю.

Для перевірки фактичних витрат матеріальних ресурсів в процесі здійснення будівництва під час проведення аудиту проводяться контрольні заміри (роботи). Результати контрольних замірів вносяться до відповідного документу аудитора, в якому відображаються кількісні та якісні результати виробничого процесу і використовується для звірки чи, при необхідності, для оновлення обліку витрат товарно-матеріальних цінностей. Таким чином, отримані нові дані порівнюють із фактичними витратами окремих груп матеріалів та визначають результат. Визначені нестачі або перевитрати товарно-матеріальних цінностей в письмовій формі пояснюють матеріально-відповідальні та

посадові особи і несуть за ці порушення встановлену матеріальну і адміністративну відповідальність.

Основними причинами нестач і розкрадань товарно-матеріальних цінностей можна назвати наступні: незадовільний стан бухгалтерського та внутрішньогосподарського обліку; недостатня відповідальність посадових осіб за правильний та своєчасний облік, допущення помилок у прийманні і відпуску матеріальних цінностей та несвоєчасне чи не в повному обсязі подання документації щодо поступлення та використання матеріалів. Однією із основних причин також являється відсутність або недотримання технічно обґрунтованих норм витрат сировини і матеріалів, що призводить до списання матеріалів на виробництво за завищеними нормами, або заміни дорогої сировини чи матеріалів дешевшими, що спричиняє брак чи випуск неякісної продукції і порушення технологічних процесів.

Підвищення ефективності виробництва досягається через нормування витрат матеріалів. Обґрунтованість встановлених норм аналізується шляхом порівняння їх із з нормативними документами – ДСТУ Б Д.1.1-1:2013 [4; 5; 6].

Перевірку матеріальних цінностей аудитори здійснюють за допомогою проведення інвентаризації. Інвентаризацію проводять суцільним або вибірковим методом, при цьому охоплюють не менше 20% загального обсягу матеріальних цінностей.

Ефективність інвентаризації полягає у тому, що початок проведення інвентаризації відбувається несподівано і процедура проводиться на всіх складах підприємства одночасно. Для забезпечення якості проведення інвентаризації обов'язково залучаються спеціалісти, які мають досвід проведення перевірки, обізнані в технології, процесах збереження та застосування окремих видів товарно-матеріальних цінностей, працівників бухгалтерії із попередньо підготовленими відомостями про залишки матеріальних цінностей на момент проведення перевірки.

Інвентаризацію малоцінних та швидкозношуваних предметів (МШП) здійснюють із зазначенням їх найменування та первісної вартості. У фінансовій звітності товарно-матеріальні цінності повинні відображатися за найнижчою з двох оцінок:

1) первинною вартістю;

2) вартістю реалізації запасів за умови звичайної діяльності без врахування затрат на збут МШП та доведення їх до товарного стану.

Інструменти, товарно-матеріальні цінності, що перебувають в експлуатації - перевіряються за місцем їх використання та за кожною

окремою за найменуванням одиницею і матеріально-відповідальною особою, за якими вони закріплені.

Після проведеної перевірки фактичної наявності матеріальних цінностей, бухгалтерія складає порівняльні відомості всіх перевірених матеріалів. При виявленні розбіжностей між регістрами бухгалтерського обліку і фактичною наявністю матеріальних цінностей здійснюється визначення залишків або визначається нестача окремих матеріалів.

За результатами проведеної інвентаризації остаточно визначені розбіжності між фактичною наявністю матеріальних цінностей і даними бухгалтерського обліку врегульовується підприємством згідно діючого законодавства [9].

При виявленні недостачі матеріальних цінностей у кількісному виразі, сума завданих збитків про кожній окремій позиції товарно-матеріальних цінностей нараховується по ціні аналогічних цінностей, при цьому здійснюється зменшення їх вартості на суму реального зносу, проте зменшення повинно бути не менше, ніж на 50% ринкової ціни.

Сума виявлених недостач у Будівельному управлінні «Житлобуд-2» визначається за собівартістю перших за часом надходження запасів (FIFO), що прописано у наказі про облікову політику підприємства і розподіляється відповідно по матеріально-відповідальних особах, в підзвіті яких були дані цінності для повернення коштів. Лишки виявлених цінностей вносяться і обліковуються по кожній матеріально-відповідальній особі та зазначаються у висновках в робочій документації. Аудитор враховує, що для всієї номенклатури обліку запасів, які мають спільне призначення використовується лише один з методів обліку вартості.

Здійснюється аудитором також перевірка правильності і точності оцінки матеріалів за первісною вартістю.

Важливою умовою збереження матеріальних цінностей та дотримання вимоги безперебійного забезпечення виробничих процесів є неухильне дотримання правильності ведення обліку їх руху (надходження, вибуття, реалізація), а також забезпечення ефективної організація розрахунків з покупцями та постачальниками. З врахуванням таких потреб, аудитор зобов'язаний на вибір перевірити основні моменти організації обліку і руху матеріалів в управлінні.

При поступленні товарно-матеріальних цінностей перевіряється дотримання постачальниками умов договору (кількість, об'єм, терміни, якість, тощо). Для зменшення кількості первинної документації БУ «Житлобуд-2» передбачається без документальне оформлення цінностей, що надійшли до складів управління за умови відсутності

відхилень кількісно-якісних показників матеріалів - документи постачальника завіряються МВО покупця.

При завершенні аудиторської перевірки, результати подаються начальнику БУ «Житлобуд-2» та керівництву ТОВ «Тернопільбуд». За результатами аналізу поданих документів фахівці головного підприємства приймають рішення щодо можливості та термінів виправлення виявлених недоліків, таке рішення оформляється у вигляді наказу або розпорядження.

Список використаних джерел:

1. Герасим Л. М., Журавель Г.П., Бруханський В.Ф. Первинний та аналітичний облік на підприємстві: навч. посібник. Тернопіль, Астон, 2013. 463 с.

2. Господарський кодекс України, чинна редакція від 08.03.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text

3. Гумега В.В. Особливості аудиту будівельних підприємств *Шляхи підвищення ефективності будівництва в умовах формування ринкових відносин*. 2020. № 44. С. 24-30

4. ДСТУ Б Д.1.1-1:2013 Правила визначення вартості будівництва. від 01.01.2014. Київ: Мінрегіон України, 2013. 93 с.

5. ДСТУ-Н Б Д.1.1-2:2013 Настанова щодо визначення прямих витрат у вартості будівництва. від 01.01.2014. Київ: Мінрегіон України, 2013. 93 с.

6. ДСТУ-Н Б Д.1.1-3:2013 Настанова щодо визначення загальновиробничих і адміністративних витрат та прибутку у вартості будівництва. від 01.01.2014. Київ: Мінрегіон України, 2013. 60 с.

7. ДСТУ-Н Б Д.1.1-4:2013 Настанова щодо визначення вартості експлуатації машин і механізмів у вартості будівництва. від 01.01.2014. Київ: Мінрегіон України, 2013. 57 с.

8. ДСТУ-Н Б Д.1.1-6:2013 Настанова щодо розроблення ресурсних елементних кошторисних норм на будівельні роботи. від 01.01.2014. Київ: Мінрегіон України, 2013. 43 с.

9. Про аудит фінансової звітності та аудиторську діяльність: Закон України. чинна редакція від 16.03.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2258-19#Text

10. Латишева О. В., Сайко А. Д. Будівельна галузь України: сучасний стан та її роль у забезпеченні сталого розвитку національної економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2019. № 2(56). С. 66-73.

11. Обсяги будівництва та виробництва будівельних матеріалів в Україні: реальна ситуація. URL: http://budport.com.ua/news/15423-

obsyagi-budivnictva-ta-virobnictva-budivelnih-materialiv-v-ukrajni-realna-situaciya

12 .Положення (стандарти) бухгалтерського обліку URL: http://www.balance.ua/ua/sai/sprav_info/psbu/

23. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/

Співак Сергій
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, д.е.н., проф., завідувач кафедри бухгалтерського облік та аудиту

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ОБЛІКУ І ОПОДАТКУВАННЯ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Бухгалтерський облік – це інформаційна система, і в міру технологічного розвитку все більше підприємств використовують інформаційні технології у своїй господарській діяльності, що змінює спосіб ведення бізнесу. Це впливає на бухгалтерський, фінансовий та управлінський облік. Технології в сфері обліку впроваджуються через застосування електронного бізнесу, введення, обробку і аналіз даних, хмарних обчислення, інформаційних технології, системи управління ланцюгами поставок, податковим адмініструванням тощо. Тому зараз актуальним є адаптація професійної підготовки фахівців з обліку і оподаткування до сучасних умов. Використання цифрових технологій та сучасних інформаційних систем повинні впроваджуватись паралельно з теоретичним та практичним навчанням в освітньому процесі підготовки фахівців з обліку і оподаткування в умовах цифровізації економіки.

Освітні програми з підготовки фахівців з обліку та оподаткування повинні визначити цілі навчання, які відповідають потребам різних зацікавлених сторін, включаючи роботодавців, практиків та здобувачів. Проте існує розрив у поглядах викладачів та практиків, між вагою, що надається знанням і навичкам у освітній програмі, і тими, які надаються на практиці. Аналіз формування ОП виявив значні відмінності між тим, що фактично викладається, і тим, що зовнішні стейкхолдери вважають важливим. У процесі опитування було визначено компетенції у сфері бухгалтерського обліку, які є важливими для роботодавців, зокрема, виявили, що хоча функціональні навички цінуються, роботодавці вимагають широкого спектру загальних навичок, яким приділено менше уваги в освітніх програмах, комунікація, стратегічне та критичне мислення, клієнтоорієнтованість та орієнтація на ринок, інтерпретація інформації та технологічна майстерність є важливими навичками, які шукають на ринку. При цьому інформаційні технології пронизують і використовують як загальні, так і фахові компетенції. ІТ-компетенції, що важливі для фахівців з обліку та оподаткування, включають навички роботи з електронними таблицями, базами даних та бухгалтерським програмним забезпеченням, а також знання структур управління ІТ,

внутрішнього контролю ІТ, а також питань комп'ютерного шахрайства та безпеки.

Невідповідність між ринковим попитом і навчальною програмою з обліку і оподаткування може поставити студентів в невигідне становище при пошуку роботи, особливо коли викладачі наголошують на темах, які практики вважають не важливими. Студенти як споживачі освітніх послуг формують нові запити до вищих навчальних закладів щодо впровадження інноваційних систем та технологій, з метою актуалізації освітнього процесу та підвищення конкурентоспроможності випускників на ринку праці.

Забезпечення якісного процесу підготовки фахівців з обліку і оподаткування можливе лише з врахуванням тенденцій впровадження сучасних систем та технологій в управління підприємствами. Наявність ІТ-компетенцій стає основною вимогою до фахівців з обліку та оподаткування, що підтверджується відповідними оголошеннями про вакансії.

Тому проаналізувавши побажання як внутрішніх, так і зовнішніх стейкхолдерів, було визначено, що основною метою ОП «Діджитал-облік та консалтинг» першого рівня вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» є підготовка висококваліфікованих та конкурентоспроможних фахівців з обліку та оподаткування, які поглиблено володіють фундаментальними знаннями й професійними компетентностями в галузі цифрової економіки, що дозволяє набути новітніх фахових компетентностей, пов’язаних з діджитал-обліком, бізнес-консалтингом, фінансовим менеджментом, аналітичною оцінкою бізнес-процесів, ринковою аналітикою; обробкою та візуалізацією великих масивів даних; веденням електронного бізнесу, закономірностями інформаційного права й основ кібербезпеки.. При цьому основний фокус програми спрямований на формування загальних та фахових компетентностей особистості, які базуються на поглибленому вивченні системи бухгалтерського обліку, оподаткування, контролю і аналізу діяльності підприємств і організацій, сучасної методології досліджень соціально-економічних явищ в обліково-контрольному, консультаційному й аналітичному процесах, можливостей використання сучасних інформаційних систем та діджитал-технологій в цифровій економіці.

Згідно стандарту вищої освіти України першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» основними напрямами діяльності випускників спеціальності 071 «Облік і оподаткування» є [1]:

1. Облік: система організації облікової інформації, ведення бухгалтерського, фінансового, управлінського, податкового обліку та формування звітності тощо.

2. Аналіз: проведення аналізу господарської діяльності та фінансового стану суб'єктів господарювання, оцінка їх ефективності, стратегічний аналіз тощо.

3. Контроль: дотримання вимог організації системи обліку здійснення та відображення господарських операцій на підприємстві, формування і подання звітності тощо.

4. Аудит: внутрішній як елемент системи внутрішнього контролю та зовнішній як незалежна фінансова експертиза фінансової звітності суб'єкта господарювання.

5. Оподаткування: дотримання податкового законодавства з питань оподаткування суб'єктів господарської діяльності, оптимізація податкового навантаження тощо.

У Освітньо-професійній програмі «Діджитал-облік та консалтинг» першого рівня вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» визначені додаткові напрямами діяльності випускників [2]:

1. Консалтинг: застосування інструментарію для аналізу бізнес-процесів для ефективного прийняття управлінських рішень.

2. Діджитал-технології: формування додаткових вмінь та можливостей застосування діджитал-технологій в умовах цифрової економіки.

Ці напрями діяльності забезпечуються додатковими спеціальними (фаховими) компетенціями: СК12. Застосовувати знання інструментів діджитал-технологій для розв'язання завдань в сфері обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування та консалтингу; СК13. Застосовувати навики процесів формування та обробки економічної інформації із використанням інструментів діджиталізації; СК14. Застосовувати знання сучасних технологій інтелектуального аналізу в процесі інформаційного забезпечення системи управління суб'єктів ринку та програмними результатами навчання: ПРН24. Розуміти і реалізовувати знання діджитал-технологій для розв'язання завдань в сфері обліку, аналізу, контролю, аудиту, оподаткування та консалтингу; ПРН25. Розуміти особливості побудови процесів формування та обробки економічної інформації із використанням інструментів діджиталізації; ПРН26. Вміти реалізовувати знання сучасних технологій інтелектуального аналізу в процесі інформаційного забезпечення системи управління суб'єктів ринку. Для оволодіння здобувачами вищої освіти з обліку і оподаткування такими компетенціями та результатами

навчання в ОП включені такі освітні компоненти: «Інтегрований курс програмних засобів в обліку та консалтингу», «Консалтинг бізнес-процесів», «Діджиталізація обліку, аналізу та контролю в цифровій економіці», «Звітність підприємств в умовах цифрової економіки» та «Бізнес-аналіз».

Упровадження автоматизації та цифрових технологій може призвести до зменшення потреби в деяких видах облікової роботи, що може вплинути на зайнятість. При впровадженні цифрового обліку важливо уважно розглядати ці недоліки та вживати заходи для їх врегулювання, забезпечуючи стійке та ефективне впровадження цифрових технологій в управління підприємством [3]. Проте суттєвими перевагами облікових інформаційних систем (AIS) є:

Автоматизація. AIS виключає ручну обробку даних. Підготовка даних для формування змістовних звітів здійснюється системою всього в один-два кліки. Це допомагає вести електронні журнальні книги для зберігання та отримання бізнес-даних без необхідності використання фізичних документів.

Точність. Усуваються поширені помилки в ручному обліку, такі як двічі проведена проводка операції в журналі та помилки в розрахунках. Тому звіти, що формуються в системі, є більш достовірними, ніж при ручному обліку.

Безпека даних. У той час як невід'ємний ризик, пов'язаний з ручним бухгалтерським обліком, робить фінансову інформацію вразливою до фізичної втрати або крадіжки, системи бухгалтерського обліку забезпечують безпечне та захищене зберігання фінансових даних, що виключає несанкціонований доступ до інформації. У хмарній системі бухгалтерського обліку користувачі можуть віддалено отримувати доступ до фінансових даних, навіть перебуваючи у відрядженні або відпустці.

Швидкодія. Формування звітів для використання в керівництві не відбувається без затримок, якщо всі транзакції були внесені в систему. Отже, звіти можливі в режимі реального часу, на відміну від ручного обліку.

Рентабельність. Впровадження AIS допомагає оптимізувати процеси компанії, тим самим скорочуючи час персоналу на виконання окремих завдань, особливо в звітний сезон. Кількість годин, які витрачають фінансові фахівці, такі як бухгалтери, бухгалтери та навіть власники малого та середнього бізнесу, значно скоротиться, оскільки більшість процесів при підготовці звітів обробляє система.

Функціональність. Система AIS повинна бути достатньою для задоволення бізнес-потреб суб’єкта господарювання. Хоча вимоги

відрізняються в різних компаніях, система бухгалтерського обліку повинна бути в змозі адаптуватися до загальних вимог до транзакцій і звітів.

Зручність для користувача. Інтерфейс користувача та навігація системи повинні бути простими та зрозумілими. Ефективна AIS повинна бути розроблена таким чином, щоб полегшити швидке розуміння користувачами з різних демографічних груп.

Масштабованість. При виборі системи бухгалтерського обліку необхідно також враховувати, чи будуть у постачальника системи майбутні оновлення системи або інші продукти, які можуть знадобитися у майбутньому, при розширенні виробничих потужностей.

Можливості розширення. Система, яка підтримує багатомовні, мультивалютні та мультистандартні функції, також найкраще підходить для компаній, які планують глобальну експансію або вже працюють на міжнародному рівні. Крім того, ті компанії, які працюють з різними валютами, можуть вести одні й ті ж локалізовані дані журналу відповідно до різних стандартів бухгалтерського обліку, включаючи вимоги, встановлені J-SOX, IFRS або US GAAP.

Можливість хмарного використання. Йдучи в ногу з технологічними досягненнями та триваючою війною, хмарна система бухгалтерського обліку також буде корисною для переходу від офісного до домашнього робочого середовища без шкоди для бізнесу. Це дозволить отримати доступ до фінансових даних і контролювати їх, перебуваючи у відрядженні або відпустці.

Інтеграція з іншими системами. Система бухгалтерського обліку, яка може бути легко інтегрована з іншими системами, ідеально підійде для компаній, що розвиваються.

Аналіз ринку праці та запити роботодавців показують, що знання та вміння використовувати прикладне рішення лінійки BAS: Бухгалтерія є найбільш затребуваним на даний час. ПЗ для автоматизації бізнесу розповсюджується членами Всеукраїнської Спілки Автоматизаторів Бізнесу (САБ) та має власну мережу Центрів Сертифікованого Навчання. Дане ПЗ розповсюджується як локальний або мережевий продукт та є аналогом 1С та не потребує додаткового навчання.

Другим за популярність програмним продуктом є M.E.Doc - це український сервіс, що забезпечує обмін первинними документами між контрагентами та пересилання фінансової звітності до контролюючих органів. Програма дозволяє швидко створити або завантажити звіт з облікової системи, підписати його КЕП, надіслати до органу контролю

та отримати квитанцію про доставлення. Перевагою є інтеграція з різними програмними засобами, можливість розширення тощо.

Найбільш популярними альтернативами програмних продуктів 1С від зарубіжних розробників є програмне забезпечення від SAP, Microsoft, Oracle і Odoo.

Найбільш популярним в Україні за швидкістю розповсюдження та професійним супроводом є програмне забезпечення SAP Business One - це система планування ресурсів підприємства (ERP), що дозволяє легко управління всіма процесами на підприємстві, від ведення бухгалтерського обліку та керування фінансами, закупівлями, проведення інвентаризації, здійснення продажів та управління роботою з клієнтами та проєктами до організації та контролю операційної діяльності і персоналом. SAP Business One оптимізує процеси, допомагає керівникам краще розуміти свій бізнес і підвищує швидкість оброблення інформації та ухвалення рішень у режимі реального часу. Таким чином, SAP Business One являє собою інтегроване рішення, що забезпечує охоплення всіх бізнес-процесів і контроль над усіма аспектами діяльності. SAP має локалізацію для України, постійно оновлюється та є одним з найперспективніших програмних засобів для швидкого впровадження на українському ринку.

З метою впровадження у навчальний процес сучасних інформаційних систем в обліку та оподаткуванні кафедрою ініційовано:

- підписання договору про співпрацю з ТОВ «МеДок», згідно якого для студентів даної ОП було проведено навчання з використання ПЗ M.E.Doc в системі електронного документообігу на підприємстві. Окрім теорії, навчання містило велику кількість практичних завдань від створення картки підприємства до формування та обміну документами з контрагентами. Після завершення навчання студенти отримали сертифікати про проходження курсів.

- підписання меморандуму про співпрацю з Всеукраїнською громадською організацією «Спілка Автоматизаторів Бізнесу». Меморандум призваний сприяти підвищенню ефективності застосування нових технологій в навчанні, наданню методичних матеріалів із використання систем автоматизації бізнесу для освітнього процесу програмного забезпечення BAS.

- підписання меморандуму про співпрацю з ТОВ «Артіль ДС», що спрямований на розвиток потенціалу фахівців у сфері управлінського та бухгалтерського обліку, аналізу, контролю, аудиту та оподаткування, сприяння їх практичній підготовці, підвищенню якості освіти, впровадження в освітній процес ERP-системи SAP Bussines One та методичне забезпечення курсу.

- підписання договору про співпрацю з ТОВ «МАСТЕР: СТРІМ» щодо надання методичних матеріалів, проведення навчання і підтвердження кваліфікації по комп'ютерній програмі-платформі MASTER: Бухгалтерія; надання ТНТУ статусу «Сертифікованого центру навчання».

Узагальнюючи вищевикладене, необхідно відмітити, що кафедрою бухгалтерського обліку і аудиту ТНТУ ім. І. Пулюя проведено велике дослідження щодо формування спеціальних компетенцій фахівців з обліку і оподаткування, та визначено, що удосконалення освітньої програми є подальший розвиток та впровадження новітніх інформаційних систем та технологій.

Щоб йти в ногу з мінливим змінами у системі бухгалтерського обліку, податків, аудиту та технологій в Тернопільському національному технічному університеті ім. Івана Пулюя здійснюється регулярне опитування здобувачів вищої освіти, викладачів, проводяться зустрічі зі стейкхолдерами з метою удосконалення та необхідністю зміни освітньої програми та способу викладання окремих освітніх компонент, в напрямах впровадження:

– ***Використання прикладів з реального світу.*** Викладачі повинні використовувати реальні приклади, тематичні дослідження та практичний досвід, щоб показати студентам, як працює система обліку на підприємствах.

– ***Вивчення технологій та аналізу даних.*** Викладачі повинні переконатися, що студенти знають, як користуватися бухгалтерським програмним забезпеченням, аналітикою даних та іншими сучасними бухгалтерськими технологіями.

– С***пеціалізовані курси.*** Повинні пропонуватися курси з різних напрямків бухгалтерського, фінансового, управлінського обліку, судово-бухгалтерської експертизи та інформаційних технологій.

– ***Моніторинг змін.*** Викладачі повинні бути в курсі змін податкового законодавства, стандартів аудиту та нових технологій.

– ***Навчання м'яким навичкам.*** Здобувачі повинні бути ефективними у спілкуванні, критичному мисленні та вирішенні проблем.

– ***Викладання професійної етику.*** Етику та професіоналізм у бухгалтерському обліку слід викладати, щоб студенти могли приймати правильні рішення, дотримуючись професійних кодексів поведінки.

– ***Стажування та практичного досвіду.*** Студенти повинні мати можливість проходити стажування та кооперативні програми, щоб побачити, що передбачає реальна робота в системі бухгалтерському обліку.

– ***Нові освітні компоненти***, які поєднують бухгалтерський облік із суміжними галузями, включаючи бізнес, фінанси чи науку про дані.

– ***Підготовку здобувачів до атестації.*** Необхідно пропонувати курси, які допомагають підготуватися до сертифікації, включаючи ACCA, CPA, CMA тощо.

– ***Удосконалення співпраці з роботодавцями,*** компаніями та організаціями, щоб надати доступ до новітніх технологій і практик бухгалтерського обліку.

– ***Наукові дослідження.*** Викладачі та студенти повинні працювати над дослідженнями, які стосуються нових проблем у бухгалтерському обліку.

– ***Викладати міжнародні стандарти бухгалтерського обліку.*** Бізнес працює по всьому світу, тому студентам необхідно знати про міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та глобальні податкові питання.

Використовуючи реальні приклади, сучасні технології навчання та йдучи в ногу зі змінами, викладачі кафедри бухгалтерського обліку та аудиту ТНТУ можуть допомогти здобувачам стати висококваліфікованими фахівцями з бухгалтерського, фінансового обліку, оподаткування та консалтингу, які готові до усіх викликів.

Список використаних джерел:

1. Стандарт вищої освіти України: перший (бакалаврський) рівень, галузь знань 07 - Управління та адміністрування, спеціальність 071 - Облік і оподаткування: наказ Міністерства освіти і науки України від 19.11.2018 р. № 1260. URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/vyshcha/standarty/071.pdf.

2. Освітньо–професійна програма «Діджитал-облік та консалтинг» першого рівня вищої освіти за спеціальністю 071 «Облік і оподаткування» галузі знань 07 «Управління та адміністрування» ТНТУ ім. І. Пулюя, затверджена «19» березня 2024 р., протокол № 3. URL: https://oa.tntu.edu.ua/about/osvitni-prohramy/

3. Королюк Т., Співак С., Ратинський В. Облік в управлінні підприємством в умовах цифрової економіки. Галицький економічний вісник. 2023. Том 85. № 6. С. 88–96.

4. Сергій Співак, Діана Панчишин, Михайло Скочиляс, Катерина Яремчук Співак С. Діджиталізація процесів бухгалтерського обліку. Соціально-економічні проблеми і держава. 2021. Вип. 2 (25). С. 113-119. URL: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21ssmpbo.pdf

5. Успішні впровадження програм автоматизації бізнесу членами Всеукраїнської Спілки Автоматизаторів Бізнесу. URL: http://www.unionba.com.ua/solutions.
6. Альтернатива 1С в Україні: огляд українських та іноземних аналогів. URL: https://www.oneservice-consulting.com/alternatyva-1c-v-ukraini-ogljad-ukrainskyh-ta-inozemnyh-analogiv

Хомин Петро
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, професор кафедри бухгалтерського обліку та аудиту

БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ Й ПРАКТИКИ

Якщо мати на увазі вітчизняну теорію бухгалтерському обліку, то вона, на жаль, не дотягує навіть до прикрих слів пасажу, наведеного як епіграф. Адже наші вчені століттями змушені були йти в фарватері чужих шкіл, не завжди наукових. Хоч очевидно, що в часи Б. Хмельницького вже існувала принаймні система, якби ми нині казали, бюджетного обліку.

Та що поробиш, коли «…той первий, що розпинав нашу Україну, а вторая доконала вдову сиротину» (Т. Шевченко) заховали не тільки відомий у всьому світі літопис Самійла Величка, але й хоч якісь згадки про облік в Україні, аби нікому не спадало на думку порівняти, коли ж то тут виник, приміром, виробничий облік, який у Росії датується другою половиною XVIII ст. у зв'язку з організацією в Арзамасі виробництва поташу. Ото й маємо тільки згадки про облік у Запорізькій Січі та українських кооперативах початку XX. ст., які наводить у своїх статтях В. Швець, професор Львівського національного університету ім. І. Франка (див., наприклад «Українська парадигма бухгалтерському обліку: витоки і умови формування).

Ба більше, навіть на всесвітньо знамениту працю Луки Пачіолі «Трактат про рахунки й записи» заскорузлою радянською ідеологією було накладено табу. Й лише настійливе домагання білоруського професора, ветерана Другої світової війни М. Дембінського увінчалося успіхом: вона вийшла в російськомовному перекладі аж у 1974 р. Про українських корифеїв облікової теорії не згадувалося ніколи. А ті поодинокі талановиті особистості, які могли би бути гордістю нашої бухгалтерської теорії, зараховувалися до зарубіжних учених, оскільки їхні праці публікувалися не рідною мовою, а іноземними.

Як ото П. Цьомпа, основоположник концепції економетрії в бухгалтерському обліку, за розвиток якої Р. Фріш та Я. Тінберген у 1969 р. отримали Нобелівську премію, був на довгі роки забутий. І ще й тепер його зараховують то до бухгалтерів Австро-Угорщини, то Польщі [16, с. 12], хоч він працював у Львівській торговій академії, де його лекції «спричинили розробку цієї теорії» [14].

Загалом же за правилами заскорузлої радянської ідеології всіх учених, які змушені були публікувати свої твори на «общепонятном

языке», автоматично зараховували до чужих, хоч насправді вони були, подібно до видатного письменника М. Гоголя, українцями за походженням. Не акцентуючи з огляду й на так несприятливі обставини увагу на етимології своїх прізвищ: клопоту бо й без того вистачало.

Так, висунувши ряд надуманих звинувачень, було організовано показовий громадський суд над О. Галаганом, який в результаті осмислення європейського, переважно італійського досвіду, йдучи індуктивним шляхом від практики до теорії, став провідним ученим, відтіснивши тим самим в перші роки радянської влади решту на другий план.

Його вчителя О. Рудановського звинувачували в схоластично-формалістичних мудруваннях нібито під прикриттям численних математичних формул здебільшого спрямованих проти інтересів пролетаріату, який будує соціалізм, ставлячи у вину, що його теорія балансу спирається на класичні вчення італійської, французької і частково німецької буржуазних шкіл [1, с. 42]. Це шельмування підсумовувалося тріумфуючим висновком, мовляв проф. Галаган під тиском громадськості визнав окремі свої помилки.

Проте не завдяки вирішенню облікової проблематики, а за допомогою ортодоксальної демагогії, присмаченої фронтовим жаргоном: «Буржуазні реставратори й апологети всіх рангів намагаються утримати за собою фронт теорії, дезорієнтувати пролетарські маси в основних питаннях соціалістичного будівництва, борючись за панування своєї ідеології». Тож під претекстом подолання цього «панування» було створено псевдотеорію [1, с. 42].

Й цілком відповідно до максими «мертві хапають живих» Шекспіра псевдотеорія бухгалтерського обліку перетворилася в антитеорію через «антиісторичні стереотипи», сформовані нинішніми «теоритиками» – таким орфографічним жартом відповів комп'ютер одному з них, – які на основі підручників і посібників, де фігурує «набір тривіальних думок, сумнівних тверджень, пояснення методу обліку примітивне, в ньому відсутня логіка і наукові узагальнення», та й узагалі «характерна бездоказовість основних положень, які приймаються на віру, інтелектуальні викривлення, нав'язування ірраціональних інтерпретацій змісту обліку», тож всі вони однотипні й намагаються здобути титул doctor universalis. Причому «більшість вчених сприймають будь-які твердження на основі суспільного статусу їх авторів в ієрархії наукового товариства, а не критичного ставлення до їх робіт і перевірки науковості».

Тож очевидність проблеми антитеорії бухгалтерського обліку зумовлює наукову й практичну значимість досліджень її генезису й

обґрунтування. Й тут стосовно неї у вічі відразу впадає два моменти: а) їхня полярність; б) вона виникла не в останній час, а триває більш ніж століття. Тому мимоволі доводиться звертатися до публікацій учених минулого, які власне й започаткували їхній критичний розгляд під таким аспектом.

Основна частина. Зокрема, ще в другій половині XIX ст. була спроба «бунту в теорії», тобто традиціоналістам (П. Рейнботу, О. Прокоф'єву) довелося зіткнутися з новаторськими пропозиціями (І. Валіцький, С. Іванов, Є. Фельдгаузен), спрямованими на перегляд бухгалтерської доктрини». Хоча не всі пропозиції новаторів одразу були сприйняті: приміром, щодо останнього Ф. Єзерський, який був «найяскравішою фігурою серед новаторів», оцінив працю Фельдгаузена як спробу запровадити не звітність, а беззвітність, і назвав це блюзнірством.

Та попри очевидну упередженість щодо парадигми традиційної бухгалтерії, їхній внесок у теорію бухгалтерського обліку досить значний. Наприклад, щодо ідей макрообліку (І. Валіцький.), необхідності наукового обґрунтування введення рахунків, яка так і не ввійшла в практику, тож і нині відсутність провідної ідеї в рахівництві призводить до того, що доволі часто заводиться безліч рахунків непотрібних, вибраних тільки тому, що вони, на думку бухгалтера, являють собою якусь особливість, а тим часом пропускаються необхідні рахунки і взагалі з'являється заплутаність і безглуздість.

Зрештою навіть заувага щодо «рахункових творів», які «прагнуть пояснити окремішності, не беруть до уваги загальне і тому за потребою спираються на окремі приклади, а не на загальні правила. Наслідком цього є те, що кожен бухгалтер діє по-своєму, тоді як істина всюди одна й та сама, і бухгалтерія, як і всяка наука, не терпить у собі нічого довільного.

Нині ці полярності теж спостерігається. Щоправда, доволі часто, зважаючи на бездоказовість оцінок, їх доводиться сприймати на віру, виходячи зі «суспільного статусу авторів в ієрархії наукового товариства», особливо, коли мова йде про таких, як В. Палій, Я. Соколов, М. Білуха та ін.

І непохитно полярний вердикт: «…Термін «бухгалтерський облік» через надзвичайно вузьке трактування призводить до нерозуміння навіть у середовищі бухгалтерів тих процесів, що відбуваються у системі постіндустріального суспільства. Наскільки сутність обліку затуманена достатньо проаналізувати його дефініції. Так, Я. В. Соколов зазначає: Бухгалтерський облік – це те, що згідно з встановленими правилами робить бухгалтер. Для стороннього читача (не фахівця) це ні

про що не говорить. оскільки постає ряд питань, а що робить бухгалтер?, а що протиставляється хаосу?» [11, с. 87].

Причому вона рівною мірою зачіпає як попередників, так і сучасників. Приміром, на запитання «як розуміли в свій час, і як розуміють сьогодні в Україні різні автори, що таке облік?», зроблена на основі аналізу 8 джерел перших, у т. ч. В. Белова, Р. Вейцмана, О. Галагана, Е. Дегранжа, відповідь наступна: «Ці цитати… нами наведені для того, аби підкреслити, що різні думки авторів не є ні науковими, ні оригінальними» [3, с. 42].

Стосовно «14-ти визначень поняття бухгалтерського обліку українськими вченими» (М. Білухою, Н. Грабовою, М. Пушкарем та ін.) указується: «Автори 8-ми книг стверджують, що бухгалтерський облік – це система, однієї – це спосіб, в кожній наступній – це специфічний вид обліку; процес виявлення, вимірювання … інформації про діяльність підприємства, облік носіїв права; безперервне… відображення використання капіталу; на особливій мові описує процеси діяльності тощо» [3, с. 45-46].

Та й за кордоном, якщо прислухатися до Е. Хендріксена й М. ван Бреди, пасаж яких наведений у якості епіграфа, висловлювання подібні [17, с. 75]. Й зважаючи на те, що в теперішніх «вагомих дослідженнях» віднайти хоча б «декілька урочистих фраз», які стосувались би теорії бухгалтерського обліку, а не були компілятивним зачовганим описом «на побутовому рівні порядку використання інструментів обліку – рідкісна удача (бо різниці між науковими й навчальними публікаціями їхні автори не відчувають!), зосередження на цій проблемі уваги давно назріло.

Інакше вітчизняна облікова теорія далі буде в ролі «вічно наздоганяючої», як це маємо зараз через пандемію інфікованості мислення багатьох авторів бацилами іншомовних ефемерій унаслідок бездумної компіляції зарубіжних видань, скопійованих із третіх рук. Тому-то багаторічні ознайомлення з публікаціями, присвяченими бухгалтерському обліку, привели до висновку, що кожний, хто взяв у руки перо, аби написати щось дотичне до цього предмета, неодмінно прагне влитися в ряди його теоретиків. Однак водночас виникло переконання, що не кожному це вдається. Й тут спостерігається парадокс: чим віддаленішими від науки стають ці псевдотеоретичні вправляння, тим більше їх виходить з під пера таких авторів.

Усупереч логіці, яка, на наш погляд, мала би спонукати якщо не зовсім облишити такі безуспішні потуги, то принаймні не братися за непосильне завдання. Адже теорія – як найдосконаліша форма наукового відображення дійсності, передбачає її дослідження, що

власне й витікає з дослівного перекладу цієї грецькомовної дефініції [12, с. 659]. Тож логічним є заглиблення в цю дійсність, а не намагання обійтися напівзнаннями, почерпнутими впродовж одного семестру з підручника, в якому вона фігурує замість назви «Ази бухобліку».

Що мало би слугувати імперативом до розробки цього «іншого підходу», зважаючи на ще одне з тлумачень дефініції «теорія» – логічне узагальнення практичного досвіду людей» [12, с. 659]. Та ба, замість цього висувається докір: «Виходить, що теорія повинна займатися ні чим іншим, як описувати те, що робить бухгалтер. До речі, Л. Пачіолі те й зробив описуючи дії бухгалтера на практиці, але теорії він не дав» [11, с. 172].

Тим більш коли: «Аналіз змісту літератури з теорії обліку, написаної різними авторами, дозволяє зробити загальний висновок, що він ґрунтується на затвердженій програмі курсу «Теорія бухгалтерського обліку», яка повністю повторює зміст програми, затвердженої у 30-х роках минулого століття».

Та от заковика, замість спробувати хоча б щось конкретизувати. якщо не особисте стосовно «кардинального оновлення так званої «теорії бухгалтерського обліку», то хоч би наведене в працях «таких видатних вчених», які фігурують у цитованому джерелі, вкотре наводиться твердження: «Не те що зміст. але й назва курсу стали анахронізмом, оскільки слово «бухгалтерський» підкреслює, що процес обліку, пов'язаний з веденням книг. В докомп'ютерну еру облік дійсно був книжним. що визначало його форму, а не зміст. Слово «бухгалтерський» позбавлено змісту і вживається до цього часу лише як дань історії, традиція».

Й аби ніхто не мав сумнівів, що автор цього докору має повне право так писати, позаяк він не належить до «середовища бухгалтерів», яких «звичайний для нас термін «бухгалтерський облік» через надзвичайно вузьке трактування свого змісту призводить до нерозуміння тих процесів, що відбуваються у системі обліку постіндустріального суспільства», відмежовується від «маловідомих у середовищі науковців компіляторів, з під пера (яких), незважаючи на критику змісту програми так званої «теорії бухгалтерського обліку», до останнього часу виходять підручники й посібники з того архаїчного й убогого арсеналу знань, що давно повинні належати історії».

Насправді такі «звичайно-надзвичайні» тавтології треба сприймати, як кажуть англійці, vice versa. Бо це не «дань історії, традиція», а банальна відсутність згадуваного «кардинального оновлення так званої «теорії бухгалтерського обліку». Адже всотана з молоком матері схильність уже третього покоління так званих

«теоритиків» до компіляції на ніщо інше неспроможна. Тому вони й метаються між цими «підручниками й посібниками з того архаїчного й убогого арсеналу знань», які попадаються їм на очі, марно вичікуючи на щось інше, ніж переспіви люмпену second hand.

І сталося воно не внаслідок «вредительских установок» – як звинувачували в 30-ті роки минулого століття кар'єристи облікових теоретиків, «сочиняя политические доносы», а добровільно, хоча з тих же мотивів – кар'єризму.

Проте є й інша відмінність: тоді в результаті згадуваної «великої дискусії» усе ж таки спромоглися на досить кардинальне рішення, що могло би справити певний позитивний вплив на облікову теорію – паралельне існування двох дисциплін – рахункознавства (як теорії бухгалтерського обліку) та рахунковедення (практичного застосування принципів рахункознавства) – визнано недоцільним, більш того – небажаним. Було вирішено створити єдину науково-практичну дисципліну – бухгалтерський облік.

Тепер же про таке поєднання годі мріяти, оскільки тиражують опуси, в яких ані теорії, ні практики немає, тим не менш вони впевнені, що такі переписування одного невігласа в іншого, де жодного поєднання з практикою вдень зі свічкою не відшукати, власне є теорією бухгалтерського обліку. В результаті так само, як «виділення теорії на той момент не могло отримати схвалення з боку широких бухгалтерських кіл. Не випадково в 1926 р. І. Ніколаєв з гіркотою писав: «Бухгалтер у масі мислить переважно «практично», покладаючись на «здоровий глузд», і не проти часом поставитися з деякою байдужістю, навіть зі зневагою до теорії, як до продукту нудьгуючої ледачості», щоби не повторилася історія, коли «практик ненавидів теоретика за те, що предмети, з якими має справу теоретик, надто складні, не вивчені» [1, с. 385], не слід перестрибувати через ці рівні й об'єми.

Та, на жаль, висновок: «…У другій половині XX ст. облікова наука «замкнулась у собі». Утворився вакуум щодо нових ідей, причиною чого була відсутність ґрунтовних досліджень теорії бухгалтерського обліку і звітності та їх спрямованість на локальні об'єкти» [11, с. 171], нині має всі підстави для пролонгації. Й не тільки тому, що ідей далі катма, а передусім через підтасування під них згадуваного секонхендного лахміття, перелицьованого комп'ютерним перекладом навиворіт, який прозеліти цього подвійно перекладеного за комп'ютерною програмою (з англійської чи німецької мов на російську, а з неї – на українську) мотлоху намагаються «попереду Європи всієї» представити його конгеніальним вкладом в облікову теорію,

посилюючи оксюморон «управлінський облік» дубль-прикметником «стратегічний». Поза тим, що це з жодного боку до неї незастосовне.

Й доказом є відсутність на практиці хоч би якогось вітчизняного підприємства, де можна би було ознайомитися з методикою ведення такого «стратегічного управлінського обліку» за якоюсь із систем: «загальною», «переплетеною» або «інтегрованою». Позаяк у плеоназмах коструватих алогічних описів «центрів рентабельності/відповідальності», ба й застосування «в американській практиці «Зведеного рахунку виробництва», жодного конкретного прикладу з неї не наведено. Натомість навчальні, зрештою й наукові видання, очевидно завдяки «глибокому» ознайомленню під час стажування з американською й не тільки, практикою, переповнені оповідями в дусі барона Мюнхаузена.

Ба більше, безсоромно копіюючи викладене у загальновідомих джерелах, примудряються перекрутити його зміст. Зокрема, так сталося з тлумаченням облікової процедури за т. зв. інформаційним підходом.

Тому й «русскоязычные ученые мира», до яких компілятор-«поліглот» апелює в передмові до іншого видання на «общепонятном», мовляв, це зроблено для залучення їх до наукової дискусії, навряд чи будуть у захопленні від подібних «тлумачных достижений». В яких замість додавання виникає складання, однорідні події стають різнорідними, первісна оцінка – першочерговою, про що йому «невдомек». Отож наступними «достижениями» стануть «другочергова», «третьочергова» etc. оцінки.

Тож для подолання вітчизняною теорією статусу «вічно наздоганяючої» треба відкинути подібні безграмотні компілятивні тиражування з намаганням стати відомим серед науковців не якістю, а кількістю опусів.

Й, аби не повторилися наслідки попередніх, оплачених бюджетними коштами вояжів за кордон «профессоров, выдумывающих суесловные и невразумительные теории», які, послуговуючись влучним заголовком оповідання В. Короленка, здебільшого «без язика», тож нездатні щось зрозуміти в зарубіжних системах обліку, відтак лише імітують їхні дослідження, треба зробити це за рахунок замовлення тих підприємств, власники яких усвідомили, що нині на часі «не технічний аспект обробки даних, а ідеальна (найкраща, найдосконаліша, інтелектуально довершена) модель створення інформації для менеджменту» [11, с. 74].

Позаяк тільки тут можна відшукати «счетоводов божьей милостью, тех, кто знает и любит свое дело и чей талант люди ценят на вес золота», які це зроблять. Водночас, коли здебільшого неписьменні

середньовічні купці Венеції купили в арабів подвійну бухгалтерію, нібито винайдену ними в XI ст., сплативши за неї казкову на ті часи суму 50000 талерів, то нинішні олігархи, обійшовшись на порядок меншою сумою, безумовно погодяться профінансувати такий благий захід, як методика «створення інформації для менеджменту». Певна річ, коли вона буде описана так само докладно, як подвійна бухгалтерія в знаменитому трактаті Л. Пачіолі. І тільки в цьому випадку можна розраховувати на конкретні описи, наприклад, практики ведення управлінського обліку за рубежем замість теперішніх псевдонаукових абстракцій про міфічні «центри відповідальності/рентабельності».

У зв'язку з чим думається, що переконання нібито «начало мощного англо-американского, а вернее американо-английского влияния на нашу учетную мысль и практику» можна датувати 01.11.1991 р., принаймні стосовно вітчизняної теорії бухгалтерського обліку, помилкове. Адже навіть такий видатний аналітик, як Л. Бернстайн, до подібного простого «методу управлінського обліку – системного оперативного аналізу» в «центрі рентабельності» не додумався. Тож і нині англо-американці змушені користуватися його формулою рівня рентабельності, в чисельнику та знаменнику якої фігурують не «витрати кожного підрозділу й тони», а загальноприйняті категорії – прибуток і собівартість. Вочевидь їм не допомогла звичка оперативного втілення прогресивних ідей.

Правда, тут їх підстерігала заковика: в цитованому «навчальному посібнику» ніякого прикладу визначення будь-яких показників «центрів рентабельності/відповідальності» не наведено. Чи то із-за неповороткості патентної служби, котра затягнула юридичне оформлення такого епохального «теоритичного» винаходу, чи можливо із-за прагнення довести хибність тверджень, що практика нібито випередила теорію, достеменно невідомо. Як і те, чому в ньому немає хоч би якоїсь методики записів, яка застосовується «в американській практиці» на «Зведеному рахунку виробництва», хоча цей посібник призначений для студентів. Невже вони в такій абракадабрі в змозі розібратися, якщо й англо-американців вона завела в суточки?

Не кажучи вже, що без розбору підбирають всілякі міфічні ідеї, які з'являються час від часу в різних публікаціях. Приміром, вистачило Д. Панкову запустити сумнівну тезу про відображення в бухгалтерському обліку, замість прибутку, додаткової вартості, як відразу знайшлися прозеліти, які її підхопили, не звертаючи уваги на те, що остання обчислюється статистичними методами в цілому за країнами, регіонами, але ніяк не суб'єктами господарювання – підприємствами.

Тому-то й у цьому разі вони не можуть навести жодної конкретики стосовно визначення І. Ніколаєвим «бухгалтерської процедури, яка є послідовністю вирішення облікових задач шляхом квантифікації фактів господарського життя». Скажімо, хоч би кореспонденції рахунків з відображення додаткової вартості в бухгалтерському обліку, не кажучи вже про методику її обчислення, що мало би власне слугувати цією квантифікацією. Позаяк будь-які нововведення в бухгалтерському обліку, як любив висловлюватися один професор, прийнятні лише тоді, коли вони добре лягають на проводки. До речі, нині пробують замінити цей російський варіант позначення в просторіччі кореспонденції рахунків українізованою калькою «проведення», що теж хибує в смисловому значенні.

Зате придумали навіть глобальні принципи управлінського обліку, але так і не спромоглися сформувати методику його ведення. Бо навряд чи підсвідоме розуміння про приналежність до кола тих, для яких «теорія обліку – це або марна вигадка нероб, або засіб «до існування осіб, які колись навчалися бухгалтерії, але виявилися нездатними працювати в ній», штовхатиме когось із них прикладати впродовж цілого життя зусилля для відповідності титулу вченого. Радше справді «низький рівень освіти, меркантилізація мотивів молодих поколінь можуть у найближчому майбутньому створити якісно нову загрозу – соціальну деградацію» [5, с. 3].

Та найгірше, що науковий загал впритул не помічає таких недоладностей. Так, попри те, що Дж. Чербоні – автор учення логісмографії про поділ всіх господарських операцій на модифікації (видозміни) й пермутації (перестановки), ще в кінці XIX ст. акцентував увагу на необхідності пізнання діяльності господарства, вказуючи на важливість «ієрархічної послідовності диференціації рахунків та структури бухгалтерського апарату» [1, с. 313], в сучасній вітчизняній науковій та навчальній літературі з бухгалтерського обліку сутність модифікації та пермутації не розглядається, хоча в той самий час автори підручників не оминають формул т. зв. «чотирьох типів змін», скопійованих або скомпільованих із чотирьох «тестів» Г. Бахчисарайцева. А також тривіальних повторень нібито «найрізноманітніші операції можуть змінювати баланс лише у чотирьох напрямках», що є хибним, принаймні, через такі міркування.

По-перше, прислівник «напрямки», тобто «навпростець» не може бути замінником усталеного в теорії бухгалтерського обліку словосполучення «чотири типи змін». Ба навіть чотири напрями – теж! Бо цей іменник означає хіба що вперед, назад, вправо, вліво, або південь, північ, схід, захід, отже в контексті впливу господарських

операцій на валюту балансу, а тим паче суму капіталу, його вживати недоречно.

По-друге, якщо враховувати, що бухгалтерський облік (рахункознавство) є наукою про сутність та структуру сутності фактів господарського життя, то доведеться визнати: з позицій меж бухгалтерського обліку – відображення колообігу капіталу – «різноманітні операції» доведеться сепарувати, бо неправильно вважати, «що кожна господарська операція неодмінно та об'єктивно несе в собі два рівновеликі заряди – позитивний та негативний».

Наприклад, якщо в якомусь підприємстві вкрали машину, то виникнуть лише негативні зміни в балансі, а коли машину виділили йому безкоштовно, то тільки позитивні. Й у цих випадках кореспонденція рахунків по-різному впливатиме на валюту балансу: списання зносу основних засобів внаслідок зняття автомобіля з обліку в першому випадку – позитивно; оприбуткування автомобіля, що побував в експлуатації, призведе до збільшення зносу основних засобів, тобто, вплине на результат балансу негативно. Внаслідок чого в сучасній практиці маємо хаос, коли рахунки-антиподи об'єднуються.

Однак якщо визнати, що метою бухгалтерського обліку є відображення колообігу капіталу підприємства, то логічно вважати, що тут мають фіксуватися ті факти господарської діяльності, які змінюють його капітал. Тому традиційне визначення, яке перекочовує з одного підручника до іншого: «Бухгалтерський облік засіб узагальнення всіх господарських операцій у вартісному вираженні» [8, с. 21], дисонує з його метою, зумовлюючи надмірну громіздкість та неекономічність системи бухгалтерського обліку.

Водночас слід відзначити, що й раніше не все було так просто. Наприклад, вже згадуваний Дж. Чербоні в своєму «логісмографічному балансі» розглядав лише два основні рахунки (рахунки першого порядку): 1) власника та 2) агентів і кореспондентів, а всі господарські операції поділяв на три групи: а) власне юридичні, які відображали розрахунки з кореспондентами; б) статистичні, результатом яких є внутрішні зміни у складі майна; в) економічні, результатом яких є зміна сум розрахунків із власником.

При цьому перша та третя групи називалися модифікаціями, тому що вони змінювали підсумок балансу, друга – пермутаціями (вони не змінювали підсумку)».

Проте пізніше Ж.-Б. Дюмарше, виходячи зі своєї теорії «трьох рядів рахунків» – на відмінувід «двох рядів рахунків» К. ван Гезеля – побудованої на перестановці членів рівняння балансу (у капітальному рівнянні Й. Шера А – П = К, основному рівнянні Ж.-Б. Дюмарше А = П

+ К), передбачав «потенційну кореспонденцію, за якої допускалися проводки всередині одного рахунку... », стверджуючи, що факти господарського життя викликають у балансі чотири типи змін, які можна описати так:

– активні пермутації А - а + а,

– пасивні пермутації П - в + в,

– компенсаційні модифікації А ± с = П ± с

– результатні модифікації (А + Δ) або (П – Δ) – прибутки (А – Δ) або (П + Δ) – збитки» [1, с. 267].

Відповідно збільшувалася кількість рахунків бухгалтерського обліку, оскільки, як підкреслив Ж.-Б. Дюмарше, «бухгалтер відкриває рахунки подібно до того, як Колумб відкривав Америку, описує їх подібно до того, як зоолог знаходить і описує тих чи інших тварин, молюсків тощо. Всі ці «живі організми» – рахунки – виводяться з елементарної «клітини», початкового рахункопровідного рахунку, яким виступає рахунок Капіталу» [1, с. 267].

Майже одночасно з ним Р. Вейцман у своїх висновках, пов'язаних із типізацією господарських операцій, «свідомо ігнорував їхній змістовний бік», а ще до цього О. Галаган «чотири тести» Г. Бахчисарайцева назвав «чотирма типами господарських операцій», і вони, як указує Я. Соколов, «становлять основу будь-якого сучасного курсу теорії обліку».

Проте власне лише «змістовна сторона» господарських операцій визначає бути чи не бути їм об'єктом бухгалтерського обліку, адже «кожен раз, коли бухгалтер отримує первинний документ та замислюється, якими обліковими записами (проводкою) відобразити факт господарського життя, який стоїть за цим документом, він застосовує силогізм», тобто дедуктивний умовивід, бо перш за все він повинен із двох суджень – посилань, отримувати третє судження – висновок.

Конкретизуючи процитоване твердження, можна відразу помітити, що такий силогізм неминуче призводить до витоків логісмографії Дж. Чербоні, оскільки твердження «бухгалтерський облік засіб узагальнення всіх господарських операцій» суперечить поділу їх на три групи, адже очевидно: статистичні операції (вони віднесені Дж. Чербоні до другої групи) не повинні входити до предмета бухгалтерського обліку.

Однак у вітчизняній підручниках з облікової теорії, замість осмислення сутності пермутацій, маємо тільки кальки, де формули типів змін у балансі О. Галагана відрізняються лише заміною окремих літер і невідомо з якого дива переміщені в операціях другого типу

активу – вправо, а пасиву – вліво. Мабуть причина такої плутанини криється в підсвідомій прив'язаності до згадуваних чотирьох «напрямків». А можливо все простіше – це тільки камуфляж, яким пробують приховати компілятивність «власного» викладу того, про що не мають уяви: як мовиться, далеко куцому до зайця!

Позаяк, на відміну від О. Галагана, який «намагався розглядати господарську операцію з погляду індукції та дедукції» й добре розумів: «Досліджуючи будь-яку операцію господарства, неважко встановити, що кожна без винятку операція завжди здійснює в один і той же час позитивний та негативний вплив на окремі процеси, що здійснюються в тому господарстві, де вчинено цю операцію», для компіляторів це зазвичай нехарактерне. Тому-то й виходить у них подібний плутаний конгломерат із різних запозичень. Чим остаточно збаламучують «початківця бухгалтера», заявляючи від імені нібито «бухгалтера-професіонала», що вплив господарських операцій такий:

– «Перший тип: актив та пасив збільшуються на рівну величину», хоча насправді це можна стверджувати лише щодо третього типу операцій;

– «Другий тип: актив та пасив зменшуються на рівну величину», поза тим, що це стосується четвертого типу операцій;

– «Третій тип: сума окремих статей активу збільшується або зменшується, а сума пасиву залишається незмінною».

І плутанина тут не лише в порядку перерахування цих типів, а головно по суті, бо сполучник «або» перетворює її в абсурд. Адже достатньо зазирнути до підручника М. Грабової «Теорія бухгалтерського обліку», щоби переконатися: внаслідок операцій першого типу може «проходити лише переміщення активів з однієї статті на іншу» й без жодних «або» в її прикладі «кошти в касі збільшуються та одночасно на Розрахунковому рахунку зменшуються», тому «рівність підсумків активу й пасиву балансу не змінилася» [6, с. 66].

Зрештою варто було хоч би поглянути на власну формулу й відразу стало б ясно, що тут щось не так не тільки через помилкове віднесенням таких операцій до третього типу, адже йдеться про перший тип, але й щодо їхнього тлумачення. Проте інерція компіляції призвела до такого самого хибного тлумачення четвертого типу впливу господарських операцій на бухгалтерський баланс, тому й стверджується: «Четвертий тип: збільшується або зменшується сума окремих статей пасиву, а сума активу залишається незмінною».

В цілому ж це наштовхує на думку, що Я. Соколов поквапився з висновком, нібито «простота та доступність зробили з часом балансову

теорію, по суті, єдино визнаною, хоч у 30-х роках вона піддавалася нападкам як нібито формалістична, зокрема з боку Я. Гальперіна», бо, виявляється, скопіювати написане ще не означає зрозуміти його сутність!

Тому, незважаючи на те, що «завдання бухгалтерського обліку – розкриття змісту господарських процесів та зв'язку між економічними та юридичними категоріями, за допомогою яких ці процеси пізнаються», очевидно: визначений у ЗУ «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» принцип «превалювання сутності над формою – операції враховуються відповідно до їх сутності, а не лише виходячи з юридичної форми» [7, ст. 4], має бути головним та першочерговим, а не сьомим чи дев'ятим, як він наведений у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [9, ст. 3].

Тобто на підприємствах не всі господарські операції мають відображатися в бухгалтерському обліку в повному обсязі, без винятку – як стверджується у вітчизняних підручниках, причому іноді всупереч своїм же зауваженням, коли спочатку, наприклад, вказується: В обліковій практиці використовують два закони реєстрації:

1) щодо фактів господарського життя реєстрація здійснюється лише в тому обсязі, який надає можливість реалізовувати управлінський вплив на господарські процеси;

2) затрати на реєстрацію фактів господарського життя жодним чином не повинні бути більшими за економічний ефект від управлінських рішень, які формуються на підставі нових даних. Інформація, зареєстрована всупереч цим законам, є надлишковою. Бухгалтер повинен зробити все, щоб ліквідувати її в обліку.

З приводу чого зауважимо, не дивлячись на те, що ці твердження дослівно списані в Я. Соколова, причому двічі, як звичайно – в напівграмотному перекладі з російської мови на українську, але без посилання на джерело запозичення, – вони не безспірні.

Приміром, який управлінський вплив здійснювався на загибель посівів унаслідок посухи? Й такі факти можна продовжувати, але це не означає, що вони не підлягають реєстрації в обліку. Адже навряд чи навіть «початківця бухгалтера» не збентежить наратив останньої фрази: мабуть запам'ятав із лекцій – оминати щось в обліку – слизький шлях до фальсифікацій. Отож навіть розбиту блискавкою автомашину, зруйновану будівлю так просто елімінувати не слід – завжди треба оприбутковувати бодай металобрухт, чи хоча би цеглу й т. ін.

Те саме стосується категоричності щодо затрат на реєстрацію фактів господарського життя, бо не завжди тут можна не перевищувати економічного ефекту від управлінських рішень. Насамперед у випадках,

коли виникає непередбачена судова тяганина з приводу дебіторської заборгованості, псування готової продукції, чи товарів, їхньої крадіжки, непогашення кредитів тощо.

Звичайно, бухгалтери-практики розуміють умовність цих «законів», але подавати таку інформацію студентам як теорію бухгалтерського обліку в такому категоричному, без варіантів, стилі, мабуть не виправдано. Не кажучи вже про перекручування чужого тексту з плагіатом включно. Що мало би бути невластивим професіоналові, адже доводить хіба рівень «проффесора». Тим паче, коли незабаром, через абзац, видно забувши сказане перед цим, стверджується вже інше, причому не в статусі законів, а лише в контексті «відповідності з принципом реєстрації, згідно якого бухгалтери зобов'язані фіксувати всі факти господарського життя».

В унісон із викладеним раніше кострубатою плутаниною прикметників бухгалтерський/господарський, принципів і функцій: «Виходячи з того, що облікуванню підлягають всі без винятку господарські операції, що викликають зміни ресурсів та мають грошовий вираз, в його основу покладено принцип суцільності та безперервності. Всі господарські операції підприємства повинні бути зафіксовані. Саме це є функцією господарського обліку». Вочевидь компілятору невтямки про що тут, як він висловлюється, «йдеться мова», позаяк жодної конкретики не наводить, хоч інакше дійшов би висновку, який може стати основою розмежування бухгалтерського й так званого управлінського, а насправді внутрішньогосподарського обліку, адже це цілком можливо.

Зокрема, синтетичний (помилково названий фінансовим) облік повинен бути публічним так само, як і форми такої звітності. На внутрішню звітність має поширюватися комерційна таємниця, тому її облікове забезпечення здійснюється в аналітичних реєстрах, роблячи тим самим неприпустимими у балансі внутрішні обороти. Відтак, оскільки в методику синтетичного бухгалтерського обліку запровадили пермутації, у багатьох зі згадуваних персонажів, котрі ніколи не нюхали пороху бухгалтерій, виникають незрозумілі з позицій типів змін у балансі або ж «чотирьох напрямків» методологічні невідповідності впливу на нього господарських операцій.

Так, не розрізняючи дефініцій кошти/засоби, стверджується: «Збільшення суми балансу підприємства обумовлене в основному надходженням зовнішніх коштів (ще одне підтвердження плагіату, бо російське слово «средства» в цьому разі аж ніяк не кошти, а тим більш «зовнішні». Та неосвіченим «інтелектуалам» усе одно! Наприклад, стосовно «надходження основних засобів, придбання матеріальних

цінностей, отримання позик банку тощо», відразу доводиться посилатися на винятки: «Слід знати, деякі операції, хоч і не пов'язані безпосередньо з надходженням зовнішніх коштів, одночасно відображаються в активі та пасиві, викликаючи загальну зміну підсумку балансу».

З урахуванням чого можна погодитися, що бухгалтерський облік є системою безперервного, суцільного, документально обґрунтованого запису господарських операцій, але тільки тих, що відображені в грошовому вимірнику, а їхня систематизація має будуватися за ознакою впливу на капітал підприємства. При цьому помилково вважати, що чотири типи змін стосуються не капіталу, а балансу.

Адже насправді баланс вторинний, це лише метод перевірки впливу господарських операцій на капітал підприємства. Впливають операції на останній в момент здійснення, тоді як про баланс ще й гадки немає. Проте їхня систематизація вимагає розуміння впливу цих операцій на капітал підприємства саме в цей момент, а не тоді, коли буде підраховано баланс рахунків у Головній книзі. Без цього розуміння жоден подвійний запис господарських операцій неспроможний дати можливість визначити їхній вплив на баланс підприємства, й саме в цьому слабкість подвійний бухгалтерії. До такого розуміння впритул наблизився класик облікової теорії Й. Шер, який вказував, що предметом подвійної бухгалтерії є колообіг індивідуального капіталу, одночасно звертаючи увагу на недосконаліть записів, тому що при цьому не може бути виявлено наявність помилок в основних документах, при складанні журнальних статей та інше [20, с. 186].

Й справді, переміщення, скажімо, якогось виду запасів з одного складу на інший, жодного впливу на капітал підприємства не справляє, проте це розглядається в теорії бухгалтерського обліку як активні пермутації, і такі «перекидання» одразу призводять до «роздування внутрішніх оборотів», сигналізуючи нібито капітал підприємства змінюється. Насправді тут відбуваються лише його метаморфози, а загальна сума залишається величиною константною. Водночас, цього роздвоєння чомусь не виникає при виплаті заробітної плати, бо тут все однозначно: її видача працівникам є компенсаційною модифікацією (видозміною), яка зовні виглядає як зменшення валюти балансу.

Коли ж узяти до уваги, що господарські операції впливають чи не впливають на капітал підприємства, то пояснення наведеної суперечності очевидне – від того, що працівникам нараховано заробітну плату жодних змін суми капіталу підприємства не відбувається, хоча валюта балансу й збільшується. Подібне відбувається при нарахуванні

амортизації, створенні резервів і навіть формуванні капіталу підприємства – якщо мати на увазі баланс, про який йшлося в класиків теорії бухгалтерського обліку в цьому контексті, тобто баланс рахунків Головної книги, а не Баланс (Звіт про фінансовий стан) ф. №1. Де позаоблікова процедура переміщення сальдо рахунку 46 «Неоплачений капітал» у пасив нівелює зміну його валюти, що виникає внаслідок господарської операції, відображеної записом дебет 46 «Неоплачений капітал», кредит 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал».

Інша справа, коли на підприємство надходять засоби (основні чи оборотні), вартість яких ще не оплачена постачальникам: тоді його капітал, хоч і тимчасово, зростає, однак у цьому випадку згідно з теорією бухгалтерського обліку виникають ті ж компенсаційні модифікації, що й за попередніми, які ніяк не можна віднести до «збільшення суми балансу підприємства, обумовленого... надходженням зовнішніх коштів...».

Таким чином очевидно, що віднесення пермутацій та модифікацій до балансу підприємства є схожими на ситуацію, якби віз поставити попереду коня. Й стосовно цього можна повторити за Я. Соколовим: «Автори впадали в теорію причинно-наслідкових явищ, у варіанті вхід-вихід, а тому змішували результат – валюту балансу – з причиною її зміни, яка зумовлена виключно станом капіталу підприємства в той чи інший спосіб, інший час».

Отож визначення пермутацій і модифікацій, що нині розтиражовується в теорії бухгалтерського обліку, за якими нібито господарські операції призводять до зміни балансу підприємства, є помилковим, зумовленим хибним враженням, оскільки дедуктивне осмислення процесу їхнього відображення на рахунках цього не підтверджує. Адже бухгалтер, складаючи кореспонденцію рахунків, насамперед обмірковує «прихований, справжній, а не формальний зміст» господарських операцій, які впливають на капітал підприємства. Думати ж, що бухгалтер у кожному разі представляє баланс підприємства та подумки аналізує, як зміниться його актив чи пасив, або обидві сторони одночасно, є помилкою, адже не про форму звітності взагалі йдеться, а про баланс Головної книги, де, як відомо, немає згрупованих сальдо в такому розрізі, як у Балансі (Звіті про фінансовий стан) ф. № 1, фрагменти з якого за схематичними формами наводять для ілюстрації чотирьох типів змін у ньому.

Якщо й припустити, що при обмірковуванні прихованого, дійсного, а не формального змісту господарських операцій виникає асоціація з балансом, то насамперед це має бути баланс Головної книги, а не форма звітності, надто віддалена від моменту дедуктивного

розуміння «прихованості», адже складають її не частіше, ніж один раз на квартал. Однак хоча баланс рахунків Головної книги при сучасному технічному оснащенні може бути підрахований після кожної операції, чомусь ніхто з авторів не намагається навести як ілюстрацію пермутацій або модифікацій виписку з неї, а повторює, як правило, більш ніж столітньої давності методологічну помилку з використанням схем звітної форми балансу.

Разом з тим слід вилучити з синтетичного обліку операції, що призводять до завищення оборотів, на що звертав увагу О. Рудановський. Адже за сучасного технічного оснащення побоювання, що при цьому «втрачається можливість звірити оборотну відомість із журналом хронологічного запису» можна відкинути, оскільки це досить легко забезпечити, розробивши відповідну комп'ютерну програму.

Заодно в повній мірі використовуючи внесок у теорію бухгалтерського обліку Ж. Саварі, якого величають «центральною фігурою, що зіграла вирішальну роль в історії обліку», котрий зробив у 1675 р. «величезний крок уперед після робіт Пачолі, сформулювавши одне з основних понять обліку: поділ рахунків і реєстрів, в яких вони ведуться, на синтетичні й аналітичні», завдяки чому «подвійна бухгалтерія дає засоби від вищого синтезу доходити до найбільш тонкого аналізу», адже саме такий аналіз нині чи не найголовніший в економіці.

Водночас це її, так би мовити, найслабша ланка через те, що бухгалтерів практично усунули від аналітичної оцінки результатів діяльності підприємств, а нею стали займатися всілякі «експерти», завжди прогнозуючи те, яке ніколи не збувається в прийдешності, адже завіса майбутнього темна й непроникна.

Також слід звернути увагу на той факт, що сучасна побудова Балансу (Звіту про фінансовий стан) ф. № 1 є непридатною для логічного осмислення, тому слід визначитися з його структурою. Прикладом, конгломерат двох рахунків антиподів – 13 «Знос (амортизація) необоротних активів», – який призводить до того, що замість «логічного аналізу використання методу класифікації в обліку», маємо легальне вуалювання нецільового використання фінансових ресурсів простого відтворення, не дивлячись на намагання статистичних органів, приміром, Білорусі, ввести дефініцію «накопленная амортизация».

Бо якщо згадати, що «господарська операція є стилізованим критично осмисленим фактом, очищеним від ілюзій, претензій, помилок», а «дебет і кредит – це облікові координат, які дозволяють

адекватно реконструювати факт в квандранті дебет (+), кредит (–)» (Я. Соколов), то на основі цього «логічного аналізу…» все гаразд: знос необоротних активів нараховується справно, амортизація йому дорівнює. От тільки заковика – просте відтворення чогось не відбувається.

Найбільше ж викривлення Балансу (Звіту про фінансовий стан) ф. № 1 відбувається внаслідок пріоритету фіскальних приписів, адже крім згадуваних перевертань дебету й кредиту субрахунків через дублювання методики визначення прибутку, на додачу до бухгалтерського способу визначення фінансових результатів введено т. зв. «податковий» прибуток, який розраховується в Податковій декларації паралельно. Ото й виходять відхилення суми податку на прибуток, для відображення яких нічого кращого не придумали, як увести в План рахунків синтетичні рахунки 17 «Відстрочені податкові активи» та 54 «Відстрочені податкові зобов'язання».

Водночас навряд чи варто змінювати традиційну форму Балансу (Звіту про фінансовий стан) ф. № 1 відповідно зі сумнівною ідеєю про доцільність його т. зв. «несиметричної» побудови. Адже, як завжди, справа не в формі, а в сутності. Остання ж має відповідати якійсь теорії, а не суб'єктивному прагненню. Принаймні, як теорія Ф. Гюглі-Й. Шера, так і теорія трьох рядів рахунків рахунків Ж.-Б. Дюмарше зводять цю ідею нанівець.

Отож нічого глибокодумно кивати головою в бік «стереотипів мислення бухгалтерів» (К. Циганков), які не можуть відійти від традиційної форми звітного балансу, уникаючи не те що теоретичного обґрунтування доцільності «несиметричного», але хоч би наведення схематичного взірця пропонованого. На відміну від Й. Шера, який кожне своє твердження ілюстрував виписками з балансів тогочасних компаній.

Бо наратив про перенесення в лівий бік балансу кредиторської заборгованості, на жаль, ніяк не може вважатися геніальним, як усе просте, а радше santa siplicitimus не тільки з приводу того, що крім звітного балансу, є ще баланс Головної книги, який теоретики чогось обходять своєю увагою, але й з огляду на алгебраїчні правила зміни при цьому знаків мінус на плюс. Тобто, від'ємний підсумок Розділу ІІ мав би відображатися в активі Балансу «Звіту про фінансовий стан» ф. № 1 як додатня величина, перетворюючи відхід від «бухгалтерських стереотипів» у банальні фальсифікації.

Однак так далеко цитований автор не заходить, обмежуючись констатаціями щодо ідентичного в ракурсі цього правила факту: «Так, зовсім недавно, в 2000 р., стаття збитків перенесена з активів у розділ

капіталу (те саме в унісон зроблено в Україні). Це рішення ніхто не обґрунтовував і навіть не коментував» (немає цього й понині). Натомість з іронією пише: «П'ять віків, з моменту появи трактату Луки Пачолі збитки фігурували в активі, а тепер «перейшли» на протилежну сторону балансу й значить поміняли свою сутність», риторично запитуючи: «Коли ж бухгалтери мали рацію – перших п'ять віків, чи останніх п'ять років? І чим нова форма балансу краща від колишньої?» [1, с. 486]. Вочевидь ще не дійшовши до згадуваної ідеї, яка власне теж підпадає під цю риторику.

Тож, думається, доречно звернути увагу на хибність намагань принизити роль Трактату Луки Пачіолі, повторюючи заяву А. Ч. Літтлтона про відсутність у Particularis de computiset scriptures «навіть елементів теорії обліку» [19, с. 147], мовляв, в ньому лише описано «дії бухгалтера на практиці, але теорії він не дав». Адже саме завдяки йому більше п'ятиста років маємо можливість захоплюватися, кажучи словами видатного французького бухгалтера й економіста Ж. Курсель-Сенеля, тим що: «Основи подвійного рахівництва надзвичайно прості й постійні. Застосування їх… не являє ніяких труднощів для конторника навіть із посередніми можливостями… Що найдивніше в системі подвійної бухгалтерії, це… та легкість, з якою вона задовольняє всім вимогам підприємства, коли зустрінеться потреба аналізувати й розбирати деталі операцій чи централізувати її результати й зробити синтез» [11, с. 55-56].

Позаяк для спростування контраргументів: «Ну й де ж вони, ці надзвичайно прості основи? Їх інтуїтивно відчували, ними вміли користуватися на практиці, про їхню простоту не втомлювалися повторювати сотні бухгалтерів…, та навіть досвідчений бухгалтер або викладач, який досконало володів ними на практиці, не міг передати своїх знань початківцям при всьому бажанні» [11, с. 56], достатньо риторичного запитання: «А їх хто навчив?»

Звичайно, не ті, хто пише «підручники бухгалтерії, (де) ми не знаходимо розуміння її (системи подвійної бухгалтерії) природи; їх метод полягає в тому, щоби посвятити прагнучих знання й таємниці бухгалтерії та балансу за допомогою прикладів довгих і складних, складених в наслідування практиці торговельних обігів».

Отож мабуть цитата з твору іспанського філософа Хосе Ортеги: «В часи Декарта й навіть Вольтера коледжі славилися ще своїми педагогами, проте до кінця XIX ст. вони не могли вже дати путньої освіти. Не набагато відрізнялася від середньої й вища освіта», де «урочисто повторювалися мертві слова, щоби розповсюдити серед нових поколінь власну неспроможність» [10, с. 65] – наче зліпок із

наших днів, – має спонукати науковців не до компіляцій із перекладних зарубіжних видань, а до вдумливого осмислення подвійної бухгалтерії.

Адже грецькомовний термін теорія – буквально спостереження, розгляд, дослідження, – трактується в філософії як форма узагальненого відображення дійсності в мисленні. Тому й пом'якшений закид: «Монах Пачолі, передавши купцям Італії готові форми бухгалтерії, ймовірно, зберіг як таємницю, про себе, теорію цього мистецтва, однак же у вищій степені дивно, що ця таємниця цілими століттями не може вибратися з мороку невідомості» [11, с. 13], слід сприймати саме в цьому ракурсі, а не як констатацію неспроможності її розкриття.

Й для цього треба прикласти, якщо не всі, то принаймні п'ять сил, запропонованих М. Портером стосовно теорії конкуренції. Який і гадки не мав, що це стане idée fix тих вітчизняних «теоритиків», котрі намагаються поспіхом увійти в теорію бухгалтерського обліку саме такою кількістю найменувань, пропонованих узамін цієї назви. Правда, вчений відводив впливовим гравцям конкуренції 83% ринку; в нашій же теорії бухгалтерського обліку цей відсоток більш ніж на порядок нижчий, хоча число «гравців»·зашкалює.

Тож, зважаючи на те, що знаменитий американський бухгалтер Ч.-Е. Шпруг (1842-1913 рр.) назвав бухгалтерію алгеброю рахунків, отож вказавши в чисельнику її формули назви, котрі вже стільки часу втовкмачують у голови «всім і вся» – за висловом одного з найбільш щиро стурбованих тим, що без них, тобто, наразі тільки назв, – облік не стане наукою», й у знаменнику – кількість тих же компіляцій, щоразу в інших палітурках, то в розв'язку вийде цілком за дитячим віршиком Ганни Чубач: «Нуль завжди там стає, де цифра уже є».

Однак усупереч тому, що методологія бухгалтерського обліку ґрунтується на алгебраїчних рівняннях, нинішнім «теоретикам» це невідоме, внаслідок чого виникають антиметодологічні випадки, коли елементарні математичні символи «плюс», «мінус» нехтуються, що є найбільш помітним при конструюванні плану рахунків. Унаслідок такого роду недоліків бухгалтерські записи інколи виглядають фальшуванням.

Поза тим, що відомий у світі бухгалтер банку Лодомерії й Галичини П. Цьомпа, видатний український теоретик, який є засновником економетрії, однак попри всі здобутки забутий у своїй Вітчизні, звертав увагу на неправильність відображення таких сум в активі, аби в пасиві був відображений ідентичний капітал, оскільки «члени товариства мають право бути звільненими від доплати» [19, с. 14].

Схожа ситуація також виникає при відображенні начебто відновлення основного капіталу. Але ж насправді: «Економічна діяльність складається з процесів…, які відображають споживання старого майна V1, щоби створити нове майно V2. Через це початкове майно V1 зменшується». …Те саме відбувається з капіталом цього майна» й він «щезає» [14, с. 13-14] щомиті.

Внаслідок чого маємо казуси (П. Цьомпа називав це карикатурою балансу), коли сума необоротних активів перевищує даний капітал у десятки разів, причому збільшення перших відбувається мало не в геометричній прогресії, а другий не змінюється і завмер на якийсь віртуальній позначці, під впливом інфляції перетворившись у мізерну суму (табл. 1).

Таблиця 1

БАЛАНС [14, с. 164]

Баланс			
Шахти	К 10.000.000	Акціонерний капітал	К 10.000.000
Втрата	К 10.000.000	Амортизація	К 10.000.000
	К 20.000.000		К 20.000.000

Як саркастично відзначає П. Цьомпа: «Цей баланс з 20-ма мільйонами (корон – П. Х.) активів виглядає дуже імпозантно, проте профани були би дуже розчаровані, коли б їм пояснити, що цей баланс не вартий і геллера. Куплені на 10 млн шахти є безвартісними, тому що їхня вартість корегувалася через 10 млн амортизації (читай зносу – П. Х.); повністю зниклі 10 млн акціонерного капіталу мають покриття тільки в 10-ти мільйонних втратах. Хіба цей баланс не є карикатурою?» [14, с. 164].

Та чогось закрадається підозра, що більшість наших «теоритиків», не звертаючи уваги на похвальну спробу львівських науковців повернути у вітчизняну теорію ім’я нашого земляка – одна з його праць перекладена ними на українську мову, – цього імені не чули. А якщо й перелистали її знічев’я, навряд чи щось зрозуміли.

А там не тільки економетрія, але й приклади реверсивних записів на рахунках, прийняті в усій Західній Європі, про які згадувані персонажі не мають жодної уяви, хоч беруться вже за дигіталізацію обліку, ясна річ, суто теоретично, тобто з тим же успіхом, що й стосовно інших дилетантських новотворів вербалізму, де слово облік – лише флер, яким прикривається це дилетантство.

Та що говорити про такі категорії, які загалом є абстракціями, котрі стали результатом «мисленого виділення суттєвих найістотніших рис, відношень, сторін предмета» [12, с. 10], коли донині актуальне скрушне зауваження визначного теоретика кінця XIX ст. В. Белова щодо відсутності розуміння різниці між балансом і звітом подвійного рахівництва.

Зрештою категорія «основні засоби» в бухгалтерському обліку не зовсім «чиста» в термінологічному сенсі, оскільки тут було прийнято двоякий критерій їхнього визначення – вартісний і строк служби. В результаті перший, як відомо, взагалі відносний, оскільки періодично змінюється через інфляцію. Приміром, із 01.09.2015 р. вартісний критерій щодо віднесення матеріальних об'єктів до необоротних активів збільшився з 2,5 тис. грн. за одиницю до 6 тис. грн., тобто, в оборотні засоби стали потрапляти засоби праці в 2,4 разу дорожчі. Особливо ж разючими були зміни цього критерію в період галопуючої інфляції: в 1992 р. він становив 1,5 тис. крб., впродовж січня-вересня 1993 р. – 25 тис. крб., у жовтні-листопаді – 300 тис. крб., у грудні – 900 тис. крб., врешті до 30.04.1995 р. – 5 млн. крб. за одиницю.

Другий – теж доволі неточний, не дивлячись на тлумачення: «Оборотні засоби – гроші та їх еквіваленти..., а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу чи протягом дванадцяти місяців з дати балансу» [9, ст. 3]. Адже насправді є маса прикладів, коли оборотні засоби слугують у декількох виробничих циклах, нерідко триваліших, ніж використання окремих засобів праці, віднесених до основних: приміром, у сільському господарстві т. зв. післядія органічних добрив триває довше, ніж нормативний строк амортизації комп'ютерів, а спеціальні інструменти, пристосування, тара й т. ін. взагалі можуть слугувати декілька операційних циклів чи років.

Але через вроджену схильність згадуваних «многих» бігцем зайняти в обліковій теорії наразі вільні місця, не переймаючись тим, що «засвоїти подвійну бухгалтерію …значно важче, ніж вищу математику» (фон Дітмар), звертати на це увагу їм завжди ніколи. Тим паче, що в бухгалтерського обліку здавна фігурують як тавтології, так і апокопи, зрозумілі практичним працівникам, але ускладнюючи тим самим розуміння сутності облікових категорій таким «многим».

Зокрема, це спостерігається навіть при формулюванні елементів методу бухгалтерського обліку, де фігурують практично ідентичні за семантичною ознакою поняття *оцінка й калькуляція* та абсолютно різні тлумачення *баланс* і *звітність*. Де перше власне утворення нового слова шляхом скорочення, оскільки мова йде не про звітну форму «Баланс

(Звіт про фінансовий стан» ф. №1, а про балансове узагальнення в Головній книзі [13].

Саме цей баланс мав на увазі П. Цьомпа, вказуючи: «Зі справжнього балансу ми бачимо, в кінцевому підсумку, вартість …капіталу», звертаючи водночас увагу на його недооцінку при калькуляції. Стосовно чого зауваження, що калькуляція «на основі балансу до цього часу ще не має такого значення, яке вона повинна би мати насправді», позаяк «баланс розглядався зовсім з іншої точки зору» [14, с. 200] – ніби відбиток із нашої дійсності.

Проте жоден із адептів т. зв. Management accounting чи Strategic accounting про це навіть не згадують, хоч власне калькуляція в їхніх опусах чи не найголовніша складова. Вочевидь, ніколи не чули про можливість визначення фінансового результату за балансом Головної книги не тільки в такому ракурсі, але й більш деталізованому М. Туган-Барановським, причому з розрізненням прибутку підприємства та власника. При цьому про хибність політекономічного постулату щодо перенесення амортизованої вартості на новостворений продукт вже й ніяково нагадувати.

То можливо врешті таки утилітарний приклад з продажу бананів зможе переконати наших «теоритиків», що крамар ніяк не здатний перенести вартість тари на банани! Бо ніякого новоствореного продукту тут немає в помині. Навпаки, вже створений минулою працею псується, втрачаючи вартість. Отож крамареві доводиться вирішувати, як її покрити. Й він робить це легко й зрозуміло, включаючи, по суті, ніщо в ціну бананів, які ще можна продати.

Подібно до цього, як на вартість зігнилих бананів крамар збільшує ціну тих, що зберегли товарний вигляд, він те саме робить з одноразовою тарою, яку здебільшого викидають на смітник. І не заморочується колись почутим твердженням, що таким чином він переносить амортизовану вартість тари на новостворений продукт.

Однак хоча в бухгалтерському обліку достатньо крамарів, бо кожний, хто торгує чим-небудь, в тій чи іншій мірі знайомий з обліковими прийомами, масовість не стала «мозковою атакою», результатом якої було би раціональне розуміння зносу засобів праці.

Видається, що в новочасних «теоритиків» бухгалтерського обліку теж мимо свідомості проходить як амортизація, так і знос засобів виробництва. Інакше вони не поставили би ці категорії з ніг на голову, вважаючи їх при цьому біметалічною пластинкою, як витікає з назви рахунку 13 «Знос (амортизація) необоротних активів» й перевернутого причинно-наслідкового зв’язку таких категорій в П(С)БО 7 «Основні засоби». Де, на додачу, ще й викривлена їхня сутність.

Бо насправді не «амортизація – систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації), а власне втрата вартості «об'єкта основних засобів з початку його корисного використання» [9, ст. 4] є причиною, яка зумовила потребу в нагромадженні коштів для фінансування відтворення списаних унаслідок непридатності для дальшого використання необоротних активів.

Тому формулювання: «Знос основних засобів – сума амортизації об'єкта основних засобів з початку його корисного використання» [9, ст. 4] є хіба прикладом переплутування причини й наслідку. Й навіть припустивши їхню тотожність – як помилково зробили згадувані «теоритики», – треба було хоча б ці формулювання викласти обдумано. Чим можна було принаймні вбити одним пострілом двох зайців: а) викласти їх лаконічніше; б) уникнути тавтології.

Проте, цілком за принципом: «Якщо ми хочемо, щоби все залишалося незмінним, все повинно постійно змінюватися», при перманентних пертурбаціях бухгалтерського обліку рівняння А = З, яке загалом-то не може ним бути, позаяк є прикладом абсурду на кшталт 2 = – 2, стоїть, як сказав поет, «мов скеля, непорушно». Й як товкли воду в ступі раніше: «Амортизація (від пізньолат. amortisatio – погашення) об'єктивний процес поступового перенесення вартості засобів праці в міру зносу на вироблений з їхньою допомогою продукт» [12, с. 44], так і продовжують далі.

Такі науковці, як Ф. Сетон, О. Бем-Баверк, Я. Стідман, П. Самуельсон та ін. заперечували таке містичне трактування.

Оскільки це лише «результат або процес уявного перенесення *знаряддям праці вартості* на виготовлюваний при його допомозі виріб або інший *об'єкт калькулювання*... Результат представляє собою фіксовану у вартісному виразі *абстракцію,* яка за допомогою облікового відображення стає *об'єктом обліку*». А твердження, нібито амортизація – систематичний розподіл вартості необоротних активів, яка амортизується впродовж строку їхньої експлуатації [9, ст. 4], котре донині фігурує в теорії бухгалтерському обліку, доречне лише відносно зносу основних засобів, але в жодному разі не щодо джерела їхнього простого відтворення, яким є амортизація.

Тим паче це недоречне стосовно ототожнення цих категорій, бо знос, хоч і є «втратою *знаряддям праці* частини споживних якостей» й «оцінюється у вартісному вираженні…, відображає лише здогадну частку споживних якостей, втрачених знаряддям праці від *всієї її вартості*. Однак точно встановити таку частку неможливо».

Особливо в теперішніх умовах доведення вітчизняної матеріально-технічної бази до катастрофічного стану внаслідок того, що не тільки прибуткові підприємства, отримуючі чистий дохід, відраховують погашення, лише записуючи його в «окремий капітал», так званий «амортизаційний», але й цілі галузі економіки власне цим обмежуються. Що найперше підтверджується станом транспорту, де навіть маніпуляції зі зносом основних засобів не можуть завуалювати нецільове використання амортизації.

Приміром, у 2014 р. рівень зносу галузей транспорту, складського господарства, поштової та кур`єрської діяльності за даними статистичного бюлетеня «Основні засоби України» (2015 р.) становив 97,9%. Зокрема в аналітичній доповіді було зазначено, що: фізичний знос рухомого складу залізниць становить понад 90%, частина рухомого складу виготовлена ще у 60-70-х рр. минулого століття; щодо морського транспорту, то тут вік переважної частки суден становить понад 20 років, тобто вони є фізично і морально застарілими, за таких умов український флот є неконкурентоспроможним на світовому ринку [2, с. 351]. А вже наступного року цей показник знизився до 51,7%.

І досягнуто це не оновленням застарілих об'єктів, а виключенням зі статистики 9778656 млн грн (майже 93%) первісної вартості основних засобів цих галузей. Вкупі з безслідним зникненням нібито й накопиченої, насправді, як виявилося, віртуальної суми амортизації основних засобів, адже, як згадувалося, облік цих категорій в Україні об'єднано на одному антиподичному рахунку 13 «Знос (амортизація) необоротних активів».

Унаслідок чого маємо абсурд. Бо коли позначати лівий і правий бік рахунків так, як пропонували видатні теоретики Ж.-Б. Курсель-Сенель, Р. Делапорт, тобто враховувати, що «кожна операція передбачає наявність мінімум двох рахунків, один із яких – негативний, другий – позитивний; один віддає вартість, другий її отримує й далі замість термінів дебет і кредит вводяться знаки «+» та «–», знос необоротних активів вилазить наче шило з мішка.

Відтак за Статистичними щорічниками України рівень зносу основних засобів щорічно зростає, хоча при його рівності амортизації необоротних активів він, практично засвідчуючи їхнє перетворення в ніщо, мав би бути якщо не нульовим, то принаймні не двозначним. Тому очевидно, що його зростання переконливо засвідчує нетотожність цих обліково-статистичних категорій.

Таким чином із площини теоретичної ця еклектика зносу й амортизації переходить у практичну, стаючи завадою інноваційному розвитку виробничої інфраструктури. Оскільки, по-перше, ідентично

відтворити такий об'єкт при всьому бажанні неможливо, адже внаслідок науково-технічного прогресу здійснювати інноваційні інвестиції доводиться мимоволі, позаяк ті підприємства, які випускають застарілі засоби виробництва, чи зводять будівлі і споруди за технологіями минулого, неминуче стають банкрутами й припиняють свою діяльність. Отож придбати ідентичний вантажний самоскид, скажімо марки МАЗ, КРАЗ тощо неможливо й доводиться купувати досконаліші. По-друге, внаслідок інфляції неможливим є рівняння А = І, де: А – сума зносу зношеного об'єкта; І – капітальні інвестиції для його заміни, позаяк остання буде завжди більшою – інколи в кілька разів, – ніж перша.

Загалом же еклектика зносу й амортизації стала камуфляжем, який приховує перетворення по суті віртуальної суми останньої в реальні пільги зі сплати податку на прибуток. Адже вони надаються лише внаслідок кореспонденції рахунків дебет 83 «Амортизація», кредит 13 «Знос (амортизація) необоротних активів». Хоча це рівнозначне опису методики початку XX ст. С. Бенінгом, який, за визначенням сучасного автора, абсолютно співпадає з сучасним.

Та якщо нарахована винагорода робітникам, як правило, хоча нерідко й із примусу прокуратури, виплачується, то стосовно реального «погашення майна: «Рахунок виробництва – рахунку погашення майна» контроль відсутній. Отож відображення амортизації, а точніше – зносу необоротних активів включенням у витрати виробництва нині стало лише узаконеною процедурою їхнього фіктивного збільшення й автоматично адекватного зменшення фінансового результату до оподаткування на астрономічні суми: за розрахунками М. Чумаченка тільки в промисловості України вона досягає 12 млрд. грн. [15, с. 7].

Тому, сказавши «а», тобто перевівши деталізовані показники про необоротні активи з фінансової звітності в статистичну форму «Наявність і рух основних засобів», треба це зробити й щодо «б» – забезпечення інформації щодо їхнього зносу за статистичними спостереженнями. Які завжди будуть точніші, ніж його формальне нарахування бухгалтерами за усередненими нормами. Амортизацію взагалі треба вилучити з бухгалтерського обліку, позаяк вона стала лише камуфляжем уникнення від оподаткування прибутку. Доцільніше надавати фіскальні пільги з урахуванням фактичного введення в експлуатацію інноваційних об'єктів.

На жаль, попри те, що дальтонізм нібито й не заразна хвороба, вона передалася статистикам, які при обчисленні валового внутрішнього продукту додають це ніщо до прибутку, вважаючи нібито таким способом вони коригують занижену бухгалтерами суму

прибутку. Що виглядає логічним, якщо врахувати, що насправді амортизація й прибуток мають єдине джерело – додатково вироблену понад затрати споживну вартість.

В попередній практиці списання з балансу основних засобів здійснювалось з зменшення основного капіталу, нині облікова практика не пов'язує ці категорії.

Ото й виходить, що справді нинішня практика випередила теорію: П. Цьомпа писав лише про безвартісні шахти внаслідок їхнього зносу, а нині вона виплодила «гидке каченя» – ідентичну дефініцію «капітал-мінус», охопивши нею Баланси (Звіти про фінансовий стан) ф. № 1 підприємств – реальних банкрутів, замаскованих додатнім значенням ефемерного показника «Зареєстрований (пайовий) капітал» у цьому ж розділі І «Власний капітал» його пасиву (табл. 2).

Так, у приватному акціонерному товаристві, адресні дані якого не наводяться з етичних міркувань, оскільки подібні антиприклади нині не рідкість, через збитковість, а можливо й надмірні вилучення коштів, пасивні за теорією бухгалтерського обліку рахунки 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал» і 41 «Капітал у дооцінках» практично перетворили в активні, що завуальоване ігноруванням приведення у відповідність з реаліями їхніх сальдо й аналогічних їм статей 1400 та 1405 Балансу (Звіту про фінансовий стан) ф. № 1, відомого як реформація балансу.

Таблиця 2

Показники розділу І «Власний капітал» пасиву Балансів (Звітів про фінансовий стан) ф. № 1*(млн. грн.)

Статті пасиву	Код рядка	Звітні періоди		
		I	II	III
Зареєстрований капітал	1400	27804	27804	27804
Капітал у дооцінках	1405	46756	46756	46756
Непокритий збиток	1420	–55427	–97012	–141878
Усього за розділом І	1495	19133	–22452	–67318
Інші довгострокові зобов'язання	1515	31325	63113	95680
Усього за розділом ІІ	1595	31325	63113	95680
Усього за розділом ІІІ	1695	9082	16773	27990
Баланс	1900	59540	57434	56352

**Оскільки приклад є типовим, то реквізити підприємства не наводяться*

Й очевидно тільки вкрай упереджений дальтонізм заважає розгледіти цей аномальний нонсенс в алгебраїчному й фінансовому аспектах. Адже залишок за розділом І пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан) ф. №1 за два роки перетворився з додатньої суми

19133 тис. грн. у від'ємну 67318 тис. грн., позаяк три роки поспіль тут фігурує збиток.

Тобто його накопичена сума, що досягла вже 141878 тис. грн. de facto ввійшла в склад капіталу, але попри це виглядає, нібито товариство не тільки зберегло зареєстрований капітал акціонерів, але й примножило його на 46756 тис грн завдяки дооцінці активів. Тобто, такий баланс, як писав П. Цьомпа з подібного приводу, «є національно-економічною нісенітницею. А все-таки … кожного буде вводити в оману» [14, с. 165].

Тим паче, що в результаті дооцінок необоротних активів можна легко перекрити оцю злощасну збитковість й далі приховувати катастрофічний стан будь-якого підприємства. Адже взаємозв'язок із грошовими потоками в такому разі відсутній, отож подібні маніпуляції з вартістю майна підприємств є лише яскравим проявом відразу двох парадоксів облікової теорії: «В заключному балансі після зазначеної операції прибуток залишається в тій же сумі, але грошового покриття не буде», хоча «здоровий глузд підказує, що збільшення активу вказує на зростання багатства, а зростання багатства є прибутком».

Проте за нинішньою методикою бухгалтерського обліку, не дивлячись на те, що «в результаті переоцінки майна його вартість збільшилася, але це збільшення не можна вважати прибутком:

а) прибуток є різницею між ціною продажу і ціною покупки, але не між продажною і штучною ціною, призначеною адміністрацією;

б) прибуток не може виникнути до тих пір, поки майно нікому не продане (принцип безперервності);

в) прибуток утворюється за рахунок господарської діяльності фірми, але не в результаті маніпуляцій з оцінкою» [1, с. 483], власне завдяки цьому «переоцінка в бік збільшення вартості облікових об'єктів часто призводить до приховування прибутку. Наприклад, зі збільшенням вартості основних засобів збільшується сума нараховуваної амортизації, зменшуючи прибуток поточних періодів» [1, с. 483].

Відтак згадувані персонажі «в бронежилетах» можуть легально насолоджуватися ще одним, причому двократним, способом нецільового використання «податкового щита підприємства» для збільшення своїх дивідендів, оскільки для наших «теоритиків» із сертифікованими аудиторами вкупі це та ж terra incognita. Причому тут проявляється ще один, невідомий дотепер парадокс. Слід вдуматися в логічні настанови П. Цьомпи й перестати змішувати амортизацію зі зносом основних засобів.

Витоки згадуваної плутанини в тому, що замість простого й зрозумілого відображення цієї втрати вартості як зменшення первісної оцінки основних засобів, яке в давнину здійснювалося за кореспонденцією рахунків «дебет рахунку Прибутки й збитки – кредит рахунку Інвентар», її стали вказувати спочатку (в 60-80 роки XX ст.) за кредитом рахунку 02 «Знос основних засобів», повторно відображаючи як нібито амортизацію, тобто той же знос основних засобів, за кредитом рахунку 86 «Амортизаційний фонд». Під претекстом, нібито методика обліку основних засобів не може ґрунтуватися на нульовій вартості об'єктів, як вважав В. Армуцці: «Після останнього року служби вартість предмета виявляється рівною нулю, що абсурдно, оскільки предмет ще може оставатися в експлуатації й після ліквідації завжди зостається певна вартість» [1, с. 483].

Хоча у цьому разі достатньо прецеденту з малоцінними предметами, де ця нульова вартість вже в момент передачі в експлуатацію не є завадою для їхнього обліку впродовж усього строку корисного використання. Тож так само, як був у свій час вигнаний рахунок Балансу, слід зробити з рахунками 13 «Знос (амортизація) необоротних активів» і 83 «Амортизація».

Якщо ж уже так свербить далі вказувати в Балансі (Звіті про фінансовий стан) ф. № 1 вгадувану залишкову вартість основних засобів, зважаючи на те, що: «З традиційної точки зору рахунок зносу основних засобів, являючись контрарним контрактивним рахунком, регулює первісну оцінку основних засобів» [1, с. 483], то ніяких рахунків узагалі видумувати не треба, бо найлегше це зробити розрахунковим шляхом.

І пора врешті-решт зрозуміти, що насправді згадувані рахунки 13 «Знос (амортизація) необоротних активів» і 83 «Амортизація» показують не величину фізичного й морального зносу, а лише припущення, якою ми хочемо бачити суму амортизації, отже, він виступає не як контрактив до рахунку Основних засобів, а як додатковий до рахунку капіталу.

Крім того, «…абсурдність тверджень, що залишкову вартість можна визначити як різницю між сальдо рахунків Основних засобів і Зносу основних засобів» [1, с. 483] очевидна, тож амортизацію треба розуміти принаймні так, як професор В. Сенчагов, котрий виклав у раніше цитованому фінансово-кредитному словнику «загальноекономічні і загальнофінансові поняття», давши при цьому справді наукове тлумачення сутності амортизації – «використання спеціальних коштів – амортизаційних відрахувань, які включаються у

витрати виробництва або обігу для простого й розширеного відтворення основних фондів» [1, с. 483].

Крім того, як підкреслив французький юрист Р. Саватьє, грошовий вимірник не стабільний і тому не є реальним, підсумовуючи ціни минулого року (століття) з цінами теперішніми, бухгалтерія отримує умовні числа, що позбавлені реального змісту й не відображають поточні зобов'язання; амортизація, нарахована за умовними ставками, спотворює вартість майна, і фінансові результати (наприклад, у випадку переамортизації машина буде мати мінусову вартість, а насправді вона збереже реальну вартість» [1, с. 483].

Отож відносити знос до витрат виробництва нелогічно не тільки через неможливість його точного визначення, але й того, що за умови, якби ми хотіли одночасно сформувати кошти для простого відтворення основних засобів, тобто амортизацію, виникатиме парадокс: перший зафіксований, а другі відсутні й не зрозуміло, чи взагалі вони будуть. Адже при надходженні на підприємство виручки зовсім не обов'язково що в таких коштах матеріалізується та вартість основних засобів, яку вони втратили внаслідок зносу. Наприклад, у собівартість продукції (1200 тис. грн.) включено зносу на суму 80 тис. грн., дохід від її реалізації становить 1120 тис. грн., відтак втрату вартості основних засобів не компенсовано, тому амортизація в цьому випадку є віртуальним джерелом простого відтворення.

У зв'язку з цим доречніше використовувати методику, яка прийнята в податковому обліку, де спочатку визначається різниця між доходами й витратами, яку потім коригують (зменшують) на суму амортизації. Завдяки чому ліквідуються неузгодженості щодо формування джерел утворення основних засобів, оскільки буде відразу видно, що таких випадках, як розглянутий перед тим, не тільки немає прибутку, але й зносу основних засобів не компенсовано, отож жодного джерела їх простого відтворення немає. В кореспонденції рахунків це буде виглядати так (табл. 3).

Звичайно, нівелювавши колишнє ідеологічне розмежування категорій, які нині виступають під нейтральною назвою необоротних активів. Адже в радянській політекономії термінологема «основні фонди» вважалася синонімом дефініції «основні засоби», хоча це радше антонім, унаслідок якого виникла проблема тавтології, позаяк ці фонди на тлі капіталу, перейменованого в той час у фонд, призводили до неї.

Таблиця 3

Пропонована кореспонденція рахунків із відображення амортизації й зносу основних засобів

№	Зміст операцій	Дебет рахунків	Кредит рахунків	Сума, тис грн
1	Зараховано до фінансових результатів дохід від реалізації	70 «Доходи від реалізації»	79 «Фінансові результати»	90000
2	Відображено собівартість реалізованої продукції тощо	79 «Фінансові результати»	90 «Собівартість реалізації»	50000
3	Віднесено на фінансові результати сумо зносу основних засобів	79 «Фінансові результати»	13 «Знос основних засобів»	3000
4	Відображено кошти амортизації	3151 «Спеціальний рахунок амортизації»	311 «Поточні рахунки в національній валюті»	3000

Наприклад, аби якось обґрунтовувати відмінності «соціалістичного» обліку, замість дефініції капітал, стали вживати синонім фонд, а основний чи оборотний капітал – іменувати фондами у частині основних чи оборотних засобів. Що ж до тавтологій, то аби їх уникнути, доводилося викручуватися застосуванням, замість амортизаційного фонду таких неясних ерзаців, як згадувані «амортизаційні суми», вносячи додаткову плутанину в уже й так заплутану облікову термінологію.

Тож якщо виходити зі сутності цього процесу, то volens-nolens доведеться вживати «використання спеціальних коштів (в оригіналі – денежных средств) … для простого й розширеного відтворення основного капіталу», маючи на увазі, що насправді це вірне винятково стосовно виокремлених у результаті його створення грошей, які, звичайно, можна використовувати за потребою. Причому не тільки для простого й розширеного відтворення, але й на будь-які інші потреби, включаючи й поточний дефіцит грошового балансу основної діяльності, керуючись крилатим Вестпасіановим виразом «гроші не пахнуть», а не щодо амортизаційного фонду. Але тільки-но виникає потреба в заміні зношеного об’єкта, вони повинні бути поверненими зі сфери обігу в сферу капітальних вкладень, для фінансування придбання чи будівництва нового засобу праці. Тому формулювання: «Амортизаційний фонд – це кошти, що призначені для простого й розширеного відтворення» коректніше було би викласти в іншій редакції. Скажімо, такій: «Кошти амортизаційного фонду можуть

тимчасово використовуватися для простого й розширеного відтворення».

Загалом же нарахування зносу основних засобів за теперішніх умов ніякого практичного значення не мають. Та й споконвіків, замість вгадування, як стверджував ще римський архітектор Вітрувій, «залучаються третейські оцінювачі» [21, с. 62].

Проте наприкінці двадцятого століття в Україні основні засоби «прихватизовувалися» за їхньою вартістю, визначеною з використанням у бухгалтерському обліку умовних норм нарахування зносу. Нині ж ніякого продажу об'єктів не може відбутися з обрахуванням їхньої залишкової вартості шляхом врахування різниці умовної суми зносу та первісної вартості, ба навіть відновної. Адже важко уявити бізнесмена, який добровільно віддасть безплатно, припустимо, якусь споруду тільки тому, що відповідно до облікової політики підприємства при дотриманні приписів Податкового кодексу України щодо мінімальних строків амортизації, який становить 20 років, її залишкова вартість дорівнюватиме практично нулю. І навіть більше, подарувати будь-який об'єкт, виходячи з його оцінки за даними облікових реєстрів, без попередньої оцінки експертами неможливо. При проведенні списання теж ніхто не керується відображеними в обліку скрупульозними щомісячними підрахунками зносу основних засобів, а завжди виходять з їхнього фізичного стану.

Водночас слід врешті-решт зрозуміти, що амортизація має бути таким же визначальним об'єктом в бухгалтерському обліку, як і капітал. Таке значення амортизації обумовлено тим, що лише при спрямуванні її на відтворення основних засобів можна забезпечити дотримання концепції збереження основного капіталу. Звичайно, не при непорушності теперішніх антитеоретичних постулатів, адже капітал слід розглядати не як якийсь фонд речей взагалі, а як фонд тільки однієї речі, а точніше грошей, які повинні представляти всі інші речі [1, с. 482].

Але, на жаль, в економічній теорії взяла гору перша частина даного твердження. Більш того, в бухгалтерському обліку, де власне категорія капіталу є його предметом і метою принаймні з часу видатних теоретиків А. Гільбо і Е. Леоте, Й. Шера, які проголосили: «Рахункознавство, як додаток математики до вивчення економічних кількостей, є наукою про рахунки, що належать до творів праці і до перетворень капіталу» [18, с. 1] та «Кінцева мета подвійної бухгалтерії полягає в подвійному виведення чистого майна» [21, с. 40] – такою термінологемою позначали тоді теперішнє словосполучення «власний капітал».

Однак зараз, замість прагматизму згаданих вчених, стали переважати утопічні «теорії» про переорієнтацію бухгалтерського обліку на прогнозування, в яких категорія капіталу навіть не фігурує, а на практиці вона зведена до рівня арифметичного залишку двох доданків, перетворюючись нерідко в негативну величину.

Амортизація завжди є віртуальною величиною, подібно до вихлопних газів двигуна внутрішнього згоряння, а точніше – електрики, використаної в виробничому процесі, оскільки так само невидима. Відмінність тільки в тому, що витрату бензину або струму можна визначити досить точно, в той час, як сума зносу основних засобів – умовна, хоча врешті-решт стає теж порівняно точною, проте вже після ліквідації конкретного об'єкта.

Амортизація ж узагалі-то ніякого порівняння зі зносом основних засобів мати не може не тільки через те, що це виключно фінансова категорія, прийнята для позначення можливих джерел фінансування, необхідних для набуття чи будівництва нових об'єктів основних засобів. При цьому в наслідок невблаганності інфляції, яка відрізняється в країнах лише значимістю відсотків, повсюдно, замість рівняння А=З, виникає необхідність перевищення А над З, оскільки зарадити цьому неспроможні ніякі методи, в тому числі й можливість застосування прискорених методів нарахування зносу основних засобів, прийнятих у вітчизняній економічній методології. Які теоретично повинні забезпечувати високі темпи оновлення основних засобів підприємств України, або хоча б, щонайменше, дотримання концепції його збереження на колишньому рівні.

Однак на практиці цього не спостерігається. Навпаки, маємо алогічні казуси. Наприклад, при хоч і слабкому, але безперервному збільшенні вартості необоротних активів за радянських часів завдяки стійкому перевищенню середнього рівня амортизаційних відрахувань над коефіцієнтом вибуття основних фондів: у 1970 р. – в 1,5 разу і в 1980 р. – в 1,6 разу, що було ідентичне зростанню на підприємствах основного капіталу й свідчило не тільки про його просте, але й розширене відтворення, впродовж останніх років відбувається протилежне.

В чималій мірі через те, що хоча проблема відшкодування основного капіталу актуальна, тож повинна знаходитися в центрі уваги вчених, вона оминається. Більш того, започаткована з цього приводу дискусія (див. ж-л «Бухгалтерський облік і аудит» за 2004 р., №№ 5, 8), на жаль, відразу вщухла, бо облікова спільнота її проігнорувала. А проблема амортизації/зносу необоротних активів залишилася, позаяк візаві дискутували лише тет-а-тет, отож осталися на своїх позиціях.

Причому й раціональні думки, наприклад, про депозит «відносно вільних» коштів, вивільнених із обігу, піддавалися остракізму.

Хоча резервування коштів на окремому рахунку не означає синхронного цільового використання амортизації. Приміром, і тоді, коли призначений для них у банку рахунок відокремлювався від розрахункового (за тодішнім планом відповідно 54 «Рахунки в банках за коштами на капітальні вкладення» і 51 «Розрахунковий рахунок», було притаманне стійке перевищення середнього рівня амортизаційних відрахувань над коефіцієнтом вибуття основних фондів. Адже можливості використання амортизаційного фонду залежать від динаміки цін на засоби виробництва, термінів будівництва й освоєння, структури капіталовкладень.

Отож хоча ціни в ті часи штучно втримувалися на низькому рівні, тож мали би стимулювати високі темпи відтворення як повністю зношених, так і морально застарілих об'єктів основних засобів, для цього періоду так само характерним було зростання їхнього рівня зносу через відсутність вільного продажу технічних засобів виробництва. Й оте «стійке перевищення середнього рівня амортизаційних відрахувань над коефіцієнтом вибуття основних фондів» в значній мірі стало каталізатором розвалу союзу внаслідок використання технічних засобів виробництва часів перших п'ятирічок, як-ото токарні станки марки «ДиП» – «Доженемо і пережинемо», з якими наївно сподівалися випередити в економічному розвитку США.

Відтак у закутках ржавіли автомобілі, трактори, комбайни, що вже не могли експлуатуватися навіть при щорічних капітальних ремонтах, чекаючи закінчення нормативного строку експлуатації, а можливість пересісти на технічно морально застарілий новопридбаний підприємством автомобіль, трактор (комбайн) слугувала стимулом вступу ощасливленого водія/механізатора в КПРС. Професійний же сленг будівельників тих часів у зв'язку з лімітуванням капітальних вкладень через дефіцит цегли, цементу, залізобетонних конструкцій, покрівельних матеріалів тощо збагатився апофегмою «довгобуди». Тепер згадані причини відпали, але відпуск цін у вільне плавання зумовив безнадійність сподівань здійснення хоч би «наздоганяючого розвитку», бо насправді буденною апофегмою наразі є хіба антипод «антирозвиток».

Причому не виключено, що завдяки нарахуванню зносу/амортизації необоротних активів низка підприємств перестає бути платниками податків, оскільки отримавши насправді прибуток, автоматично перетворюються в збиткові саме через процедуру включення амортизаційних відрахувань у витрати виробництва. Корені

якої нібито й благородні: у XIX ст. в Англії з метою стимулювання будівництва залізниць стали зменшувати прибуток на суму їхнього зносу в кореспонденції дебет рахунку Прибутки й збитки – кредит рахунку Інвентар. Тим самим обмежуючи виплати за дивідендами.

Проте нині цей механізм діє з точністю до навпаки: т. зв. «фіксовані» дивіденди виплачуються (звичайно, не всім працівникам підприємства, а лише впливовим) навіть тоді, коли підприємство збиткове. Й не тому, що замість прямого віднесення зносу на дебет рахунку 79 «Фінансові результати» – як це виглядало би за англійською практикою XIX ст., – він відноситься на витрати виробництва, бо це лише перестановка доданків, адже й таким кружним шляхом в остаточному підсумку прибуток вийде меншим через зростання собівартості продукції. А через банальне нецільове використання амортизації.

Що на збиткових підприємствах здійснюється особливо просто – під претекстом відсутності коштів для фінансування простого відтворення зношених об'єктів необоротних активів. Й тут варто пригадати, що в радянські часи до 70% амортизаційного фонду державні підприємства перераховували в бюджет як реальні кошти. То чи не краще відмовитися від камуфляжу по суті віртуальної амортизації й надавати пільги зі сплати прибуткового податку на її частку не автоматично всім його платникам, як це відбувається зараз, а враховуючи реально здійснені інвестиції, або, як нині прийнято висловлюватися, суму капіталізованого прибутку.

Й видається, що хоча б через чверть з гаком століття після руйнації основ цього догматизму треба перестати мудрувати цією абсурдністю, змушуючи бухгалтерів виконувати Сізіфову працю щодо вирахування за волюнтаристськи змінюваними нормами зносу основних засобів їхню залишкову вартість й тупо думати, що таким способом, наче алхіміки, можна перетворити ніщо, чим власне є цей знос, в фінансові ресурси відтворення зруйнованих в результаті експлуатації до тла об'єктів.

Бо хоч А. Ч. Літтлтон (1933 р.) писав про «два підходи до поняття амортизації: 1) амортизація означає пряме вибуттям нерухомого майна і 2) амортизація є прийомом, що надає можливість зберігати основний капітал на однаковому рівні. Другий погляд набув популярності у XIX ст. в процесі будівництва залізниць» [19, с. 89], насправді таке трактування є взаємовиключним. Й це підтверджує наведений ним запис «дебет рахунку Прибутки й збитки – кредит рахунку Інвентар» [19, с. 89].

Звичайно, для макроекономічного регулювання економічних процесів, зокрема відтворювального, інформація необхідна. Однак це не означає, що її можна сформувати винятково таким бухгалтерським прийомом, як щомісячне нарахування зносу за десятками мільйонів об'єктів. Ні, для цього досить один раз на кілька років провести статистичне обстеження об'єктів основних засобів на типових підприємствах різних галузей. І подібно до того, як статистичними методами за т. зв. квінтильними групами населення визначаються різні показники, до споживання алкоголю на особу включно, можна куди точніше визначити середню залишкову вартість будівель, споруд, об'єктів транспорту тощо, на основі чого засобами фіскального законодавства можна буде здійснювати реальну, а не мниму політику стимулювання оновлення основного капіталу підприємств. Оскільки видається, що латинська максима dura lex sed lex щодо безумовного цільового спрямування зекономлених коштів у результаті коригування оподатковуваного прибутку на суму зносу основних засобів буде більш ефективним способом прискореного відтворення застарілої інфраструктури, ніж теперішні мінімальні строки амортизації об'єктів.

Отож замість втішатися, подібно до самозадоволення облікових «теоритиків», власним агностицизмом й пасивною самоізоляцією, тим, кому не байдуже майбутнє нашої науки, слід зосередити увагу передусім на тих проблемах, які дійшли до нас невирішеними з часів Луки Пачіолі. Особливо з урахуванням того, що ґрунтовних пояснень для ілюстрації системи не відшукати – одні затерті штампи.

Як-от заїжджене епатажне твердження «практика випереджує теорію», за яким приховують свою байдужість до облікової проблематики, вдовольняючись «перелопачуванням існуючої навчальної літератури або нормативних актів» і замість «підключення до процесу власного апарату мислення», захоплюються ефемеріями-одноденками. Й, зважаючи на пандемію такого підходу, на жаль, можна тільки розвести руками.

При цьому досить часто творчі муки пошукувачів учених ступенів у царині економічних наук чогось спрямовані не на предмет дослідження, а на «вкручування» в тексти термінів, значень котрих не розуміють, але десь почули. Приміром в одній із численних майстерень з відливання заготовок дисертацій економічного профілю за видами економічної діяльності та штампування наукових титулів, у кінці другого десятиліття XX ст. до суміші низькопробного сплаву, заготовленого з інтернет-відходів, увели, як термін, словосполучення «цілепокладання».

Неспроста ж авторитетні вчені в галузі економічних наук ані в Україні, ні поза нею не підхопили такого кострубатого неологізму й якось обходяться іншими способами визначення мети тих чи інших досліджень. Мабуть краще знають стилістичні особливості побудови речень і стосовно всіляких неологізмів послуговуються афоризмом «Мистецтво є міра».

Та агностики не знаходять нічого кращого, як перелицювання зарубіжних видань за компілятивними лекалами. Приміром, ще лише якийсь десяток років тому в академічних колах науки стало відомим поняття «стратегічного обліку» й сам звідомлювач вагався, кружляючи між дилемою, чи то розвивати нову економічну науку, яку називають контролінгом, маючи на увазі, що попри розроблену концепцію стратегічного управління, яка може бути реалізована на практиці в різних варіантах, до цього часу інформаційна база, на жаль, не конкретизована, чи визнавати ідентичність понять «контролінг» та «стратегічний облік». Резонно застерігаючи, що наука, насамперед, визначає об'єкти та зміст досліджуваних предметів, процесів і явищ.

Та побоювання виявилися марними, бо не зважаючи на неконкретизованість інформаційної бази, знайшлися ті, хто з рішучістю О. Македонського одним махом пера розрубав цей гордіїв вузол, як не дивно, завдяки настанові самого ж звідомлювача щодо «подолання стереотипів мислення минулого». Причому не заморочуючись формуванням цілісної науки про отримання інформаційних ресурсів минулих подій (фінансовий облік), сучасних подій (управлінський облік) та майбутніх подій (стратегічний облік).

А геніально простим шляхом – знайшовши алхімічну колбу, в якій просто збовтали всі три назви. Відтак на цьому тлі якось незручно згадувати про такі дрібниці, як згадуване вище твердження, мовляв, тільки «отримання інформаційних ресурсів… про майбутні події» дає підстави вважати це стратегічним обліком, а не гамуз «даних фінансового та управлінського обліку». Особливо, коли взяти під увагу, що все це тиражується без якихось конкретизованих прикладів від первинної документації, кореспонденції рахунків, до аналітичних і синтетичних реєстрів обліку включно. Хоча стосовно управлінського обліку мова вже йде про «глобальні принципи».

Слід звернути увагу на той факт, що термін «контролінг» відсутній в академічних словниках німецької, англійської чи французької мов, а тлумачення «управлінський/стратегічний» облік є прикладами сфальсифікованих перекладів іншомовних словосполучень management/strategic Accounting, які абсолютно не стосуються облікової проблематики й уживання зазвичай невпопад слова «аспекти» не

приховує відсутності при цьому своїх хоча б апсектів (дріб'язку), котрі її стосуються.

Й у цьому контексті передусім зазначимо, що поза введенням в теперішні публікації з бухгалтерського обліку дефініції «облікова політика» ні її методологія, ні практика як в Україні, так і в найближчих сусідів не сформована.

Особливо стосовно змісту принципів бухгалтерського обліку, тобто мова про правила, якими необхідно керуватися в процесі вимірювання, оцінювання та здійснення реєстрації господарських операцій, а також при відображенні отриманих результатів у фінансовій звітності. Бо в ньому відсутнє розмежування принципу «відповідності доходів і витрат» із методом «нарахування», що є некоректним стосовно нормативних актів, які регулюють облікову політику в Україні.

Не краще становище й у масових публікаціях, де розглядаються ті чи інші елементи облікової політики підприємств. Відтак на практиці накази про облікову політику здебільшого мають формальний характер і є переліком фрагментів стандартів (положень) бухгалтерського обліку та інших нормативних документів. Однак вони не дають вирішення проблеми формування теорії облікової політики. Більше того, розуміння сутності облікової політики в авторів цих публікацій теж нечітке і обмежується або повторенням загаданої дефініції, або ж звуженням її до способів і процедур.

Щодо питання конкретизації запровадження облікової політики в практичній діяльності, то за ними цього зробити не можна, оскільки навіть щодо виокремлення принципів, методів і процедур існує повна еклектика тлумачень.

Зрештою, навіть головні принципи облікової політики підприємства не сформульовані достатньо чітко, що видно стосовно одного з головних – забезпечення відповідності доходів і витрат. Зокрема, вважається, що це досягається за методом нарахування, тобто, перші відображаються за моментом відвантаження продукції покупцям (приймання виконаних робіт чи наданих послуг замовниками), а другі – при списанні використаної на виробництво сировини (отримання від підрядників актів про виконані роботи).

Те ж саме можна помітити стосовно відсутності теоретичного обґрунтування процедур складання звітності. Ба більше, звітність змішують з бухгалтерським обліком, визначаючи її як один з елементів його методу. У практичній діяльності ж виявляється, що для складання звітності потрібно використовувати низку процедур, які надають можливість визначити необхідні показники. Наприклад, у реєстрах бухгалтерського обліку не наводяться показники «Залишкова вартість

основних засобів» й визначається вона за допомогою розрахункових процедур, адже, як відомо, в бухгалтерському обліку використовується дещо інша ніж у звітності система відображення його об'єктів.

Саме тому для складання, наприклад, Балансу «Звіту про фінансовий стан» ф. № 1 треба згрупувати й систематизувати дані Головної книги. Це власне процедури групування та систематизації даних аналітичного обліку для визначення статей згадуваної й інших форм фінансової звітності, округлення цифр, інших математичних дій, як ото щодо обчислення середньої чисельності працюючих, рівня рентабельності, зносу основних засобів, собівартості продукції, її коригування, зрештою, визначення підсумків за розділами й валюти балансу тощо. Проте окремі «теоритики», взагалі не маючи досвіду складання звітності хоч би на рівні «колишнього головного бухгалтера колгоспу» (Ф. Бутинець), а теперішніх форм фінансової – й поготів, – хибно розуміючи її взаємозв'язок із бухгалтерським обліком: вважають елементом методу останнього, наводять як твердження паралогізми, які на практиці зумовлюють недосконалість облікової політики. Це стосується, зокрема, використання рахунків класу 8 «Витрати за елементами» щодо яких стверджується: «В обов'язковому порядку рахунки класу 8 використовують тільки суб'єкти малого бізнесу, а також інші некомерційні організації, які не використовують рахунки класу 9…», начебто тим, що послуговуються рахунками дев'ятого класу не треба складати розділ II «Елементи операційних витрат» Звіту про фінансові результати ф. № 2.

Правда, потім уточнюється: «Проте за бажанням підприємств, які не належать до категорії малого бізнесу, можуть використовувати одночасно рахунки класу 9 та рахунки класу 8 з метою узагальнення інформації про витрати за елементами», додаючи загадковий ребус: «Здійснювати облік витрат лише послуговуючись рахунками класу 8 є доцільним за умови, що характерна велика кількість господарських операцій за одним напрямом діяльності». Й знову вперто відстоюючи помилкову дилему, мовляв, в практичній діяльності відмічається тенденція щодо використання великими підприємствами спільно рахунків 8-го і 9-го класів при автоматизації облікового процесу з метою нагромадження інформації щодо витрат і за елементами, і за статтями. Й таке довільне трактування Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженої наказом Міністерства фінансів України від 30. 11. 99 р. № 291, тиражується з одного видання в інше упродовж років, отож не дивно, що на практиці окремі бухгалтери нехтують рахунками восьмого класу

в обліковій політиці підприємства на шкоду достовірності фінансової звітності про витрати. Марно намагаючись уникнути банальних помилок, якщо замість забезпечення системного накопичення й синтезу інформації завдяки застосуванню рахунків восьмого класу, далі складають фінансову звітність на основі вибірки даних, розосереджених у різних аналітичних реєстрах.

Отже, однозначним може бути наступний висновок: за обліковою політикою підприємств обов'язковим має бути ведення рахунків восьмого класу, зважаючи на те, що вони забезпечують накопичення інформації в розрізі показників, установлених у Звіті про фінансові результати (Звіті про сукупний дохід) ф. № 2. На малих підприємствах це можна робити за бажанням, оскільки щодо них згадана форма звітності не передбачає розділу ІІ «Елементи операційних витрат». Заодно варто внести відповідні уточнення в Інструкцію до плану рахунків, бо слово «можуть» тут як щодо малих, так й інших підприємств стосовно використання цих рахунків збиває з пантелику багатьох. Та претендуючи на титул Альберта Великого, такі автори намагаються підкреслити власний універсалізм навіть у тій царині, де вони не мають жодного уявлення приміром, про методологію формування й методику складання звітності, публікують самвидавні «монографії» з велемовними розміркуваннями про загальновідоме. У той час, як про особливості застосування способів чи використання процедур за обліковою політикою – нічичирк. В результаті такі вербалізми не можуть слугувати основою для її формування на практиці, бо побудовані за принципом: In omnibus aliguid. In toto nihil. Оскільки стосовно практики застосування процедур за обліковою політикою підприємства щодо методики складання фінансової звітності лише дублюють зміст відповідних положень (стандартів бухгалтерського обліку), ніби цього достатньо, аби забезпечити цю роботу.

В той же час вони нерідко взагалі відступають від сутності облікової політики як сукупності методів і процедур, будучи нездатними виокремити їх використовують необґрунтований поділ облікової політики на такі складові:

а) методичні питання облікової політики;

б) технічні питання облікової політики.

Або ж інший варіант:

а) організація роботи бухгалтерської служби;

б) методика і способи відображення в обліку його об'єктів.

Перелік же елементів довільний, причому методи плутаються з принципами, а один і той же принцип тлумачать чомусь у множині.

Недостатня методологічна обгрунтованість обліку призводить до неможливості системного формування даних, необхідних для складання фінансової звітності. Зокрема, такі ідентичні показники, як витрати й доходи за існуючою методологією відображаються по-різному: перші – без податку на додану вартість, другі – разом із сумою такого податку. Таким чином, якщо у постачальника вартість товару складає, приміром, 24000 грн., і ця сума буде відображатись за кореспонденцією рахунків дебет 361 «Розрахунки з вітчизняними покупцями», кредит 702 «Доходи», то в покупців вона становитиме тільки 20000 грн., оскільки решта суми відображається як податковий кредит за ПДВ в кореспонденції рахунків дебет 6411 «Розрахунки за податком на додану вартість» та кредит 631 «Розрахунки з вітчизняними постачальниками» – 4000 грн.

В результаті для складання «Декларації про прибуток підприємства» й Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) не можна використати дані про кредитовий обіг за синтетичним рахунком 70 «Дохід від реалізації», оскільки він не «очищений» від податку на додану вартість. І для цього доводиться здійснювати копіткі вибірки з аналітичних реєстрів обліку перш за все тому, що не всі товари обкладаються таким податком. Відтак обіг за кредитом синтетичного рахунку буде змішаним – одні суми включатимуть податок на додану вартість, в інших його не буде.

Тому скористатися спрощеною методикою виключення податку на додану вартість із доходу від реалізації як 1/6 від загальної суми обігу за кредитом синтетичного рахунку 70 «Дохід від реалізації» неможливо, тож приходиться підраховувати заново всі обіги. І лише після цього (а не системним способом, тобто, кореспонденцією рахунків) можна визначити доходи, які фігуруватимуть у звітності. Особливо ускладнюється визначення доходів, на тих підприємствах, де, крім податку на додану вартість, сплачують ще й акцизний податок, бо в такому випадку процедуру його виключення доведеться здійснювати повторно.

Якщо додати, що за отриманими авансами доходи відображаються на основі кредитового обігу за субрахунком 681 «Розрахунки за авансами одержаними», знову ж таки не за його загальною сумою, а «очищеною» від податку на додану вартість, то зрозуміло що на практиці методика складання «Декларації з податку на прибуток підприємства» перетворюється в марудну роботу, що супроводжується чисельними помилками, а податковий облік – за висловом одного з учених – у «механічну страшилку», яка відлякує від професії бухгалтера молодь.

Висновки. Коли на сучасну вітчизняну теорію бухгалтерського обліку кинути, як кажуть поляки, скелком й оком, то відразу видно, що в ній розвелося плем'я «теоритиків», яким мерещиться чалма корифеїв облікової теорії, хоч їм не вдалося освоїти азів орфографії через вади дислексії – нерозуміння прочитаного. Приховуваного «під плащем їхніх нікчемних лінощів» [4, с. 27].

А науковий загал, потупивши очі, терпеливо сприймає їхні просторікування. Йдучи у своїх наслідуваннях таких, як висловлювався корифей української облікової теорії М. Білуха, невігласів і псевдовчених невідь-куди. Як ото вірив голий король із казки Г.-Х. Андерсена двом пройдисвітам, що вдавали з себе найдосконаліших ткачів, нібито він вдягнений в пошиту ними одежу з найчудовішої тканини, невидимої іншими, непридатними для своїх посад або надмірно дурними.

Вочевидь не насмілюючись із-за синдрому хибного розуміння делікатності заперечувати такі нісенітниці, забуваючи про шкоду, котра наноситься бухгалтерському обліку як науці й мистецтву водночас. Ба більше, ще й підігрівають апломб цих «теоритиків», улесливо включаючи їх в обойму тих, що нібито внесли небувалий вклад у розвиток його теорії, правда, цим і обмежуючись.

Бо навіть прочитавши від А до Я їхні опуси, де мав би міститися цей вклад, не вдається відшукати бодай якогось абзацу, вартого цитування – не вважати ж такими самовпевнені тавтологічні плеоназми, де в різних відмінках кількість прикметників «управлінський» укупі з іменником «облік» утричі більша, ніж власне визначення самої дефініції, яку намагаються ними сформулювати.

В той час, як основоположні облікові категорії донині «не пояснено», як ото сутність капіталу, чи навіть «затемнено». Приміром, спроба перетворити знос й амортизацію основних засобів у біметалічну пластинку обернулася засобом вуалювання шахрайства, яке дозволяє уникати оподаткування частини прибутку й використання останньої не для простого відтворення зношених об'єктів, а як доважок до дивідендів. Адже для теперішніх вітчизняних «теоритиків» idée fix стали п'ять сил конкуренції знаменитого М. Портера, проте не в теорії обліку, а в намаганні поспіхом стати її корифеями за кількістю найменувань, пропонованих узамін цієї назви.

Та, потративши на пошук п'яти «сил» – назв облікової теорії – більш ніж чверть століття, так і недотягнули до цього числа. Причому не змогли зібрати їх навіть докупи, тож плутаються в них, не дотумкавши, що тут доречніша формула, в чисельнику якої повинні фігурувати: а) назви, котрі вже скільки часу втовкмачують у голови

«всім і вся» – за висловом одного з найбільш щиро стурбованих тим, що без них, тобто, наразі тільки назв, – «бухгалтерський облік не стане наукою»; в знаменнику – компонування тих же компіляцій, щоразу в інших палітурках. Правда, тоді в розв'язку відразу вийде цілком за дитячим віршиком Ганни Чубач: «Нуль завжди там стає, де цифра уже є». Тому й маємо, подібно до «мила» телесеріалів, збовтані із суміші такого ж матеріалу з водичкою багатослів'я мильні бульбашки різного пошибу публікацій – від тез, статей, до монографій, і звісно, посібників та підручників включно з висвітленням неіснуючого на практиці обліку. А кількість захищених дисертацій рахується вже не десятками – як писав з цього приводу В. Ластовецький, а на порядок більшими числами, хоч основним «здобутком» при цьому є лише аберація щодо співвідносності нормування, планування й аналізу – бо про облік тут згадується вряди-годи.

Тож aspera ad astra, відкинувши ілюзії, що визнаним теоретиком бухгалтерського обліку можна стати завдяки компіляціям, навіяним сфальсифікованими перекладними назвами. Позаяк ніякий шаман не принесе на блюдечку розгадки таємниць облікових категорій. Й навряд чи приналежність до кола тих, для кого «теорія бухгалтерського обліку – марна видумка нероб» і водночас «засіб для існування осіб, які колись навчались бухгалтерії, але виявились нездатними працювати в ній». Причому це, як інфекція ботулізму, розповсюджується все ширше й ширше, загрожуючи перетворитись у пандемію – тут знову скористаємося їхнім неологізмом – «поверхневого ознайомлення», котре не може бути підґрунтям розвитку облікової науки.

Отже треба не демонструвати «поверхневу обізнаність» зі сутністю теорії бухгалтерського обліку у дусі осіб, які колись навчались бухгалтерії, але виявились нездатними працювати в ній. Інакше матимемо «шарлатанство й неуцтво», яким – за резонним зауваженням Ф. Бутинця, – «не місце в бухгалтерії» [3, с. 71].

Та, на жаль, вже стало традиційним, що з автореферату в автореферат, замість критичного аналізу суті вивчення посталої перед пошукувачем проблеми, кочують трафаретні пієтетичні штампи про великий вклад ім'ярек із десятка авторів. Адже, якщо вклад вже великий, то й досліджувати більше нічого. Тим паче, що зазвичай перший розділ таких дисертацій – це мичка, що складається із насмиканих цитат, нерідко перекручених за змістом, оскільки наводяться з «третьої-четвертої» подачі, а не за оригіналами публікацій.

Загалом же обов'язковість наведення в авторефератах, а тепер уже – і в статтях, переліку вчених, котрі нібито досліджували такі ж проблеми, мимоволі підштовхує дисертанта чи автора іншої публікації

до вишукування будь-що якогось взаємозв'язку з ними власних розробок. Оскільки тут традиційним є прив'язка до тих імен, котрі, що називаються, «на слуху» у публіки, то здебільшого це є лише формальністю, яка нічого путнього не додає. Ба гірше, нерідко малообізнані з розвитком теорії бухгалтерського обліку пошукувачі, вихопивши із якоїсь публікації того чи іншого вченого, на котрих вони посилаються у своїй, замість власного осмислювання досліджуваної проблеми, вже цілком знаходяться в полоні чужої думки, нехай навіть вона помилкова. Причому це характерне як для дослідників-початківців, так і для тих, хто вже фігурує в ролі титулованих учених, щодо яких прикрі слова знаменитого англійського філософа Ф. Бекона (1561-1626 рр.): «Ми нічого не зробили великого, але споганили все велике» в аспекті теперішньої вітчизняної облікової теорії можна віднести повною мірою.

Позаяк хибне переконання, нібито чим більше змарновано паперу на переливання in nihilo nihil, прихованого камуфляжем псевдонаукових словосполучень «облікова політика», «стратегічний облік», «інтегрована звітність», «глобальні принципи» etc., тим більша гарантія влитися в ряди теоретиків бухгалтерського обліку, як усі ілюзії, швидко розвіюється. Втім, це лише переконання автора, тому дане питання є дискусійним і має значні перспективи для досліджень.

Список використаних джерел:

1. Амбівалентність і мімікрія облікової теорії. Монографія. За ред. П. Я. Хомина. Тернопіль: ТНЕУ, 2013. 474 с.
2. Аналітична доповідь до щорічного послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». К.: НІСД, 2016. 688 с.
3. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський облік: роздуми вченого. Житомир: ПП «Рута», 2001. 100 с.
4. Величко С. В. Літопис. Т. 1. Пер. з книжної української мови. Вст. стаття, комент. В. О. Шевчука; відп. ред.. О. В. Мишанич. К.: Дніпро, 1991. 371 с.
5. Геєць В., Гриценко А. Економіка та суспільство: непізнані грані взаємовпливу (роздуми над прочитаним). *Економіка України*. 2012. № 3. С. 4-24.
6. Грабова Н. М. Теорія бухгалтерського обліку: підручник /під ред. М. В. Кужельного. 6-е вид. К.: Вид-во А.С.К., 2007. 266 с.
7. Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.99 р. № 996-XIV.

8. Кужельний М. В., Лінник В. Г. Теорія бухгалтерського обліку: підручник. К.: КНЕУ, 2001. 334 с.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Затв. наказом МФУ від 07.07.13 р. № 73.
10. Ортега-і-Гасет, Х. Вибрані твори. К.: Основи, 1994. С. 15-139.
11. Пушкар М. С., Чумаченко М. Г. Ідеальна система обліку: концепція, архітектура, інформація. Тернопіль: Карт-бланш, 2011. 336 с.
12. Словник іншомовних слів /За ред. О. С. Мельничука. К.: Гол. ред. УРЕ, 1977. 775 с.
13. Хомин П. Я. Адитивний і процедурний підходи та еклектика їх тлумачення за теорією бухгалтерського обліку. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2006. № 7. С. 22-28.
14. Цьомпа П. Нариси економетрії і побудована на національній політекономії теорія бухгалтерського обліку /Пер. з нім. Я. Гончарук, І. Конич, Г. Башнянин, І. Яремко. Львів, Каменяр, 2001. 223 с.
15. Чумаченко М. Г. Амортизаційні відрахування – суттєве джерело фінансування інвестицій підприємства. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2004. № 8. С. 6-9.
16. Bazeli B. Zajmująca ekonometria – dynamika myśli i dokonań. *Roczniki ekonomiczne Kujawsko-Pomorskiej Szkoły Wyższej w Bydgoszczy*. 2014. № 7. S. 11-20.
17. Hendriksen Eldon A., van Breda Michael F. Teoria Rachunkowosci. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 2002. 904 p.
18. Léautey E., Guilbeau A.. Principes généraux de comptabilité. 2018. 540 p.
19. Litllton A. C. Essaus of Accounting. Urbana. The Universiti Illinois Press 1961.
20. Schmoller G. Zur Literaturgeschichte der Staats- und Sozialwissenschaften, 1888. Leipzig. 243 p.
21. Schär J. F. Buchhaltung und Bilanz. Whitefish: Kessinger Publishing, 2010. 310 p.
21. Vitruvius. The books architecture. London: Oxford university press, 1914. 376 p.

РОЗДІЛ ІІ
СУЧАСНІ УПРАВЛІНСЬКІ ПРОЦЕСИ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТА ПРОСТОРОВИХ ЗМІН

Гарматій Наталія
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри економічної кібернетики

ДОСЛІДЖЕННЯ ЦИФРОВИМ ІНСТРУМЕНТАРІЄМ НА ОСНОВІ ЕКОНОМІКО-МАТЕМАТИЧНОГО МОДЕЛЮВАННЯ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах розвитку динаміки національної економіки, з врахування впливу зовнішніх загроз та ризиків, в умовах військових подій, не стабільності, актуальним питання дослідження є загалом моніторинг та особливо інвестиційна підтримка малого та середнього бізнесу в Україні, для стабільної роботи економіки загалом і в регіональному аспекті в тому числі, це дасть можливість забезпечення достатню кількість робочих місць і сплату податків як в регіональні бюджети так і в національному масштабі розвитку економіки.

Переміщення та релокація підприємств та компаній зі сходу України, забезпечення їх нормального функціонування в західних більш спокійних регіонах дозволить забезпечити безперебійну динамічно зростаючу роль малого та середнього бізнесу в розбудові національної економіки України зараз і на найближчу перспективу в тому числі.

Використання сучасного інструментарію економіко-математичного моделювання на основі кластерного аналізу, дозволить згрупувати економічні об'єкти дослідження не лише за фінансово-економічними показниками а і якісними чинниками, тому що в сучасних реаліях господарювання компаній малого та середнього бізнесу, навіть геополітичне розташування має величезну вагу як для зовнішніх так і внутрішніх інвесторів та інституцій моніторингу. У таблиці 1 представимо дані, які представляє Держстат, щодо частки підприємств малого та середнього бізнесу в загальному обсязі реалізованої продукції за 2022 р [5].

Аналізуючи дані представлені у табл. 1, можемо стверджувати, що на обсяг оптової і роздрібної торгівлі на підприємства припадає 8.8% від загального обороту, а на фізичні особи підприємців – 7.2%, що також вказує на достатню велику частку підприємців у загального товарообороті оптової та роздрібної торгівлі товарами національної економіки.

Пропонуємо використовуючи сучасний інструментарій на основі економіко-математичного моделювання здійснити кластеризацію топ

найпопулярніших в Україні мереж роздрібної торгівлі споживчими товарами.

Таблиця 1

Дані Дежстату щодо обсягу реалізації товарів і послуг компаніями малого та середнього бізнесу

	Код за КВЕД–2010	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг) суб'єктів господарювання					
		усього, тис. грн.	у % до загального показника	підприємства		фізичні особи-підприємці	
				тис. грн.	у % до загального показника	тис. грн.	у % до загального показника
Усього		**11485855316,5**	**100,0**	**11398997844,1**	**100,0**	**86857472,4**	**100,0**
Сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	A	682412135,4	5,9	680489941,7	6,0	1922193,7	2,2
Промисловість	B+C+D+E	4008465500,2	34,9	3999858238,5	35,1	8607261,7	9,9
Будівництво	F	264518794,8	2,3	264065211,2	2,3	453583,6	0,5
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	G	4452093598,4	38,8	4393718218,8	38,5	58375379,6	67,2

Кластерний аналіз здійснювався на основі вхідних даних магазинів техніки за своєю ефективністю на ринку за 2022 р. таких як: «РОЗЕТКА», «КОМФІ», «ФОКСТРОТ», «АЛЛО» за такими показниками, як кількість працівників компаній, кількість точок компаній та їх виручка. Вхідні дані наведені в таб.2

Таблиця 2

Найбільш ефективні компанії роздрібної торгівлі за 2022 р.

№	Назва магазинів техніки	к-сть працівників (осіб)	к-сть торгових точок	Виручка(грн)
1	Розетка	5200	451	4 000 000 000
2	Комфі	2500	94	16 000 000 000
3	Фокстрот	4500	119	12 000 000 000
4	АЛЛО	4000	290	4 300 000 000

Джерело: складено автором на основі даних отриманих із «YouControl» та «Share UA Potential»[4]

Графічно відобразимо кількості працівників компанії «Розетка», «Комфі», «Фокстрот» та «Алло» на рис.1

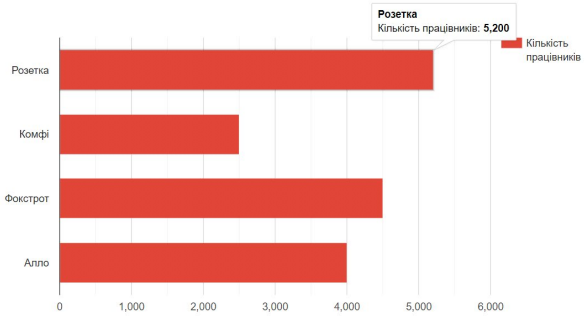

Рис. 1. Динаміка забезпечення трудовим ресурсом національних компаній малого та середнього бізнесу

Як видно з рис. 1 щодо забезпечення кількістю персоналу, то найвищий показник у мережі компаній «Розетка», магазині роздрібної торгівлі товарами, наступним по кількості забезпечення персоналом є мережа магазинів «Фокстрот» в обсязі 4500 людей, і найнижчі позиції представляє мережа магазинів «Комфі». Далі здійснимо аналіз наступного показника, який доцільно використати при кластеризації об’єктів роздрібної торгівлі малого та середнього бізнесу національної економіки і це буду аналіз виручки, що є актуальним як для внутрішніх інвесторів так і зовнішнього інвестування, графічне представлення показників представимо на рис. 2.

Продовжуючи аналізувати співвідношення кількості працюючих та розмір отриманої виручки від реалізації товарів роздрібної торгівлі, можна зробити наступні висновки:

Кількість працюючих:

- "Розетка" має найбільшу кількість працюючих (5200).
- "Комфі" має найменшу кількість працюючих (2500).

Висновок: Магазин "Розетка 5200" може мати розвинуту структуру або об'ємний асортимент, що вимагає більше робочої сили. "Комфі" може зосереджуватися на більш ефективному використанні персоналу або мати менший обсяг бізнесу.

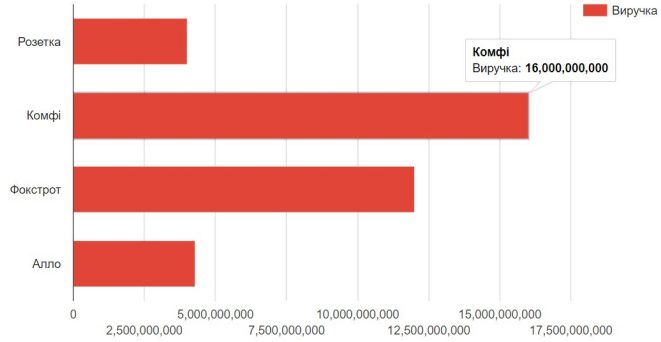

Рис. 2. Динаміки фінансового показника – виручка від здійснення торгових операцій представниками роздрібної торгівлі малого та середнього бізнесу в Україні

Здобуток прибутку за 2022 рік:

- "Комфі" має найвищий показник здобутку прибутку.
- "Розетка" має найнижчий показник здобутку прибутку.

Хоча "Розетка" має більше працюючих, її прибуток найнижчий. Це може свідчити про те, що компанія може мати високі витрати або меншу ефективність у виробництві. У "Комфі" може бути стратегія збільшення прибутковості або управління витратами.

Позиції інших магазинів:

- "Фокстрот" займає друге місце за кількістю працюючих і друге місце за показником виручки.
- "Алло" займає третє місце за кількістю працюючих і третє місце за позицією по виручці за товари роздрібної торгівлі.

Отже "Фокстрот" та "Алло" виявляють схожі тенденції у розподілі місць за обома параметрами, можливо, обидва магазини мають подібні стратегії та обсяги бізнесу.

Слід зауважити, що при найбільшій кількості працівників у мережі магазинів роздрібної торгівлі «Розетка»- 5200 осіб, виручка від реалізації товарів роздрібної торгівлі становить найменше - 4 000 000 000 грн. Тобто менеджменту цієї компанії рекомендовано переглянути коефіцієнти трудової участі кожного працівника, та виробити на майбутні періоди стратегію, яку використовують магазини-конкуренти – «Комфі» та «Фокстрот», для організації кращих рівнів продаж при використанні меншої кількості працівників, що в свою

чергу впливає на рівень собівартості та витрат магазинів роздрібної торгівлі.

Відобразимо у вигляді діаграми кількість присутніх точок мереж компаній на території України у рис. 3

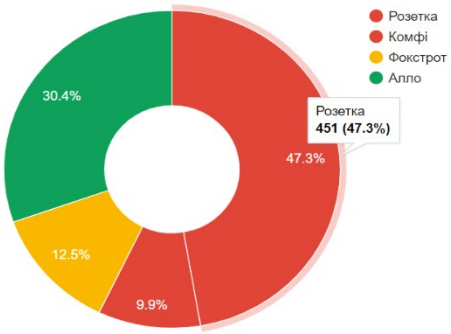

Рис. 3. Графічне представлення кількості торгових «точок» для здійснення роздрібної торгівлі представниками малого та середнього бізнесу

Кількість працюючих магазинів:

- "Розетка" - 451 магазин.
- "Фокстрот" - 119 магазинів.
- "Алло" - 290 магазинів.
- "Комфі" - 94 магазини.

Узагальнення висновків:

- "Розетка" продовжує залишатися лідером за кількістю працюючих магазинів.
- "Фокстрот" і "Алло" розташовуються на проміжних позиціях.
- "Комфі" залишається магазином з найменшою кількістю працюючих магазинів.

Узагальнюючий висновок:

- Різниці в кількості працюючих магазинів відображають різні стратегії і масштаби розгалуження бізнесів.
- "Розетка" може володіє широкою мережею магазинів для обслуговування клієнтів.
- "Фокстрот" і "Алло" мають меншу кількість магазинів, можливо, концентруючись на більшій ефективності чи спеціалізації.

- "Комфі" обмежується меншою кількістю магазинів, що може бути пов'язано з фокусом на певних ринках чи стратегією обслуговування водночас залишаючись мережею із найбільшим відсотком прибутку зі 100% серед магазинів.

Проведення кластеризації економічних об’єктів роздрібної торгівлі, а саме топ найбільших мереж магазинів по торгівлі споживчою технікою та супутніми товарами виконується за чіткими алгоритмом проведення кластерного аналізу:

1. На першому етапі моделювання перетворюємо вхідні дані в матрицю нормованих значень за моделлю

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \overline{x_j}}{s_j}; \qquad (1)$$

де j = 1, 2, 3, 4 – номер показника, i = 1, 2, ... , n – номер спостереження;

Формула складається з таких елементів, як середнє значення елемента () і середнє квадратичне відхилення () [1;3].

Таким чином, середнє значення () елемента визначається за формулою:

$$\overline{x_j} = \frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n} x_{ij}; \qquad (2)$$

Середнє квадратичне відхилення () обчислюємо за формулою:

$$s_j = \sqrt{\frac{1}{n}\sum_{i=1}^{n}(x_{ij} - \overline{x_j})^2} = \sqrt{\overline{(x_{ij}^{\ 2})} - (\overline{x_j})^2}; \qquad (3)$$

Розрахунок ‘’зваженої’’ евклідової відстані між об’єктами за формулою ():

$$\rho_{BE}(z_i, z_v) = \sqrt{\sum_{\ell}^{4} w_\ell (z_{i\ell} - z_{v\ell})^2}; \qquad (4)$$

де wl – ‘’вага’’ показника: $0 < wl \leq 1$.

Дані на цьому етапі проведення моделювання формуються у кластери за принципом «найближчого сусіда», тобто по наближеності проіндексованих вхідних показників.

Кластерний аналіз компаній роздрібної торгівлі України проводився в програмному забезпечені *Matlab* на основі використання таких алгоритмів функцій. Лістинг проведеного моделювання представляємо:

Матриця вхідних параметрів для початкового моделювання формується з даних компаній малого та середнього бізнесу, представлені у таблицях 1-2.

R=[5200 451 4000000000;2500 94 16000000000;4500 119 12000000000;4000 290 4300000000]

```
>> R=[5200 451 4000000000;2500 94 16000000000;4500 119 12000000000;4000 290 4300000000]

R =

   1.0e+10 *

    0.0000    0.0000    0.4000
    0.0000    0.0000    1.6000
    0.0000    0.0000    1.2000
    0.0000    0.0000    0.4300
```

Перетворюємо матрицю вхідних чинників моделювання використовуючи команду- mean ():

X=mean(R)

```
>> X=mean(R)

X =

   1.0e+09 *

    0.0000    0.0000    9.0750
```

S = std (R,1)

```
>> S=std(R,1)

S =

   1.0e+09 *

    0.0000    0.0000    5.1251
```

Z1=(R(:,1)-X(1))/S(1)

Перетворюємо матриці Z1, Z2, Z3 за відповідними розрахунковими моделями:

Z1=(R(:,1)-X(1))/S(1)

```
>> Z1=(R(:,1)-X(1))/S(1)

Z1 =

    1.1602
   -1.5637
    0.4540
   -0.0504
```

Z2=(R(:,2)-X(2))/S(2)

```
>> Z2=(R(:,2)-X(2))/S(2)

Z2 =

    1.4755
   -1.0033
   -0.8297
    0.3576
```

Z3=(R(:,3)-X(3))/S(3)

```
>> Z3=(R(:,3)-X(3))/S(3)

Z3 =

   -0.9902
    1.3512
    0.5707
   -0.9317
```

Із знайдених вище матриць Z1, Z2, Z3 утворюємо матрицю Z: Z=[Z1 Z2 Z3]

```
>> Z=[Z1 Z2 Z3]

Z =

    1.1602    1.4755   -0.9902
   -1.5637   -1.0033    1.3512
    0.4540   -0.8297    0.5707
   -0.0504    0.3576   -0.9317
```

Для знаходження відстаней між змодельованими кластерними об'єднаннями можна провести, використовуючи команду програми Matlab- '' pdist '' на основі матриці Z:

D=pdist(Z)

```
>> D=pdist(Z)

D =

    4.3642    2.8721    1.6489    2.1704    3.0584    1.9803
```

Використання параметра програми squareform() дозволяє конвертувати матрицю D з використанням квадратичної функції:

Y=squareform(D)

```
>> Y=squareform(D)

Y =

         0    4.3642    2.8721    1.6489
    4.3642         0    2.1704    3.0584
    2.8721    2.1704         0    1.9803
    1.6489    3.0584    1.9803         0
```

4. Моделюючий параметр команда програми Matlab- linkage(D) здійснює групування утворених кластерних об'єднань за принципом «найменшого сусіда», тобто за схожістю параметрів.

L=linkage(D)

```
>> L=linkage(D)

L =

    1.0000    4.0000    1.6489
    3.0000    5.0000    1.9803
    2.0000    6.0000    2.1704
```

На основі матриці найближчого сусіда будуємо дендограму: dendrogram(L)

Використання сучасного програмного забезпечення типу Matlab, дозволяє здійснювати візуалізацію результатів проведеного моделювання- виявлення основних кластерів економічних об'єктів роздрібної торгівлі, які ми представляємо на рис. 4.

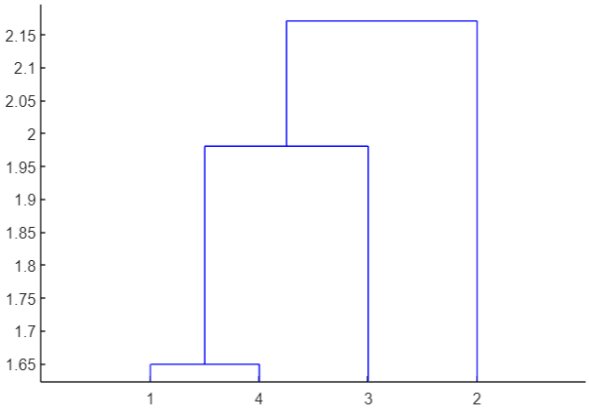

Рис. 4. Побудована дендрограма в програмному забезпеченні Matlab основних кластерів компаній роздрібної торгівлі в Україні

Здійснюючи проведене моделювання кластеризації об'єктів роздрібної торгівлі національної економіки, таких як «РОЗЕТКА», «КОМФІ», «ФОКСТРОТ», «АЛЛО» на основі таких вхідних показників як: кількість працюючих людей, кількість торгових точок та розмір виручки від реалізації обсягів, при тому що найбільшу вагу показників (w=55%) ми надали такому фінансовому показнику, як виручка від реалізації товарів роздрібної торгівлі, і пропорційно враховували інші

вхідні чинники для моделювання. То згідно проведеного моделювання утворилося три основних кластери, до першого кластеру відноситься мережа магазинів «Комфі» з виручкою 16 000 000 000 грн., до другого кластеру відноситься мережа магазинів техніки «Фокстрот», з обсягом виручки – 12 000 000 000грн., і третій кластер поділили відповідно мережа магазинів «Розетка», з виручкою в обсязі – 4 000 000 000 грн., і сітка магазинів «Алло», з цим же чинником в розмірі – 4 300 000 000 грн. Актуальним буде зауважити що при цьому найбільшу кількість працюючих працівників має мережа магазинів роздрібної торгівлі «Розетка» в обсязі – 5200 чоловік, при цьому сітка магазинів «Комфі» має майже вдвічі меншу кількість працюючих людей в обсязі 2500 осіб, і при цьому ця сітка магазинів має найбільший обсяг реалізації товарів роздрібної торгівлі. Застосування сучасного програмного забезпечення типу Matlab, дозволяє опрацьовувати достатньо великі масиви інформації та візуалізувати у зручному для користувача інтерфейсі здійснення розрахунки чи проведене моделювання.

Висновок Дослідження динаміки розвитку підприємств малого та середнього бізнесу в Україні в умовах зовнішніх загроз є надзвичайно актуальним завданням як для науковців так і державних фінансових інституцій, оскільки промислові об'єкти зазнали військових руйнувань, і саме підтримка малого та середнього бізнесу в Україні дозволить вирішити питання забезпечення робочими місцями в регіональному та національному аспекті та що є надзвичайно важливим – надходження податків від діяльності малого та середнього бізнесу, що зараз не в змозі зробити великі промислові підприємства. Застосування у дослідженнях сучасного інструментарію на основі економіко-математичного моделювання, наприклад кластеризації досліджуваних економічних об'єктів роздрібної торгівлі, дозволить «міксувати» вхідні параметри для моделювання які наприклад цікаві конкретному інвестору, або фінансовим інституціям що вивчають конкретній ринок господарської діяльності. І для досліджуваний економічних суб'єктів господарювання, в нашому випадку мереж магазинів роздрібної торгівлі технікою в основному, при кластеризації дозволяє виявити резерви, які є вищих кластерів, для покращення потрібних параметрів, та переміщення у кластерне об'єднання вищого порядку.

Список використаних джерел:

1. Артим-Дрогомирецька З., Гарматій Н.М., Крицька. Л., Гарматій С.В. Статистичний аналіз діяльності страхових компаній України інструментарієм кластерного аналізу. *Галицький економічний вісник*. 2022. №1 (74). С. 7-15.

2. Buiak L., Harmatii N., Fedyshyn I. Research On Investment Process Dynamics Taking Into Consideration Stochasticity Of World And National Economies'crisis Phenomena. *Scientific Bulletin of National Mining University*. 2021. № 5. P.140-146. URL: http://www.nvngu.in.ua/jdownloads/pdf/2021/5/NVNGU05_2021_Buiak.pdf (дата звернення: 06.04.2023)(дата звернення 15 травня 2024р.)
3. Гарматій Н.М., Мартиняк І.О., Ціх Г.В. Класичні та сучасні моделі економіки: навч. посібник. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2023. 300 с.
4. Офіційний сайт Yuocontrol URL: https://youcontrol.com.ua/ (дата звернення 12. квітня 2024р)
5.Державна служба статистики. Офіційний сайт. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2012/fin/osp/orps/orps_u/arch_orps_u.htm (дата звернення 12 квітня 2024р)

Дмитрів Дмитро
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, завідувач кафедри економічної кібернетики
Дмитрів Олена
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри автоматизації технологічних процесів та виробництв

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ ВАНТАЖНИХ АВТОМОБІЛЬНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ (МВАП) В УКРАЇНІ

Автотранспортна галузь є запорукою економічного зростання країни та її соціального розвитку. Це провідна галузь економіки, яка дає можливість пов'язувати господарюючі суб'єкти з усіма ринками, стимулювати торгівлю, створювати нові робочі місця та оптимізувати розподіл матеріальних благ. Будь-який товар, перш ніж потрапити на полиці магазину, у певний момент виробничого циклу побував на борту вантажівки. На сьогоднішній день, автомобільний транспорт перевозить у середньому понад 90% вантажів за вартістю і частка перевезених автомобільним транспортом вантажів у загальному вантажообігу до 2022 року динамічно зростала (рис. 1).

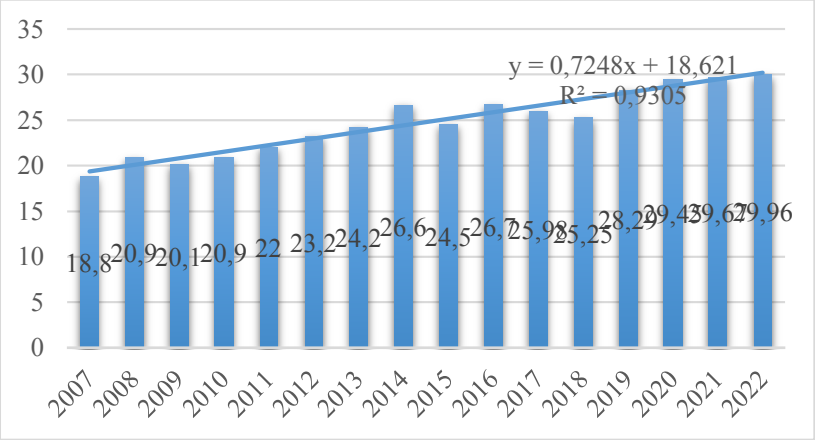

Рис. 1 Частка перевезених автотранспортом вантажів в загальному вантажообігу, %

Джерело: складено авторами на основі [8]

З початком повномасштабної війни з російською федерацією, статистичні дані щодо динаміки вантажопотоків за видами транспорту ресурсі Державної служби статистики не оновлюються, тому на діаграмі інформація обмежена 2022 р.

Сегмент міжнародних вантажних автомобільних перевезень, як складова автотранспортної галузі, є надзвичайно важливим з огляду на ефективність здійснення зовнішньоекономічної діяльності та надходження вільноконвертованої валюти до бюджету країни. В умовах війни та блокади автомобільних пунктів пропуску на кордоні, міжнародні перевізники стикаються з великими перешкодами у своїй діяльності та подальшому розвитку. Тому виникає гостра необхідність проведення детального аналізу існуючих проблем та пошуку шляхів подальшого розвитку сегменту міжнародних вантажних автомобільних перевезень.

Провідною організацією, яка сприяє транспортникам у здійсненні перевезень вантажів у міжнародному сполученні є асоціація міжнародних автомобільних перевізників України (АсМАП України), яка була створена 1991 року. Асоціація міжнародних автомобільних перевізників України на сьогодні це:

- близько 3000 учасників Асоціації,
- понад 30000 автотранспортних засобів,
- понад 100000 робочих місць,
- понад 56% обсягів імпортних перевезень автомобільним транспортом у майже 50 країн світу.

Завдяки членству в Міжнародному союзі автомобільного транспорту IRU, АсМАП України визнано 180-ма членами IRU в 74 країнах світу. Організаційною основою АсМАП України є її Статут, який закріпив демократичну структуру управління (рис. 2).

З метою оперативного вирішення питань, надання практичної допомоги щодо організації міжнародних автомобільних перевезень та інших оперативних проблем, у регіонах створено об'єднання перевізників, які обирають Раду регіону та Голову Ради регіону (рис. 3), який стає Членом Ради АсМАП України та представляє інтереси свого регіону. Необхідно відмітити, що у зв'язку з окупацією російськими військами АР Крим, м. Донецьк та м. Луганськ відділення АсМАПу, які там функціонували тимчасово припинили свою діяльність.

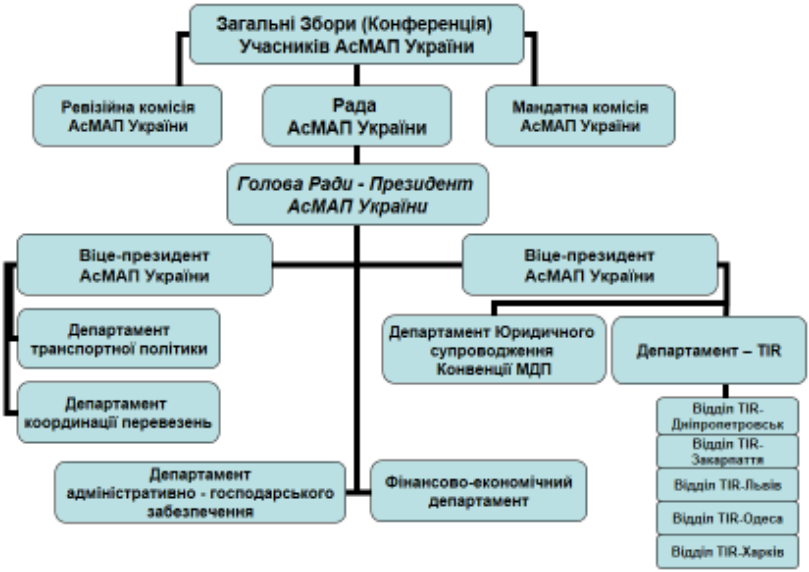

Рис. 2. Організаційна структура АсМАП України [1]

Рис. 3. Рада регіонів учасників АсМАП України [1]

Динаміка вітчизняного автопарку задіяного в міжнародних перевезеннях вантажів, демонструє позитивний ріст. Приріст у 7 тисяч вантажівок з 45 тисяч у 2021 до 52 тисяч у 2022 рік є красномовним доказом розвитку сегменту міжнародних вантажних автомобільних перевезень. Доцільно відзначити, що якщо темпи росту вітчизняного автопарку, задіяного в міжнародних автоперевезеннях з 2011 року (32 тис. вантажівок [11]) до 2021 року, складали в середньому 4%, то у 2022 році, цей показник зріс майже у 4 рази і склав15,5%. Незважаючи на діючий в країні воєнний стан та кризу української економіки, у 2023 році спостерігається приріст сучасних автотранспортних засобів, які відповідають вимогам міжнародних екологічних стандартів Євро-6. Протягом 2023 року, за рахунок придбання нових та заміни екологічно застарілих транспортних засобів на більш безпечні, в Україну надійшло понад 1300 нових екологічно чистих вантажівок. Головними причинами розвитку сегменту є три. Перша причина пов'язана з тим, що з початку війни, з ринку вийшли практично всі іноземні компанії, що дало змогу вітчизняним перевізникам зайняти вивільнену нішу. Друга причина полягає у високих прибутках, які почали отримувати перевізники внаслідок зростання ставок, які за окремими напрямками перевезень зросли у кілька раз.

Зараз перевезення вантажів у міжнародному сполученні здійснюють не лише учасники АСМАП, а й приватні перевізники не члени асоціації, а з кінця 2022 початку 2023 років, на ринок повернулась частина іноземних транспортних компаній.

Членами АсМАП України є 2924 компанії. З них 1554 компанії мають автопарк до 5 вантажівок, 596 компаній - від 6 до 10 вантажівок, 704 компанії - від 11 до 50 вантажівок, 50 компаній - від 51 до 100 вантажівок і 20 компаній мають автопарк понад 100 вантажівок [1]. Учасниками АсМАП України використовується більше 30 тисяч вантажівок.

Основними функціями АсМАП України є наступні:

- забезпечення функціонування Конвенції TIR 1975 року на всій території України;

- видача книжок TIR українським перевізникам, як уповноважений орган IRU та здійснення контролю їх використання та повернення, організація зберігання та обліку (табл. 1);

- надання перевізникам послуг юридичного характеру, роз'яснення положень митної Конвенції TIR 1975 року та інших нормативних документів, митного законодавства, вимог IRU, внутрішніх нормативних актів Асоціації, які містять правила переміщення вантажів за системою TIR;

- здійснення захисту прав і законних інтересів вітчизняних автоперевізників у суді;

- участь у вдосконаленні правової бази та формуванні транспортної політики країни, а також у підготовці проектів законодавчих і нормативних актів.

Таблиця 1

Динаміка виданих гарантійних документів МДП за 2021-2022 рр. [1]

№ п/п	Гарантійні документи на міжнародні дорожні перевезення (МДП)	2021	2022	+/- до 2021
1.	6-листові книжки TIR	78205	38600	-50.6%
2.	14-листові книжки TIR	3931	5260	+33.8%
3.	16-листові книжки TIR		41	
4.	iCarnet	2315	581	-74.9%
5.	TIR+	90	197	+118.9%

Видача гарантійних документів на міжнародні дорожні перевезення є однією з головних функцій АсМАПу України. У 2022 році члени АсМАП України щомісяця використовували від 3000 до 3200 гарантійних документів МДП (книжок TIR, ваучерів TIR+, книжок iCarnet), у березні 2023 року кількість використовуваних документів перевищила 5000 одиниць. Таке значне зростання використання гарантійних документів на міжнародні дорожні перевезення, українськими перевізниками, також свідчить про часткове відновлення сегменту міжнародних автоперевезень.

Асоціація здійснює збір та узагальнення інформації щодо умов здійснення перевезень вантажів і пасажирів в інших країнах, вивчає та поширює досвід ефективності виконання міжнародних рейсів, співпрацює з міжнародними організаціями та державними органами влади.

АсМАП України представляє інтереси українських автомобільних перевізників та відстоює їх права в Міжнародному союзі автомобільного транспорту IRU та інших міжнародних організаціях. З метою розвитку ділових стосунків, правління Асоціації, залучає свої членів до участі в заходах, які проводяться органами державної влади, IRU, національними та іноземними організаціями щодо вирішення актуальних проблем міжнародних перевезень.

У 2001 році, АсМАП України організував Навчально-консультаційний центр, сертифікований Академією IRU, який єдиний в Україні, має акредитацію Академії IRU з підготовки менеджерів і фахівців міжнародних пасажирських та вантажних автоперевезень, здійснює якісну фахову підготовку та підвищення компетентності

автоперевізників, сприяє їх конкурентоспроможності на міжнародному ринку перевезень, реалізує навчання менеджерів за програмою «Міжнародні автомобільні перевезення вантажів і пасажирів» із видачею диплома Академії IRU.

З метою організації інформаційної підтримки членів Асоціації, функціонує інтернет-проект «гарячої лінії» на веб-сайті www.asmap.org.ua, створені телеграм-канал, сторінка у Фейсбук та ютуб-канал «АсМАП-інформ».

Аналіз сучасного стану сектору міжнародних вантажних автомобільних перевезень України доцільно проводити за умовним розподілом існуючих проблем у фокусах поділу на мікро-, мезо- макро- та мегарівнях. На мікрорівні виділимо внутрішні проблеми автотранспортних підприємств, задіяних в міжнародних перевезеннях вантажів, на мезорівні – проблеми вітчизняного ринку МВАП, на макрорівні виокремимо проблеми сегменту МВАП, як складової транспортної галузі країни, а на мегарівні – проблеми в глобальній транспортній системі (рис. 4).

Детальніше розглянемо існуючі проблеми сегмента МВАП залежно від умовного поділу на відповідні рівні.

Проблеми автотранспортних підприємств (АТП), які здійснюють перевезення вантажів у міжнародному сполученні (мікрорівень), обумовлені падінням ефективності господарської діяльності. Так, більшість вітчизняних автотранспортних підприємств у зв'язку з високою вартістю нових вантажівок, мають обмежені можливості оновлювати свій автопарк та надають перевагу придбанню вживаної техніки. Вартість нового тягача складає від 100 до 140 тисяч у.о., тому більшість власників перевізних компаній обирають варіант придбання трьох вживаних вантажівок. Одним з можливих варіантів оновлення автопарків можуть бути лізингові програми, однак встановлений розмір першого лізингового платіжу від 35% до 45%, особливо для невеликих транспортних компаній є високим.

Базовими умовами укладання лізингового договору на придбання вантажівки, який пропонують лізингоодержувачу, наступні:

- перший внесок від 20 до 48%;
- термін погашення лізингових платежів від 1 до 5 років;
- можливе здороження від 7-10% в рік, залежно від загального рівня інфляції в країні.

Для лізингоодержувачів - фізичних осіб, на відміну від юридичних, взагалі відсутні банківські лізингові програми з придбання нових вантажівок, тому доступні лише кредити, якими перевізники користуються дуже рідко.

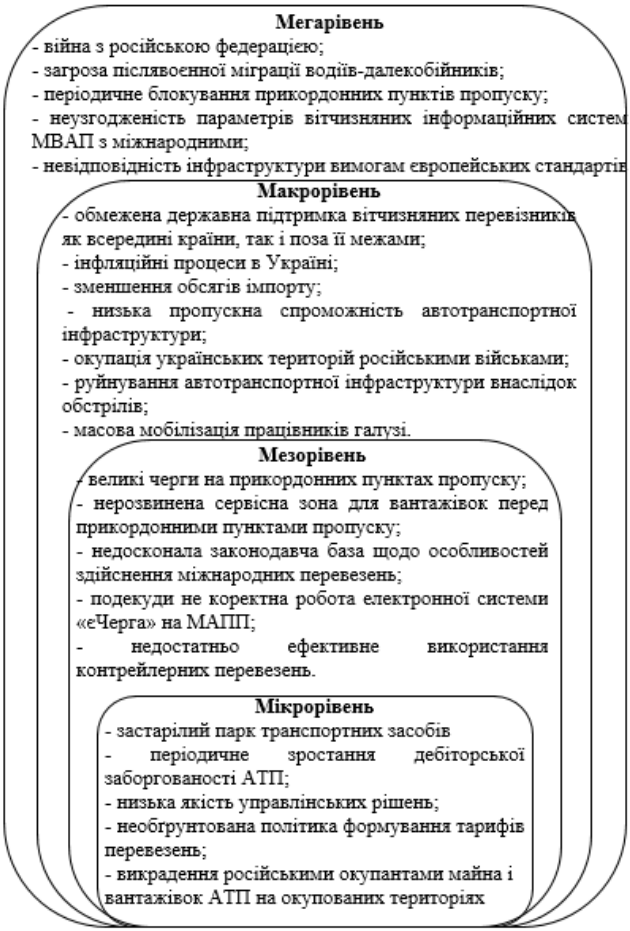

Рис. 4. Проблеми міжнародних вантажних автомобільних перевезень

Зростання дебіторської заборгованості АТП, обумовлено падінням прибутковості клієнтів транспортних компаній на тлі загальноекономічної кризи.

Низька якість прийнятих управлінських рішень, пов’язана з тим, що директори компаній, під час ухвалення рішень надають перевагу власній інтуїції, а не економічним розрахункам. Це також стосується

економічно необґрунтованої політики формування тарифів на перевезення вантажів.

Фізична втрата майна і вантажівок українських АТП, внаслідок їх викрадення и знищення під час окупації українських територій російськими військами, набуло великих масштабів на сході і півдні країни.

Дослідження проблем мезорівня, дозволило виділити негативні тенденції МВАП, які виявляються у недосконалості існуючого законодавства щодо особливостей ведення цього виду економічної діяльності в частині їх відповідності до міжнародного законодавства.

Слід також відзначити недооцінку, Міністерством розвитку громад, територій та інфраструктури, потенціалу використання контрейлерних перевезень та їх подальшого розвитку, особливо у західному напрямку, де з початком війни, на порядок збільшились об'єми вантажопотоку.

Нерозвиненість відповідних інфраструктурних об'єктів і сервісів виявляються в утворення великих черг вантажівок на автомобільних прикордонних пунктах пропуску (АППП), подекуди не коректній роботі електронної системи «єЧерга» та нерозвиненості сервісних зон для вантажівок перед пунктами пропуску.

Негативні явища сегменту МВАП на макрорівні стосуються впливу кризових явищ в економіці та воєнних дій з боку російської федерації на транспортну галузь в цілому і як наслідок на її досліджуваний сегмент. Зокрема, на цьому рівні доцільно виділити проблеми довоєнного стану та проблеми викликані повномасштабною війною з рф. До першої групи можна віднести: інфляційні процеси в Україні; недостатня державна підтримка перевізників як всередині країни, так і поза її межами; нерозвинена транспортно-логістична інфраструктура. Нерозвиненість транспортно-логістичної інфраструктури виявляється у низькій пропускній спроможності транспортних магістралей та її інфраструктурних об'єктів на випадок різкого зростання вантажопотоку, а також у нераціональному розташуванням логістичних хабів, які донедавна були зосереджені у Київській області – 70–80% усіх професійних складів (від 1,8 до 2,2 млн. $м^2$).

До проблем другої групи належать: окупація українських територій; руйнація автотранспортної інфраструктури обстрілами окупаційними військами; загальна мобілізація військовозобов'язаних; зменшення обсягів імпорту у зв'язку з масовим виїздом громадян України в інші країни світу. Масовані обстріли російських агресорів, зруйнували та продовжують руйнувати тисячі кілометрів

автомобільних доріг у тому числі і міжнародного сполучення, а також автомобільні мости, що мають стратегічно важливе значення. Руйнівні пошкодження зазнали мости через річки та магістральні дороги, що пов'язують Центр, Захід та Схід України (найбільших руйнувань зазнали автомагістралі Київ – Харків та Львів – Київ). У квітні 2022 року, ракети російських окупантів, зруйнували найбільший в Україні нафтопереробний завод у м. Кременчук, а за два роки війни, підірвано близько 50 нафтобаз по всій території України, що призвело до паливної кризи на українському ринку нафтопродуктів у 2022 році. Вітчизняні автопідприємства, що не мали запасів пального, були вимушені зупинити свою діяльність.

Один з найбільших ризиків, щодо подальшої долі сегмента міжнародних перевезень, полягає у прийнятому законі №3633-IX про посилення мобілізації (законопроект 10449), який набуває чинності 18 травня. У відповідності до положень цього закону, більшість працівників, задіяна у міжнародних перевезеннях вантажів підлягатиме обов'язковій мобілізації. На думку правління АсМАП та директорів транспортних компаній, це може призвести до втрати вітчизняного ринку МВАП. Зрозуміло, що в умовах повномасштабної війни, є пріоритетні завдання з захисту країни, однак, необхідно запропонувати дієві і прозорі інструменти, які дозволять зберегти як кваліфікованих кадрів, так і сектор МВАП у цілому.

Проблеми глобального масштабу (мегарівень) по відношенню до українських перевізників характеризуються, у першу чергу, негативними та непередбачуваними наслідками війни з російською федерацією. Триваючі воєнні дії завдають не лише фізичної руйнації галузей економіки України, а й призводять до падіння їх інвестиційної привабливості для іноземних інвесторів, у тому числі і сегменту МВАП.

Також на падіння ефективності міжнародних перевезень вітчизняних транспортників сильно впливають блокади автомобільних прикордонних пунктів пропуску польськими фермерами і перевізниками [6]. Українська економіка загалом та вітчизняні перевізники несуть колосальні збитки, лише за листопад та за грудень 2023 року, збитки, яких зазнала економіка країни, сягнули більше як 1,5 млрд. євро, а обсяги агроекспорту автотранспортом зменшились на 40% [14]. Аналітики Європейської Бізнес Асоціації підрахували, що 1 день вимушеного простою вантажівок, завдає одній українській компанії близько мільйону гривень втрат [2]. Вітчизняні перевізники відзначають, що вимушений, у зв'язку з блокуванням АППП, простій однієї вантажівки, коштує транспортній компанії від 200 до 250 Євро на добу [5].

Починаючи з квітня 2023 року, запроваджена з боку урядів Польщі, Румунії, Болгарії, Словаччини та Угорщини, заборона імпорту українського агропромислової продукції, призвела до неможливості перетину кордону та, відповідно, утворення масових черг вантажівок які перевозять товари 1-24 групи українського класифікатора товарів зовнішньоекономічної діяльності (УКТЗД) перед пунктами пропуску. Однією з головних причин заборони імпорту з України, зокрема, польські урядовці називають те, що товари цієї групи, переш за все збіжжя, не іде транзитом, а залишається на ринку Польщі. За результатами аналізу та моніторингу реальної ситуації на кордоні, АсМАП України вважає, щоб українські Міністерства, представники яких входять до робочої групи щодо зняття заборони імпорту з України, здійснювали заходи, які відносяться до їх компетенції та можуть бути вирішені з української сторони. Ситуація з перетином АППП вантажівками на виїзд з України продовжує погіршуватись оскільки, вантажівки, які транспортують не заборонену до ввезення чи транзиту продукцію, через зазначені країни, не можуть проїхати до пунктів пропуску для перетину кордону, тому що під'їзні шляхи заблоковані вантажівками з агропродукцією. Українські автоперевізники стають заручниками ситуації: будучи зафрахтованими нашими експортерами для вивезення товарів до ЄС або далі, вони зупиняються на кордонах, вистоюють довгі черги або взагалі стикаються з відмовою державних органів іноземних країн у пропуску товарів на їхню територію.

Неузгодженість параметрів вітчизняних інформаційних систем МВАП до стратегій розвитку міжнародних транспортних мереж та невідповідність автотранспортної інфраструктури України вимогам міжнародних стандартів, у перспективі, може призвести до гальмування процесів інтеграції до загальноєвропейської автотранспортної мережі.

Загроза післявоєнної міграції водіїв у зв'язку з пошуком високооплачуваної роботи за кордоном, може стати вагомою проблемою сегменту міжнародних автоперевезень. Значний відтік українських далекобійників закордон спостерігався до війни, а з початком повномасштабної війни, це набуло масового характеру. На сьогоднішній день, лише в польських транспортних компаніях більше 120 тисяч далекобійників, складають українці, а це майже 40% від загальної кількості водіїв [1].

Актуальні виклики з якими зіткнулись українські перевізники, спонукали Уряд України та наших міжнародних партнерів до ухвалення та прийняття ряду прогресивних рішень, направлених на вирішення частини існуючих проблем.

Що стосується внутрішньофірмових проблем, то їх вирішення залежить від якості прийняття управлінських рішень, тобто від рівня компетентності адміністративного персоналу, який повинен ухвалювати свої рішення виключно за економічною доцільністю, яка передбачає проведення обґрунтованих розрахунків.

Мінімізація черг на АППП, спрощення та усунення бюрократичних перешкод, пов'язаних з оформленням перевізних документів (проблеми мезорівня) частково вирішені впровадженням інформаційних систем. Зокрема, слід відзначити інформаційні системи «еЧерга» і «Шлях» [5], які дозволяють суттєво прискорити роботу пунктів пропуску та в режимі реального часу відстежувати рух черги. Це дає можливість українським перевізникам економити час і кошти, а також якісно планувати свою діяльність.

Система з організації управління чергами вантажних автомобілів під час перетину державного кордону України «еЧерга» дає можливість галузевим управлінцям - аналізувати динаміку експортних автотранспортних вантажопотоків, прогнозувати проектну пропускну спроможність пунктів пропуску та площу прикордонних автостоянок, (табл. 2), а також координувати перевізний процес в складних умовах воєнного стану.

Крім вантажного автотранспорту, «еЧерга», дія якої поширена на всіх функціонуючих автомобільних пунктах пропуску, обслуговує і автобусні перевезення.

До блокади україно-польських автомобільних пунктів пропуску, через них проходило більше 60% експорту в Європейському напрямку. Після того, як польські перевізники, а згодом і польські фермери заблокували пункти пропуску, більша частина вантажопотоку з України перенаправилась на угорські, словацькі, а наразі на румунські та молдавські митниці. Як свідчать дані таблиці 2, то експортний вантажопотік з України за частками розподілений наступним чином: 21,87-20,4% - польські митниці, 22,98-24,18% - угорська митниця, 9,09-9,22% - словацька митниця, 34,75-34,58% - румунські митниці і 11,31-11,63% - молдавські митниці.

Зрозуміло, що за дводенними даними неможливо скласти загальну динаміку автомобільних вантажопотоків які проходять через кордони України, а таблиця 2 побудована з метою демонстрації можливостей одного з функціоналів інформаційної системи «еЧерга». Повний аналіз можна здійснити лише за допомогою моніторингу даних протягом місяця, кварталу або року, залежно від глибини та необхідної якості оцінки динаміки показників вантажопотоків.

Таблиця 2

Завантаженість діючих АППП станом на 15.05.2024 / 18.05.2024 рр.

№	Пункт пропуску	Пропускна спроможність	Кількість вантажівок у черзі	%
Польща				
1	Краківець – Корчова (Товари 1-24 групи УКТЗЕД)	500	434/488	5,89/8,09
2	Рава-Руська – Хребенне (Товари 1-24 групи УКТЗЕД)	250	392/134	5,32/2,22
3	Устилуг – Зосин (для порожніх вантажівок)	інф. відсутня	6/7	0,08/0,12
4	Шегині – Медика	300	374/283	5,07/
5	Ягодин – Дорогуськ (для порожніх вантажівок)	1000	14/3	0,19/0,05
6	Ягодин – Дорогуськ (Товари 1-24 групи УКТЗЕД)		392/315	5,32/5,22
	Разом Польща		1612/1230	21,87/20,4
Румунія				
7	Дякове – Халмеу	100	442/278	5,99/4,61
8	Орлівка – Ісакча	200	722/479	9,79/7,94
9	Порубне – Сірет	300	1398/1328	18,96/22,02
	Разом Румунія		2562/2085	34,75/34,58
Молдова				
10	Мамалига – Крива	інф. відсутня	237/269	3,21/4,46
11	Виноградівка – Вулканешти	інф. відсутня	7/2	0,09/0,03
12	Могилів-Подільський – Отач	інф. відсутня	7/0	0,09/0
13	Рені – Джурджулешти	100	251/175	3,41/2,9
14	Старокозаче – Тудора	50	332/255	4,5/4,23
	Разом Молдова		834/701	11,31/11,63
Словаччина				
15	Ужгород – Вишнє Нємецьке	500	670/556	9,09/9,22
Угорщина				
16	Чоп (Тиса) – Захонь	500	1694/1458	22,98/24,18
	Разом		7372/6030	100

Джерело: складено авторами на основі [5, 12, 13]

З моменту впровадження системи «еЧерга» за онлайн-записом, станом на 14.05.2024 року, кордон перетнуло 899 тисяч вантажівок [12]. Якщо у відсотковому співвідношенні проаналізувати структуру вантажопотоків за напрямками, то через АППП з Польщею пройшло 54,17% (487 тис. вантажівок), - з Румунією – 18,47% (166 тис. вантажівок), - з Молдовою 12,01% (1086 тис. вантажівок), - з Угорщиною - 10,35% (93 тис. вантажівок), – з Словаччиною – 5,01% (45 тис. вантажівок).

Інформаційна система "Шлях" дозволяє прикордонникам здійснювати оперативну перевірку осіб водіїв віком 18-60 років, які

виїжджають по гуманітарну допомогу та е-декларації гуманітарних вантажів, що у підсумку прискорює оформлення вантажів та мінімізує черги вантажівок.

У зв'язку з недосконалим законодавством, удорожчання процесу транспортування та низький рівень мотивації українських перевізників, контрейлерні перевезення з України недостатньо поширені. [3, 7, 10]. В першу чергу це стосується західного напрямку, на який після початку повномасштабної війни в рази зросли обсяги вантажопотоків і автомобільні пропускні пункти якого, піддавались періодичним блокуванням. З метою мінімізації наслідків блокування автомобільних пунктів пропуску, 8 грудня АТ "Укрзалізниця" відправило партію вантажівок за маршрутом Скнилів (Україна) - Славкув (Польща). Нажаль, подальшого розвитку цей проект не мав, оскільки польські фермери на додачу до автомобільних пунктів пропуску, перекрили ще й залізницю.

Вирішення проблем вітчизняних перевізників на макрорівні, тобто з боку держави, на сьогодні практично неможливі, оскільки вся увага владних структур зосереджена на пріоритеті захисту України від агресії рф. Однак, доцільно відзначити, ініційований президентами України та Польщі проект "Відкритий кордон", що передбачає збільшення пропускної спроможності діючих автомобільних прикордонних пунктів пропуску та будівництво нових. Результатом реалізації цього проекту стало збільшення пропускної спроможності пункту пропуску «Краківець — Корчова» де кількість смуг для вантажівок, збільшили з 4 до 10 та введення в дію нового пункту пропуску «Мальховіце – Нижанковичі».

Аналізуючи перспективи інтеграції вітчизняної транспортної системи до міжнародної транспортної мережі, а також правового та організаційного аспекту потенційного входження України до ЄС, слід відмітити, що 30 грудня 2020 року до Верховної Ради України внесено проєкт Закону "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання ринку послуг автомобільного транспорту в Україні з метою приведення їх у відповідність до акту Європейського Союзу" (реєстраційний номер 4560). Цим законопроектом, на виконання Угоди Україна - ЄС, імплементується Регламент (ЄС) № 1071/2009 Європейського Парламенту та Ради від 21 жовтня 2009 року, який запроваджує загальні правила щодо умов допуску до роботи операторів міжнародних автомобільних перевезень. Ухвалення цього закону буде сприяти регламентації ринку міжнародних автомобільних перевезень у державі та суттєво покращить переговорні позиції України з європейськими державами щодо запровадження остаточної

лібералізації двосторонніх та транзитних міжнародних перевезень. Зараз законопроект 4560 готується до другого читання і його ухвалення має стати першим вагомим кроком у реформуванні ринку міжнародних перевезень.

Мінімізувати потенційні ризики для сегменту МВАП, які несе прийняття Закону про посилення мобілізації, на думку експертів АсМАПу України, можна шляхом: визнання сегменту МВАП критичною галуззю, на яку певні норми законів не розповсюджуються; розробки прозорої процедури бронювання відповідних категорій працівників, що враховують особливості цього виду економічної діяльності; чіткої регламентації перевірки водіїв, яких зупиняють на вимогу представників ТЦК.

Через із блокуванням морського сполучення з України російським військовим флотом, доставка великої частина експортної продукції була стала здійснюватися автомобільним транспортом через західний кордон, що в рази збільшило навантаження на автотранспортну інфраструктуру. Уряд України спільно з іноземними партнерами розробили та запровадили кілька важливих заходів (мегарівень), які сприяли відновленню та розвитку міжнародних вантажних автомобільних перевезень. Серед таких дієвих заходів можна відзначити наступні:

1) Ініційована Європейською комісією програма «Шляхи солідарності», метою якої є реалізація заходів з покращення транспортного сполучення між Україною та країнами ЄС. Першочергово, ці заходи стосуються більшої інтеграції Української транспортної інфраструктури до транс'європейської транспортної мережі (TEN-T), зокрема за рахунок, що будівництва в Україні залізничної колії європейських стандартів. Збільшення пропускної спроможності прикордонних транспортних вузлів шляхом їх реконструкції, проведеної в межах програми «Шляхи солідарності», дозволило з березня 2022 року до вересня 2023 року експортувати 51,5 млн. тон. зерна та іншої агропродукції. До блокади кордону польськими фермерами, українські транспортники перевозили близько 452 тисяч тон українського зерна щомісяця, це на 50% більше, ніж у середині 2022 року.

2) Укладена угода про лібералізацію перевезень вантажів з України, дія якої поширена на всі країни ЄС, принесла вітчизняним перевізникам низку переваг, а саме: скасовано необхідність наявності дозвільних документів щодо здійснення перевезень до країн ЄС; мораторій на зупинку автотранспорту, який перевозить експортну продукцію з України, зокрема, продукцію АПК; визнання водійських

документів виданих в Україні; погоджено спільні дії відповідних структур України та Євросоюзу щодо запобігання та ліквідації корупційних і шахрайських дій учасниками міжнародних перевезень вантажів. За результатами використання переваг укладеної угоди про лібералізацію перевезень вантажів, вітчизняний автотранспорт у 2022 році, забезпечив збільшення експортно-імпортних операцій більш ніж на 35% у порівнянні з 2021 роком. Протягом липня-вересня, порівняно з квітнем-червнем 2022 року, фізичний обсяг експортованих вантажів збільшився на 54%, а імпортних - на 67%.

3) Конвенція щодо процедури спільного транзиту дає можливість українським перевізникам здійснювати перевезення вантажів до інших країн-учасників, за одним транзитним документом. Відповідний алгоритм перевезення товарів з пункту завантаження до пункту призначення, значно спростилася до схеми «1 транспорт - 1 декларація - 1 гарантія». Крім цього, українські митники отримали доступ до глобальної бази даних митної статистики всіх країн-підписантів конвенції. Зокрема, українські митники, отримують інформацію щодо походження товару, його характеристик, вартості, реквізитів відправників і одержувачів та ряду інші даних. Участь України в цьому міжнародному договорі сприятиме підвищенню ефективності роботи українських митниць, запобіганню корупції та мінімізації відповідних ризиків.

За інформацією Державної митної служби України [9], за 5 місяців участі України в Конвенції, було оформлено 1744 транзитні декларації. У лютому 2023 року в країнах-учасницях Конвенції було завершено 365 переміщень, розпочатих в Україні, а за 626 деклараціями спільного транзиту, товари було успішно доставлено у зворотному напрямку. За 5 місяців дії договору, загальна кількість таких переміщень склала 1118. На сьогодні, в Україні, гарантами на умовах Конвенції є 11 фінансових установ, які надають гарантії під час вивезення товарів з України за процедурою спільного транзиту, однак серед них немає іноземних компаній. Водночас, українські митниці приймають всі транзитні декларації Т1, де країною призначення виступає Україна, незалежно від того, хто саме з іноземних гарантів надав гарантію. Якщо митниця країни відправника оформила митну декларацію на експорт товарів в Україну, це означає, що вона визнала повноваження відповідного гаранта.

4) Між українською і польською сторонами, проводились міжурядові перемовини щодо зняття блокади АППП, наслідком яких стало те, що 28 квітня поточного року, польські фермери припинили страйк на прикордонних пунктах пропуску. Однак, ніхто не може дати

гарантії, що ситуація з блокадою кордонів не повториться у майбутньому. Тому, вже зараз необхідно прораховувати альтернативні маршрути перенаправлення автомобільних вантажопотоків.

Загалом, можна констатувати, що вітчизняні компанії, які задіяні на перевезеннях вантажів у міжнародному сполученні, незважаючи на повномасштабну війну України з рф та блокування АППП, ефективно функціонують та приносять до державного бюджету значні обсяги валютної виручки. Також, необхідно відзначити допомогу, яку українські транспортники надають збройним силам України. Це стосується передачі в користування ЗСУ вантажівок, безкоштовної доставки озброєння та гуманітарних вантажів, а також придбання за кошти компанії різноманітного військового обладнання для військових підрозділів. Визнання сегменту МВАП критичною галуззю, запропоноване АсМАПом Кабінету міністрів України, у разі схвалення даної пропозиції, буде дієвою державною підтримкою вітчизняних перевізників у складних умовах воєнного стану.

Доцільно відмітити підтримку Європейських партнерів, які у складні для України часи, запроваджують дієві заходи організаційно-інституціонального змісту, які дозволяють частково збалансовувати як українську економіку загалом, так і транспортну галузь зокрема.

Оскільки збройна агресія рф по відношенню до України триває, це буде призводити до появи нових негативних впливів на вітчизняну економічну систему. Тому, пошук шляхів з їх мінімізації, залишатиметься актуальним напрямком подальших досліджень.

Список використаних джерел:

1. Асоціація міжнародних автомобільних перевізників України: веб-сайт. URL: http://www.asmap.org.ua
2. Блокада кордону загрожує Україні серйозними збитками: скільки втратить бюджет. URL: https://tsn.ua/groshi/blokada-kordonu-zagrozhuye-ukrayini-seryoznimi-zbitkami-skilki-vtratit-byudzhet-2515306.html (дата звернення 10.03.2024)
3. Денис О.В. Підвищення ефективності доставки вантажів у міжнародному контрейлерному сполученні. дис. ... канд. тех. наук 05.22.01 – транспортні системи. Київ: НТУ, 2021. 198 с.
4. Дмитрів Д., Дмитрів О., Репак О. Аналіз ринку міжнародних вантажних автоперевезень в Україні в умовах воєнного стану. *Соціально-економічні проблеми і держава*. 2023. Вип. 2 (29). С. 48-60. URL: http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2023/23ddvuvs.pdf
5. Дмитрів Д., Дмитрів О., Юрик Н., Репак О. Вплив роботи пунктів пропуску в умовах воєнного стану на економічну ефективність АТП,

задіяних у міжнародних вантажних перевезеннях. *Галицький економічний вісник*. 2023. Том 85. № 6. С. 31–42.
6. Дмитрів Д., Дмитрів О., Репак О., Михайлишин Б. Оцінювання збитковості автомобільних перевезень швидкопсувних вантажів у міжнародному сполученні за умов блокади кордонів. *Галицький економічний вісник*. 2024. Том 87. № 2. С. 84-92.
7. Кузьменко А.І. Аналіз впливу плану та поздовжнього профілю колії на умови експлуатації контрейлерних поїздів / А.І. Кузьменко, М.І. Музикін, Г.І. Нестеренко, О.Г. Стрелко. *Системи та технології*, № 2 (62), 2021. С. 116-141.
8. Обсяги перевезених вантажів за видами транспорту. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/ (дата звернення: 2.10.2023).
9. Офіційний сайт Державної митної служби України. URL https://customs.gov.ua/news (дата звернення: 3.04.2023).
10. Підходи до визначення сутності контрейлерних перевезень / О.І. Петренко. *Збірник наукових праць державного університету інфраструктури та технологій: Серія: «Економіка і управління»*. Вип. 47. К.: ДУІТ, 2020. С. 6-14.
11. Працюємо разом задля кращого майбутнього / Л.М. Костюченко, Л.П. Докіль, Ю.Ф. Кучинський, В.В. Клименко. – К.: Бланк-Прес, 2012. 405 с.
12. Система онлайн-бронювання місця в черзі для перетину кордону для міжнародних вантажних перевізників «еЧерга». https://echerha.gov.ua/workload/1/1 (дата звернення 15.05.2024)
13. Сторонянська І.З., Дуб А.Р. Проблеми функціонування пунктів пропуску на українсько-румунському кордоні. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7290 (дата звернення: 15.05.2024). DOI: 10.32702/2307-2105-2019.10.1
14. Українська економіка втратила понад €1,5 мільярда внаслідок блокади західних кордонів – експерт. URL: https://www.railinsider.com.ua/ukrayinska-ekonomika-vtratyla-ponad-15-mlrd-yevro-cherez-blokadu-kordoniv-ekspert/ (дата звернення 22.02.2024)

Зяйлик Марія
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри менеджменту та адміністрування

Машлій Галина
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри менеджменту та адміністрування

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ЯК ЧИННИК ВІДНОВЛЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Розвиток вітчизняної економіки, що відбувається в умовах напруженої конкуренції та ускладнений наслідками повномасштабного вторгнення рф на територію України та тривалою пандемією COVID-19, є малоефективним без активної спрямованості на інновації та інтелектуальну складову. Перед сучасним бізнесом та загалом економічним сектором країни стоїть завдання якісної інтеграції в світовий економічний простір, що є неможливим без інтелектуальної складової.

Україна впевнено крокує до вступу в ЄС. На сьогоднішній день ЄС – це найбільш успішне політичне та економічне інтеграційне об'єднання 27 держав-членів з населенням близько 447 млн. осіб (майже 6% населення планети). Близько 15% світової торгівлі товарами припадає на ЄС, основною економічною перевагою є єдиний ринок, завдяки чому забезпечується вільне переміщення товарів, послуг, людей та капіталу. Характерною ознакою ЄС є найвищі екологічні стандарти в світі.

У 1991 р. ЄС офіційно визнав незалежність України. Законом України «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 р. закріплену як одну з основних засад української зовнішнього політики інтеграцію України в європейський економічний, правовий та політичний простір з метою набуття членства в ЄС.

На сьогоднішній день Україна наполегливо крокує до вступу в ЄС:

– 28.02.2022 р. Президентом України було підписано заявку на членство України в ЄС. Наразі вітчизняні урядовці та дипломати наполегливо працюють над досягненням визначеної мети.

– 17.06.2022 р. Європейською комісією оприлюднено висновки щодо заявки України на членство в ЄС;

– 23.06.2022 р. Європейською радою було визнано європейські перспективи та надано Україні статус кандидата.

– 08.11.2023 р. Європейською комісією подано рекомендації Раді ЄС розпочати переговорний процес з Україною щодо вступу в ЄС;

– 14.12.2023 р. Європейська рада прийняла рішення про відкриття переговорного процесу з Україною щодо вступу в ЄС [6].

На сучасному етапі розвитку вітчизняний бізнес, як і країна в цілому, повинні докладати максимум зусиль до стабілізування економічних показників, розвитку та зміцнення економіки, формування конкурентних переваг як на національному, так і на світовому ринках. Важливою, якщо не основною, умовою зміцнення конкурентоспроможності бізнесу є нарощування інтелектуального капіталу та розвиток ринку інтелектуальної власності. Лише держави з розвиненим ринком інтелектуальної власності, високим рівнем інтелектуального капіталу та розвиненою інноваційною системою й здатністю до систематичного генерування інновацій в усі сфери діяльності спроможні посідати високі місця в глобальній світовій економіці.

Нарощування та ефективне використання інтелектуального капіталу надає можливість значно покращити якість продукції чи послуг, інформації, нових технологій менеджменту та виробничих інновацій. Якщо в попередні періоди визначальним для успіху підприємства були фінансові та матеріальні активи, то в сучасних умовах обов'язковою складовою економічної політики будь-якої компанії, яка має заявки на успішний розвиток та зміцнення конкурентоспроможності є інтелектуальний капітал.

З огляду на вище зазначене основним засобом забезпечення ефективності та інвестиційної привабливості національної економіки є концентрація на інноваційній складовій та підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняного інтелектуального продукту.

Складовими інтелектуального капіталу є інтелектуальна власність, людський капітал, інфраструктурні та ринкові активи.

Саме людський капітал, люди, є головним активом відновлення економіки у повоєнній відбудові України. Збереження людського капіталу України, мотивування до повернення українців, які через війну виїхали за кордон, забезпечення належного рівня життя для зростання народжуваності – головна умова виживання та відновлення країни.

Упродовж 50 років більшість розвинених країн і країн, що розвиваються переживають демографічну кризу та значний спад народжуваності. Змагання за трудові ресурси набуло світового масштабу, як правило більш розвинені країни приваблюють з більш бідних країн трудові ресурси кращою зарплатнею, кращими умовами

праці, комфортним середовищем для життя та високими соціальними стандартами.

В Україні проблеми примноження та розвитку людського капіталу накопичувались роками: демографічна криза, низькі соціальні стандарти, низький рівень оплати праці, високий рівень безробіття і як наслідок трудова міграція, обмежений доступ та неналежна якість медичних послуг, освіти та багато інших проблем. З 12 квітня 2014 р. до окреслених проблем додалась також ще й вимушена міграція, яка в рази посилилась з початку повномасштабного вторгнення. Повномасштабне вторгнення спричинило найбільше з часів Другої світової війни вимушене переселення населення. За кордон, у пошуках безпечного місця проживання, виїхало більше 6 млн. українців, ще понад 5 млн. осіб стали ВПО. За песимістичним прогнозом Інституту демографії, вже у 2033 р. в Україні залишиться лише 26 млн. осіб, за оптимістичним – 35 млн. осіб. На сьогоднішній день в Україні найгірший показник народжуваності в Європі, високі показники смертності. Має негативну тенденцію співвідношення між працюючими та пенсіонерами, на початок 2023 р. за даними ПФУ зареєстровано 11 млн. платників ЄСВ, кількість пенсіонерів є аналогічною, отже один працюючий із своєї зарплати утримує одного пенсіонера [3].

Вже на сьогоднішній день український бізнес гостро відчуває брак кадрів, водночас Україні загрожує структурне безробіття, яке спричинене невідповідністю між навичками працівників і вимогами роботодавців (така ситуація виникає в наслідок зміни структури економіки, викликаної НТП і зміною структури необхідних кадрів).

Для свого відновлення українська економіка повинна зростати темпами щонайменше 7% ВВП на рік, а для забезпечення таких темпів зростання необхідні люди, трудовий ресурс, яких, як вже відмічалось, на сьогоднішній день критично не вистачає. З питань відновлення людського капіталу Центром економічного відновлення, EasyBusiness у партнерстві з Програмою розвитку ООН в Україні за фінансової підтримки Німеччини проведено форум Human Capital UA. Питання можливостей відновлення людського капіталу України обговорювалось за участі очільників міністерств, аналітиків, демографів та власників бізнесу. Розглядається три варіанти розв'язання (пом'якшення) кризової ситуації щодо людського капіталу:

1) зростання народжуваності та повернення до України вимушених мігрантів. Це питання насамперед потребує закінчення війни і створення сприятливих економічних умов та соціальних гарантій. Даний процес є складним і довготривалим. Розвинені країни для стимулювання народжуваності витрачають до 4% ВВП. У 2023 р.

Україна на підтримку українських родин виділила майже 80,8 млрд. грн., що становить майже 1,5% ВВП за 2022 р. та близько 3,5% загальних видатків державного бюджету 2023 р. [3]. Складним також є питання повернення на батьківщину вимушених мігрантів, за даними Polish Development Fund в Польщі 60-70% вимушених мігрантів вже працевлаштовані. Значна частина українців започатковують власний бізнес, або здійснюють релокацію існуючого, так лише за 2022 р. відповідно до даних Polish Institute of Economy українці зареєстрували 20 000 компаній [3]. Вимушені мігранти адаптовуються до умов проживання в нових країнах, працевлаштовуються, вчать мову, інтегрують дітей в освітні процеси, тобто намагаються повноцінно налагодити своє життя і життя родини, відповідно ті, кому це вдалось добре невідомо чи будуть мати бажання повернутися на батьківщину, особливо, якщо в Україні вони втратили житло, роботу тощо;

2) активний розвиток НТП, часткова заміна людської праці технологіями, підвищення продуктивності праці. Розвиток інновацій потребує реформ професійно-технічної та вищої освіти, вже сьогодні необхідно готувати фахівців, які здатні працювати з новітніми технологіями. Для оптимізації попиту і пропозиції ринку праці необхідна система економічного планування і прогнозування. Український бізнес вже активно працює в цьому напрямку: виділяються кошти на перекваліфікацію, навчання і підготовку необхідних ринку фахівців, ведеться активна робота з ВПО, ветеранами та їхніми родинами. Активно розвивається ветеранський бізнес, який, за прогнозами фахівців, в найближчі роки буде рушієм економічного розвитку країни. Зростання продуктивності і технічності праці може частково скоротити дефіцит робочої сили в країні;

3) залучення іноземної робочої сили. Такий сценарій теж може бути реалізований лише по закінченню війни і має, на нашу думку, ряж негативних наслідків, як економічного, так і демографічного характеру.

На сьогоднішній день уряд України активно працює над Планом України в рамках Ukraine Facility. По суті даний План є основою стратегії відновлення, реконструкції і модернізації країни. Одним з ключових питань економічного блоку є саме розвиток людського капіталу. В рамках розвитку людського капіталу План передбачає розбудову інклюзивного освітнього середовища: забезпечення доступу до якісної освіти. Також даним Планом передбачено систему реабілітації осіб з інвалідність, кількість яких в Україні через війну щодня стрімко зростає. Планом також передбачено покращення системи охорони здоров'я, забезпечення гендерної рівності, впровадження житлових програм, реформування системи соціального

захисту, систему адаптації військовослужбовців до цивільного життя, пенсійну реформу. Значна увага приділяється розробленню демографічної та міграційної стратегії.

План для Ukraine Facility має стати основою для реалізації програми фінансової підтримки нашої держави від ЄС на період 2024-2027 рр. Даний План передбачає понад 150 індикаторів за 69 напрямками реформ, 16 інвестиційних індикаторів, виконання яких має бути забезпечено до 2027 р. План повністю синхронізовано з міжнародними партнерами України, його повинна сприяти розвитку та зміцненню стійкості національної економіки [7].

Реалізація Плану України в рамках Ukraine Facility передбачає програму фінансової підтримки України від ЄС в обсязі 50 млрд. євро, які розподілено наступним чином:

– пряма підтримка державного бюджету – 38,27 млрд. євро;

– інвестиційний фонд – 6,97 млрд. євро. Даний фонд орієнтований на залучення інвестиційного капіталу до пріоритетних секторів національної економіки, підтримка буде доступна для державних і приватних компаній;

– технічна та адміністративна підтримка – 4,76 млрд. євро.

План для Ukraine Facility передбачає реалізацію реформ, за допомогою реалізації яких вдасться забезпечити відновлення і розвиток української економіки та інтеграцію каїни до ЄС [4].

Важливою складовою інтелектуального капіталу є інтелектуальна власність. Розвитку ринку інтелектуальної власності на сьогоднішній день приділяється велика увага, так як саме цей ринок сприятиме розвитку внутрішньої економіки, а також наближенню України до світової економіки та міжнародної торгівлі. Країна з розвиненим ринком інтелектуальної власності матиме вагомий вплив на міжнародній арені. Розвиток ринку інтелектуальної власності передбачає розвиток інтелектуального та інноваційного потенціалу підприємств, комерціалізацію результатів інтелектуальної власності, формування економічної безпеки та підвищення рівня конкурентоспроможності національних підприємств на засадах використання нематеріальних активів.

Об’єктами ринку інтелектуальної власності виступають:

– об’єкти авторського права та суміжних прав;

– комерційні позначення;

– торгові марки;

– об’єкти науково-технічної творчості.

Суб’єктами ринку інтелектуальної власності є:

– органи державного управління і контролю;

– підприємства, що у своїй діяльності використовують об’єкти інтелектуальної власності (використання програмних продуктів, впровадження інновацій, використання торгових марок чи брендів);

– компанії-розробники інтелектуального продукту;

– інвестори;

– конкуренти, що виготовляють аналогічні об’єкти інтелектуальної власності за власними розробками;

– виробники контрафактної продукції (піратська продукція).

Для ефективного розвитку ринку інтелектуальної власності повинно бути забезпечено наступні умови:

– фінансова підтримка діяльності дослідницький і конструкторських проєктів, впровадження інноваційних проєктів;

– збереження та розвиток людського інтелектуального ресурсу;

– покращення рівня законодавчого регулювання захисту суб’єктів ринку інтелектуальної власності.

Основними нормативно-правовими актами, що прямо або опосередковано забезпечують регулювання функціонування ринку інтелектуальної власності в Україні на сьогоднішній день є:

– Конституція України;

– Цивільний, Кримінальний та Митний кодекси України;

– Закони України «Про авторське право і суміжні права», «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», «Про охорону прав на промислові зразки» та інші.

Попри значний доробок в сфері законодавчого регулювання ринку інтелектуальної власності, залишається значна кількість неврегульованих питань, до яких слід віднести: надмірна тривалість процесу реєстрації патентів і торгових марок, недостатній рівень інформаційного забезпечення, випуск піратської продукції та багато іншого. В міжнародній практиці питання регулювання ринку інтелектуальної власності покладено на Всесвітню організацію інтелектуальної власності (ВОІВ), основою системи ВОІВ є 25 угод, на сьогоднішній день Україна приєдналась до 17 з них і продовжує роботу в цьому напрямку. Також Україна активно працює на адаптацією українського законодавства до правового поля ЄС. Рівень імплементації положень Угоди в сфері інтелектуальної власності у 2022 р. становив 94%. У березні 2022 р. Україна стала повноправним членом регіональної групи Центральної Європи і Балтії ВОІВ, до даної групи входять 19 країн.

Якщо у перший рік війни надходження заявок на об’єкти промислової власності суттєво зменшилось, то у 2023 р. відбулось суттєве пожвавлення (рис. 1, 2).

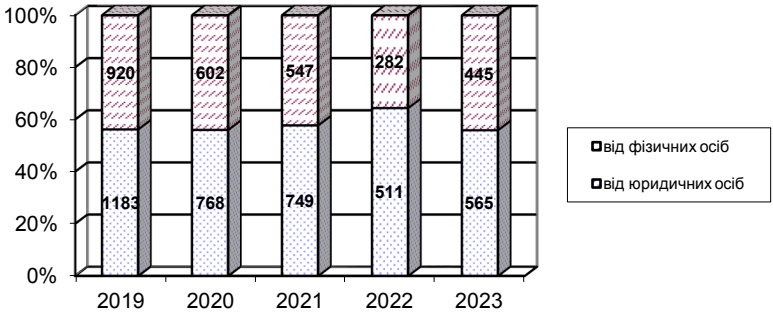

Рис. 1. Динаміка надходження заявок на винаходи від національних заявників*

Сформовано авторами за джерелом [1, с. 18]

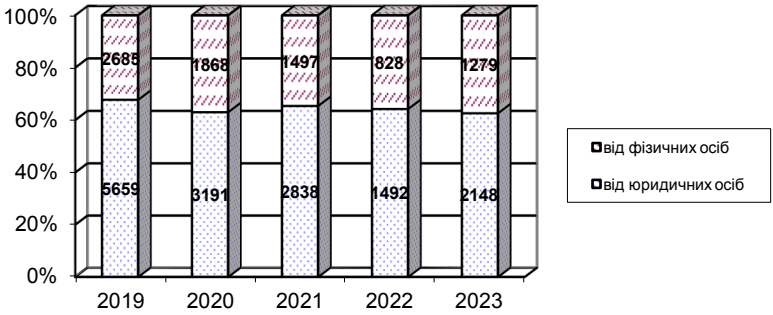

Рис. 2. Динаміка надходження заявок на корисні моделі від національних заявників*

Сформовано авторами за джерелом [1, с. 18]

В загальному за підсумками 2023 р. у порівнянні з 2022 р. відбулось збільшення надходження заявок від національних заявників:

– на винаходи – 127,4%;

– корисні моделі – 147,7% [1, с. 18].

Активну участь у винахідницькій діяльності приймають вищі навчальні заклади та установи академії наук України. Суттєво відрізняється регіональна активність щодо подання заявок на винаходи та корисні моделі (рис. 3):

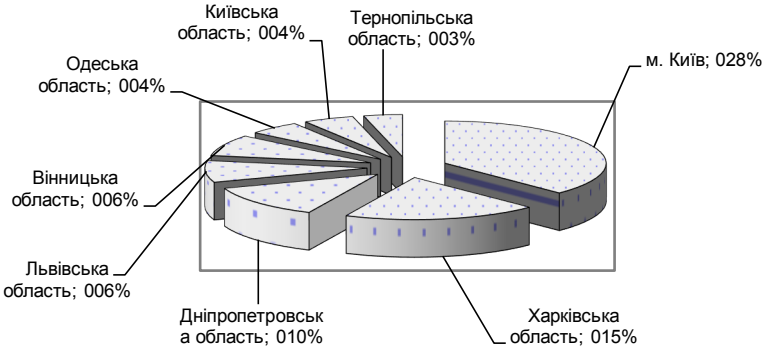

Рис. 3. Регіональні відмінності щодо подання заявок на винаходи та корисні моделі, 2023 р. [1, с. 20]

Щодо реєстрації винаходів і корисних моделей на ім'я національних заявників у 2023 р., то зростання показника, у порівнянні з 2022 р. відбулось на 16,6% [1, с. 21].

Значна активність у 2023 р. на ринку інтелектуальної власності відмічалась і щодо реєстрації торговельних марок, до того ж як серед національних підприємств, так і іноземних компаній. Так національними підприємствами для реєстрації торговельних марок було подано 9264 заявки за 35-м класом МКТП (Міжнародна класифікація товарів і послуг) [1, с. 23].

Щодо іноземних компаній, то подано заявки від компаній таких країн: Кіпр, Великобританія, Швейцарія, Естонія, США, Німеччина.

Отже, попри повномасштабне вторгнення рф на територію України, яке спричинило та продовжує спричиняти значні руйнування критичної інфраструктури, об'єктів бізнесу, цивільної інфраструктури, Україна продовжує активно нарощувати інтелектуальний капітал. Це надзвичайно важливо, адже інтелектуальний капітал буде саме тим майданчиком, який дозволить дозволяє втримувати економіку країни, а у повоєнний період дозволить її активний розвиток.

На сьогоднішній день надважливим завданням для нашої країни є перемога у війні, саме від успішності виконання цього завдання залежить майбутнє країни. Але вже сьогодні Уряд країни, спільно з вітчизняним бізнесом і зарубіжними партнерами, закладає фундамент до повоєнної відбудови країни. Саме в контексті закладення фундаменту для повоєнної відбудови країни необхідно докладати максимум зусиль до активізації євро інтеграційних процесів. Захист

інтелектуальної власності є одним з складових цього процесу і потребує узгодження з митним законодавством ЄС. Забезпечення захисту прав інтелектуальної власності визначено як умова в Угоді про асоціацію України з ЄС.

Як слушно зауважують І. Чуницька та О. Бондарук [5], на сучасному етапі розвитку для ринку інтелектуальної власності України характерні такі три основні групи проблем:

1) проблеми нормативно-правового врегулювання;

2) проблеми інституційного характеру – відсутність належної системи суб'єктів реалізації адміністративно-правових засад публічного адміністрування, які були б наділені владними повноваженнями у сфері регулювання відносин на ринку інтелектуальної власності (забезпечення правової охорони інтелектуальної власності);

3) інфраструктурні проблеми – забезпечення належного функціонування ринку інтелектуальної власності та підтримка його учасників.

Отже, підсумовуючи, слід зазначити, що інтелектуальний капітал в Україні, як і в будь-якій іншій країні, що прагне розвитку та інтеграції у міжнародний простір, займає визначальне місце. Саме збереження і розвиток інтелектуального капіталу надасть можливість сформувати умови для перемоги Україні у війні та її повоєнної відбудови. Попри війну ринок інтелектуальної власності в Україні активно розвивається, Уряд та держави докладають зусиль для підтримки інтелектуального капіталу, але попри всі досягнення існує ще чимало проблем, які необхідно в найближчій перспективі вирішити:

1) здійснення реформи публічного управління (надання публічних послуг на ринку інтелектуальної власності повинно відбуватись компетентно, прозоро, швидко та бути інтегроване у цифровий простір;

2) розробити та законодавчо зафіксувати комплекс підзаконних і методичних актів стосовно регулювання питань промислової власності;

3) вдосконалити роботу правоохоронних органів з питань досудового врегулювання спірних питань з інтелектуальної власності;

4) вдосконалення процесу судового врегулювання питань інтелектуальної власності;

5) посилення митного контролю щодо питань незаконного надходження до країни контрафактних товарів.

Вирішення окреслених питань та створення в країні сприятливих умов для розвитку кадрового потенціалу є надважливим завданням, оскільки це той фундамент, який буде забезпечувати повоєнну відбудову України.

Список використаних джерел:

1. Інтелектуальна власність у цифрах. Показники діяльності у сфері інтелектуальної власності за 2023 рік. К., 2024. 40 с.
2. Краузе О.І. Дослідження конкурентоспроможності підприємства /Теоретичні та прикладні аспекти розвитку економіки та маркетингу /за ред. д.е.н., доц. В.А. Фаловича. Тернопіль: «Бескиди», 2020. 179 с. (С. 77-86)
3. Ливч Д. П'ять головних факторів про людський капітал України. URL: https://rubryka.com/blog/human-capital-ua/
4. Програма підтримки економіки Ukraine Facility 2024-2027. URL: https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/
5. Чуницька, І., Бондарук, О. Сучасний стан ринку інтелектуальної власності в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 52. https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-55
6. Шлях України до вступу до ЄС. URL: https://eu-solidarity-ukraine.ec.europa.eu/ukraines-path-towards-eu-accession_uk
7. Уряд затвердив План для реалізації програми Ukraine Facility. *Урядовий портал*. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-zatverdyv-plan-dlia-realizatsii-prohramy-ukraine-facility

   8. Шведа Н.М., Краузе О.І. Електронна комерція: сучасний стан та стратегії розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічна науки»*. 2024. Вип. 2 (82). URL: https://www.inter-nauka.com/archive/archive-of-issues-ekonomika
8. Krause O.I. Marketing Internet technologies in the field of services / Digital Economy trends: global challenges, strategy and technologies: Monograph /Edited by Ghenadie Ciobanu, Olha Pavlykivska] Galati, Romania, 2021. pp. 104-116. (222 p.)

Краузе Ольга
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри промислового маркетингу
Гумен Юрій
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри інформаційної діяльності та соціальних наук

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВРЯДУВАННЯ В УМОВАХ ПОВНОМАСШТАБНОЇ ВІЙНИ

На сучасному етапі розвитку вітчизняна система врядування знаходиться в зоні «підвищеної турбулентності», відбуваються постійні спроби вдосконалення її організаційної структури та функціональності. Попри значні доопрацювання, в українській моделі управління ще й досі присутні залишки радянського минулого, які довели свою неефективність та потребують обґрунтованого викорінення. В світлі євроінтеграції Україні доцільно досліджувати досвід розвинених країн, вдосконалювати та впроваджувати власну модель, яка б відповідала вимогам українського суспільства.

Більшість вітчизняних науковців в сфері врядування погоджуються з доцільністю побудови української моделі з врахуванням досвіду європейський країн та ефективністю моделі «належного врядування». Модель «належного врядування» ґрунтується на дотриманні таких принципів, як:

1) участь у процесі управління – даний принцип передбачає, що всі громадяни країни мають право голосу і їх думка (позиція) повинна бути врахована. У країнах-учасницях ЄС сформовано консенсусну модель управлінської культури. Дана модель передбачає досягнення згоди між громадянами країни щодо механізму ухвалення важливих публічних рішень, обговорення головних проблем і визначення інструментів їх вирішення. До процесу ухвалення рішень активно залучається громадськість, учасники отримують повну інформацію щодо дискусійного питання та висловлюють своє бачення. На завершальному етапі процесу прийняття рішення до відома громадськості доводиться, яким чином їх думку було враховано при прийнятті рішення. Формується довіра та чесна взаємодія між політичними силами та громадськістю, відповідальність та прозорість процесу прийняття рішень;

2) орієнтація на досягнення консенсусу – передбачає дотримання балансу інтересів у процесі ухвалення рішень;

3) підзвітність сторін – забезпечення збалансованого механізму захисту прав людини та громадських інтересів в цілому;

4) відповідальність – у випадках виникнення порушень, органи державної влади беруть на себе відповідальність та вживають заходів до виправлення порушення;

5) прозорість та відкритість процесів адміністрування – даний принцип забезпечується повнотою і доступністю інформації при ухваленні рішень, всі рішення ухвалюються відповідно до норм чинного законодавства. Відповідно до стандартів ЄС інформацію повинно бути викладено мовою, що зрозуміла для широкого загалу. Всі рішення ухвалюються з дотриманням процедур, що передбачені законодавством. Громадськість забезпечена повною та достовірною інформацією щодо схвалюваних рішень. Також даний принцип передбачає відкритість публічної адміністрації для здійснення зовнішніх перевірок. Відкритість влади за стандартами ЄС передбачає повсякчасне перебування її під публічним контролем, готовність до втілення нових ідей та вимог;

6) належне реагування – державні інститути максимально орієнтовані на задоволення інтересів громадян;

7) ефективність і результативність управлінських процесів – дотримання принципу ефективного використання ресурсів при задоволенні суспільних потреб;

8) верховенство права – даний принцип передбачає справедливість правової системи та рівність всіх перед законом [4].

В країнах ЄС погоджено позицію, відповідно до якої сформовано стандарти, орієнтовані на дотримання публічного інтересу. Така позиція в країнах ЄС закріплюється в нормах адміністративного права, від конституції країни до окремих нормативно-правових актів, до уваги також взято судові прецеденти.

Встановлення стандартів на дотримання принципів належного врядування стимулює публічних службовців до визнання пріоритетними публічних інтересів, дотримання встановлених принципів на всіх рівнях публічного адміністрування. Контроль над дотриманням встановлених вимог покладено на незалежні органи контролю (громадський контроль), систему юстиції, судову владу та парламент (парламентський контроль).

З моменту проголошення незалежності України і по сьогоднішній день актуальним залишається питання узгодженості двох основоположних завдань:

– зміцнення державності;

– формування демократичної суспільної організації.

У 2021 р. розроблено та оприлюднено стратегію реформування державного управління України на період 2022-2025 рр. Зокрема, в даній стратегії зазначено, що належне врядування є визначальним фактором забезпечення конкурентоспроможності країни, сприяє розвитку її економіки та є передумовою євроінтеграції. Результатом реформування державної політики має стати формування професійної, результативної, ефективної та підзвітної системи центральних органів виконавчої влади. Також метою реформування є забезпечення зменшення адміністративного навантаження на господарюючих суб'єктів, належного рівня якості адміністративних послуг, законності адміністративних дій. Досягнення запланованих результатів сприятиме покращенню конкурентної позиції України в міжнародних рейтингах, а також зростанню рівня довіри (лояльності) до держави громадян, бізнесу та іноземних партнерів. Побудова моделі належного врядування потребує насамперед культурного розвитку нації, ціннісного зростання та усвідомлення ідентичності.

На сучасному етапі розвитку, в умовах повномасштабної війни, як ніколи всі гилки влади повинні діяти консолідовано, всебічно підтримувати військових і цивільних, вживати заходів до зміцнення економічної стійкості як територіальних громад (ТГ), так і країни в цілому. Гостро постає необхідність «працювати на спільний результат» влади, бізнесу, військових і громадян. Така єдність спостерігалась в перший рік війни, коли відмічався високий рівень довіри до влади, високий рівень самоорганізації українців, всі об'єднались в боротьби за свободу. На превеликий жаль, чим довше триває війна, тим більше зростає невдоволення суспільства і бізнесу (особливо малого і середнього) діями влади, тим більше знижується рівень довіри до влади, тим менше простежується єдність «суспільство + бізнес + влада».

Повномасштабна війна кардинально трансформує зовнішні та внутрішні фактори існування нашої держави та колосально збільшує масштаби завдань, які постають перед владою, бізнесом, проактивними українцями та загалом суспільством. Попри докладання максимальних зусиль для перемоги України, надважливим питанням є також збереження, корекція та забезпечення розвитку демократії в країні, як системи, що є максимально прийнятною для українського суспільства. Основним завданням такої системи є подальший розвиток нації в органічний для української ментальності спосіб.

В умовах війни органи місцевого самоврядування (ОМС) всебічно стикаються з браком кваліфікованих фахівців, фінансових ресурсів та іншими викликами. Значна кількість територіальних громад (ТГ) постраждали від війни, зазнали руйнувань житлового, комунального

фондів та критичної інфраструктури. Масовим явищем став прихисток ВПО, а таких людей потрібно розселити, працевлаштувати, забезпечити садочками і школами та інше. Надважливим та терміновим до вирішення є питання підтримки ЗСУ. ОМС стали сполучною ланкою у взаємодії між волонтерами, місцевим бізнесом, благодійними організаціями та багатьма іншими учасниками процесу. Спільно засновуються ініціативи та шукаються ресурси для їх реалізації.

У передвоєнний період завдяки реформі децентралізації було збільшено повноваження та фінансовий ресурс ОМС. Такі заходи дозволили набути ОМС більшої суб'єктності та автономії. Реформа децентралізації стала однією з найуспішніших в Україні, саме завдяки децентралізації вдалось збільшити значення місцевого самоврядування. Натомість під час повномасштабного вторгнення, коли ОМС мають велике значення для вирішення значного кола невідкладних питань, центральною владою було суттєво обмежено повноваження ОМС і така практика продовжується, мотивуючи такі дії потребами зміцнення оборони.

Восени 2023 р. вперше з початку повномасштабної війни соціологами зафіксовано зниження рівня довіри українців до дій уряду та президента. Натомість ОМС зберігають належний рівень довіри українців, рівень довіри до ОМС визначено на рівні 50% [3]. Такий показник свідчить про той факт, що ОМС здебільшого ефективно виконують свої функції.

З початку воєнного стану державною владою введено ряд обмежень щодо повноважень ОМС, наприклад Постановою КМУ від 11.03.2022 р. «Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану». Даною Постановою уряд обмежив повноваження обласних і районних рад зазначивши в документі, що в разі утворення військової адміністрації, бюджетні повноваження реалізують саме військові адміністрації [1, п. 2]. Також з місцевих бюджетів забрано кошти, що надходять від військових та інших силовиків як податок на доходи фізичних осіб (держбюджет на 2024 р.). Такі дії уряду суттєво обмежили фінансові спроможності ОМС, обмежили можливості ТГ надавати допомогу армії, закривати потреби військових частин. Відповідно зменшилась активність ТГ не лише в питаннях допомоги ЗСУ, але й інших невідкладних питаннях, що пов'язані з повномасштабною війною.

Непростою на сьогоднішній день є ситуація і для волонтерів. Так, якщо у березні 2022 р. було спрощено правила ввезення гуманітарної допомоги, водію для перетину кордону з гуманітарним вантажем достатньо було подати на митний контроль паперову чи електронну

декларацію, в результаті облікувати поступлення такої допомоги було практично не можливо. З одного боку таке спрощення було дуже корисним, бо надавало значно більше можливостей. Так, наприклад, для завезення товарів подвійного призначення (рацій, дронів, тепловізорів та іншого) митним органам необхідно було пред'явити гарантійний лист від кінцевого користувача (наприклад, військової частини чи правоохоронців). Такі правила ввезення гуманітарної допомоги дозволяли волонтерам здійснювати значну допомогу армії, але в той самий час породжували появу значних комерційних схем, подекуди вантаж просто не доходив за вказаним призначенням.

Як відповідь на різноманітні зловживання з гуманітарної допомогою, урядом впроваджено автоматизовану систему реєстрацію гуманітарної допомоги, де чітко реєструються всі дані про гуманітарні вантажі, формується єдиний реєстр отримувачів.

Отже, дане питання є неоднозначним, з одного боку, дії уряду є обґрунтованими, з іншого боку – ввезти гуманітарну допомогу, в тому числі товари подвійного призначення, так необхідні армії, стає доволі складно. Відповідно до нових правил ввезення та обліку гуманітарної допомоги, завозити таку допомогу можуть юридичні особи з відповідним напрямом статутної діяльності (наприклад, благодійні фонди, громадські організації, реабілітаційні установи, неприбуткові державні і комунальні установи, ОМС), за умови їх реєстрації в Реєстрі отримувачів гуманітарної допомоги. Зареєструватись в такому Реєстрі можна онлайн за допомогою КЕП. Також з 01.01.2023 р. з'явилась можливість застосовувати цифровий механізм щодо ввезення та обліку гуманітарки. Сформувати дані щодо вантажу, заповнити митну декларацію та подати звіт можна на платформі https://good.gov.ua/. Також нововведеннями передбачено обов'язкове подання звіту отримувача про цільове використання допомоги. На перший погляд начебто все вірно і нововведення спрямовані на виключення можливості нецільового витрачання гуманітарної допомоги, але практика показує, що на сьогодні отримати та ввезти таку вкрай необхідну допомогу стало в рази складніше, що, відповідно, негативно позначається на допомозі військовим та цивільним, що опинились в скрутній ситуації через повномасштабне вторгнення.

Непростим є і питання комунікації державної і місцевої влади. На превеликий жаль, протягом повномасштабної війни доводиться доволі часто спостерігати прийняття можновладцями однобоких, подекуди суперечливих і навіть абсурдних рішень, що свідчить про недостатній рівень компетентності, не врахування багатьох факторів, обумовлених складностями спричиненими повномасштабним вторгненням.

Війна вимагає виважених і компетентних рішень, з врахуванням всіх «за» і «проти», не час для «перетягування ковдри», не час для непрофесійних рішень, наразі час для консолідації нації, час для всеможливої допомоги армії та соціальної відповідальності врядування.

Для підтримки стійкості та ефективності громад Центром спільних дій досліджено практики ТГ Київської, Чернігівської, Сумської, Харківської, Дніпропетровської та Одеської областей, серед яких чотири громади є деокупованими, три постраждали від бойових дій і п'ять тилових. З 15.11.2023 р. по 17.01.2024 р. проведено 60 напівструктурованих інтерв'ю з представниками громад.

За результатами проведеного дослідження розроблено рекомендації для зміцнення стійкості ОМС:

– ключовою рекомендацією є залучення широкої громадськості до процесу ухвалення рішень. Така публічна взаємодія дозволить обрати оптимальне рішення, яке задовольнятиме більшість груп населення, налагодити комунікації та сформувати довіру до ОМС;

– налагоджувати міжнародну співпрацю на локальному рівні. Якщо до повномасштабної війни популярність проєктів із містами-побратимами була невисокою, такі проєкти чи формування довготривалої співпраці із зовнішніми партнерами швидше були точковими, то в реаліях сьогодення вони набули значної популярності у ОМС на постійній основі. З метою формування міжнародного партнерства представникам ОМС доцільно активно відвідувати різноманітні online і offline події, що проводяться за участі міжнародних організацій, з метою встановлення контактів із потенційними міжнародними партнерами, а також переймання досвіду практики належного врядування. До таких зустрічей необхідно ретельно готуватися, розраховувати на те, що партнерство може бути укладено просто ґрунтуючись на симпатії точно не доводиться. Тому мають бути напрацьовані якісні стратегічні документи та проєкти, які могли би зацікавити партнерський муніципалітет чи міжнародну організацію.

За результатами проведено дослідження визначено фактори стійкості ТГ (рис. 1).

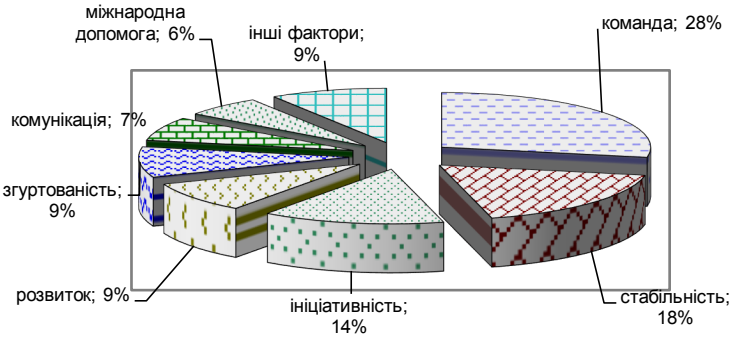

Рис. 1. Фактори стійкості територіальних громад, результати дослідження

** сформовано за джерелом [2, с. 9]*

Визначальним фактором стійкості ТГ визначено злагоджену роботу управлінців (28% опитаних). Другим за важливістю визначено фактор стабільності, сталість практик врядування (18%). Навіть під час війни в умовах критичного скорочення фінансування ТГ виявились спроможними покривати основні статті видатків, а найбільш успішні навіть спромоглись вкладати кошти у власний розвиток. Саме завдяки тому факту, що значна частина мешканців не виїхала, а залишилась працювати, при цьому справно сплачуючи податки, завдяки підтримки бізнесу та місцевих жителів, ТГ змогли зберегти значну частину доходів, а відповідно вчасно виплачувати заробітну плату, утримувати заклади освіти та дошкільного виховання, допомагати ЗСУ та ВПО. Важливим елементом стійкості ТГ визначено планування стратегічного розвитку (9%). Згуртованість ОМС, волонтерів і військових дозволяє ухвалювати важливі рішення для підтримки ЗСУ на місцевих радах. Але слід звернути увагу на той факт, що загроза і спільне бачення мети об'єднувало людей лише на початку повномасштабного вторгнення, на сьогоднішній день це вже не працює.

Налагодження комунікації між ОМС та мешканцями ТГ дозволило швидко реагувати на нагальні проблеми та в міру можливості закривати їх, знаходити підтримку.

Вагомий внеском у формування стійкості ТГ має різнобічна допомога міжнародних донорів (відновлення після бойових дій, інституційний розвиток ТГ).

До інших факторів стійкості ТГ віднесено віру у ЗСУ та перемогу. Справді, віра у наші збройні сили, а точніше безпосередньо у бійців, які

боронять України від ворожої навали, надає сили боротися, долати труднощі, допомагати воїнам. Розуміння того, що найскладніше зараз саме нашим захисникам гуртує людей і дає сили пережити всі труднощі, бо є ті, кому потрібна наша допомога, ті, це наші чоловіки, брати, сестри, наші рідні. Але, на превеликий жаль, чим довше триває війна, тим менше працюють ці цінності. І це обумовлено швидше не «втомою від війни» – зростає соціальна напруга, знижується рівень життя населення, значно знизився рівень довіри до влади (у порівняння з першим роком війни).

Залежно від ситуації, що склалась в різних ТГ, управлінці по-різному оцінюють вагу викликів під час війни (рис. 2). Найбільшим викликом для ТГ визначено скорочення обсягів фінансування. Таке скорочення в громадах, що були деокуповані або ж зазнали значних руйнувань об'єктів бізнесу, що забезпечували основні надходження коштів до місцевого бюджету, також негативним фактором є релокацію бізнесу на більш безпечні території та переїзд громадян. Особливо гостро це питання торкнулось громад, що є наближеними до лінії бойового зіткнення, залучити бізнес у такі регіони вкрай складно, надто високі ризики.

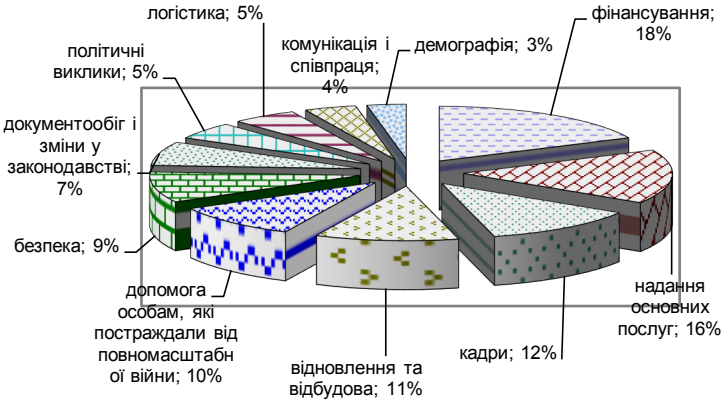

Рис. 2. Визначення вагомості викликів у роботі ОМС

** сформовано за джерелом [2, с. 12]*

Значним викликом визначено непослідовність та однобокість державної політики. В результаті неефективних рішень центральної

влади ТГ не вистачає коштів, громади змушені скорочувати видатки, що ускладнює, а інколи й унеможливлює реалізацію важливих проєктів.

Важливими є питання відновлення і відбудови, яке найбільш актуальне для ТГ, що були деокуповані або ж суттєво постраждали від російської агресії. Найпоширенішими є запити на відновлення приватного житла. Процес реєстрації пошкоджень через програму «ЄВідновлення» тривалий і складний, адже кожне пошкодження є унікальним. На сьогоднішній день не існує окремої програми для тих власників пошкодженого житла, які мають намір відновлювати власне житло, а не отримувати сертифікати від держави на альтернативне.

Значним викликом є також необхідність відновлення пошкоджених внаслідок військової агресії комунальних будівель: медичних та навчальних закладів, адміністративних будівель, об'єктів інфраструктури та інше. Процес відновлення також ускладнює втрата автопарку комунальної техніки [2, с. 14], нестача робочої сили через мобілізацію та виїзд населення до більш безпечних місць проживання (як внутрішнє переселення, так і зовнішнє). Вже сьогодні значну кількість робочих місць, що традиційно орієнтовані на чоловіків, опановують жінки.

В умовах повномасштабного вторгнення, попри значні складності, обумовлені війною, в Україні триває процес реформування медичної сфери, освіти, комунальних послуг, управління побутовими відходами. Це процес зобов'язує до впровадження змін і ОМС.

Медичну реформу розпочато у 2018 р., відповідно до якої створено Національну службу здоров'я з метою реалізації принципу «гроші ходять за пацієнтом», започатковано програму медичних гарантій, змінено підходи до державних закупівель. Під час повномасштабного вторгнення всі зусилля спрямовано на налагодження механізму надання медичної допомоги в умовах активних військових дій (ракетні атаки, обстріли, блекаути, значний наплив пацієнтів). У 2023 р. завершено інфраструктурний етап реформування медичної сфери [5].

Реформування мережі закладів охорони здоров'я найбільш ефективно здійснюється міськими громадами. Міські громади мають більший фінансовий і людський ресурс, відповідно більше можливостей покращувати рівень медичних послуг, закупляти нове обладнання та відкривати нові відділення. Селищні і сільські громади значно обмежені в ресурсах, відповідно процес реформування суттєво гальмується. Деяким громадам через нестачу людського і фінансового ресурсу доводиться звільняти працівників та закривати частину ФАПів. Для реалізації медичної реформи більшість ТГ змушені вдаватися до пошуку донорів і партнерів. Через недостатній рівень заробітної плати

та неналежні умови праці частина працівників переходить у приватну сферу надання медичних послуг [4, с. 25].

Щодо реформування у сфері управління побутовими відходами, то тут теж відмічається ряд складнощів, усунення яких потребує коштів і часу. Громади докладають зусиль для вирішення даного питання:

– з місцевого бюджету закуповують спеціальні контейнери, необхідну техніку або отримують її від партнерів, що дозволяє централізовано вивозити сміття з більшості населених пунктів;

– проводяться роз'яснювальні роботи щодо важливості сортування відходів, в тому числі навчання школярів.

Впровадження реформи ускладнюється через ряд факторів:

– недоопрацьованість чинного законодавства – відсутні законодавчі норми, які б дозволили запрацювати бізнесу щодо сортування та переробки сміття;

– відсутність належної інфраструктури: старі сміттєзвалищ не відповідають вимогам та вже на межі заповнення. Створення й облаштування нових потребує часу;

– не вистачає техніки для охоплення всіх населених пунктів послугами централізованого вивезення сміття [4, с. 25].

Слід також з розумінням ставитись до того, що для громад, які деокуповані або є наближені до ЛБЗ питання управління побутовими відходами є не на часі, наразі такі громади мають значну кількість більш актуальних питань, які потребують першочергового вирішення.

Ще до початку повномасштабного вторгнення ОМС розпочали впровадження реформи у сфері загальної середньої освіти (ЗСО). Вже наприкінці лютого 2022 р. частиною громад було оптимізовано малокомплектні заклади, організовано підвезення учнів до ЗСО, понижено ступень тих навчальних закладів, які не відповідають статусу профільного ліцею. Але у зв'язку з прогалинами в навчальному процесі, спричиненими повномасштабною війною та руйнуваннями навчальних закладів, частина ОМС змушена була відмовитись від попередніх планів щодо оптимізації ЗСО. Також питання оптимізації ЗСО зустріло супротив батьків. Частина ОМС на сьогоднішній день змушена фінансувати малокомплектні або такі ЗСО, що не відповідають вимогам чинного законодавства. Також для багатьох ЗСО гостро стоїть питання забезпечення технікою та навчальними матеріалами. Через скорочення державного фінансування, основний тягар фінансування ЗСО ліг на громади, які і без того відчувають брак фінансових ресурсів. Те саме стосується і браку шкільних автобусів для забезпечення підвезення учнів до ЗСО. Перелічені фактори значно сповільнюють процес оптимізації ЗСО [4, с. 25].

Так само складним є процес реформування у сфері комунальних послуг. Впровадження реформи потребує підвищення тарифів, оскільки існуючі тарифи не покривають витрат на комунальне обслуговування, що відповідно знову ж такі потребує дотацій з місцевого бюджету.

З огляду на вище зазначене, значна кількість ТГ на сьогоднішній день опинилась в доволі скрутному становищі, з одного боку необхідно розвиватися, впроваджувати реформи, з іншого боку, знижується купівельна спроможність населення, місцеві бюджети гостро відчувають брак коштів. Більшість ОМС намагаються балансувати між вимогами та обмеженнями державної влади та потребами громади, потребами підтримувати армію та малозахищені верстви населення.

Список використаних джерел:

1. Деякі питання формування та виконання місцевих бюджетів у період воєнного стану. Постанова КМУ від 11.03.2022. № 252. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2022-%D0%BF#Text
2. Громади воєнного часу. Витривалі та спроможні. К.: Центр спільних дій, 2024. 56 с.
3. Одарченко К. Місцеве самоврядування в умовах війни з Росією. URL: https://lb.ua/blog/katerina_odarchenko/586766_mistseve_samovryaduvannya_umovah.html
4. Реформа державного управління. URL: https://par.in.ua/
5. Реформа системи охорони здоров'я триває навіть в умовах повномасштабної війни – Віктор ляшко. URL: https://moz.gov.ua/uk/reforma-sistemi-ohoroni-zdorov%CA%BCja-trivae-navit-v-umovah-povnomasshtabnoi-vijni---viktor-ljashko

Мартиняк Ірина
Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, доцент кафедри економічної кібернетики

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ В УМОВАХ ПОДВІЙНОГО ПЕРЕХОДУ: ВИКЛИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ ТА НАПРЯМИ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Вступ. Воєнні дії на території України змінили стратегічні орієнтири розвитку як країни, так і бізнесу на певні тактичні кроки для забезпечення оперативного реагування на зовнішні загрози. Інноваційний характер змін, розвиток е-країни, цифрові трансформації бізнесу частково були призупинені під впливом кіберзагроз, перенаправленням інвестицій на релокацію. Це зумовило не лише відставання українських підприємців від світових тенденцій розвитку бізнесу з акцентом на «зелені, цифрові та стійкі інновації», але й падіння попиту на послуги українських інноваційних стартап фірм, які даний продукт активно розробляли та впроваджували до війни.

Глобалізація, відкриті інновації, економіка знань, екологізація та цифровізація – такий мікс концепцій та наукових підходів характеризує сучасний розвиток світу. Відповідно, переваги, здобуті суб'єктами ринкових відносин в одному із цих секторів, без врахування впливу інших нівелюють зусилля, відкидаючи у боротьбі за ресурс (інвестиції, людський капітал, сировинний чи будь-який інший, необхідний для подальшого розвитку). У європейській спільноті активно пропагується стратегія подвійного переходу, підкреслюючи важливість окрім цифрових навичок також вимог до впровадження технологій, дружніх до навколишнього середовища. І хоча на рівні уряду активно підтримується цифровізація, відсутність державної стратегії підтримки сталого розвитку країни стає ще більшим недоліком на сьогодні для України через хвилю техногенних екологічних катастроф, з яким ми стикаємося.

Саме тому важливо виділити основні виклики, пов'язані із цифровізацією, виокремити напрями можливих змін для отримання довгострокового ефекту із врахування соціальних та екологічних наслідків для суспільства, стратегічних напрямів подальшого розвитку.

Основна частина. Сталий розвиток являє собою ідеологію гармонійного поєднання економічних, соціальних та екологічних трансформацій для досягнення якісного майбутнього стану суспільства. Стратегічні орієнтири сталого розвитку на сьогодні сформульовані та чітко викладені у 17 Цілях сталого розвитку ООН, які охоплюють всі

сфери суспільного життя від освіти, гендерної рівності до розвитку громад та природних екосистем. Кожна країна, орієнтуючись на ці цілі, розробила власні програмні документи, які окрім загальних рамок, містять окреслені способи, методи та індикатори його досягнення на перспективу, яка, втім, не є дуже віддаленою, і стосується вже найближчого майбутнього – 2030 року.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, наявність проєкту, поданого на розгляд ВРУ, стратегії сталого розвитку на національному рівні в Україні не було прийнято. Станом на 2024 р. в Україні реалізовується 228 заходів під егідою ООН, основною метою яких є досягнення визначених цілей сталого розвитку до 2030 р. [1] (рис. 1).

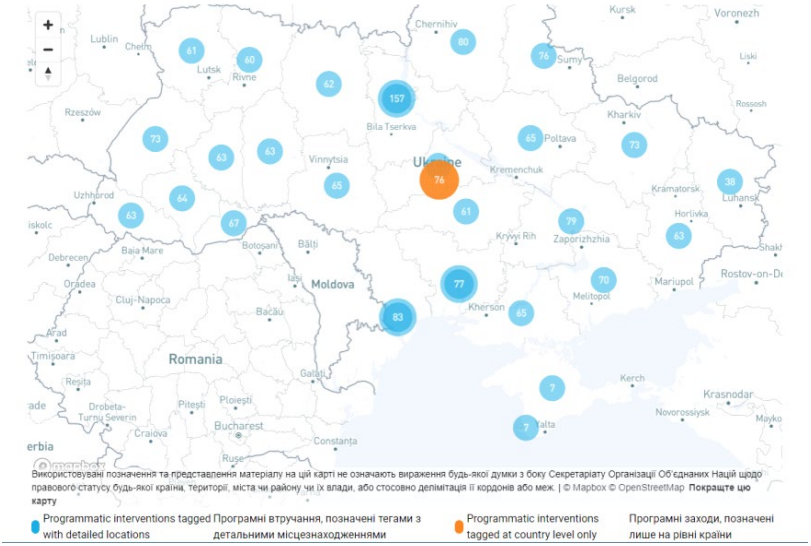

Рис. 1 Програмні заходи, які реалізуються в Україні для досягнення цілей сталого розвитку в рамках програми ООН

Як видно із рис. 1, на даний час попри військові дії, в Україні заходами із забезпечення сталого розвитку практично рівномірно охоплено всі регіони, 76 заходів реалізуються на рівні країни. Найвищу питому вагу витрат спрямовано на підтримку та розвиток:

– інноваційної інфраструктури – 16,7%;

– забезпечення миру та справедливості – 16,1%;

– формування партнерства для досягнення цілей – 12,2%;

– забезпечення якісного рівня освіти – 10,2%;

– проєкти сталого розвитку міст та громад – 8% загального бюджету заходів.

Стрімкий розвиток технологій зумовив зростання впливу цифрових інструментів в досягненні сталого розвитку. Відповідно, з'являються нові бізнес-моделі, в яких ефективно впроваджуються цифрові рішення, спрямовані на досягнення вищої енергоефективності, економію використання природних невідновлюваних ресурсів та ін.

Саме цифровізація розглядається на сьогодні як інструмент забезпечення безперервності бізнесу, відкриття нових ринків. Водночас, загроза посилення безробіття через вивільнення окремих категорій працівників, працю яких замінять роботи чи ШІ, негативно впливає на рівень потенційних переваг для сталого розвитку від використання цифрових інструментів.

Хоча сталий розвиток залишається важливим пріоритетом, ця концепція постійно вдосконалюється, оновлюється та трансформується під впливом інших концепцій. Європейський союз визначає своїми пріоритетами у найближчій програмній перспективі не лише зелену економіку, але й цифрові трансформації. Такий підхід отримав назву «подвійного переходу» – Twin transition.

Суть подвійного переходу відображає практичні кейси, які свідчать про потенціал використання цифрових технологій для швидшого досягнення цілей сталого розвитку. Важливо поєднувати існуючі на даний час концепції, вивчаючи можливості їхньої синергії, знаходити можливості їх стикування та спільного використання для підвищення ефекту.

Основними вимогами для такого переходу визначено:

1) у соціальній сфері:

– можливість забезпечення соціальної справедливості через рівність доступу до цифрових технологій;

– відсутність необґрунтованих субсидій, які не мають сильного соціального ефекту;

– необхідність сприяти формуванню позитивної громадської думки, а не насаджувати імплементацію даних процесів згори;

– можливість забезпечення належного рівня захисту персональних даних, сприяння конфіденційності отриманої інформації;

2) у технологічній сфері:

– можливість розгортання інноваційної дослідницької інфраструктури, формування інноваційних екосистем, спрямованих на дослідження та поширення практики впровадження зелених цифрових технологій;

– забезпечення кібербезпеки даних;

3) в сфері екології – необхідно забезпечити мінімізацію екологічного сліду цифрових технологій на всіх етапах їх життєвого циклу;

4) в економічній сфері:

– створити в бізнесу розуміння необхідності впровадження зелених цифрових технологій, створення сприятливого інвестиційного клімату для імплементації зелених технологічних рішень;

– формування конкурентного середовища на ринку цифрових зелених технологій;

– формування в працівників цифрових навичок, необхідних для використання, впровадження та подальшого розвитку таких технологій;

5) в політичній сфері:

– формування законодавчих рамок для впровадження цифрових зелених технологій;

– сприяння приватним інвестиціям в даний сектор.

Вчені –дослідники та практики підкреслюють важливість для України використання не лише євроінтеграційних практик, але й моделей подвійного переходу.

Сучасні трансформаційні процеси в організаціях пов’язані передусім із використанням еко-дружніх технологій, які б забезпечували стабільність діяльності фірм чи організацій, незалежно від сфери їх практичної діяльності.

Прогрес процесу впровадження таких змін можна прослідкувати через оцінювання динаміки змін рівня викидів вуглекислого газу (рис. 2).

Як видно з рис. 2, для ЄС характерним є переважання викидів від транспорту у загальній структурі викидів. Саме на зменшення їх рівня спрямована політика поступової відмови від дизельних двигунів, поширення електромобілів, обмеження використання приватного транспорту у мегаполісах, розроблення нових технологій керування транспортними потоками та ін. Водночас, основні заходи спрямовані на зменшення викидів в промисловості та підвищення енергоефективності будівель.

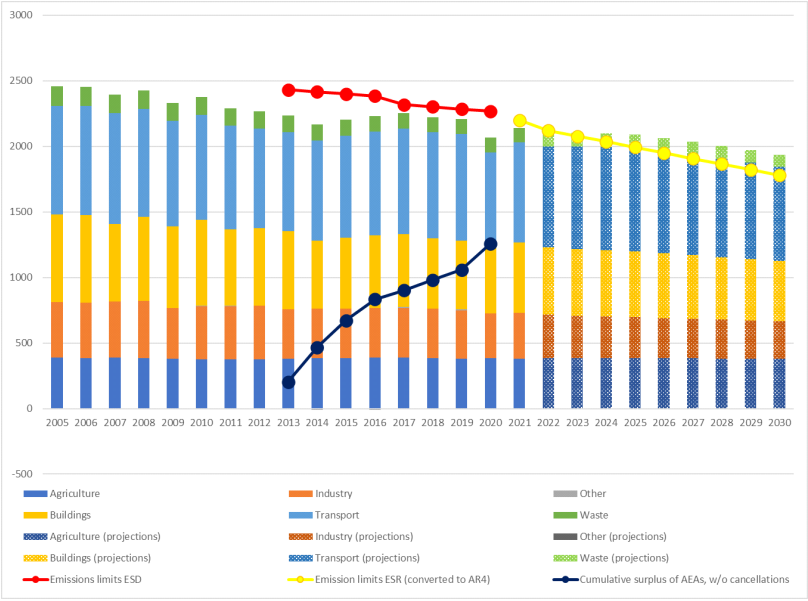

Рис. 2. Викиди в секторах, на які поширюється законодавство ЄС про розподіл зусиль 2005-2030 рр. та щорічні розподіли викидів (АЕА), ЄС-27 (Мт CO2-екв.) [2]

Структура викидів парникових газів в Україні відрізняється від структури ЄС (рис.3). Практично 60% викидів припадає на сектор енергетики, що охоплює спалювання твердого палива для виробництва електроенергії (76%) та виробництво рідких та газоподібних видів палива.

Таким чином, ті сектори, які споживають значну кількість електроенергії в рамках своєї діяльності опосередковано пов'язані із цими викидами. Важливо також враховувати й зниження генерації електроенергії в Україні внаслідок руйнувань, що впливає на імпорт з ЄС, а, отже, провокує збільшення генерації електроенергії в країнах-членах Євросоюзу.

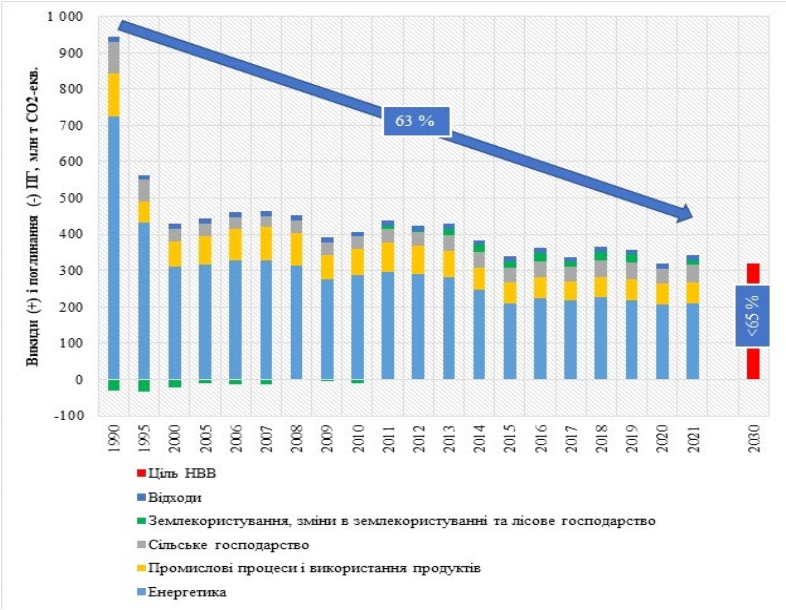

Рис. 3. Динаміка викидів та поглинання парникових газів в Україні у 1990-2021 рр. [3]

Цифрова економіка, пришвидшуючи прогрес, ставить певні перепони сталому розвитку, які проявляються у рівні споживання електроенергії, необхідної для забезпечення роботи комп'ютерів. Існуючі технології по-різному впливають на рівень продукування CO_2, залишаючи неоднаковий вуглецевий слід. Зокрема, у суперкомп'ютера Frontier, найбільший вуглецевий слід спричиняє графічний процесор (36%), на другому місці жорсткий диск (30%), на третьому – оперативна пам'ять (16%). По-іншому, розподіляється споживання електроенергії суперкомп'ютером LUMI, у якого робота GPU спричиняє близько 42% вуглецевого сліду, DRAM – 25%, інші складові – менше 15%. Суперкомп'ютер Perlmutter спричиняє однакові рівні споживання DRAM, SSD та HDD, які становлять близько 30% кожен. Ці витрати також потрібно брати до уваги з огляду на прогнозоване зростання розміру ринку штучного інтелекту від 538 млрд. дол. США у 2023 році до більш ніж 2500 млрд. дол. США у десятирічній перспективі [4].

В структурі експорту України ІТ послуги набувають все більшої значимості. Їх частка на даний час становить більше 10% загального обсягу експорту, що дорівнює близько 40% в загальній структурі

експорту послуг на основі зростаючого тренду. Динаміку експорту ІТ-послуг відображено на рис. 4.

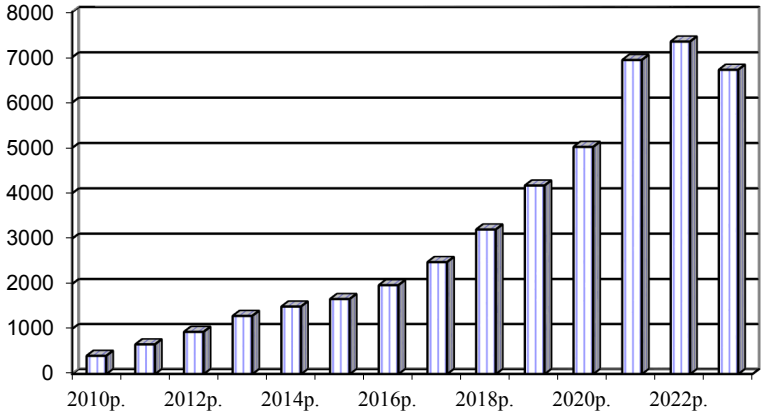

Рис. 4 Динаміка експорту ІТ-послуг в Україні [5]

Таким чином, для того, щоб ефективно використовувати потенціал експорту ІТ-послуг в умовах сталого розвитку необхідно значну увагу приділяти двом напрямам:

– зменшенню рівня споживання електроенергії комп'ютерною технікою;

– зниженню продукування CO_2 при виробництві електроенергії.

Інші дослідження вказують на загрозу використання більшої кількості електроенергії для цілей опалення та кондиціонування приватних будинків через дистанційну роботу порівняно із офісною. Таким чином, дистанційна робота, стимульована цифровими можливостями, для бізнесу може мати позитивний ефект як економія коштів на оренду офісу, а для навколишнього середовища матиме негативний вплив.

Подвійний перехід стосується не лише систем екологічного менеджменту виробничих підприємств, але всіх сфер функціонування фірм, незалежно від сфери діяльності. Водночас, на сьогодні ще не вироблено підходів, які б синтезували практики сталого розвитку та цифрової економіки, більшість авторів розглядають впливи та зміни відокремлено.

Наприклад, переосмислення підходів до проєктного менеджменту фірм [8-11], яке відбулося під впливом концепції сталого розвитку, вплинуло на розширення класичних обмежень, які доцільно брати до

уваги. Першочергово обмеження, які враховувалися в управлінні проєктами були лише ті, що стосувалися витрат на проєкт, часу реалізації проектних заходів та сфери застосування проектних рішень. Необхідно брати до уваги також і якість проектних пропозицій та кінцевого продукту, переваги над іншими продуктами та ризики, які можуть виникнути в ході реалізації проєкту. Важливими також є соціально-економічні, зокрема, гендерні та екологічні особливості проекту.

Розглядаючи вплив цифровізації, можемо підсумувати такі напрями змін:

– поширення практики управління проєктами на всі сфери соціально-економічних систем. На сьогодні управління проєктами стосується вже не лише IT-проєктів чи проектів будівництва великих інфраструктурних проєктів, але активно впроваджується через акселераційні програми підтримки підприємництва, наприклад, із розвитку молодіжного та жіночого підприємництва, зокрема, за програмами She's Next, «Відважна» від Дія.Бізнес та ін.

– віртуалізація та цифровізація процесів управління проєктами, які значною мірою активізувалися в результаті пандемії COVID-19. Цифрові технології, зокрема, змінили практику проведення щоденних зустрічей у офісі команди проєкту на дистанційні, дозволили створити віртуальні офіси з управління проєктами, розширили можливості попереднього прорахунку недоліків проекту на основі моделювання сценаріїв, зокрема, із використанням розширених можливостей штучного інтелекту.

Глобалізація проектної діяльності – розширення географії учасників проекту, а також розширення можливостей фірм брати участь у конкурсах на реалізацію проєктів у різних куточках світу, розширення географії стейкхолдерів, вплив яких необхідно враховувати в ході реалізації проектної діяльності.

Перехід до використання гібридних технологій, які передбачають виділення нових комбінацій моделей та методів управління проєктами, зокрема, поєднанням варіацій Waterfall, Agile, Lean, Scrum, Kanban, PRINCE/Prince2.

Практика подвійного переходу в управлінні проектами повинна проявлятися у постійному моніторингу досягнення ключових індикаторів сталого розвитку та цифровізації на всіх етапах реалізації проекту, починаючи від планування, в рамках поточного аналізу відповідності потребам та очікуванням клієнта на кожному Agile-спринті, на підсумковому етапі контролю забезпечення якості.

Еволюція конкурентних підходів, від першочергової ролі фірм у процесах конкуренції, до конкуренції регіонів, як центрів зростання, також внесла корективи до розуміння ролі управління проєктами регіонального розвитку, звертаючи увагу на важливість сталого просторового розвитку регіонів. Пріоритети політики ЄС особливо впливатимуть на участь регіонів України в проєктах транскордонного співробітництва. Тому при підготовці заявок важливо враховувати рекомендації європейських практиків а дослідників.

Висновки. Сучасний розвиток соціально-економічних систем різного рівня неможливий без комплексного врахування останніх наукових тенденцій. Свідченням цього є переорієнтація провідних країн світу на використання концепції подвійного переходу на заміну відокремленого розгляду та імплементації концепцій сталого розвитку та цифровізації. Цифрові технології можуть значно наблизити позитивні зміни в суспільстві, але, водночас, їх необдумане використання може мати і негативний вплив на екологію. Тому в Україні вже сьогодні важливо передбачити стратегічні орієнтири подвійного переходу, щоб знизити майбутні ризики та сформувати у суспільстві розуміння важливості не лише цифрових змін, але й екологічної свідомості.

Для забезпечення поступального розвитку та повоєнного відновлення України на основі концепції подвійного переходу необхідно дотримуватися наступних принципів:

– узгодженості поточних кроків та стратегічних орієнтирів за критеріями цифровізації та сталого розвитку. В умовах жорсткої економії енергоресурсів та загрози блекаутів неможливим є ефективне надання цифрових послуг як населенню, так і комерційним замовникам. Використання дизельних генераторів електроенергії суперечить цілям зменшенню викидів вуглекислого газу. Таким чином, необхідним є постійний пошук альтернативних джерел генерації та накопичення електроенергії, здешевлення існуючи джерел відновлювальної енергії, що можливе лише через інноваційні дослідження та розробки;

– для того, щоб цифровізація справді приносила користь необхідно забезпечити оновлення цифрової інфраструктури в усіх секторах економіки, в освіті та науці. Зокрема, це стосується оновлення бази для проведення наукових досліджень, пов’язаних із обробкою значних масивів інформації. Окрім того, цифровізація повинна передбачати вільний обіг інформації між дослідниками, що на даний час реалізовано лише частково через брак фінансування доступу до платних баз даних;

– стимулювання процесів включення університетів на інших навчальних закладів до сфер співпраці на рівні місцевих громад для

швидшого поширення досвіду цифровізації освіти на інші сфери життєдіяльності суспільства;

– при реалізації проектів, які стосуються сталого розвитку або цифровізації проводити додатковий аудит можливості досягнення подвійного ефекту, передбачити вживання коригувальних дій на основі гібридних моделей управління проектами, якщо такі цілі не досягаються.

– стимулювати подання заявок для спільної участі в проєктах, які фінансуються структурними фондами ЄС саме в сфері подвійного переходу для запозичення кращих практик імплементації таких проєктів на основі бенчмаркетингових підходів.

Для ефективного та гармонійного розвитку суспільства та швидкого повоєнного відновлення вже зараз необхідно культивувати в суспільстві розуміння того, що цифровізація сама по собі не є самоціллю, але інструментом забезпечення досягнення вищого рівня соціально-економічного розвитку та добробуту українців у період післявоєнної відбудови.

Список використаних джерел:

1. How the UN supports the Sustainable Development Goals in Ukraine. URL: https://ukraine.un.org/uk/sdgs
2. Report From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions. Accelerating the transition to climate neutrality for Europe's security and prosperity EU Climate Action Progress Report. 2022.
3. Національний кадастр антропогенних викидів із джерел та абсорбції поглиначами парникових газів 2023 року подання. URL: https://nci.org.ua
4. Artificial intelligence (AI) Market Set to Surge USD 2,575.16 Billion by 2032. URL: https://www.precedenceresearch.com/insights (дата звернення: 28.05.2024)
5. Річний обсяг IT-експорту України вперше знизився. Це плато чи погіршення ситуації? — Аналітика й думки експертів. URL: https://dou.ua/lenta/articles/it-export-2023/
6. The twin green & digital transition: How sustainable digital technologies could enable a carbon-neutral EU by 2050. URL: https://joint-research-centre.ec.europa.eu/jrc-news-and-updates/twin-green-digital-transition-how-sustainable-digital-technologies-could-enable-carbon-neutral-eu-2022-06-29_en

7. Cabeças A., Marques da Silva M. Project Management in the Fourth Industrial Revolution. TECHNO REVIEW. *International Technology, Science and Society Review* /Revista Internacional De Tecnología, Ciencia Y Sociedad. 2021. № 9 (2). P. 79-96. https://doi.org/10.37467/gka-revtechno.v9.2804 (дата звернення: 3.05.2024)
8. Бушуєв С., Козир Б. Гібридизація методологій управління інфраструктурними проектами та програмами. *Herald of the Odessa National Maritime University*. 2020. С. 187-207. DOI:10.47049/2226-1893-2020-1-5-26. (дата звернення: 13.05.2024)
9. Krupa M., Hajek J. Hybrid Project Management Models: A Systematic Literature Review. *International Journal of Project Organisation and Management*. 2022. DOI: 10.1504/IJPOM.2024.10056237. (дата звернення: 15.05.2024)
10. Мартиняк І., Бакушевич І. Гібридні моделі управління проєктами в умовах сталого розвитку та цифрової економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2024. № 3(50). С. 21-26. https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-50-4
11. Dæhlen, Morten The Twin Transition Century: The role of digital research for a successful green transition of society? (The Guild Insight Paper No. 5) The Guild of European Research-Intensive Universities and Bern Open Publishing. 2023. DOI: 10.48350/184458

Шведа Наталія
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри менеджменту та адміністрування

Ратинський Вадим
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри управління інноваційною діяльністю та сферою послуг

СТРАТЕГІЧНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ СФЕРИ ПОСЛУГ

На сучасному етапі розвитку в умовах триваючої повномасштабної війни надзвичайно актуальним питанням є продовження розвитку бізнесу. Сфера послуг є одним з трьох секторів економіки, який останніми роками динамічно розвивається та містить усі типи комерційних послуг: фінансові, готельно-ресторанні, транспортні, ритейла, страхування, медичні, освітні, дозвілля, маркетингові та інші.

Зростання ролі сфери послуг є характерною рисою для постіндустріального розвитку світової економіки. В найбільш розвинених країнах сфера послуг забезпечує більше 50% ВВП та надає значну кількість робочих місць. Зростають обсяги міжнародної торгівлі послугами. Сфера послуг також має значний вплив на розвиток виробничих галузей економіки та соціальне середовище.

Сфера послуг в Україні є унікальним сектором українського бізнесу, який попри повномасштабну війну зміг найшвидше адаптуватися до складних умов. За результатами опитування 90% компаній сфери послуг відмовились від релокації та продовжили роботу переважно в режимі офлайн [12]. Безумовно, сфера обслуговування зазначала значних змін і обмежень, значній кількості компаній довелось вносити певні зміни у традиційні бізнес-процеси та навіть вдаватися до скорочення персоналу. Але навіть попри початок у 2022 р. повномасштабної війни, коли відбувалось значне скорочення обсягів промислового та аграрного виробництва, сектор обслуговування продовжував працювати та демонструвати зростання показників (у 2022 р. зростання становило 7,98% у порівнянні з 2021 р.). Таке зростання обумовлено збільшення більше ніж втричі обсягів виробництва послуг оборони, державного управління та обов'язкового соціального страхування [5].

Також зростанню виробництва послуг сприяв зв'язок сфери обслуговування практично з всіма видами економічної діяльності. Причому послуги надаються не лише традиційними підприємствами сфери послуг, це також промислові підприємства, що надають гарантійне і післягарантійне обслуговування виробленого та реалізованого продукту, інформаційні та транспортні послуги тощо [4, с. 5].

Основними проблемами для розвитку сфери послуг в умовах війни виявились: зниження попиту на послуги, що обумовлено багатьма причинами, найбільш вагомими з яких є зниження чисельності населення внаслідок зовнішньої та внутрішньої міграції, мобілізації; значне зниження платоспроможності попиту; значні обмеження, пов'язані з безпекою; психологічні настрої споживачів; фінансові обмеження.

Сфера послуг, це здебільшого малий та середній бізнес, який є дуже чутливий до економічних та демографічних коливань. Потенціал сфери послуг на сучасному етапі розвитку використовується не повною мірою, що обумовлено наявністю суттєвих проблем функціонування: несприятливий інвестиційний клімат через значне зниження інвестиційної активності; непрозорість ведення бізнесу; корупція.

В Україні стосовно розвитку сфери послуг розроблені і впроваджуються такі стратегії розвитку: системи охорони здоров'я до 2030 р.; туризму та курортів до 2026 р.; національна транспортна стратегія до 2030 р. Розробляється національна стратегія розвитку сфери інтелектуальної власності [4, с. 6].

Проте в Україні на сьогоднішній день відсутня цілісна стратегія розвитку сфери послуг, де було б окреслено пріоритетні напрями розвитку та державну політику в даній сфері. Комплексний підхід дозволив би сформувати єдину цілісну стратегію розвитку, що сприяло б зміцненню національної економіки.

На сучасному етапі розвитку сформувались умови, що значно ускладнюють розвиток будь-якої сфери економіки, в тому числі і сфери послуг. Для кращого розуміння стану економічного середовища для розвитку сфери послуг доцільно проаналізувати загальну економічну ситуації в країні, що вже третій рік знаходиться в умовах повномасштабної війни.

У 2020 р. у сфері послуг створювалось 62,6% доданої вартості, тобто сфера послуг формувала основу цього показника, для порівняння зазначимо, що у будівництві та промисловості створювалось 29,2% доданої вартості, а у сільськогосподарському виробництві – 8,3%. Частка сфери послуг в ВВП розвинених країн є значно вищої, так,

наприклад, США – 72%, Нідерланди – 78%, Ізраїль – 78%. В розвинених країнах сфера послуг забезпечує робочими місцями значну частину населення, так в країнах ЄС цей показник становить 65-75% економічно активного населення, США – 80%.

За результатами 2023 р. відмічається зростання реального ВВП України, за різними оцінками таке зростання становило 5-5,5%. Відновлювальне зростання відмічається після стрімкого падіння показника на 28,8% у 2022 р. Попри позитивну динаміку відновлення, ВВП все ще залишається нижче, приблизно на 25%, показника 2021 р. [8].

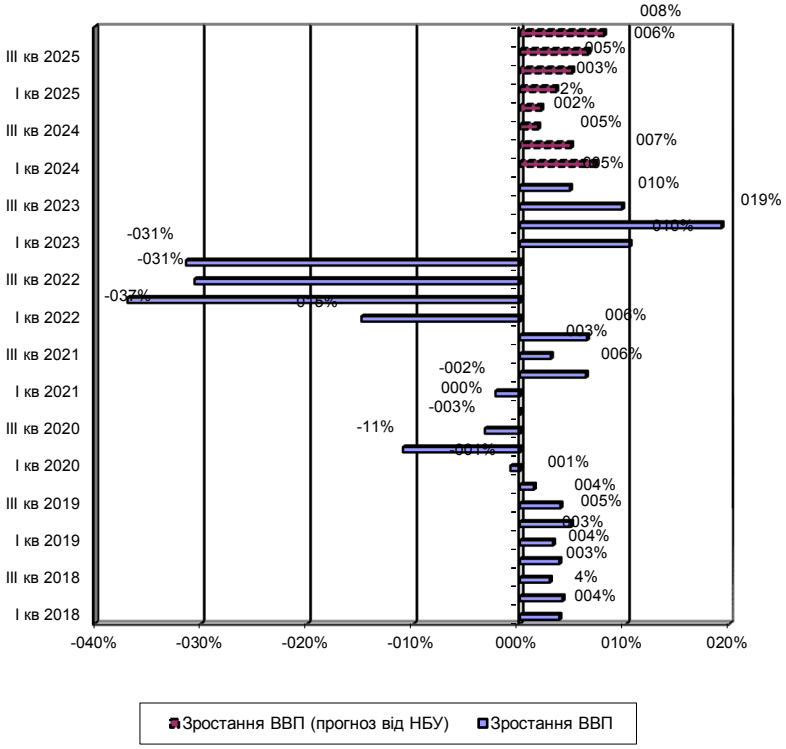

Рис. 1. Динаміка ВВП України

Сформовано авторами за джерелом [8]

Здійснюючі аналіз статистики щодо динаміки ВВП, слід зауважити, що зростання ВВП відбулось у порівнянні з низькими показниками 2022 р., насправді ж економічне відновлення наразі

призупинилось. Якщо здійснювати порівняння з періодом до повномасштабного вторгнення, 2021 р., то реальне ВВП кожного кварталу 2023 р. є нижчим у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р. Тобто для розуміння реальної ситуації, доцільно порівнювати динаміку ВВП з 2021 р. (рис. 2).

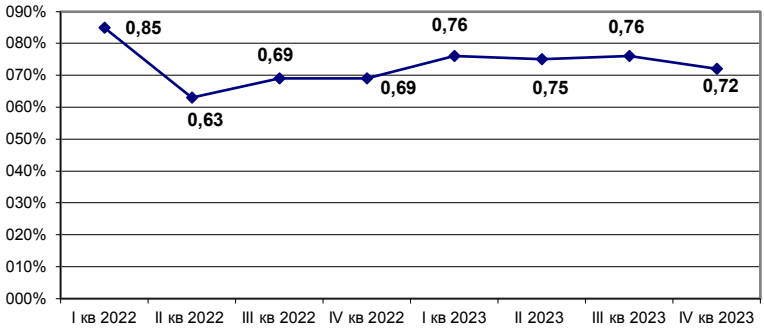

Рис. 2. Динаміка ВВП Україні 2022-23 рр. у порівнянні з аналогічним звітним періодом 2021 р.

Сформовано авторами за джерелом [8]

Показовими щодо умов для розвитку бізнесу, в тому числі і сфери послуг, є показники динаміки інфляції, так за підсумками 2022 р. споживча інфляція становила 26,6%, при тому, що прогнозний показник був 30% (рис. 3) [13].

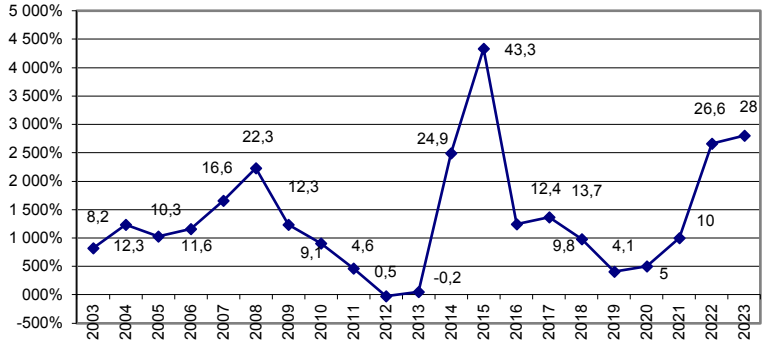

Рис. 3. Динаміка рівня інфляції в Україні за 20 років, % [13]

У Міністерстві економіки це вважають свідченням успішної адаптації української економіки до функціонування під час війни. В

реаліях сьогодення, інфляцію спричиняють такі основні чинники: обсяги руйнування логістики та інфраструктури; обсяги і динаміка міграції трудових ресурсів (рівень забезпечення вітчизняного виробництва трудовими ресурсами).

Попри той факт, що реальна інфляція виявилась нижчою за прогнозований рівень, її показники все рівно є рекордними за останні 7 років. Попередній значний стрибок інфляції був у 2015 р.

Перед початком АТО, у 2012 р. Україна закінчила звітний період з показником дефляції 0,2%, попередньо така ситуація була у 2002 р., тоді дефляція становила 0,6%. Перед початком вторгнення рф, у 2013 р. показник інфляції був мінімальним і становив 0,5%. А вже з 2014 р. ціни почали рекордно зростати, досягнувши свого максимального значення у 2015 р. (43,3%).

За прогнозами НБУ, у 2024 р. інфляція помірно пришвидшиться, але вже у 2025 р. знизиться до 5,8%, а у 2026 р. – до 5% [7].

В умовах сьогодення Україні не вистачає власних податкових та митних надходжень для покриття всіх видатків бюджету (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка надходжень та видатків загального фонду державного бюджету України

Показник	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Надходження, млрд. грн.	1084	1491	1660
Видатки, млрд. грн.	1259	2410	3030
Перевищення видатків над надходженнями, %	116,14	161,64	182,53

Розраховано та сформовано авторами за джерелом [8]

Як бачимо з наведеної статистики, надходження до державного бюджету не покривали видатків і до початку повномасштабної війни, а за перший рік повномасштабної війни відбувся критичний «стрибок» щодо різниці між надходженнями і видатками. Така ситуація в державному бюджеті частково покривається за рахунок залучення іноземних позик та грантів.

Протягом 2023 р. Україна продовжувала отримувати фінансову допомогу від іноземних партнерів, у порівнянні з 2022 р. така допомога надходила більш регулярно і більш прогнозовано. Так у 2022 р. фінансової допомоги від іноземних партнерів було отримано на суму 31,1 млрд. доларів, а у 2023 р. – 42,5 млрд. доларів. Але слід зауважити, що допомога надходила здебільшого у формі пільгових кредитів, які

становили 63% від загальної суми допомоги. Отже, у 2023 р. лише 27% допомоги становили іноземні гранти. Загальні обсяги фінансування за час повномасштабної війни станом на 28.05.2024 р., становили 16,9 млрд. доларів [11].

Структуру іноземного фінансування державного бюджету України за 2023 р. подано на рис. 4.

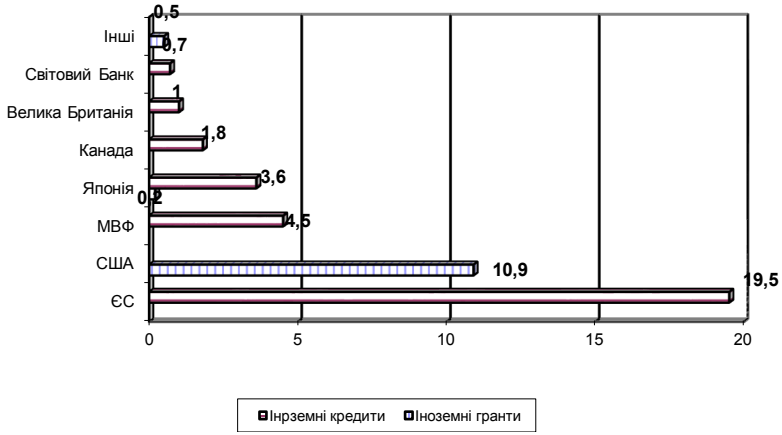

Рис. 4. Іноземне фінансування державного бюджету України у 2023 р., млрд. дол. США [8]

Іноземна допомога у 2023 р. покрила 71% потреб державного бюджету України, решта потреб було профінансовано здебільшого за рахунок випуску ОВДП [8]. Джерелами фінансування державного бюджету України за час повномасштабної війни є кредити від міжнародних фінансових організацій, довгострокові пільгові іноземні кредити та іноземні гранти та військові облігації. У 2023 р. за рахунок військових облігацій (ОВДП) держбюджет будо профінансовано на суму 15,482 млн. дол. США [11].

Також у 2023 р. з метою покращення ситуації з наповненням державного бюджету, було запропоновано впровадження тимчасового підвищеного податку на прибутки банків, заплановано, що такий податок у 2023 р. становитиме 50%, а 2024-2025 рр. – 25% [8].

На сьогоднішній день, в умовах третього року повномасштабної війни, Україні, завдяки систематичній розбудові альтернативних логістичних шляхів, вдається поступово відновлювати свої позиції на

міжнародних ринках. За 2022-2023 рр. знизився рівень морських перевезень, натомість значно зросла роль річкових, автомобільних та залізничних перевезень.

В структурі імпорту товарів у 2023 р. переважали такі категорії товарів: машини, продукція хімпрому, паливо (рис. 5). Загальний обсяг імпорту за 2023 р. становив 63,5 млрд. дол. США.

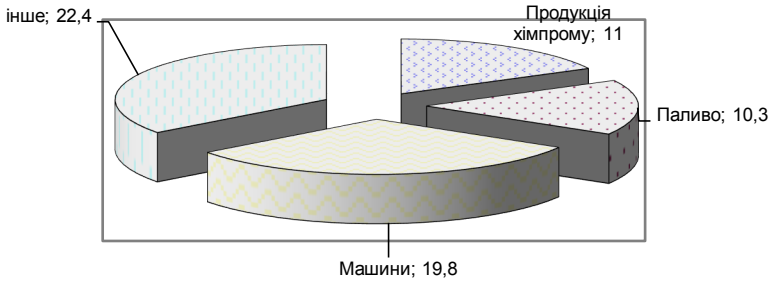

Рис. 5. Структура імпорту продукції до України, млрд. дол. США [8]

В Україні з початку повномасштабної війни діяли певні обмеження щодо імпорту товарів та послуг відповідно до постанови Уряду № 153 від 24.02.2022 р., НБУ було запроваджено валютні обмеження щодо розрахунків за імпортними операціями.

У червні 2023 р. НБУ затверджено стратегію пом'якшення валютних обмежень, перехід до більш гнучкого обмінного курсу та повернення до інфляційного таргетування.

07.05.2024 р. Урядом скасовано обмеження щодо розрахунків за імпорт робіт і послуг. Таке рішення Уряду щодо валютної лібералізації спрямоване на пожвавлення розвитку бізнесу, виходу на нові ринки, нарощування експорту та залучення інвестицій.

Щодо зовнішньої торгівлі послугами, то з початку повномасштабної війни відбувся значний спад, показники імпорту та експорту послуг у 2022 р. значно скоротилися, хоча сальдо вже ще мало позитивний показник та зросло на 10% у порівнянні з попереднім роком [5].

В структурі імпорту сфери послуг за 2022 р. переважали такі послуги: транспортні (34,5%), ділові (17,8%); інформаційні,

телекомунікаційні й комп'ютерні (13,7%), фінансові (12,2%) та послуги, пов'язані з інтелектуальною власністю (9,7%) [5] (рис. 6).

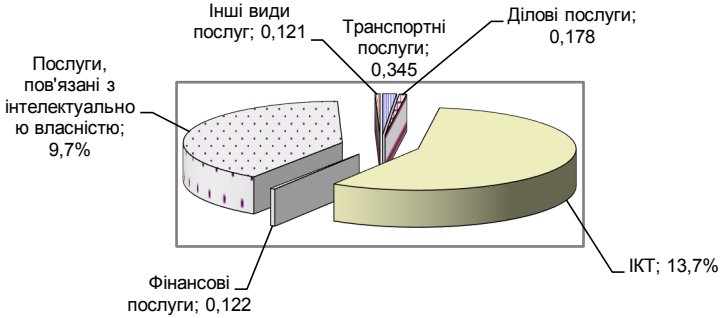

Рис. 6. Структура імпорту послуг, 2022 р.

Сформовано авторами за джерелом [5]

Щодо експорту продукції, то початок 2022 р. (січень-лютий) був вкрай оптимістичним, у порівнянні з аналогічним періодом 2021 р. обсяги експортованої продукції зросли на 34%, проте вже в березні скорочення експорту становило 50%. Повільне відновлення експорту почалось у травні 2022 р. З початку повномасштабної війни змінився і склад країн-торговельних партнерів України. так у 2021 р. лідером щодо експорту української продукції був Китай, 85% українського експорту до Китаю складали залізна руда, металургійна продукція, кукурудза, ячмінь, соняшникова олія [2]. Вже в вересні 2022 р. Китай, як імпортер української позиції, змістився на четверту сходинку. Натомість лідерами експортерами української продукції стали Польща та Румунія, на які сумарно у 2022 р. припадало 23% українського експорту.

Така ситуація спричинена ускладненням логістики для агрокультур та значними втратами металургійного сектору України внаслідок війни. Найбільше від повномасштабного вторгнення постраждав гірничо-металургійний сектор економіки України. У 2022 р. металургійне виробництво скоротилось на 62,4%. У 2023 р. українська металургія, згідно статистичних показників, почала стрімко відновлюватися, але це обумовлено тим, що показники порівнюються з 2022 р. Завдяки частковому відновленню роботи морського порту у 2023 р. було здійснено рекордні з початку повномасштабної війни обсяги експорту залізної руди. Наразі щомісяця виробляється 550 тис.

тонн сталі щомісяця [6]. У регіональному розрізі спостерігається зміна країн-торговельних партнерів на користь країн ЄС.

В структурі експорту за минулий рік основні позиції посідали: продовольство (здебільшого зернові), метали та машини, які дають близько 80% всього експорту (рис. 7).

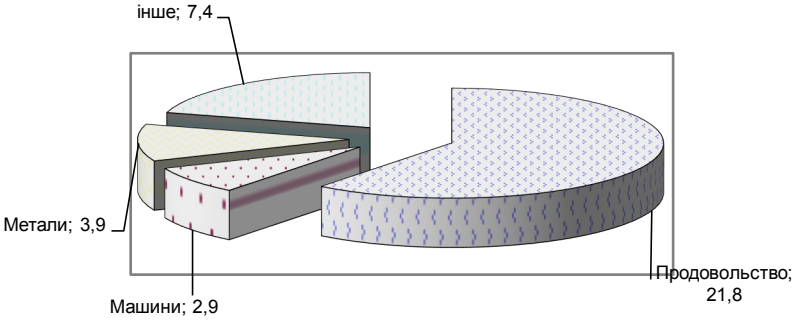

Рис. 7. Структура експорту продукції України, млрд. дол. США [8]

Слід зазначити, що за період повномасштабної війни спостерігається стійка динаміка щодо скорочення експорту, що обумовлено ускладненою логістикою (складності і висока вартість послуговування морським коридором, блокування кордону з Польщею, окупація значної частини територій, зменшення економічно активного населення через зовнішню міграцію). Так у 2021 р. Україна експортувала продукції на 68,2 млрд. дол., у 2022 р. – 44,2 млрд. дол., а у 2023 р. – 36 млрд. дол. [8]. Тобто, за досліджуваний період експорт продукції з України скоротився у 1,89 рази. Експорт продукції України вкрай залежить від ефективності логістики, яка на сьогоднішній день є надзвичайно ускладненою.

Якщо в експорті товарів за 2022-2023 рр. домінує аграрна продукція, то в експорті послуг – ІТ-послуги. Але динаміка є невтішною, за час повномасштабної війни експорт послуг знизився на 27%. Суттєвого скорочення зазнав експорт транспортних послуг, за перші місяці 2023 р. він скоротився на 18%; скорочення ділових послуг (технічні та консультаційні послуги з управління, науково-дослідні, торговельні) відбулось на 22%. В цілому ІКТ послуг у 2022 р. було реалізовано на експорт на суму 1510 млн. дол. США, а у 2023 р. – 1100 млн. дол. США; ділових послуг, відповідно 563 і 439 млн. дол. США, туристичних послуг – 158 і 110 млн. дол. США; послуг з переробки

матеріальних ресурсів, що належать іншим сторонам – 277 і 106 млн. дол. США; інших послуг – 930 і 789 млн. дол. США.

В цілому зберігається позитивне сальдо зовнішньої торгівлі послугами.

Вкрай суперечливими на сьогоднішній день є оцінки ринку праці стосовно зайнятості і безробіття. Відповідно до даних Пенсійного фонду України, загалом за підсумками 2022 р. в економіці України немає секторів, де б відбулось зростання кількості працівників. Найвищі показники зниження чисельності працівників сфери послуг відмічаються в нерухомості (–18%). Загалом в секторі надання послуг чисельність працюючих скоротилась на 8%. Значно кращою ситуація є в секторах торгівлі, телекомунікації та інформації, де втрат персоналу не перевищують 3%. Також кращою є ситуація в секторах із вагомою часткою державних підприємств: наука (– 2%), енергетика (– 2%), охорона здоров'я (– 3%) [10, с. 28].

Попри значні складності в розвитку бізнесу, скорочення виробництв і відповідно скорочення робочих місць, вже у 2023 р. у багатьох галузях економіки відчувається нестача кадрів. Ця проблема торкнулась і сфери послуг. Так, наприклад, станом на березень 2023 р. з понад 12 000 вакансій, розміщених на Work.ua в категорії «робітничі спеціальності та виробництво» понад 7 000 вакансій припадало на такі напрямки сфери послуг, як туризм та готельно-ресторанний бізнес [12].

Від початку повномасштабної війни Держстат не публікує дані щодо динаміки та структури безробіття. Відповідно до здійснених досліджень та проведеного оцінювання результатів, дослідницька агенція Info Sapiens зазначає, що станом на квітень 2024 р. рівень безробіття становив 16,8%. Значна знизилась купівельна спроможність населення, так, відповідно до даних дослідження, частка людей, що змушені заощаджувати на харчуванні становила 17,9% [9].

Виходячи з реалій стану національної економіки в умовах війни та ролі сфери послуг в забезпеченні економічного зростання стратегічні пріоритети розвитку сфери послуг у період повоєнної відбудови повинні містити наступні ключові компоненти:

1) Покращення бізнес-середовища – дана складова передбачає забезпечення прозорості ведення бізнесу, зниження бюрократії та корупції, спрощення процедури ліцензування та оптимізації правил ведення бізнесу в сфері послуг:

– внесення змін до чинного законодавства України спрямованих на надання обґрунтованих преференцій для розвитку малого бізнесу;

– зниження (а по можливості, усунення) бюрократичних бар'єрів щодо створення та провадження бізнесу в сфері послуг;

– сприяння діджиталізації сфери послуг;

2) Формування та впровадження комплексу заходів щодо стимулювання надходження прямих іноземних інвестицій до сервісного сектору:

– формування системи привабливих умов: податкові пільги, гранти, субсидії для іноземних інвесторів;

– створення для сфери послуг спеціальних економічних зон або зон вільної торгівлі;

– застосування активного маркетингу на міжнародному рівні;

3) Забезпечення належного рівня та достатньої кількості підготовки кваліфікованих кадрів для сфери послуг:

– покращення якості освітніх програм підготовки, активне впровадження в підготовку майбутніх фахівців освітніх компонент з вивчення програмних продуктів, що використовуються в сфері послуг;

– залучення до розробки освітніх програм галузевих асоціацій та підприємств (організацій) приватного сектору для врахування при підготовці фахівців вимог роботодавців;

– для покращення дослідницьких та інноваційних можливостей формування партнерства між навчальними закладами та дослідницькими установами та сервісними компаніями;

4) Формування культури підприємництва та інновацій – заохочення, надання матеріально-технічної та фінансової допомоги для стартапів, створення інкубаційних центрів:

– урядова підтримка щодо покращення умов фінансування та створення можливості отримання пільгового кредитування для стартапів та підприємств сфери послуг;

– створення бізнес-інкубаторів та акселераторів з метою стимулювання розвитку сучасних інноваційних сервісних компаній;

5) Розвиток інфраструктури:

– активний розвиток цифрової інфраструктури для підтримки розвитку технологічно-орієнтованих підприємств сфери послуг;

– розвиток логістики;

– розвиток бізнес-парків, коворкінгів для задоволення потреб підприємств сфери послуг;

6) Вдосконалення галузевої політики – формування комплексної стратегії розвитку сфери послуг:

– визначення пріоритетними сектори сфери послуг, що мають високий потенціал до зростання, таких, як: IT-сфера, електронна комерція, аутсорсинг бізнес-процесів, туризм, готельно-ресторанний бізнес та інше. Стимулювання розвитку даних секторів: програми

спеціалізованого навчання, програми сприяння експорту, надання податкових пільг;

7) Покращення доступу до українського ринку послуг та сприяння розвитку торгівлі:

– налагодження партнерства з іноземними партнерами;

– зниження нетарифних бар'єрів та стимулювання транскордонної електронної комерції

– пожвавлення розвитку туристичної сфери: спрощення візових процедур, залучення інвестицій, просування як на національному, так і на світових рівнях туристичного продукту України;

8) Підвищення якості захисту прав споживачів та забезпечення високих стандартів якості;

9) Стимулювання регіонального розвитку: надання самостійності регіонам щодо питань визначення пріоритетності розвитку секторів сфери обслуговування, надання державної цільової підтримки, розвиток європейської концепції старт-спеціалізації.

Для забезпечення ефективності реалізації комплексної стратегії розвитку сфери послуг необхідно сформувати спеціальний механізм моніторингу для оцінювання правильності визначених пріоритетів та результатів впровадження стратегії.

Список використаних джерел:

1. Боднар Н.М. Конкурентоспроможність сфери послуг України на світових ринках. *Економіка та суспільство.* 2023. № 50. URL: https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2420/2340
2. Гвоздьова О. Експорт з України під час війни: як змінилась структура постачань української продукції за кордон. *Економічна правда.* URL: https://www.epravda.com.ua/columns/2022/10/24/692959/
3. Голда Н.М., Краузе О.І., Шпилик С.В. Тенденції розвитку ринку туристичних послуг Тернопільської області. *Галицький економічний вісник*. 2019. №5 (60). С. 66-72.
4. Горник В.Г. Розвиток сфери послуг: державна політика та стратегічні заходи для підвищення конкурентоспроможності економіки України. *Цифрова економіка та економічна безпека.* 2023. № 7 (07). С. 3-8.
5. Державна служба статистики України. URL: https://ukrstat.gov.ua/
6. Зінченко С., Боярчук Д. Українська металургія на третій рік війни. URL: https://case-ukraine.com.ua/news/ukrayinska-metalurgiya-na-tretij-rik-vijny/

7. Інфляційний звіт: Національний банк України (1 лютого 2024). URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/inflyatsiya-zalishatimetsya-pomirnoyu-a-ekonomika-vidnovlyuvatimetsya--inflyatsiyniy-zvit-nbu
8. Самойлюк М., Левченко Є. Економіка України у 2023 р.: головне. *Центр економічної стратегії.* URL: https://ces.org.ua/ukrainian-economy-in-2023-tracker-overview/
9. Самойлюк М. Трекер економіки України під час війни. *Центр економічної стратегії.* URL: https://ces.org.ua/tracker-economy-during-the-war/
10. Судаков М., Лісогор Л. Ринок праці України 2022-2023: стан, тенденції та перспективи. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://solidarityfund.org.ua/wp-content/uploads/2023/04/ebrd_ukraine-lm-1.pdf&ved=2ahUKEwimiJaj7ceGAxUUIhAIHdXKDaE4ChAWegQIBhAB&usg=AOvVaw1JxcICX8u9LxcJQCivQZ56
11. Фінансування державного бюджету України з початку повномасштабної війни: Міністерство фінансів України. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_state_budget_financing_since_the_beginning_of_the_full-scale_war-3435
12. Чи є перспективи для розвитку сфери послуг в Україні під час війни? URL: https://hub.kyivstar.ua/articles/chy-ye-perspektyvy-dlya-rozvytku-sfery-poslug-v-ukrayini-pid-chas-vijny
13. Як змінювалась інфляція в Україні та який прогноз на цей рік. *Слово і діло. Аналітичний портал.* URL: https://www.slovoidilo.ua/2023/01/23/infografika/ekonomika/yak-zminyuvavsya-riven-inflyacziyi-ukrayini-ta-yakyj-prohnoz-cej-rik

Юрик Наталія
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри менеджменту та адміністрування

Луциків Іванна
Тернопільський національний технічний університет ім. Івана Пулюя, доцент кафедри менеджменту та адміністрування

ТЕХНОЛОГІЇ ТА ПРИЙОМИ УПРАВЛІННЯ ІМІДЖЕМ КОМПАНІЇ

На сучасному етапі розвитку, для якого характерні насиченість ринку продукцією (товарами, послугами), жорстка конкуренція, присутність значної кількості світових брендів та більша довіра вітчизняних споживачів до іноземного продукту, вимагають пошуку технологій та прийомів зміцнення ринкової позиції українських підприємства та здобуття прихильності споживачів. Ефективним рішення даної проблеми є формування стійкого позитивного іміджу компанії.

Важливим завданням є формування умов, за яких українське підприємство та український продукт будуть підсвідомо асоціюватися з високою якістю, престижністю, матимуть високий рівень впізнаваності та позитивний образ у цільової аудиторії. Реалізація окресленого завдання безпосередньо пов'язана з формуванням та підтримкою позитивного іміджу, який буде тією інтегральною характеристикою компанії, що віддзеркалюватиме корпоративну індивідуальність, асоціюватиметься у споживача з високою якістю, надійністю та престижністю. Управління іміджем потребує ґрунтовного та системного підходу, виваженої діяльності щодо формування, підтримання та зміцнення.

Саме поняття «імідж» вперше з'явилось у 1806 р. у словнику Ноя Вебстера. Активно розвитку даний термін отримав в підприємницькій сфері як засіб психологічного впливу на споживача. Так, в 1960-х рр. в США було започатковано новий науковий напрям, що досліджує імідж – іміджеведення, основоположником даної теорії став відомий американський економіст К. Болдінг. На той час найбільш активно поняття «імідж» використовувалось в журналістиці, найчастіше – для формування популярності музикантів [1, с. 130].

У 1963 р. Девід Огілві, в умовах насиченого ринку з чіткими ознаками проблем зі збутом, обґрунтував «теорію іміджу», сутність якої полягала в тому, що для успішної реалізації продукту інформування

споживачів про його специфічні якості є достатнім, необхідно постачати даний продукт привабливим для визначеної цільової аудиторії статусом. Вдало розроблений імідж сприяє зростанню впізнаваності продукту і стає аргументом для споживача на користь його придбання.

Безпосередньо термін «імідж» (англ. image – образ) тлумачиться як відображення у підсвідомості людини у вигляді образу тих чи інших характеристик явища чи об'єкта [4].

Енциклопедія сучасної України подає визначення терміну «імідж», як штучний образ, що цілеспрямовано формується у суспільній чи індивідуальній свідомості, а також підсвідомості, за допомогою засобів масової комунікації та психологічного впливу. Для формування іміджу використовують практичні дії, агітацію, рекламу, пропаганду, нейролінгвістичне програмування та інші методи та прийоми. Імідж може транслювати як правдиві властивості об'єкта, так і надумані, неіснуючі [3].

На сучасному етапі розвитку формування іміджу є невід'ємною складовою й одним із визначальних факторів успіху функціонування, це стосується країни, компанії, продукту, людини. Декілька десятиліть тому поняття «імідж», «корпоративний імідж» застосовувались по відношенню до великих компаній, в малому бізнесі не приділяли уваги формуванню іміджу. На сучасному етапі розвитку формуванню ефективного іміджу приділяється велика увага як великими компаніями, так і малим бізнесом.

Варто зазначити, що імідж може бути керованим і некерованим. Тобто, якщо питання формування іміджу відпускається на само плин, то він формується стихійно і немає жодної гарантії, що такий імідж буде адекватним і сприятливим для розвитку компанії. Формування керованого, сприятливого для компанії іміджу процес тривалий у часі і трудомісткий, але більш вигідний і в порівнянні, все ж такі менш трудомісткий, ніж виправлення сформованого спонтанно несприятливого образу.

Формування іміджу компанії, на нашу думку, є комплексним завданням, імідж формується не лише фахівцями в цій сфері (маркетологами, рекламістами), але й якістю продукту (товару, робіт, послуг), діловою репутацією, іміджем лідера і персоналу, організаційною культурою, фірмовим стилем, ефективним маркетингом, ефективним менеджментом, ефективною рекламною стратегією, відгуками споживачів (клієнтури), рівнем соціальної відповідальності бізнесу та багатьма іншими інструментами, що

формують загальне сприйняття компанії в свідомості цільової аудиторії.

Сприятливий імідж повинен бути оригінальним і адекватним, адресним і пластичним. Оригінальність повинна бути забезпечена сформованою відмінністю (оригінальністю) від інших компаній. Адекватність забезпечується відповідністю сформованого іміджу існуючому образу чи специфіці компанії. Адресність означає забезпечення привабливості компанії для визначеної цільової аудиторії. Пластичність передбачає гнучкість, імідж не повинен бути морально застарілим, не виходити з моди, постійно оновлюватись і при цьому здаватися незмінним.

Формування ефективного іміджу на сучасному етапі розвитку є невід'ємною складовою діяльності компанії, яка прагне розвиватися, бути успішною, формувати свій позитивний образ і ефективно протистояти жорстким умовам конкуренції.

Слід пам'ятати, що компанії продають не лише свій продукт, але й свій імідж. Для формування ефективного іміджу необхідно мати чіткі відповіді на наступні питання:

1. Що таке ефективний імідж? (визначення основних складових ефективного іміджу);

2. Який імідж буде для нас ефективним? (визначення основних характеристик та якостей, які повинні бути притаманні ефективному іміджу компанії);

3. Які саме аспект іміджу матимуть позитивний вплив на діяльність компанії? (визначення впливу елементів іміджу на діяльність компанії);

4. Яким чином елементи іміджу впливають на діяльність компанії? (визначення індикаторів впливу, оцінювання якісних і кількісних показників впливу іміджу на діяльність компанії);

5. Якими є умови покращення впливу іміджу на результати діяльності компанії? (визначення можливих інструментів впливу на поведінку цільової аудиторії).

Питання розроблення ефективного іміджу компанії є, по суті, безперервним у часі, тобто неможна розробити ефективний імідж і заспокоїтися, в також випадку в доволі короткий проміжок часу такий імідж стане морально застарілим і втраченим. Необхідно систематично проводити моніторинг динаміки іміджу, зондувати громадську думку (цільової аудиторії), вивчати практики конкурентів, необхідно регулярно «додавати свіжості» іміджу компанії при цьому дотримуючи обраної концепції.

Формування ефективним іміджу компанії є комплексним питанням і передбачає врахування таких складових, як:

– імідж продукту: цінність для споживача, функціональність і додаткові послуги;

– імідж споживача: стиль життя, характер, звички та соціальний статус;

– внутрішній імідж компанії: організаційна культура, соціально-психологічний клімат в колективі;

– імідж керівника компанії: компетентність, освіта, зовнішній вигляд, психологічні характеристики, особливості вербальної і невербальної поведінки, використання загальних особливостей сприйняття;

– імідж персоналу компанії: рівень компетентності, освіта, культура спілкування, доброзичливість, пунктуальність, відповідальність, ініціативність, вміння працювати на результат, командний дух, оперативність, комунікабельність;

– візуальний імідж: фірмовий стиль, зовнішній вигляд приміщення (приміщень);

– соціальний імідж: ділова репутація, рівень соціальної відповідальності бізнесу;

– рейтинг інформаційного впливу на громадськість за допомогою ЗМІ: якісні характеристики матеріалу, обсяг інформаційного повідомлення, стиль повідомлення, вірогідність запам'ятовування [5, с. 17; 8, с. 476].

На початковому етапі формування іміджу компанії насамперед слід чітко визначити специфіку діяльності компанії на даний час і на перспективу. Також на початковому етапі слід взяти до уваги той факт, що штучно розроблений імідж може не співпадати з тим іміджем, що формується або вже сформувався у цільової аудиторії на різних етапах діяльності компанії. Якщо такий імідж успішно працює та виконує необхідну функцію, можливо недоцільно його кардинально змінювати, а варто підтримувати вже існуючий з внесенням необхідних коректив, постійно відстежувати зміни запитів цільової аудиторії, зміни у бізнес-середовищі компанії.

Якщо імідж компанії не сформовано або сформований імідж не влаштовує, то солід розпочати кропітку поетапну роботу щодо формування ефективного іміджу «за заданими параметрами».

При формуванні іміджу компанії слід дотримуватись певних принципів:

– принцип повторення – ґрунтується на властивостях людської пам'яті: добре запам'ятовується інформація, що повторюється. Але тут

слід не перейти межу, не перевести інформацію, що часто повторюється, в розряд нав'язливої і подразнюючої;

– принцип безперервного посилення впливу – систематичне посилення аргументованого та емоційного звернення;

– принцип «подвійного виклику» – в сприйнятті повідомлення сприйняття розумом відіграє не основну роль, найбільш важливими є підсвідомі психічні процеси, емоційне сприйняття.

Імідж компанії покликаний виконувати ряд функцій, що в комплексі сприятимуть підвищенню впізнаваності компанії та її продукту, покращення комунікацій з цільовими групами, підвищення конкурентоспроможності, зміцнення конкурентної позиції тощо. Основними функціями іміджу компанії є наступні:

1. Демонстративна: позиціонування компанії;

2. Стимулююча: дана функція має вплив як на цільові групи, так і на саму компанію. З погляду компанії, сутність стимулюючої функції полягає у дотримані сформованих стандартів компанії, докладання зусиль до збереження сформованого позитивного іміджу (дотримання високої якості продукту, рівня сервісу, ділової репутації, політики цін та інше). Стосовно споживачів, дана функція виконує спонукання до дій, тобто спонукання здійснити покупку, стати постійним клієнтом та інше. З огляду на ділових партнерів, мова про формування тривалих партнерських відносин на тлі сформованої довіри та досвіду;

3. Адаптивна: полегшує компанії процес адаптації в суспільному середовищі;

4. Рекламна: привернення уваги, інформування з метою пожвавлення збуту.

Також слід пам'ятати, що бажана поведінка цільових груп компанії може відрізнятися і ці відмінності необхідно враховувати при формуванні іміджу компанії. Наприклад, одні і ті ж заходи можуть по-різному сприйматися власним персоналом, споживачами, бізнес-партнерами, державними установами, громадськістю на різних рівнях, інвесторами тощо. Кожній цільовій аудиторії притаманні специфічні цінності й інтереси.

Найбільш популярною управлінською парадигмою щодо формування іміджу компанії на сьогоднішній день є дотримання принципів Value Based Management (управління на основі цінностей).

При формуванні іміджу підприємства необхідно також враховувати сферу діяльності підприємства, його розміри, історію розвитку, етап життєвого циклу компанії, місію та цілі діяльності компанії, вид реалізованої стратегії, стиль управління, рівень

конкуренції в галузі та багато інших аспектів, що є загальними та специфічними для даної компанії.

Формування системного підходу до управління іміджем компанії охоплює комплекс принципів, технологій та прийомів, які в комплексі мають цілеспрямований вплив на імідж компанії. Складання декомпозиції іміджу компанії полегшує процес визначення необхідного набору компонентів.

В науковій літературі існують зустрічаються різні підходи щодо етапності формування іміджу компанії, так О.В. Дейнега формування іміджу компанії пропонує здійснювати у такій послідовності:

– дослідження ставлення цільової аудиторії до компанії;

– дослідження очікувань цільової аудиторії від компанії;

– конструювання іміджу компанії, як відповідь на виявлені очікування;

– розроблення стратегії формування іміджу компанії;

– безпосередньо формування іміджу компанії: впровадження визначеної моделі, реалізації тактичних, оперативних і стратегічних планів;

– контроль процесу впровадження моделі та реалізації планів;

– моніторинг сформованого іміджу, розроблення заходів щодо підтримання і за необхідності коригування [2, с. 60].

Дещо відмінний підхід до складу етапів формування іміджу компанії пропонують Т.Б. Семенчук та О.Г. Гера:

– проведення аналізу початкової позиції рівня підтримки компанії;

– розроблення та впровадження комплексу заходів щодо формування позитивного іміджу компанії;

– коригування комплексу заходів формування позитивного іміджу компанії;

– обґрунтування рішень відносно посилення дії засобів і стимулів на формування іміджу компанії [7, с. 180].

На наш погляд, етапи процесу формування іміджу компанії потрібно дещо деталізувати:

Етап 1. Здійснити аналіз узгодженості місії, напрямів розвитку, цілей та стратегій компанії.

Етап 2. Чітко визначити цільові аудиторії: вік, стать, рід занять, стиль життя, склад родини, вподобання та очікування від компанії та її продукту, тощо (деталізація дослідження цільової аудиторії залежить від особливостей продукту, що виробляє компанія).

Етап 3. Здійснити аналіз існуючого іміджу компанії (спонтанного чи штучно сформованого).

Етап 4. Дослідити очікування цільової аудиторії від компанії та її продукту.

Етап 5. Визначити розбіжності між існуючим та бажаним іміджем. Визначити причини таких розбіжностей.

Етап 6. З врахуванням результатів всіх попередніх етапів розробити стратегію формування (або ж коригування) іміджу компанії.

Етап 7. Впровадження та постійний контроль процесу впровадження стратегії формування іміджу (дослідження динаміки впізнаваності компанії та її продукту, зміни очікувань цільової аудиторії, динаміки показників збуту продукції, ділової репутації та інше).

Етап 8. За необхідності розроблення та впровадження заходів щодо коригування стратегії формування іміджу.

Якщо в результаті впровадження комплексу заходів щодо формування іміджу не досягнуто очікуваного результату, слід повернутись до початкового етапу, проаналізувати місію і цілі діяльності підприємства, корпоративну стратегію і стратегію розвитку компанії, повторно дослідити цінності цільової аудиторі, здійснити аналіз сприйняття компанії та очікувань цільової аудиторії, виявити розбіжності між очікуваннями і отриманим результатом та вжити заходів до виправлення чи пом'якшення таких розбіжностей.

При формуванні іміджу компанії слід також враховувати етап життєвого циклу компанії:

– компаніям, що лише розпочинають свою діяльність на ринку і, відповідно, не мають сформованого іміджу, необхідно почати його формувати так би мовити «з чистого аркушу»;

– компаніям, що вже певний період часу активно працюють на ринку і вже мають певний, штучно чи стихійно, сформований імідж, потрібно здійснювати іміджбілдінг, тобто ідентифікувати компанію з задекларованими цінностями;

– компаніям, що вже певний період часу активно працюють на ринку, штучно або спонтанно сформований імідж не відповідає очікуванням підприємства, повинні дослідити причини розбіжностей та розробити і впровадити комплекс заходів, спрямований на формування «запланованого» іміджу.

Процес формування, впровадження та коригування іміджу завжди повинен супроводжуватися моніторингом цільової аудиторії, виявленням розбіжностей між реальністю та очікуваним результатом.

При дослідженні іміджу компанії слід використовувати комбінацію кількісних та якісних методів. Використання лише одного

методу не надає можливості дослідити питання монолітно. До основних методів дослідження іміджу компанії належать наступні:

– якісні методи – персональні глибинні інтерв'ю, фокус-групи;

– кількісні методи – інтерв'ю, анкетування, спостереження.

У процесі дослідження існуючого (реального) іміджу компанії, залежно від обраних методів дослідження, необхідно враховувати фактор автентичності та достовірності отриманої інформації.

При розробленні стратегії формування іміджу компанії слід брати до уваги, що існують різні типології клієнтів (споживачів):

1. Візуал: такий тип споживача (клієнта) краще сприймає інформацію наочно, тобто такому споживачу потрібна візуальна демонстрація продукту, його переваг та інше. Під час візуальної демонстрації необхідно використовувати фрази, що здатні підсилити візуальне сприйняття;

2. Аудіал: такий тип споживачів (клієнтів) краще засвоює інформацію на слух, для таких споживачів слід подати аналітику, переконливі факти, при цьому слід приділити увагу манері подання інформації (тембр голосу, інтонація, швидкість мови та інше);

3. Кінестетик: такий споживач (клієнт) більше орієнтується на тактильне відчуття, йому необхідно поторгати продукт компанії, відчути емоції;

4. Дігатал. такому споживачу (клієнту) необхідно надати інформацію щодо переваг, технологій, політики ціноутворення та інше [6, с. 143].

Для формування іміджу компанії використовуються такі інструменти:

– позиціонування компанії – подання для цільової аудиторії образу компанії таким чином, щоб зайняти певну позицію, яка б вигідно відрізнялась від позиції конкурентів;

– маніпуляція – зміщення уваги цільової аудиторії з одного об'єкту на інший;

– міфологізація – створення і подання міфу про діяльність компанії, в якій підсвідомо бажає вірити цільова аудиторія і який практично неможливо перевірити;

– емоціоналізація – вплив на емоційну складову, інформація повинна бути цікавою та викликати відповідні сильні емоції.

Для формування іміджу компанії використовують дизайнерські прийоми: оформлення офісу, розроблення фірмового стилю, оформлення вітрин, створення привабливої оригінальної упаковки, оформлення виставок та інше.

Розроблення фірмового стилю передбачає: дизайн логотипу; написання слогана; підбір шрифтів для фірмової документації; підбір шрифтів, кольорів та манери подання інформації для сайту компанії, профілів в соціальних мережах та рекламної продукції, дизайн макетів корпоративної атрибутики (фірмові бланки, конверти, візитки та інше).

Розроблення фірмового стилю розпочинають з дизайну логотипу. Для розроблення вдалого логотипу слід чітко розуміти завдання, які будуть на нього покладені. Всі стилістичні елементи в подальшому будуть використані при розробленні фірмового стилю, тобто повинні бути враховані шрифти, кольори та візуальні характеристики.

При розробленні логотипу слід дотримуватись наступних критеріїв:

– він має бути простий для сприйняття;

– унікальний, оригінальний і чіткий у візуальному виконанні;

– оптимальне поєднання форми, розмірів і кольорів;

– оптимальні пропорції (слід пам'ятати, що логотип є певно найбільш вживаним атрибутом фірмового стилю: документація, рекламна продукція, упаковки, профілі в соціальних мережах, сайт компанії та інше);

– має відповідати маркетинговій стратегії компанії.

Розроблення фірмового стилю відбувається в декілька етапів:

Етап 1. Аналіз діяльності компанії (місія, цілі, стратегія, показники успішності, перспективи розвитку та інше);

Етап 2. Аналіз сфери бізнесу, специфіки ринку, ключових конкурентів, ділових партнерів;

Етап 3. Генерування ідеї;

Етап 4. Напрацювання варіантів та вибір найбільш оптимального.

Розроблення фірмового стилю є надзвичайно важливим елементом формування іміджу компанії, оскільки від фактично є візитною карткою бізнесу, допомагає досягти єдності сприйняття компанії, сформувати вигідне враження, підкреслити індивідуальність і професіоналізм, залучити нових клієнтів, покращити впізнаваність, зміцнити ринкові позиції, захистити товар від підробок.

Інструментами формування іміджу компанії є також рекламні та PR-заходи.

Основним призначенням рекламних заходів є підтримка компанії та/або бренду, формування позитивного враження, підвищення впізнаваності компанії та продукту, стимулювання продажів. Такі завдання реалізуються через донесення до споживача рекламної інформації у будь-який спосіб та у будь-якій формі.

PR-заходи – виважені, сплановані та регулярні заходи спрямовані на встановлення взаєморозуміння між компанії та громадськістю за допомогою таких інструментів, як презентації, виставки, прес-конференції, спонсорські заходи.

При розробленні іміджу компанії слід застосовувати комплексний підхід, що дозволить сформувати цілісність сприйняття, довіру та впевненість у професіоналізмі.

Ефективний імідж компанії забезпечує підвищення впізнаваності, конкурентоспроможності, зміцнення ринкової позиції та довіру ділових партнерів.

Список використаних джерел:

1. Василенко В. Технологія формування ефективного іміджу підприємства. *EUROPEAN POLITICAL AND LAW DISCOURSE*. 2019. № 6. С. 129-136.
2. Дейнега О.В. Імідж і репутація: сутність та особливості. *Вісник Хмельницького національного університету.* 2008. № 3. С. 58-61.
3. Імідж. Енциклопедія сучасної України. URL: https://esu.com.ua/article-13264
4. Імідж організації, його характеристика та взаємозв'язок з культурою. URL: https://pidru4niki.com/16520205/menedzhment/imidzh_organizatsiyi_yogo_harakteristika_vzayemozvyazok_kulturoyu
5. Краузе О. Маркетингові дослідження поведінки споживача. *Міжнародна науково-практична конференція «ОСББ: досвід, виклики, перспективи»*. ТНТУ, 2017. С. 16-17.
6. Краузе О.І., Кулик Ю.І., Піняк І.Л. Застосування методик НЛП для підвищення ефективності продажів. *Регіональна економіка та управління*. № 4 (34). 2021 р. С. 135-147.
7. Семенчук Т.Б., Гера О.Г. Сучасна модель формування іміджу організації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки.* 2014. Вип. 7. Ч. 3. С. 178-181.
8. Семенчук Т.Б., Басараб Н.А. Формування іміджу підприємства. *Економіка і суспільство*. 2016. № 7. С. 473-477.
9. Шведа Н.М., Краузе О.І. Електронна комерція: сучасний стан та стратегії розвитку. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічна науки»*. 2024. Вип. 2 (82). URL: https://www.inter-nauka.com/archive/archive-of-issues-ekonomika

РОЗДІЛ ІІІ
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ В РОЗВИТКУ НАУКИ ТА ЕКОНОМІКИ

Король Світлана
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування, заступник директора з наукової роботи Інституту економіки та менеджменту; Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки, докторант

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ: ПРАГМАТИЗМ УПРАВЛІННЯ В УМОВАХ СЬОГОДЕННЯ

В умовах мінливого середовища страхові компанії відіграють важливу роль в економіці будь-якої країни. Перш за все вони забезпечують фінансову стабільність та захист від різноманітних ризиків як для корпоративних, так і приватних клієнтів, особливо в умовах війни. Власне, у цьому контексті страхові компанії беруть на себе критичну роль, бо вони в змозі забезпечити захист майна та особистих ризиків, страхування воєнних ризиків, допомогти у керуванні ризиками та забезпечити фінансову стабільність. При цьому, їх діяльність піддається впливу, оскільки збільшується ймовірність страхових виплат через руйнування майна та інфраструктури, а також зростає ризик для життя та здоров'я людей. Управління цими ризиками вимагає детального аналізу та оцінки можливих наслідків війни, розробки відповідних страхових продуктів та полісів, а також формування резервів для можливих виплат. Крім того, умови воєнного конфлікту зобов'язують страхові компанії постійно моніторити ситуацію, аналізувати геополітичну та економічну нестабільність, а також прогнозувати можливі сценарії розвитку подій для підготовки відповідних стратегій.

Власне, це вказує на те, що страхові компанії можуть розглядати розширення свого портфеля продуктів для включення страхових полісів, що охоплюють ризики, пов'язані з військовими конфліктами та політичною нестабільністю. Тому визначення прагматизму управління їх розвитком потребує аналітичної оцінки діяльності та розробки ефективних стратегій фінансового управління для забезпечення стабільності фінансових ресурсів компанії. Відтак збереження довіри клієнтів в умовах війни стає складною задачею для страхових компаній [6].

Отже, важливо забезпечити ефективну комунікацію з клієнтами та іншими зацікавленими сторонами для збереження репутації компанії та підтримки її бізнесу в умовах нестабільності. Управління розвитком страхових компаній в умовах війни потребує комплексного підходу,

який охоплює всі аспекти ризиків, фінансової стійкості, комунікацій та стратегічного управління.

Тому в умовах постійних змін перед страховими компаніями постають ключові виклики, серед них такі як соціально-економічні умови, технологічний розвиток, зміни в законодавстві, глобальні ризики і конкуренція, що потребують миттєвої адаптації та ефективного управління ризиками.

Очевидно, що зміни в економічній та соціальній площинах впливають на попит на страхові послуги (наприклад, зростання доходів населення може призвести до більшого інтересу до страхування життя або майна). Крім того, впровадження цифрових технологій, таких як онлайн-продажі, мобільні додатки та штучний інтелект, дозволяє страховим компаніям забезпечувати кращий рівень обслуговування клієнтів та ефективно управляти ризиками. За таких умов можуть відбуватися зміни в регуляторному середовищі, які можуть впливати на страховий ринок, включаючи вимоги до фінансової стійкості, забезпечення прав споживачів та впровадження нових стандартів. Чималий вплив на їх діяльність мають пандемії, природні катастрофи та геополітичні конфлікти, які створюють їх несприятливі умови. Відтак зростаюча конкуренція вимагає від страхових компаній розвитку нових продуктів, покращення обслуговування та залучення клієнтів [4; 6; 20].

Враховуючи ці фактори, страхові компанії повинні постійно адаптовуватися, вдосконалювати свої процеси та забезпечувати фінансову стійкість задля убезпечення надійності та довіри клієнтів.

Отож, в умовах постійних змін та викликів, вони повинні забезпечити захист майна та особистих ризиків, страхувати військові ризики, допомогти з управлінням ризиками, гарантувати фінансову стабільність та економічну підтримку.

Так, страхові компанії відіграють критичну роль у забезпеченні захисту від ризиків, зокрема тих, що продуковані викликами сьогодення, – ризики для життя, майна та підприємницької діяльності, шляхом надання страхових полісів для захисту майна, такого як будівлі, транспортні засоби, обладнання, а також здоров'я і життя осіб, під час війни, покриття втрат та відшкодування під час непередбачуваних подій.

Страхові компанії можуть розробляти спеціальні продукти страхування для компенсації втрат від військових дій, включаючи ризики, пов'язані з військовими діями, тероризмом та громадянськими заворушеннями.

Також вони можуть надавати консультації щодо управління ризиками під час війни, включаючи аналіз потенційних загроз та

розробку стратегій для зменшення впливу воєнного конфлікту на бізнес.

Їх діяльність може бути зосереджена на вкладенні значних фінансових ресурсів в різноманітні облікові ресурси, такі як облігації та фінансові інструменти, для забезпечення фінансової стійкості та здатності виплачувати відшкодування в умовах війни.

Загалом, розвиток страхових продуктів може сприяти підтримці економічної стійкості в умовах війни, зменшенні ризику фінансових втрат для компаній, установ та осіб. Отож, всі ці чинники підкреслюють важливість ролі страхових компаній у забезпеченні фінансової та економічної стійкості в умовах війни та їх внесок у підтримку громади у складні часи.

Відтак теоретико-методологічний інструментарій розвитку страхових компаній та управління їх сценаріями в умовах мінливого середовища може бути визначений шляхом аналітичної оцінки діяльності страхових компаній через:

1) аналіз та оцінку грошових потоків;

2) управління формуванням фінансового результату;
оцінку фінансової надійності;

3) визначення та порядок формування страхових резервів;

4) оцінювання фінансового стану;

5) побудову матриці фінансової стратегії;

6) визначення перспектив розвитку.

Основні показники та методика їх розрахунку наведена у табл. 1.

Власне, дослідження методології діагностики стану страхових компаній, проведене українськими та іноземними вченими, призвело до наступного узагальнення існуючих підходів до їхньої оцінки:

1. Рейтинговий підхід [12; 15].

2. Підхід, що базується на виявленні динамічної складової при оцінці розвитку страховика [3; 14].

3. Підхід, заснований на ретроспективному аналізі відносних фінансово-економічних та страхових показників [2; 21].

Дотриманість вченими цих підходів залежить від формулювання цілей діагностики стану страхових компаній. Однак розглянуті підходи провокують невизначеність у тому, як результати оцінки можуть бути використані для формування фінансового забезпечення страхових компаній. Тому для забезпечення більш чіткої взаємодії процесу діагностики і заходів по управлінню фінансовими потоками, необхідно запропонувати інструментарій планування майбутнього розвитку страхових компаній.

Таблиця 1

Основні показники оцінки діяльності страхових компаній та методика їх розрахунку [2; 3; 8; 9; 21]

№	Показник	Метод оцінки
1	2	3
	Загальні показники розвитку ринку страхування життя	
1	Частка ринку страхування життя	Валові страхові премії за страхування життя/ Валові страхові премії за всіма видами страхування
2	Показник проникнення	Валові страхові премії за страхування життя/ ВВП країни
3	Показник щільності	Валові страхові премії за страхування життя/ Кількість населення країни
	Аналіз фінансово-господарської діяльності страхової компанії.	
4	Приріст чистого прибутку	100 %×(Чистий прибуток на кінець періоду - Чистий прибуток на початок періоду)/ Чистий прибуток на початок періоду
5	Приріст капіталу	100 %×(Капітал на кінець періоду - Капітал на початок періоду)/ Капітал на початок періоду
6	Приріст активів	100 %×(Активи на кінець періоду - Активи на початок періоду) / Активи на початок періоду
7	Приріст страхових премій	100 %×(Страхові премії на кінець періоду - Страхові премії на початок періоду)/ Страхові премії на початок періоду
8	Приріст страхових виплат	100 %×(Страхові виплати на кінець періоду - Страхові виплати на початок періоду)/ Страхові виплати на початок періоду
9	Рівень страхових резервів	Страхові резерви/ Капітал
10	Рівень страхових виплат	Страхові виплати/Страхові премії
	"Золоте правило економіки"	
11	Нерівність "золотого правила економіки" (tпр)	tпр >= tд = tсп > ткап >100%
	Фінансова стійкість та показники фінансової незалежності	
12	Робочий капітал	ВК + ДЗ - НА
13	Коефіцієнт фінансової стійкості	(ВК+ДЗ)/Пасиви
14	Коефіцієнт фінансової автономії	Власний капітал/ Валюта балансу
15	Коефіцієнт фінансової залежності	1/ Кфн
16	Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	1 - Кфн
17	Коефіцієнт фінансового ризику	Кфз - 1
18	Коефіцієнт фінансової стабільності	1/Кфр
19	Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Робочий капітал/ Власний капітал

продовження табл. 1

1	2	3
20	Коефіцієнт фінансової спроможності	(Сума страхових резервів на кінецьперіоду + нетто-активи)/Сума страхових виплат за період
21	Коефіцієнт фінансової стійкості страхового фонду	(Сума доходів + Резерви на звітну дату)/Сума витрат за звітний період
22	Коефіцієнт стійкості економічного зростання	Нерозподілений прибуток/Власний капітал
	Аналіз показників ліквідності	
23	Коефіцієнт загальної ліквідності	Оборотні активи/ Поточні зобов'язання
24	Коефіцієнт швидкої ліквідності	(ОА-Запаси)/Поточні зобов'язання
25	Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Грошові активи/ Поточні зобов'язання
	Рентабельність	
26	Рентабельність страхової послуги	Чистий прибуток/сумарні витрати страхової компанії
27	Рентабельність продаж	Чистий прибуток/ страхові платежі
28	Рентабельність інвестиційної діяльності	Прибуток від інвестиційної діяльності/Активи спрямовані на інвестиції
29	Рентабельність активів	Чистий прибуток/Активи
30	Рентабельність власного капіталу	Чистий прибуток/Власний Капітал
	Аналіз фінансової надійності	
31	Показник дебіторської заборгованості (ПДЗ)	ПДЗ = 100%*(Дебіторська заборгованість)/(Капітал)
32	Показник ліквідності активів (ПЛА)	ПЛА = 100% * (Високоліквідні активи)/(Зобов’язання)
33	Показник ризику страхування (ПРС)	ПРС = 100% * (Сума чистих премій за всіма полісами)/(Капітал)
34	Зворотний показник платоспроможності (ЗПП)	ЗПП = 100* (Загальна сума зобов’язань) / (Капітал)
35	Показник доходності (ПД)	ПД = 100*(Чистий прибуток) /(Капітал)
36	Показник змін у сумі чистих премій за всіма полісами (ПЗЧП)	ПЗЧП = 100*((Сума чистих премій (t))/(Сума чистих премій (t-1))-1)
37	Показник незалежності від перестрахування (ПНП)	ПНП = 100*(Чиста сума премій по всіх полісах)/(Валова сума премій по всіх полісах)
38	Показник доходності інвестицій (ПДІ)	ПДІ = 100% *(Прибуток від фінансової діяльності)/(Середній обсяг фінансових інвестицій протягом року)

Відтак у площині сучасних викликів можна запропонувати використання методу теоретичного узагальнення й систематизації відомих рішень, а також врахувати підхід І. М. Нєнно [10] як передпланову стадію формування фінансового забезпечення позиціонування страхових компаній на матриці фінансового розвитку на основі рекомендацій французьких вчених Фаншона Ж. та Романе І.

[1]. У відповідності до них, одним з основних результатів фінансово-господарської діяльності страхової компанії, який може бути використаний для прийняття стратегічно важливих рішень, є сума фінансових та страхових показників, де фінансові показники включають інвестиційну та управлінську діяльність. Система координат матриці повністю відображає ці процеси та включає оцінку розвитку двох ключових аспектів діяльності: страхової та фінансової компоненти бізнесу (IB та FB).

Ці показники грають важливу роль у визначенні оптимального напряму до досягнення балансу, або гармонійної рівноваги, разом з використанням інтегрального показника розвитку FDP (Financial Development Potential), який може бути обчислений за наступною формулою:

$$FDP = FE – MNF = Ocap + IR – (II + TC); \qquad (1)$$

де, FE (Financial Enrichment) – фінансове забезпечення;

MFN (Moment Financial Needs) – поточні фінансові потреби;

Ocap (Own Capital) – власний капітал;

IR (Insurance Reserves) – страхові резерви;

II (Insurance Indemnities) – страхові виплати;

TC (Total Costs) – загальні витрати.

Розрахунок показника страхової діяльності обчислюється згідно з такою формулою:

$$IB = (IP – II – AC – REP) \div (Ocap + IR – II – TC); \qquad (2)$$

де, IP (Insurance Premiums) – страхові платежі;

AC (Acquisition Costs) – аквізиційні витрати;

REP (Reinsurance Premiums) – премії з перестрахування;

Щоб оцінити фінансовий стан страхової компанії, можна скористатися такою формулою:

$$FB = (GF – IR) \div (Ocap + IR – II – TC); \qquad (3)$$

де, GF (Guarantee Fund) – результат зміни обсягу гарантійного фонду;

IR (Insurance Reserves) – результат зміни обсягу страхових резервів

Аналіз показників IB, FB та їх суми є важливим для вивчення зміни грошових потоків, що виникають внаслідок страхової та інвестиційної діяльності. За результати фінансової діяльності необхідно

вважати збільшення гарантійного фонду та наявність страхових резервів. У гарантійний фонд включається весь додатковий капітал, додаткові резерви та нерозподілений прибуток. Від'ємні значення одного з показників (IB, FB) вказують на наявність проблем і загроз для фінансової стійкості страховика, які потрібно негайно вирішувати.

У підсумку, адекватно побудована матриця допоможе отримати та спрогнозувати перспективні напрями розвитку страхової організації, а значення показника фінансового стану дозволить визначити обсяг фінансових ресурсів, які можуть бути інвестовані в розвиток організації в майбутньому (рис. 1).

	FB<<0	FB=0	FB>>0
IB>>0	1 IBFB=0	4 IBFB>0	6 IBFB>>0
IB=0	7 IBFB<0	2 IBFB=0	5 IBFB>0
IB<<0	9 IBFB<<0	8 IBFB<0	3 IBFB=0

Рис. 1. Матриця фінансової стратегії страхової організації

Отримані квадрати можуть бути інтерпретовані наступним чином [1; 7; 10; 16]:

1. Якщо IB значно менше нуля (IB< 0), це може бути пов'язано з перевищенням страхових платежів над чистими страховими виплатами або рівномірністю зборів, або з різким зростанням аквізиційних витрат. Це свідчить про переважання в страховому портфелі організації ризиків з високим рівнем збитковості, і неспроможністю менеджменту організації управляти ними.

2. У випадку, коли IB дорівнює 0 (IB = 0), можна стверджувати, що страховий портфель є частково незбалансованим – страхові виплати за звітний період не перевищують рівня надходжень страхових платежів, але значну частку отриманих страхових премій компанія віддає на перестрахування, а також за цих умов можливі зростання аквізаційних витрат.

3. Якщо IB значно перевищує 0, це може свідчити про стійку позицію страхової організації, де страхові платежі стійко зростають, а страхові виплати зменшуються, що вказує на збалансований портфель страхових послуг та вигідну страхову політику, однак можливе збереження аквізаційних витрат. Ці фактори можуть свідчити не тільки

про надійну позицію компанії на ринку та перспективи її розширення, але і про її агресивну конкурентну політику.

4. Якщо FB значно менше 0, це може свідчити про збитковість фінансової діяльності страховика через недоотриманий прибуток або явні збитки від страхової та інвестиційної діяльностей.

Власне, вони дозволять не тільки визначити позиціонування страхової компанії, але й напрями її стратегічного розвитку. Тому результати оцінки зазначеної моделі апробуємо практично, зокрема на прикладі АТ «СК «ARX».

Історичний шлях розвитку АТ «СК «ARX» розпочинається з 1994 року шляхом створення компанія «Веско», що надавала всі види страхування, за винятком страхування життя. Компанія мала 40 регіональних підрозділів [12].

У 2001 році була заснована компанія «Український страховий Альянс», яка спеціалізувалася на обов'язковому та добровільному ризиковому страхуванні.

У 2007 році на український ринок увійшла французька страхова група AXA, яка придбала компанії «Веско» та «Український Страховий Альянс». В результаті об'єднання страхових компаній була створена нова компанія AXA Страхування.

2013 року була заснована компанія «AXA Страхування Життя».

2018 року група AXA вирішила вийти з українського ринку і акції компанії придбав канадський Fairfax Financial Holding. Деякий час компанія продовжувала працювати під брендом AXA, що було передбачено умовами угоди.

2019 року компанія провела ребрендинг і стала називатися ARX.

Аналіз діяльності страхової компанії розпочнемо з аналізу та оцінки грошових потоків на основі вертикального та горизонтального аналізу надходжень за 2020-2022 роки (табл. 2, 3) та вертикального та горизонтального аналізу витрат страхової компанії (табл. 4, 5) у відповідності до фінансової звітності страхової компанії [12].

На основі проведеного аналізу структури витрат страхової компанії найбільшу частку становлять витрати від операційної діяльності, що спричинене найбільшою кількість надходжень від операційної діяльності. Питома вага у 2020 році становила 63,93 %, протягом трьох наступних років їхня частка суттєво змінювалася, а саме - у 2021 році знизилась до 62,87%, тобто на 1,05%, у 2022 зросла, порівняно з попереднім роком на 3,67 % і досягла максимального значення за аналізований період 66,53%. Надходження від інвестиційної діяльності мали обернену тенденцію. Найбільша питома

вага була у 2021 році – 37,13%, в той час як у 2020 році лише 36,08%, а у 2022 році найменша - 33,47%.

Таблиця 2

Вертикальний аналіз надходжень АТ «СК «ARX» за 2020-2022 рр.

Надходження	2020		2021		2022		Відхилення, %		
	значення, тис. грн.	питома вага,%	значення, тис. грн.	питома вага,%	значення, тис. грн.	питома вага,%	2021-2020 рр	2022-2021 рр	2022-2020 рр
Від операційної діяльності	2744382	69,23	3532039	64,64	2 936 547	65,62	-4,58	0,98	-3,61
Отриманих страхових премій	2534793	63,94	3226226	59,05	2 704 843	60,44	-4,89	1,39	-3,50
Компенсації страхових виплат від перестраховика	7 021	0,18	4 916	0,09	630	0,01	-0,09	-0,08	-0,16
Надходження від відсотків за залишками коштів на поточних рахунках	-	-	-	-	22 249	0,50	-	0,50	0,50
Надходження від регресу	76 034	1,92	101 935	1,87	94 388	2,11	-0,05	0,24	0,19
Надходження від операційної оренди	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інші надходження	126534	3,19	198962	3,64	114437	2,56	0,45	-1,08	-0,63
Від інвестиційної діяльності	1219924	30,77	1931892	35,36	1538668	34,38	4,58	-0,98	3,61
Надходження від реалізації фінансових інвестицій	473 462	11,94	779 809	14,27	787 556	17,60	2,33	3,33	5,66
Надходження від реалізації необоротних активів	445	0,01	397	0,01	404	0,01	0,00	0,00	0,00
Надходження від отриманих відсотків	178 153	4,49	196 842	3,60	202 115	4,52	-0,89	0,91	0,02
Інші надходження	567 864	14,32	954 844	-	548 593	12,26	-14,32	12,26	-2,07
Всього:	3964306	100	5463931	100	4475215	100	-	-	-

Витрати від операційної діяльності, в свою чергу складаються із премій, сплачених перестраховикам, витрат на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, зобов'язання з податків і зборів,

адміністративних та інші операційних витрат, страхові відшкодування та врегулювання збитків, аквізиційних витрат, витрат на врегулювання регресних справ, нараховані відсотки та інших витрат.

Витрати від страхових відшкодувань та врегулювання збитків мають найбільшу питому вагу 26,23%, їхня частка суттєво змінювалася, у 2021 році знизилась до 25,77%, тобто на 0,47%, у 2022 зросла, порівняно з попереднім роком на 0,51%, у 2022 році частка витрат від страхових відшкодувань та врегулювання збитків становила 26,27%, тобто, лише на 0,04% більше, ніж на початку аналізованого періоду.

Витрати від премій, сплачених перестраховикам мали питому вагу 2,16%, їхня частка змінювалася, у 2021 році зросла до 3,85, тобто на 1,69%, у 2022 знизилась, порівняно з попереднім роком на 3,34%, у 2022 році частка витрат становила 0,5%, тобто, на 1,66% менше, ніж на початку аналізованого періоду.

Витрати на оплату праці становили 5,35% у 2020 році, у 2021 році знизилась до 4,34%, тобто на 1,01%, у 2022 зросла, порівняно з попереднім роком на 3,18%, у 2022 році частка витрат на оплату праці становила 7,52%, тобто, найбільше за аналізований період, відхилення від 2020 року - 2,17%.

Відрахування на соціальні заходи у 2020 році - 2,73%, у 2021 році їхня частка знизилась до 2,2%, тобто на 0,53%, у 2022 році частка витрат від становила 3,66%, тобто, лише на 0,93% більше, ніж на початку аналізованого періоду і на 1.46% порівняно з попереднім 2021 роком.

Зобов'язання з податків і зборів мали питому вагу 3,73%, їхня частка суттєво змінювалася, у 2021 році знизилась до 2,79%, тобто на 0,94%, у 2022 зросла, порівняно з попереднім роком на 2,65%, у 2022 році частка зобов'язань з податків і зборів становила 5,44%, тобто, на 1,17% більше, ніж на початку аналізованого періоду.

Адміністративні та інші операційні витрати становили 3,54% у 2020 році, у 2021 році знизилась до 2,84%, тобто на 0,7%, у 2022 зросла, порівняно з попереднім роком на 1,32%, у 2022 році становили 4,16%, тобто, найбільше за аналізований період, відхилення від 2020 року - 0,62%.

Аквізиційні витрати мали тенденцію збільшення. Питома вага, яких у 2020 році була найменшою за аналізований період і становила 14,69%, протягом трьох наступних років їхня частка суттєво змінювалася, а саме - у 2021 році зросла до 14.84%, тобто, не суттєво на 0,14%, у 2022 зросла, порівняно з попереднім роком на 1,91% до 16,75 %, що на 2,06% більше, ніж на початку аналізованого періоду.

Витрати на врегулювання регресних справ мали питому вагу 0,3%, їхня частка у 2021 році збільшилась до 0,36%, тобто на 0,06%, у 2022

зменшилась до рівня 0,26%, що на 0,04% менш, ніж на початку аналізованого періоду. Нараховані відсотки займали не значну частку і коливались від 0,09% до 0,18%. Найменше значення спостерігалося у 2021 році, а найбільше на початку аналізованого періоду. У 2022 році питома вага нарахованих відсотків дорівнювала 0,12%, що на 0,06% менше порівняно з 2020 роком. Витрати від інвестиційної діяльності, в свою чергу складаються із витрат на придбання фінансових інвестицій, витрат на придбання необоротних активів, надання позик, розміщення депозитів та інших витрат.

Витрати на придбання фінансових інвестицій мають найбільшу питому вагу серед інвестиційних витрат, та на другому місті серед усіх витрат – 25,91%, у 2021 році частка суттєво знизилась до 17,83%, тобто, аж на 8,08%, у 2022 зросла, порівняно з попереднім роком на 2,16%, у 2022 році частка не досягла рівня 2020 року, але становила 19,99%, тобто, лише на 5,92% менше, ніж на початку аналізованого періоду.

Таблиця 3

Горизонтальний аналіз надходжень АТ «СК «ARX» за 2020-2022 рр.

Надходжен-ня	Абсолютне значення, тис. грн.			Абсолютна зміна, грн..				Темп росту,%	
	2020	2021	2022	2021-2020 рр.	2022-2021 рр.	2022-2020 рр.	2021/2020 рр.	2022/2021 рр.	2022/2020 рр.
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
Від операційної діяльності	2744382	3532039	2936547	787657	-595492	192165	128,70	83,14	107,00
Отриманих страхових премій	2534793	3226226	2704843	691433	-521383	170050	127,28	83,84	106,71
Компенсації страхових виплат від перестраховика	7 021	4 916	630	-2 105	-4286	-6391	70,02	12,82	8,97
Надходження від відсотків за залишками коштів на поточних рахунках	-	-	22 249	-	22249	22 249	-	-	-
Надходження від регресу	76 034	101 935	94 388	25 901	-7 547	18 354	134,07	92,60	124,14
Надходжен-ня від операційної оренди	-	-	-	-	-	-	-	-	-

продовження табл. 3

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Інші надходження	126534	198962	114437	72 428	-84525	-12097	157,24	57,52	90,44
Від інвестиційної діяльності	1219924	1931892	1538668	711968	-393224	318744	158,36	79,65	126,13
Надходження від реалізації фінансових інвестицій	473462	779809	787556	306347	7 747	314094	164,70	100,99	166,34
Надходження від реалізації необоротних активів	445	397	404	-48	7	-41	89,21	101,76	90,79
Надходження від отриманих відсотків	178153	196842	202115	18 689	5 273	23962	110,49	102,68	113,45
Інші надходження	567864	954844	548593	386980	-406251	-19271	168,15	57,45	96,61
Всього:	3964306	5463931	4475215	1499625	-988716	510909	137,83	81,90	112,89

Витрати на придбання необоротних активів у 2020-2021 рр. становили не значну частку на рівні 0,5%, але у 2022 році їхня питома вага зросла на 2%. Витрати на надання позик становили найменшу питому вагу 0,03%.

Питома вага витрат на розміщення депозитів у 2021 році становила 18,73%, що було максимальним в даному періоді, у 2020 році – 9,6%, тобто, відхилення у 2021 році становило 9,13%. У 2022 році питома вага була на рівні 10,89, порівняно з початком періоду на 1,29% більше, а порівняно з попереднім роком на 7,85% менше.

Як видно з даних, наведених в таблиці 5, величина витрат від операційної діяльності у 2021 році на 861 384 тисяч гривень зросла, що склало 34,91% порівняно з величиною 2020 року. За результатами 2022 року витрати від операційної діяльності порівняно з попереднім роком знизилися на 706 562 тисяч гривень. Приріст за аналізований період становив 6,27%.

Витрати від премій, сплачених перестраховикам суттєво змінювалися, у 2021 році зросли на 120 253 тис. грн., у 1,5 рази, у 2022 знизилися, порівняно з попереднім роком на 183 924 тис. грн. Загалом витрати від премій, сплачених перестраховикам знизились на 76 %, тобто, на 63 671 тис. грн.

Таблиця 4

Вертикальний аналіз витрат АТ «СК «ARX»за 2020-2022 рр.

Витрати	2020		2021		2022		Відхилення, %		
	значення, тис. грн.	питома вага, %	значення, тис. грн.	питома вага, %	значення, тис. грн.	питома вага, %	2021-2020 рр.	2022-2021 рр.	2022-2020 рр.
1	**2**	**3**	**4**	**5**	**6**	**7**	**8**	**9**	**10**
В результаті операційної діяльності	2 467 502	63,92	3 328 886	62,87	2 622 324	66,53	-1,05	3,67	2,61
Премії, сплачені перестрахови-кам	83 474	2,16	203 727	3,85	19 803	0,50	1,69	-3,34	-1,66
Витрати на оплату праці	206 352	5,35	229 930	4,34	296 316	7,52	-1,00	3,18	2,17
Відрахування на соціальні заходи	105 548	2,73	116 677	2,20	144 224	3,66	-0,53	1,46	0,93
Зобов'язання з податків і зборів	144147	3,73	147950	2,79	214600	5,44	-0,94	2,65	1,71
Адміністративні та інші операційні витрати	136 612	3,54	150 417	2,84	164 097	4,16	-0,70	1,32	0,62
Страхові відшкодувань та врегулювання збитків	1 012 672	26,23	1 364 456	25,77	1 035 574	26,27	-0,47	0,51	0,04
Аквізиційні витрати	567 169	14,69	785 633	14,84	660 182	16,75	0,14	1,91	2,06
Витрати на врегулювання регресних справ	11 675	0,30	18 992	0,36	10 338	0,26	0,06	-0,10	-0,04
Нараховані відсотки	6 851	0,18	4 988	0,09	4 536	0,12	-0,08	0,02	-0,06
Інші витрати	193 002	5,00	306 116	5,78	72 654	1,84	0,78	-3,94	-3,16
В результаті інвестиційної діяльності	1 392 803	36,08	1 966 335	37,13	1 319 010	33,47	1,05	-3,67	-2,61
Витрати на придбання фінансових інвестицій	1 000 231	25,91	944 258	17,83	787 910	19,99	-8,08	2,16	-5,92
Витрати на придбання необоротних активів	20 153	0,52	28 046	0,53	100 603	2,55	0,01	2,02	2,03
Надання позик	1 590	0,04	1 830	0,03	1 355	0,03	-0,01	0,00	-0,01
Розміщення депозитів	370 600	9,60	992 000	18,73	429 142	10,89	9,13	-7,85	1,29
Інші витрати	229	0,01	201	0,00	-	-	0,00	-	-
Всього:	3 860 305	100,00	5 295 221	100,00	3 941 334	100,00	-	-	-

Витрати на оплату праці у 2021 році зросли на 23 578 тис .грн., тобто на 11,43%, у 2022 збільшились, порівняно з попереднім роком на 66 386 тис. грн. Загалом надходження від отриманих страхових премій зросли на 43,6%, тобто, на 89 964 тис. грн.

Таблиця 5

Горизонтальний аналіз витрат АТ «СК «ARX» за 2020-2022 рр.

Витрати	Абсолютне значення			Абсолютна зміна, грн			Темп росту,%		
	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2021-2020рр.	2022-2021 рр.	2022-2020 рр.	2021/2020 рр.	2022/2021 рр.	2022/2020 рр.
В результаті операційної діяльності	2467502	3328886	2622324	861384	-706 562	154 822	134,91	78,77	106,27
Премії, сплачені перестраховикам	83 474	203 727	19 803	120 253	-183 924	-63 671	244,06	9,72	23,72
Витрати на оплату праці	206 352	229 930	296 316	23 578	66 386	89 964	111,43	128,87	143,60
Відрахування на соціальні заходи	105 548	116 677	144 224	11 129	27 547	38 676	110,54	123,61	136,64
Зобов'язання з податків і зборів	144147	147950	214600	3 803	66 650	70 453	102,64	145,05	148,88
Адміністративні та інші операційні витрати	136 612	150 417	164 097	13 805	13 680	27 485	110,11	109,09	120,12
Страхові відшкодування та врегулювання збитків	1012672	1364456	1035574	351 784	-328 882	22 902	134,74	75,90	102,26
Аквізиційні витрати	567169	785 633	660 182	218 464	-125 451	93 013	138,52	84,03	116,40
Витрати на врегулювання регресних справ	11675	18 992	10 338	7 317	-8 654	-1 337	162,67	54,43	88,55
Нараховані відсотки	6 851	4 988	4 536	-1 863	-452	-2 315	72,81	90,94	66,21
Інші витрати	193002	306 116	72 654	113 114	-233 462	-120 348	158,61	23,73	37,64
В результаті інвестиційної діяльності	1392803	1 966 335	1319010	573 532	-647 325	-73 793	141,18	67,08	94,70
Витрати на придбання фінансових інвестицій	1000231	944 258	787 910	-55 973	-156 348	-212 321	94,40	83,44	78,77
Витрати на придбання необоротних активів	20153	28 046	100 603	7 893	72 557	80 450	139,17	358,71	499,20
Надання позик	1 590	1 830	1 355	240	-475	-235	115,09	74,04	85,22
Розміщення депозитів	370600	992 000	429 142	621 400	-562 858	58 542	267,67	43,26	115,80
Інші витрати	229	201	-	-28	-	-	87,77	-	-
Всього:	3860305	5295221	3941334	1434916	-1353887	81029	137,17	74,43	102,10

У 2021 році відрахування на соціальні заходи зросли на 11 129 тис. грн. (10,54%), а у 2022 році ще на 27 547 тис. грн., загальний ріст становить 38 676 тис. грн, тобто, 36,64%.

Зобов'язання з податків і зборів у 2021 році зросли на 3 803 тис. грн., тобто на 2,64%, у 2022 збільшились, порівняно з попереднім роком на 66 650 тис.грн. Загалом зобов'язання з податків і зборів зросли на 48,88%, тобто, на 70 453 тис.грн.

Адміністративні та інші операційні витрати мали тенденцію збільшення. У 2021 році зросли на 13 805 тис.грн, що становило 10,11%, протягом наступного року їхній приріст був схожий і становив лише 9,09 %. Загалом адміністративні та інші операційні витрати зросли на 20,12 %, тобто, 27 485 тис.грн.

Страхові відшкодування та врегулювання збитків, які становлять значну частку, але у 2021 році зросли на 351 784 тис.грн, у 2022 р. їхня сума знизилась на 328 882 тис.грн. , загалом спостерігається збільшення за аналізований період на 22 902 тис.грн.(2%).

Аквізиційні витрати у 2021 році зросли на 218 464 тис.грн, тобто на 38,52%, у 2022 знизились, порівняно з попереднім роком на 125 451 тис.грн. Загалом аквізиційні витрати зросли на 16,4%, тобто, на 93 013 тис.грн.

У 2021 році витрати на врегулювання регресних справ зросли на 7 317 тис.грн (62%), але у 2022 році різко знизились на 8 654 тис. грн., загальне падіння становить 1 337тис. грн.

Витрати на нараховані відсотки мали тенденцію до зниження. У 2021 році знизились на 1 863 тис.грн., у 2022 році - 452 тис.грн. Загальне падіння становить 2 315 тис. грн.(34%).

Витрати від інвестиційної діяльності у 2021 р. зросли на 573 532 тис.грн, тобто на 41,18%, у 2022 знизилися, порівняно з попереднім роком на 647 325 тис.грн. Загалом витрати від інвестиційної діяльності зменшились на 5,3%, тобто, на 73 793 тис.грн.

Витрати на придбання фінансових інвестицій становлять велику частку, у 2021 році знизились на 5,6%, у 2022 р. їхня сума ще значно знизилась, загалом падіння за аналізований період становить 212 321 тис.грн.

Витрати на придбання необоротних активів у 2021 році збільшились на 39%, тобто, 7 893 тис.грн., у 2022 році спостерігається значне зростання у 2,5 рази. Загальний приріст становить 80 450 тис.грн., тобто, 399%, або майже 3 рази.

Витрати на розміщення депозитів у 2021 році зросли на 621 400 тис.грн., у 2022 знизилися, порівняно з попереднім роком на 562 858 тис.грн. Загалом збільшились на 15,8%, тобто, на 58 542 тис.грн.

Отже, у структурі надходжень страхової компанії найбільшу частку становлять надходження від операційної діяльності, питома вага, яких у 2020 році була найбільшою за аналізований період і становила 69,23%, Надходження від інвестиційної діяльності мали обернену тенденцію. Найбільша питома вага була у 2021 році – 35,36%. Величина надходження від операційної діяльності у 2021 році на 787657 тисяч гривень зросла , що склало 28,7% порівняно з величиною 2020 року. За результатами 2022 року надходжень від операційної діяльності порівняно з попереднім роком знизилися на 595492 тисяч гривень. Приріст за аналізований період становив 7%. Надходжень від інвестиційної діяльності у 2021 р. зросли на 711968 тис.грн, тобто на 58,36 %, у 2022 знизилися, порівняно з попереднім роком на 393244 тис.грн. Загалом надходження від інвестиційної діяльності зросли на 26,13%, тобто, на 318744 тис.грн. У структурі витрат страхової компанії найбільшу частку становлять витрати від операційної діяльності, що спричинене найбільшою кількість надходжень від операційної діяльності. Питома вага у 2020 році становила 63,93 %. Надходження від інвестиційної діяльності - найбільша питома вага була у 2021 році – 37,13%. Величина витрат від операційної діяльності у 2021 році на 861 384 тисяч гривень зросла, що склало 34,91% порівняно з величиною 2020 року. За результатами 2022 року витрати від операційної діяльності порівняно з попереднім роком знизилися на 706 562 тисяч гривень. Приріст за аналізований період становив 6,27%. Витрати від інвестиційної діяльності у 2021 р. зросли на 573 532 тис.грн, тобто на 41,18%, у 2022 знизилися, порівняно з попереднім роком на 647 325 тис.грн. Загалом витрати від інвестиційної діяльності зменшились на 5,3%, тобто, на 73 793 тис.грн.

Аналіз управління формуванням фінансового результату здійснено на основі аналізу динаміки основних фінансових показників.

Основні фінансові показники наведені в табл. 6.

Як видно з даних, наведених в табл. 6, величина чистих зароблених страхових премій у 2021 році на 539968 тисяч гривень зросла порівняно з попереднім роком, що склало 23%. За результатами 2022 року порівняно з попереднім роком величина чистих зароблених страхових премій збільшилась на 49 390 тисяч гривень. Приріст за аналізований період становив 25%. Це є показником збільшення клієнтської бази та росту довіри до страхової компанії.

Чисті понесені збитки за страховими виплатами у 2021 році на 259463 тисяч гривень зросла порівняно з попереднім роком, що склало 25%. Це є не досить хорошим показником, оскільки приріст виплат був

більшим, ніж приріст премій, але оскільки сума страхових премій значно більша а основну діяльність це не вплинуло.

Таблиця 6

Динаміка основних фінансових показників АТ «СК «ARX» у 2020-2022 роках

Показники	Абсолютне значення, грн.			Абсолютна зміна, грн			Темп росту,%		
	2020р.	2021р.	2022 р.	2021-2020 рр.	2022-2021 рр.	2022-2020 рр.	2021/2020 рр.	2022/2021 рр.	2022/2020 рр.
Чисті зароблені страхові премії	2346190	2886158	2935548	539968	49390	589358	123,01	101,71	125,12
Чисті понесені збитки за страховими виплатами	1009058	1268521	1012162	259463	-256359	3 104	125,71	79,79	100,31
Валовий прибуток	1301369	1617638	1923386	316269	305748	622 017	124,30	118,90	147,80
Фінансовий результат від операційної діяльності	289533	202657	457817	-86876	255160	168 284	69,99	225,91	158,12
Інші фінансові доходи	100 809	174804	232130	73995	57326	131 321	173,40	132,79	230,27
Фінансові витрати	7 364	5448	4635	-1916	-813	-2 729	73,98	85,08	62,94
Інші витрати	46 574	74789	152890	28215	78101	106 316	160,58	204,43	328,27
Фінансовий результат до оподаткування	438 550	328461	750012	-110089	421551	311 462	74,90	228,34	171,02
Чистий фінансовий результат	298 658	197436	537377	-101222	339941	238 719	66,11	272,18	179,93
Інший сукупний дохід до оподаткування	-17 760	-	-	-	-	-	-	-	-
Сукупний дохід	280 898	197436	537377	-83462	339941	256 479	70,29	272,18	191,31

За результатами 2022 року порівняно з попереднім роком величина чистих зароблених страхових премій знизилась на 256 359 тисяч гривень, що є хорошим показником. Приріст за аналізований період не відбувся, тобто, збитки за страховими випадками не мають тенденції росту.

Валовий прибуток збільшувався, оскільки темпи росту страхових премій були більшими, ніж темпи росту збитків за страховими виплатами. У 2021 році зріс на 316269 тисяч гривень порівняно з попереднім роком, що склало 24,3%. Це є досить хорошим показником, оскільки приріст валового прибутку, свідчить про збільшення доходу від здійснення основної діяльності. За результатами 2022 року порівняно з попереднім роком відбулося збільшення на 305 748 тисяч гривень, 18%. Приріст за аналізований період становив 47,8%.

Фінансовий результат від операційної діяльності знизився у 2021 році на 86876 тисяч гривень порівняно з попереднім роком. Це є не досить хорошим показником, але у 2022 році відбувся значний ріст на 255 160 тис. грн. порівняно з попереднім роком. Приріст за аналізований період 58%, що є значним враховуючи, що фінансовий результат від операційної діяльності за 2021 рік був на 30% меншим, ніж у 2020р.

Інші фінансові доходи збільшувалися загальний приріст – 130%. У 2021р. збільшилися на 73 995 тис.грн., у 2022 р.- 57 326 тис. грн,. Загалом абсолютна зміна - 131 321 тис. грн.

Фінансові витрати знижувалися, що є добрим показником. У 2021 році на 1916 тисяч гривень порівняно з попереднім роком. За результатами 2022 року порівняно з попереднім роком відбулося зниження на 813 тисяч гривень.

Інші витрати не мали такої хорошої тенденції, вони зростали, досить високими темпами за аналізований період збільшення відбулося у 2,2 рази, на 106 316 тис. грн. У 2021 році на 28215 тисяч гривень, 2022 році на 78 101 тис.грн.

Фінансовий результат до оподаткування був значним і знизився порівняно з попереднім роком у 2021 році, але у 2022 році відбувся приріст у 1,3 рази. У 2021 році відбулося падіння на 110089 тисяч гривень порівняно з попереднім роком. За результатами 2022 року порівняно з попереднім роком відбулося збільшення на 421 551тисяч гривень Приріст за аналізований період становив 71%.

Чистий фінансовий результат мав аналогічну тенденцію з фінансовим результатом до оподаткування. У 2021 році відбулося падіння на 101222 тисяч гривень порівняно з попереднім роком. За результатами 2022 року порівняно з попереднім роком відбулося збільшення на 339 941 тисяч гривень Приріст за аналізований період становив 79%, тобто, 238 719 тис.грн.

Інший сукупний дохід до оподаткування був лише в 2020 році і становив -17 760 тис.грн., що вплинуло на тенденцію сукупного доходу.

Отже, управління формуванням фінансового результату є ефективним, оскільки відбувається приріст основних фінансових показників. Приріст валового прибутку за аналізований період становив 47,8%., фінансового результату від операційної діяльності – 58%, фінансового результату до оподаткування – 71%, чистого фінансового результату – 79%, сукупного доходу- 91%.

Аналіз фінансової надійності компанії здійснювався на основі аналізу динаміки власного капіталу (табл. 7) та безпосередньо на основі аналізу фінансової надійності (табл. 8).

Таблиця 7

Аналіз динаміки власного капіталу АТ «СК «ARX» за 2020-2022 рр.

Показники	Абсолютне значення, грн.			Темп росту,%		
	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2021/ 2020 рр.	2022/ 2021 рр.	2022/ 2020 рр.
Зареєстрований капітал	261 975	261 975	261 975	100	100	100
Капітал у дооцінках	-	-	-	-	-	-
Додатковий капітал	-	-	-	-	-	-
Резервний капітал	118 000	118 000	139906	100	118,564	118,564
Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	577 361	774 797	1290268	134,196	166,53	223,477
Інші резерви	-	-	-	-	-	-
Всього:	957 336	1 154 772	1 692 149	120,623	146,535	176,756

Таблиця 8

Аналіз фінансової надійності за 2020-2022 рр.

Показники	Значення			Темп приросту,%		
	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2021/ 2020 рр.	2022/ 2021 рр.	2022/ 2020 рр.
Показник дебіторської заборгованості (ПДЗ)	65,03	70,38	46,98	108,23	66,75	72,25
Показник ліквідності активів (ПЛА)	145,58	145,40	154,12	99,88	106,00	105,87
Показник ризику страхування (ПРС)	245,07	249,93	173,48	101,98	69,41	70,79
Зворотний показник платоспроможності (ЗПП)	219,41	220,27	184,76	100,40	83,88	84,21
Показник доходності (ПД)	29,34	17,10	31,76	58,27	185,74	108,23
Показник незалежності від перестрахування (ПНП)	87,54	84,75	106,21	96,81	125,31	121,32

Величина зареєстрованого капіталу була стабільною 261 975 тис. грн. Капіталу у дооцінках та додаткового капіталу страхова компанія немає. Резервний капітал протягом 2020-2021 рр., був на рівні 118 000 тис. грн., але у 2022 р. був збільшений до 139906 тис.грн, на 18,5 %. Страхова компанія отримувала прибуток. Нерозподілений прибуток компанії зростав у 2021 році на 34,2%, у 2022 р. – 66,5%, загальний приріст становив 123,5%. Інших резервів підприємством не передбачено. Власний капітал страхової компанії значний, має тенденцію росту та становить 1 692 149 тис. грн. станом на кінець 2022

року. У 2021 році від збільшився порівняно з 2020 р. на 20,6%, у 2022 – 46,5% порівняно з 2021 р., загальний приріст – 76,8%.

Аналізуючи показник дебіторської заборгованості, показує відношення дебіторської заборгованості до капіталу, необхідно сказати, що він був досить великий у 2021 р. був максимальним 70,38%, найменшим у 2022 р. – 46,98%. Тобто, протягом аналізованого періоду він зменшився на 30%.

Показник ліквідності активів (ПЛА) показує відношення високоліквідних активів до зобов'язань, мав тенденцію зростання. Приріст за аналізований період становив 5%. З 145% у 2020 році до 154% у 2022 році.

Показник ризику страхування (ПРС) показує відношення суми чистих премій за всіма полісами до капіталу він був досить великий у 2021 р. був максимальним 249%, найменшим у 2022 р. – 173,5%. Тобто, протягом аналізованого періоду він зменшився на 30%.

Зворотний показник платоспроможності (ЗПП) показує відношення загальної суми зобов'язань до капіталу. У 2021 р. був максимальним 220%, найменшим у 2022 р. – 185%. Тобто, протягом аналізованого періоду він зменшився на 15%.

Показник доходності (ПД) показує відношення чистого прибутку до капіталу. У 2022 р. був максимальним 31%, найменшим у 2021 р. – 17%. Тобто, протягом аналізованого періоду він зріс на 8%.

Показник незалежності від перестрахування показує відношення чистої суми премій по всіх полісах до валової суми премій по всіх полісах. У 2022 р. був максимальним 106%, найменшим у 2021 р. – 84,75%. Тобто, протягом аналізованого періоду він зріс на 21%.

Отже, фінансова надійність страхової компанії досить висока, величина власного капіталу та показники фінансової надійності є оптимальними для страхової компанії.

Аналіз страхових резервів та порядок їх формування вказує на те, що вони формуються страховиком з метою забезпечення майбутніх.

У табл. 9 наведено чисті страхові премії, виплати та резерви протягом 2020-2022 рр. Проведені розрахунки показали, що страхові резерви протягом аналізованого періоду збільшувалися із 1564044 тис.грн. до 2443238 тис.грн. У 2021 році відносно 2020 року приріст становив 27%, у 2022 році порівняно з попереднім 22,67%. Загальний приріст за 2020-2022 рр. 56,21%.

Таблиця 9

Чисті страхові премії, виплати та резерви протягом 2020-2022 рр.

Показник	Значення			Темп приросту,%		
	2020	2021	2022	2021/ 2020 рр.	2022/ 2021 рр.	2022/ 2020 рр.
Страхові премії	2 346 190	2 886 159	2 935 548	123,01	101,71	125,12
Страхові виплати	982 101	1 268 425	1 012 162	129,15	79,80	103,06
Страхові резерви	1564044	1991693	2443238	127,34	122,67	156,21

Для того щоб дізнатися детальну інформацію про фінансовий стан компанії, наочно побачити динаміку зміни показників фінансово-господарської діяльності, фінансової стійкості та фінансової незалежності, ліквідності балансу, рентабельності та темп приросту чистого прибутку, чистого доходу, страхових премій та валюти балансу у табл. 10 наведено показники фінансово-господарської діяльності. Бачимо, що відбувся значний приріст чистого прибутку, окрім 2021 року, приріст капіталу, був не такий стрімкий але досить високий, приріст страхових премій мав тенденцію до зниження, як і приріст страхових виплат. Рівень страхових резервів був найбільшим у 2021 році – 1,72%, але у 2022 р. знизився до 1,44%. Рівень страхових виплат теж найбільший у 2021 році – 0,44%, а найменший у 2022 р.- 0,34%.

Таблиця 10

Показники фінансово-господарської діяльності АТ «СК «ARX» за 2020-2022 рр.

Показники	Значення			Темп приросту,%		
	2020	2021	2022	2021/2020 рр.	2022/2021 рр.	2022/2020 рр.
Приріст чистого прибутку	207,97	-33,89	172,18	-16,30	-508,01	82,79
Приріст капіталу	41,53	20,62	46,54	49,66	225,64	112,06
Приріст активів	27,96	20,95	30,29	74,93	144,56	108,33
Приріст страхових премій	16,51	23,15	0,31	140,18	1,36	1,90
Приріст страхових виплат	5,61	29,15	-20,20	520,06	-69,30	-360,39
Рівень страхових резервів	1,63	1,72	1,44	105,57	83,71	88,38
Рівень страхових виплат	0,42	0,44	0,34	104,99	78,45	82,37

У табл. 11 наведено показники фінансової стійкості та фінансової незалежності, що розраховані у відповідності до табл. 1.

Таблиця 11

Показники фінансової стійкості та фінансової незалежності АТ «СК «ARX» за 2020-2022 рр.

Показники	Значення			Темп приросту,%		
	2020	2021	2022	2021/ 2020 рр.	2022/ 2021 рр.	2022/ 2020 рр.
Робочий капітал	976 656	127 926	2 365 072	13,10	1848,78	242,16
Коефіцієнт фінансової стійкості	0,52	0,53	0,52	102,96	97,02	99,90
Коефіцієнт фінансової автономії	0,31	0,31	0,35	99,73	112,47	112,16
Коефіцієнт фінансової залежності	3,19	3,20	2,85	100,27	88,91	89,15
Коефіцієнт концентрації позикового капіталу	0,69	0,69	0,65	100,12	94,34	94,46
Коефіцієнт фінансового ризику	2,19	2,20	1,85	100,40	83,88	84,21
Коефіцієнт фінансової стабільності	0,46	0,45	0,54	99,61	119,22	118,75
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	1,02	0,11	1,40	10,86	1261,66	137,00
Коефіцієнт стійкості економічного зростання	0,60	0,67	0,76	111,25	113,64	126,43

Проведені розрахунки вказують, що робочий капітал компанії мав тенденцію до збільшення темп приросту за аналізований період 142%, що є значним.

Коефіцієнт фінансової стійкості показує відношення власного капіталу та дебіторської заборгованості до пасиву компанії. Протягом 2020-2022 рр., він був на рівні 0,53-0,52, що є оптимальним.

Коефіцієнт фінансової автономії показує відношення власного капіталу до валюти балансу він сформувався на рівні 0,3, що є дещо менше оптимального значення 0,5.

Коефіцієнт фінансової залежності обернений до коефіцієнт фінансової автономії був на рівні 2,8-3,2. Що також не оптимальне значення, але не критичне для компанії.

Коефіцієнт концентрації позикового капіталу досить високий в середньому 0,67.

Коефіцієнт фінансового ризику високий 1,85-2,2. Коефіцієнт фінансової стабільності обернений до коефіцієнту фінансового ризику і на рівні 0,48. Коефіцієнт маневреності власного капіталу показує відношення робочого капіталу до власного капіталу. У 2020 та 2022 р. він був високий 1-1,4, але у 2021 році спостерігається значне падіння до 0,11.

Коефіцієнт стійкості економічного зростання показує відношення нерозподіленого прибутку компанії до власного капіталу. Протягом аналізованого періоду зростав з 0,6 до 0,76.

У табл. 12 наведено показники ліквідності балансу.

Таблиця 12

Показники ліквідності балансу АТ «СК ARX» за 2020-2022 рр.

Показники	Значення			Темп росту,%		
	2020	2021	2022	2021/ 2020 рр.	2022/ 2021 рр.	2022/ 2020 рр.
Коефіцієнт загальної ліквідності	11,06	3,58	5,71	32,33	159,78	51,66
Коефіцієнт швидкої ліквідності	11,06	3,57	5,71	32,33	159,81	51,66
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,85	0,63	1,40	73,95	222,30	164,38

Коефіцієнт загальної ліквідності показує, скільки гривень поточних активів підприємства припадає на одну гривню поточних зобов'язань. У 2020 році цей показник був найбільшим 11, але він значно знизився і у 2022 році становив 5,71. Коефіцієнт швидкої ліквідності – це індикатор короткострокової ліквідності компанії, який вимірює здатність компанії вчасно погасити свої короткострокові зобов'язання з допомогою високоліквідних активів. Він не значно відрізняється від коефіцієнта загальної ліквідності. Коефіцієнт абсолютної ліквідності є значним, оскільки нормативним вважається значення від 0,1 до 0,2. Протягом 2020-2022 рр. цей показник не був меншим 0,63, тобто, компанія зможе вчасно погасити борги у випадку, якщо термін платежів настане незабаром.

У табл. 13 наведено показники рентабельності.

Таблиця 13

Показники рентабельності АТ «СК «ARX» за 2020-2022 рр.

Показники	Значення			Темп приросту,%		
	2020	2021	2022	2021/ 2020 рр.	2022/ 2021 рр.	2022/ 2020 рр.
Рентабельність страхової послуги	0,08	0,04	0,14	48,19	365,67	176,23
Рентабельність продаж	0,13	0,07	0,18	53,74	267,60	143,81
Рентабельність активів	0,10	0,05	0,11	54,66	208,90	114,18
Рентабельність власного капіталу	0,31	0,17	0,32	54,81	185,74	101,80

Рентабельність страхової послуги є низькою: 0,04-0,14, компанії необхідно покращувати рентабельність страхової послуги. Рентабельність продаж за 2020-2022 рр. зросла на 43%. Рентабельність активів у 2021 році була найменша 0,05, але вцілому трималася на рівні 0,1. Рентабельність власного капіталу: лише в 2021 році значення було менше нормативного >0,2, у 2020р. та 2022р. на рівні 0,3.

У табл. 14 наведено показники темпів приросту чистого прибутку, чистого доходу, страхових премій та валюти балансу.

Таблиця 14

Темп приросту чистого прибутку, чистого доходу, страхових премій та валюти балансу протягом 2020-2022 рр.

Показники	Значення		
	2020	2021	2022
темп приросту чистого прибутку	307,97	66,11	272,18
темп приросту страхових премій	116,23	123,01	101,71
темп приросту валюти балансу	131,80	120,95	130,29

З метою подальшого визначення сценаріїв розвитку страхової компанії проведемо аналіз показників наведених в табл. 1 за «золотим правилом економіки». Особливість рівняння «золотого правила економіки» для страхових компаній полягає у тому, що воно дозволяє встановити відносини між темпами зростання чистого прибутку, доходу, балансу та страхових платежів. Це обґрунтовується необхідністю формування достатнього рівня резервів, щоб забезпечити виплати за страховими полісами. Таким чином, прибуток і дохід страхової компанії залежать від внесків страхових премій та імовірності страхових подій, оскільки ці показники визначаються як відсоток від нетто-премій.

У традиційній моделі «золотого правила» перевага темпів зростання чистого прибутку над доходами пояснюється можливістю оптимізації витрат. Проте в страховій діяльності оптимізація витрат обмежена нетто-преміями, тому прибуток від страхової діяльності не піддається регулюванню з боку страхової компанії. Відповідно з «золотим правилом економіки» темп приросту активів повинен бути більшим за 100% і меншим за темп приросту чистого доходу, який, зокрема, повинен бути меншим за темп приросту чистого прибутку. У сфері страхування темп зростання чистого прибутку повинен дорівнювати або перевищувати темпи зростання чистого доходу та страхових платежів, які, у свою чергу, повинні бути рівними. Чистий

дохід повинен зростати швидше, ніж баланс, і темпи зростання капіталу повинні бути позитивними.

Так, у 2020 році умова не виконується, оскільки 307%>116%<131.

У 2021 році не виконується оскільки темп росту чистого прибутку < 100%.

У 2022 році також не виконується 277%>102%<130.

Відтак у подальшому доцільно визначити позиціонування страхової компанії на ринку, окреслити сценарії її розвитку та акцентувати увагу на прагматизмі управління ними. Власне, проведені дослідження дали змогу визначити, що прагматизм управління включає в себе реалістичний підхід до вирішення проблем, зосередження на практичних результатах, а не на теоретичних концепціях. Це означає, що страхові компанії повинні бути готові до швидкої адаптації до змін у ринкових умовах, законодавстві, технологіях та вимогах клієнтів [17; 22; 24].

В реаліях сьогодення ключову роль у розвитку страхових компаній відіграють технологічні інновації. Очевидно, що використання великих даних (Big Data), штучного інтелекту (AI), блокчейн технологій, може значно покращити ефективність страхових операцій, включаючи оцінку ризиків, визначення премій, обробку заявок на виплату страхових відшкодувань. Крім того, клієнтоцентризм є ще однією важливою особливістю сучасного страхового бізнесу. Тому страхові компанії повинні зосереджуватися на потребах своїх клієнтів, надаючи високоякісний сервіс та індивідуальні страхові рішення. Регулятивні вимоги також впливають на розвиток страхових компаній, які повинні дотримуватися строгих законодавчих норм та стандартів, що регулюють їх діяльність, включаючи капіталові вимоги, правила ведення документації, вимоги до прозорості та інше. Отже, розвиток теоретично-практичної платформи страхових компаній в сучасних умовах вимагає прагматичного підходу до управління, зосередження на технологічних інноваціях, клієнтоцентризмі та дотриманні регулятивних вимог. На практиці, тільки такі компанії зможуть успішно конкурувати на ринку, забезпечуючи високий рівень сервісу для своїх клієнтів.

Відтак аналітична оцінка діяльності страхової компанії дала змогу визначити, що існує багато факторів, які впливають на розвиток страхових компаній, серед них [5; 11; 13; 18-19; 24]:

1. Достатність власного капіталу (страхові компанії повинні мати достатньо власних коштів для покриття потенційних збитків).

2. Врівноважена тарифна політика (встановлення правильних страхових тарифів є важливим для забезпечення прибутковості та конкурентоспроможності).

3. Збалансованість страхового портфеля (розподіл ризиків між різними видами страхування допомагає зменшити загальний рівень ризику).

4. Наявність безпечної програми перестрахування (перестрахування допомагає страховим компаніям управляти великими ризиками).

5. Адекватні методи формування страхових резервів (страхові компанії повинні мати надійні методи для визначення необхідних резервів для покриття майбутніх виплат).

6. Оптимальна інвестиційна політика (ефективне управління активами та інвестиціями є важливим для забезпечення фінансової стабільності та зростання).

7. Високий рівень платоспроможності (здатність компанії своєчасно та повністю виконувати свої зобов'язання перед клієнтами є важливим фактором довіри).

8. Технологічні інновації (використання новітніх технологій може покращити ефективність страхових операцій та покращити обслуговування клієнтів).

9. Регулятивні вимоги (страхові компанії повинні дотримуватися строгих законодавчих норм та стандартів, що регулюють їх діяльність).

10. Економічні умови (загальний стан економіки, такі як рівень безробіття, інфляція, ставки процентів, також можуть впливати на розвиток страхових компаній).

Вищезазначені фактори взаємодіють один з одним і впливають на рішення, які приймають страхові компанії. Тому успішні страхові компанії повинні постійно їх аналізувати та адаптовувати свої стратегії відповідно. Тому побудуємо матрицю фінансової стратегії страхової організації згідно методики, що наведена на рис. 1.

Провівши розрахунки IBFB, визначимо в який квадрат потрапляє страхова компанія та опишемо її поточне становище (рівновага, загрози стійкості і т. д.), а також спрогнозуємо, до якого квадрату може потрапити страховик або яке положення йому бажано займати. За результатами подібних розрахунків у подальшому можна спрогнозувати, до якого квадрату страховик фактично перейде, порівнявши його становище зі значенням, яке було прогнозовано.

Так, опираючись на дані бухгалтерського балансу АТ «СК «ARX» за три звітні роки, проведемо оцінювання страхового та фінансового бізнесу страхової компанії. Зробивши необхідні математичні

розрахунки, представимо результати оцінки страхової та фінансової діяльності компаній за допомогою табл. 15 та 16.

Таблиця 15

Оцінка страхового бізнесу (ІВ) АТ «СК «ARX» за 2020-2022 роки

Показник	Значення			Відхилення		
	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2021-2020 рр.	2022-2021 рр.	2022-2020 рр.
ІВ	-0,40	-0,25	2,36	0,15	2,61	2,76

У 2020-2021 рр. у незбалансованому страховому портфелі організації переважають ризики з великим рівнем збитковості, а менеджмент організації не в змозі справитися зі своїми функціями управління, оскільки показник менше 0. У 2022 році ситуація покращилась сукупна дія факторів свідчить про надійні позиції компанії на ринку та перспективи її розширення, проте вказує й на доволі агресивну конкурентну політику страховика, оскільки ІВ більше 0.

Таблиця 16

Оцінка фінансового бізнесу (FB) за 2020-2022 роки

Показник	Значення			Відхилення		
	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2021-2020 рр.	2022-2021 рр.	2022-2020 рр.
FB	-0,03	0,09	0,18	0,12	0,09	0,21

У 2020 р. можна припустити, що фінансова діяльність страховика за період, що аналізується, була недостатньою, був недоотриманий прибуток в повному обсязі. У 2021- 2022 рр. ситуація покращилась прибуток був отриманий в повному обсязі. Інтерпретуємо отримані результати оцінки положення страховиків за страховою та фінансовою діяльністю на рис. 2.

Як бачимо, страхова компанія отримала позицію хиткої рівноваги у квадраті під номером 6. Вона може розвиватись в квадраті номер 2, 4, 5. У випадку, коли потрапить в 2 квадрат можемо стверджувати, що в певній мірі страховий портфель буде незбалансованим, тобто: страхові виплати за звітний період не перевищують рівня надходжень страхових платежів, проте все ще тримаються рівня норми або ж знаходяться на гідному рівні, але значну частку отриманих страхових премій компанія віддає на перестрахування.

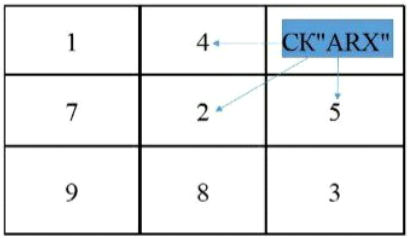

Рис. 2. Матриця прогнозного позиціонування рівноваги та збалансованості 2022 р.

У разі, якщо потрапляння в 4 квадрат, можна припустити, що фінансова діяльність страховика за період, що аналізується, буде збитковою через недоотриманий прибуток або ж явний збиток від ведення як страхової, так і інвестиційної діяльностей. У випадку, коли потрапить в 5 квадрат можемо стверджувати, що страховий портфель буде збалансованим недостатньо ефективно та недоотриманий прибуток. Однак, для компанії найкращим варіантом буде нарощувати свій портфель в квадраті 6, особливо в умовах воєнного конфлікту, однак потрібно розвивати перспективні напрями, щоб не опинитись у гіршому становищі. Загалом, потрапляючи у той чи інший квадрат, страхові компанії повинні вирішувати проблему фінансового потенціалу через певні стратегії, серед яких [9; 20; 24]:

1. Створення власного капіталу, що потрібен для заснування страхової компанії, який у процесі діяльності можна поповнити за рахунок різних джерел.

2. Використання страхових премій, що мають значний вплив на фінансовий потенціал страхових компаній, і які, власне, надходять від клієнтів.

3. Забезпечення фінансової стабільності, що може бути уможливлено за рахунок фінансових ресурсів, так як страховик виконує свої зобов'язання перед страхувальниками, і може стабілізувати власний фінансовий стан, зменшити інфляційний тиск, пропонувати на страховому ринку менш прибуткові види страхових послуг.

4. Інвестиційна діяльність, що в більшій мірі характеризується фінансовим потенціалом страхової компанії і представлена фінансовими ресурсами, що знаходяться в господарському обігу і використовуються як для проведення страхових операцій так і здійснення інвестиційних операцій.

5. Зростання капіталу, нагромадженого страховими компаніями, який і перетворює компанії розвинених країн у потужних інституційних інвесторів.

Серед зазначених стратегій ключову роль у страховому секторі відіграє саме інвестиційна діяльність, так як інвестиції: допомагають страховим компаніям заробляти прибуток, який може бути використаний для покриття витрат та забезпечення фінансової стабільності; дозволяють страховим компаніям диверсифікувати свій портфель активів, що допомагає зменшити ризик; можуть допомогти страховим компаніям збільшити свій капітал, що є важливим для їх здатності виконувати свої зобов'язання перед клієнтами; допомагають страховим компаніям забезпечити свою фінансову стабільність, що є важливим для забезпечення довіри клієнтів. Це вказує на те, що інвестиційна діяльність є важливою складовою успішної стратегії страхових компаній, що тим самим допомагає їм забезпечити фінансову стабільність, управляти ризиками, заробляти прибуток та забезпечувати виконання своїх зобов'язань перед клієнтами [23].

Загалом, вище зазначені стратегії допомагають страховим компаніям підвищити фінансовий потенціал, що є важливим для їх стабільності та здатності виконувати свої зобов'язання перед клієнтами з урахуванням як поточного становища, так і сценаріїв розвитку.

Власне, управління сценаріями розвитку страхових компаній в умовах сьогодення вимагає прагматичного підходу, оскільки мінливе середовище створює непередбачувані умови та ризики, серйозно впливаючи на фінансову стійкість та діяльність компаній. Прагматизм управління включає в себе ретельний аналіз потенційних ризиків, а також впровадження заходів з мінімізації ризиків та забезпечення фінансової стійкості компанії. Крім того, прагматичний підхід передбачає реагування на зміни в умовах війни, швидке прийняття рішень та пристосування бізнес-процесів до нових умов. Також варто відзначити значення диверсифікації активів та страхових продуктів, яка допоможе зменшити ризики та збільшити стійкість компанії в умовах війни.

Відтак проведені дослідження уможливили виокремлення таких перспективних напрямів діяльності страхової компанії [4-5; 19; 24]:

1) технологічний прогрес з акцентом на розвиток нових цифрових технологій та інвестиції у сучасні технології, що можуть значно сприяти покращенню ефективності і зручності для клієнтів;

2) розвиток мережі продажів шляхом розширення мережі агентів і брокерів, впровадження нових методів продажу, що, в свою чергу, може

допомогти збільшити охоплення цільової аудиторії і збільшити обсяги продажів;

3) управління ризиками шляхом розвитку більш точних методів оцінки та управління ризиками, що може допомогти зменшити витрати для компанії і покращити стійкість до негативних зовнішніх факторів;

4) стратегічне партнерство, що уможливить встановлення стратегічних партнерств з іншими фінансовими установами, технологічними компаніями та іншими гравцями на ринку, що сприятиме розвитку нових продуктів та послуг, а також розширенню ринкової присутності;

5) покращення обслуговування клієнтів через спрощення процесу оформлення полісів, покращення сервісу післяпродажу, впровадження програм лояльності та забезпечення якісного та оперативного вирішення питань клієнтів, зокрема в умовах війни, що тим самим може допомогти збільшити задоволеність та лояльність клієнтів.

Отож, проведені дослідження дають змогу констатувати наукові та практичні результати роботи:

1. Страхові компанії виконують вкрай важливу роль у забезпеченні фінансової та соціальної стійкості в умовах мінливого середовища. Їх діяльність сприяє захисту від ризиків, розвитку підприємництва та економіки шляхом сприяння сталому розвитку у складних умовах.

2. Теоретико-практичні засади управління сценаріями розвитку страхових компаній включають в себе теорії стратегічного управління, ризик-менеджменту та прогнозування шляхом: розробки довгострокових стратегій розвитку та планування заходів для досягнення цілей; ризик-менеджменту: страхові компанії повинні впроваджувати системи управління ризиками, які визначають, оцінюють та контролюють ризики у відповідності до конкретних сценаріїв, зокрема військових конфліктів; прогнозування через розробку сценаріїв розвитку на основі даних, що дозволяє спрогнозувати можливі наслідки та вибрати найбільш оптимальний шлях розвитку, зокрема в умовах війни; аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища: для ефективного управління сценаріями розвитку страхових компаній в умовах війни необхідно аналізувати як внутрішні, так і зовнішні фактори, враховуючи їх вплив на діяльність компанії.

3. В діапазоні викликів сьогодення страхові компанії змушені максимально адаптуватися до змін у геополітичному середовищі та ринкових умовах під час конфлікту, що породжує розробку механізмів фінансової стійкості та захисту від значних збитків та врахування

можливих економічних, соціальних та політичних наслідків воєнної ситуації та їх вплив на попит на страхові послуги. Також вони повинні постійно проводити не тільки оцінку внутрішніх ресурсів та можливостей компанії для ефективного функціонування, але й аналіз впливу зміни зовнішнього середовища (в тому числі регулюючих органів, конкуренції, та змін у попиті) на стратегію розвитку страхової компанії. Власне, ці аспекти грають важливу роль в забезпеченні успішності страхових компаній під час війни через адаптацію стратегії та операцій до складних і непередбачуваних умов.

4. Результати проведених досліджень дали змогу за допомогою побудови матриці фінансового забезпечення визначити фінансовий потенціал компанії та активність у всіх сферах її діяльності (страховій, фінансовій, інвестиційній). Ця модель виступила як надзвичайно ефективний метод конкурентного аналізу, який вказує на необхідність пошуку додаткових ресурсів задля фінансового забезпечення та на здатність компанії до подальшого розширення її ринкової частки.

5. Прагматизм в управлінні сценаріями розвитку страхових компаній в умовах війни засвідчив вимогу адаптивності, гнучкості та системного підходу для збереження стабільності та успішної діяльності компанії.

Загалом можемо зазначити, що результати дослідження можуть бути використані у науковій роботі, навчальному процесі та у діяльності страхових компаній.

Відтак подальші дослідження можуть бути спрямовані на ретельний аналіз потенційних ризиків, а також впровадження заходів з мінімізації ризиків та забезпечення фінансової стійкості компанії в умовах мінливого середовища, що сприятиме швидкому реагуванню на зміни в умовах війни, швидке прийняття рішень та пристосування бізнес-процесів до нових умов.

Список використаних джерел:

1. Franchon G., Romanet Y. Finance de l'entreprise. Com-C prendre et maîtriser l'évolution financière de l'entreprise. Paris, France: CLET, 1985. 246 p.
2. Александрова М. М. Страхування: навчально-методичний посібник. К.: ЦУЛ, 2002. 208с.
3. Базилевич В. Д. Страховий ринок України. К.: Знання, КОО, 1998.
4. Боднар О. А., Хоренженко В. В., Татаренкова Ю. В. Функціонування страхового ринку України в умовах пандемії covid-19. *Ефективна економіка.* 2020. № 10. URL:

http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8268. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.10.67
5. Житар М. Тенденції розвитку страхового ринку України в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*, 2024. (61). URL: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-24
6. Король С. В. Лесюк Р. І. Теоретичні засади управління сценаріями розвитку страхових компаній в умовах війни. Тези доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених *«Інноваційно-інвестиційний розвиток бізнесу в умовах економічних збурень»*, Україна, Львів, 28-29 березня 2024 р. Львів: Видавництво Львівської політехніки. 2024. 336 с. С. 113-114. URL: https://lpnu.ua/epi/tezy-dopovidei-mnpk
7. Король С. В., Лесюк Р. І. Особливості управління тенденціями розвитку страхових компаній в умовах мінливого середовища. Матеріали ІІ Міжнародної науково-практичної конференції *«Актуальні проблеми менеджменту в умовах сучасних викликів»,* Україна, Івано-Франківськ, 3-4 квітня 2024 р. Івано-Франківськ: ІФНТУНГ. 2024. 208 с. С. 171-174.
8. Король С. Оптимізація фінансової стійкості страхових компаній як запорука сценаріїв їх розвитку. *Економічний аналіз.* Тернопіль. 2021. Том 31. №1. С. 306-312. URL: https://www.econa.org.ua/index.php/econa/article/view/1937/6565656987
9. Марценюк-Розарьонова О. В., Бондар А. В. Аналіз фінансового потенціалу страхової компанії та механізму його формування. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 22. С. 61–65. DOI: 10.32702/2306-6814.2018.22.61
10. Нєнно І. М. Прогнозування фінансового розвитку страхової компанії. *Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління*. 2008. Т. 12. Вип. 21,ч. І. С. 47-54.
11. Офіційний веб-сайт Ліги страховиків України. URL: http:// www.uainsur.com.
12. Офіційний сайт АТ «СК «ARX». URL: https://arx.com.ua/pro-kompaniyu
13. Парфьонов Я. В. Інвестиційна діяльність страхових компаній в Україні та країнах ЄС. *Економіка та держава*. 2019. № 6. С. 55-58. DOI: 10.32702/2306-6806.2019.6.55
14. Піратовський Г. Л. Страховий бізнес: управління розвитком: монографія. К.: Київ. нац. торг. екон. ун-т, 2006. 254 с.
15. Романенко Є. Дискантне (публічне) рейтингування суб'єктів страхового бізнесу. *Персонал.* №3, 2007. С. 24-27.Савченко О.,

16. Пустовіт О. Матриця фінансового розвитку та оптимізація фінансової стратегії страхової компанії (на прикладі ПРАТ «СК «ЄВРОІНС УКРАЇНА»). *Development Service Industry Management*, 2023. (4), 81-85.
17. Свирида О. А. Особливості функціонування страхового ринку України в умовах воєнного стану. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту*: зб. наук. праць. 2022. № 3-4. С. 104-111. doi: 10.31767/nasoa.3-4-2022.11.
18. Статистика страхового ринку України. *Forinsurer*. 2024. URL: https://forinsurer.com/stat
19. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року. URL: https://bank.gov.ua/ua/fi les/eMbmHjDsYNlNdsE
20. *Страховий ринок України у світлі євроінтеграції: новітні виклики та тренди:* збірник матеріалів VI Міжн. науково-практичної конференції, м. Київ, 23 березня 2023 р. К.: КНЕУ, 2023. 174 с. URL: https://openarchive.nure.ua/server/api/core/bitstreams/21874d2a-28b3-426d-aa07-c0f762fa54b8/content
21. Страхування: підручник /керівник авт. кол. і наук. ред. Осадець С.С., К. КНЕУ, 1998.5 28с.
22. Татарин Н., Ігнатишина В., Скидан У. Проблеми та перспективи розвитку страхового ринку України на сучасному етапі. *Молодий вчений,* 2020. 3 (79), 269-272. URL: https://doi.org/10.32839/2304-5809/2020-3-79-56
23. Ткаченко Н., Кириленко С. Страхові компанії як продуценти інвестиційних фінансових послуг. *Світ фінансів.* 2023. Вип. 2. С. 31-44. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/jspui/bitstream/316497/50036/1/%d0%a2%d0%9a%d0%90%d0%a7%d0%95%d0%9d%d0%9a%d0%9e.PDF
24. Чуницька І. І., Богріновцева Л. М. Особливості діяльності страхових компаній на фінансовому ринку України в умовах воєнного стану. *Інфраструктура ринку.* 2023. Вип. 71. С. 251-258. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2023/71_2023/46.pdf

Кудлай Віра
Національний авіаційний університет, доцент кафедри бізнес-аналітики та цифрової економіки

ЦИФРОВІ ТЕХНОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЙ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ

В сучасному глобалізованому світі посилюється роль цифрових технологій та зростає попит на них. Зростання обсягів національних виробництв, а також світового виробництва товарів і послуг відбувається за рахунок використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та ІТ-продуктів у всіх секторах світового господарства. Економічні відносини переходять у цифровий формат як на рівні малого бізнесу, так і на рівні взаємовідносин між транснаціональними корпораціями (ТНК), міжнародними організаціями та державами. Використання цифрових технологій та продуктів впливає на покращення добробуту населення, зростання обсягів виробництва високотехнологічної продукції та послуг. В сучасному світі спостерігається тісне переплетіння та інтеграція фізичного й віртуального простору. Варто наголосити, що при цьому виникає кардинально нове явище - кіберпростір.

Обробка, передача інформації і даних, функціонування й розвиток нейромереж мають глобальний вимір та масштаб впливу на світову економіку. Варто зазначити, що активне використанням сучасних цифрових технологій не залежать від кордонів між державами та відстанями між ними. Передові цифрові практики успішно застосовуються в стратегії та політиці міжнародного бізнесу та є ефективним фактором стимулювання економічного зростання світової економіки. В той же час поряд із стрімким зростанням застосування цифрових технологій, спостерігається посилення цифрового розриву між різними країнами та регіонами світу.

Варто зазначити, що в світовому господарстві відбувається перехід від традиційної економіки, тобто економіки, яка лише споживає ресурси, до економіки, яка генерує та поповнює ресурси, як матеріальні, так і нематеріальні. Така трансформація можлива саме завдяки функціонуванню електронно-цифрових пристроїв та електронно-цифрових систем. Сучасні цифрові технології створюють нові викликів для всіх суб'єктів світової економіки, що насамперед пов'язано з трансформаційними змінами на галузевих ринках, а також в характері міжгалузевих обмінів товарами, послугами, капіталом та робочою силою. Також в сучасному цифровому світі актуалізуються питання

соціально-економічної співпраці та взаємодії між роботодавцями та найманими працівниками. Питання кіберзахисту даних та інформації всіх суб'єктів економічних відносин, а також цифрової грамотності виробників, споживачів, працівників підприємств й організацій є затребуваним й актуальним в сучасному цифровому світі.

Бурхливий розвиток технологічних інновацій, і в тому числі цифрових, стрімко змінює усталені процеси світового виробництва товарів і послуг, ланцюжки виробництва-постачання-споживання. Цифрові трансформації в глобалізованому міжнародному середовищі впливають на характер взаємовідносин усіх суб'єктів господарювання як на мікро-, макро- і меза-рівнях [1]. Саме цифровізація (діджиталізація) економіки розглядається сьогодні як модель і стратегія сучасного світового інноваційного розвитку країн і регіонів. Ключовими факторами розбудови цифрової економіки витупають інтелектуальні ресурси, технології та нематеріальне виробництво. Вони забезпечують еволюціонування, перехід на наступний рівень розвитку економічних систем, формують нову економічну парадигму та нову концепцію економічного поступу. Загалом, цифровізація (діджиталізація) економічних відносин змінює світ та відкриває нові напрямки та можливості всебічного розвитку світової економіки [5].

Значним науковим викликом сьогодення є дослідження сучасних напрямків, а також особливостей, перспективних шляхів розвитку цифрової трансформації світової економіки в регіональному розрізі. На наш погляд розуміння трендів розвитку цифровізації (діджиталізації) світового економічного простору є стабільним підґрунтям для включення України як рівноправного партнера у світогосподарські зв'язки. Трансформація економіки України насамперед передбачає відкритість до глобальних економічних викликів та прогнозування як позитивних так і негативних впливів цифрових трансформацій на економічно-соціальний розвиток країни. В сучасному світі соціально-економічне зростання, модернізація економічних відносин жодної країни світу не може відбуватись без активного використання цифрових технологій.

Широке застосування цифрових технологій в економічній та соціальній діяльності суб'єктів господарювання дозволяє зменшити фізичні перепони до доступу до сучасних сервісів в освітній, соціальній, фінансовій, торгівельній, транспортній сферах. Зазначені трансформації безумовно сприяють глобальним інтеграційним процесам в світовій економіці. Варто зазначити, що за розрахунками вчених цифрові технології можуть на 70% прискорити досягнення цілей сталого розвитку або Глобальних цілей, які затверджені на Саміті ООН у 2015

році. Серед ключових пріоритетів у вирішенні глобальних проблем людства чільне місце посідає цифрова доступність товарів, послуг для осіб з інвалідністю. Цифрова інклюзія дозволяє мати цифрову доступність до всього спектру товарів та послуг всім громадянам незалежно від їх соціального, майнового стану, стану здоров'я та місця проживання.

Цифрові інструменти та практики дозволяють людям комунікувати та співпрацювати один з одним без обмежень в географічних кордонах та відстанях між ними. Таким чином, цифрові технології стають не лише засобами особистісної комунікації та особистого простору, але й рушійною силою економічного зростання економік держав світу. Аналітичні цифрові програми, автоматизовані боти, додатки до соціальних мереж та програми штучного інтелекту створюють перспективні моделі економічної діяльності суб'єктів господарювання, сприяють створенню нових робочих місць, а також всіляко допомагають підприємцям отримати економічні можливості й вигоди, допомагають знайти кваліфікований персонал для виконання виробничих завдань.

Окрім вищезазначеного цифрові технології відкривають нові шляхи та можливості участі в політичному процесі громадян та громадських організацій. Така взаємодія відбувається через соціальні медіа та онлайн-активності на різноманітних цифрових платформах та цифрових застосунках. Така ситуація буде в подальшому сприяти більшій громадянській активності та розвиненій демократії. Варто зазначити, якщо на початку двадцять першого тисячоліття цифрові технології були ключовими інструментами та помічниками для прогресивної й всебічно освіченої особистості, то відповідно до сьогоднішніх реалій можемо наголосити на існуванні паритетних технологічних та людських ресурсів у всіх сферах суспільної життя, свідомості та практики [4].

Впровадження цифрових трансформацій потребує залучення інвестиційних ресурсів у розробку цифрових моделей та платформ. Цей процес характеризується безперервним охопленням всіх сфер соціально-економічного життя суспільства. Такий вектор розвитку економічних відносин забезпечить технологічний прорив у всіх галузях світової економіки. Інвестування у розвиток цифровізації потребує значних інвестицій, а також вибудови сприятливого інвестиційного клімату з боку національних та міждержавних органів управління. Створення адекватного правого поля, а також інституціональних механізмів для здійснення цифровізації є важливою задачею державних та міждержавних органів влади.

Відомі українські фахівці з цифровізації та цифрової економіки, а саме Н. Касьянова, В. Кудлай, Д. Квашук, Д. Лук'яненко, Т. Олешко, мають значний науковий доробок у науково-методичну базу розвитку цифрових трансформацій соціально-економічних відносин, інформаційно-комунікаційних технологій та технологічних інновацій в сучасній світовій економіці. Наразі відчутною та актуальною є потреба доповнення й розвинення наукової бази цифрових і мережевих технологій, дослідження сучасних трендів розвитку цифрової економіки в глобалізованій світовій економіці, а також формування пропозицій щодо перспективних напрямків й шляхів розвитку цифровізації (діджиталізації) світового економічного простору. Таким чином, зазначена проблематика потребує подальших наукових розвідок та продовження фахових досліджень у контексті соціально-економічних трансформації світової економіки під дією чинника цифровівізації (діджиталізації).

Варто зазначити, що головною рушійною силою сучасних трансформаційних змін у світовій економіці є перегляд та зміна світоглядних установок всіх суб'єктів економічних відносин. Таким чином, фізичні та юридичні особи, представники органів державної влади системно переходять від використання традиційних методів і майданчиків ведення економічної, соціальної діяльності до застосування цифрових мереж та платформ в усіх сферах економічного й соціального життя суспільства. Отже, комплексне дослідження цифрових технологій та глобальних трансформацій в світовій економіці є перспективним і затребуваним.

Дослідження динаміки світової торгівлі товарами та послугами у 2023 році свідчить про скорочення обсягів світової торгівлі на три відсотки порівняно з даними попереднього року. У вартісному вимірі це падіння дорівнює одному трильйону доларів. Варто зауважити, що у 2022 році показник світової торгівлі був на рівні рекордних тридцяти двох трильйонів доларів. Якщо розглядати світову торгівлю у розрізі сектору товарів та послуг, то сектор послуг зріс на п'ятсот мільярдів доларів, що на вісім відсотків більше ніж у 2022 році. Світова торгівля товарами у 2023 році зменшилась приблизно на півтора трильйони доларів, тобто на п'ять відсотків відносно 2022 року. Аналіз світової торгівлі у регіональному розрізі дає підстави стверджувати, що при загальній тенденції до скорочення обсягів світової торгівлі товарам, у 2023 році Китай, Індія продемонстрували тенденцію до зростання обсягів торгівлі товарами в загальносвітовому обсязі світової торгівлі.

Дослідження тенденцій у світовій торгівлі у розрізі розвинутих країн і країн, що розвиваються, у 2023 році порівняно з 2022 роком,

свідчать, що країни, які розвиваються, мали скорочення обсягів світової торгівлі на чотири відсотки, а розвинені країни - на шість відсотків. Варто зазначити, що в торгівлі між країнами глобального Півдня відбулось падіння в обсягах торгівлі на рівні семи відсотків. Проте цей показник в четвертому кварталі 2023 року почав зростати, а показник торгівлі в розвинених країнах, на жаль, зберіг тенденцію до зниження. Військова агресія росії проти України вплинула на обсяги торгівлі росії в світовій торгівлі і зокрема в торгівлі з країнами ЄС. Так, торгівля росії з Європейським Союзом зазнала суттєвого зменшення.

При цьому економічні відносини між росією та Китаєм поліпшились, що віддзеркалює зростання обсягу торгівлі товарами та послугами між цими країнами. Варто зауважити, що геополітична напруженість вплинула на посилення тенденції зменшення торгівельних відносин і обсягів торгівлі між США та Китаєм. Торгівельні взаємовідносини між країнами африканського континенту продемонстрували тенденцію до зростання. Варто зазначити, що це зростання склало шість відсотків. В той же час торгівля між країнами Східної Азії зазнала зменшення на дев'ять відсотків, а між країнами Латинської Америки на п'ять відсотків.

Дослідження світової торгівлі у галузевому розрізі свідчить про зменшення вартості торгівлі в абсолютному вартісному вимірі в цілому. В той же час, галузі фармацевтична, туристична, машинобудівна, насамперед виробництво авіа- та електричного автомобільного транспорту, в періоді, що аналізується, зазнали зростання. В той же час серед галузей, які зазнали значного спаду в обсягах світової торгівлі варто виокремити хімічну, текстильну промисловість.

Відповідно рекомендаціям Ради зі стратегій цифрового уряду (OECP) «цифрові технології» розглядаються, як інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ). Таким чином, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) включають мобільні технології, міжнародну комп'ютерну мережу, мобільні пристрої, а також аналітику даних, які використовуються для покращення генерації, збору, обміну, агрегації, комбінування, аналізу, доступу, пошуку та представлення цифрового контенту, включаючи розробку сервісів та додатків [6].

Цифрові трансформації в світовій економіці відбулися в зв'язку з бурхливим розвитком четвертою промислової революції (Промисловість 4.0), яку вважають шостим технологічним устроєм людської цивілізації. Серед характерних рис Промисловості 4.0 виокремлюють такі характерні риси:

- повну автоматизацію виробничих процесів,

- застосування цифрових технології в усіх ланках соціально-економічних відносин.

Більшість дослідників вважає, що цифрові технології з'явились в сімдесятих роках двадцятого століття з розвитком мікросхем та комп'ютерних систем. В подальшому ці технології вдосконалювались, масштаби їх використання в світовій економіці зростали в геометричній прогресії.

Сьогодні цифровізації приходить на зміну інформатизації. При цьому інформатизацію вважають важливою складовою цифровізації, Під інформатизацією з концептуальної точки зору слід розуміти комплексний підхід до застосування цифрових технологій задля підвищення конкурентоспроможності виробництва продукції та підприємств на світовому ринку, зростання продуктивності праці, а також прискорення соціально-економічного розвитку всіх суб'єктів економічних відносин. Феномен дефініції "цифрова економіка" в узагальненому вигляді слід розглядати як систему соціальних, економічних, а також технологічних взаємовідносин між такими суб'єктами: державою, бізнес-структурами, громадянами. Зазначена система функціонує в глобальному інформаційному просторі за рахунок активного і всебічного використання мережевих цифрових технологій. Мережеві цифрові технології є каталізатором безперервних інноваційних змін, які перманентно відбуваються з метою підвищення ефективності соціально-економічних процесів [3].

Ми погоджуємось з дослідниками, які вважають, що цифрові технології сприяють та ініціюють широкі можливості для бурхливого розвитку міжнародних економічних взаємовідносин, а також продукують створення національної та міжнародної цифрової інфраструктури задля підтримки міжнародного бізнесу.

Варто наголосити, що інформаційно-технологічні досягнення позначились на зростанні частки електронної комерції в загальному обсязі міжнародної торгівлі. Активне запровадження цифрових технологій впливає на зниження торговельні витрати, і насамперед пов'язаних з транспортом та логістикою. Цифрові технології сприяють нівелюванню важливості величини відстані при укладанні міжнародних торгівельних контрактів. Зростає частка бізнес-компаній, які здійснюють міжнародні економічні відносини із використанням цифрових технологій. Цифрові інструменти змінюють не лише обсяги світової торгівлі, а й трансформують структуру світової торгівлі товарами та послугами. Це насамперед стосується товарів, які відносяться до креативних галузей та індустрій. За останні роки в світовій економіці простежується зменшення як в абсолютному так і у

відносному вимірі так званих «традиційних послуг» (логістичних, транспортних). Натомість відбувається зростання обсягів високотехнологічних послуг (інформаційних, телекомунікаційних, комп'ютерних).

Отже, останніми роками відбувається зростання темпів міжнародної торгівлі послугами порівняно із міжнародною торгівлею товарами. Така ситуація насамперед пов'язана з проникнення цифрових технологій в сферу міжнародної торгівлі. Таким чином, широке використання сучасних цифрових технологій впливає на зниження вартості товарних поставок, сприяє полегшенню здійснення міжнародної торгівлі, є драйвером пошуку нових форм взаємодії суб'єктів світової торгівлі [2].

Ключовою особливістю сучасної світової економіки є перехід усіх галузей та сфер до нового економічного укладу, який впливає на зміну в соціально-економічних відносинах суб'єктів господарювання. Трансформації, в першу чергу, пов'язані з проникненням інформаційно-комунікаційних технологій у виробничі процеси підприємств та державних органів влади всіх країн світу, а також у побутове життя населення. Сучасні процеси цифровізації покликані вплинути на формування гармонійного екосередовища та досягнення цілей сталого розвитку в масштабах світової економіки.

Проведений аналіз свідчить, що динамічні зрушення, пов'язані з розвитком цифровізації світової економіки, з часом лише будуть посилюватися. Ці зрушення будуть відбуватися стрімкими темпами й навіть у тих сферах, які до цього часу не були задіяні у процесі цифровізації. Варто зауважити, що цифрові технології є одним із інструментів забезпечення зростання світової економіки, досягнення зростання добробуту населення та вирішення проблем у сфері охорони довкілля. На нашу думку, вплив цифровізації має як позитивні, так і негативні наслідки на екологічний розвиток світової економіки. Отже, задля збереження біорізноманіття, досягнення цілей сталого розвитку варто сфокусувати вектор цифрових трансформацій на вирішенні екологічних та гуманістичних завдань міжнародного співтовариства.

Серед сучасних особливостей світової економіки, які безпосередньо пов'язані з цифровими технологіями варто виокремити:

• зростання масштабів електронної комерції. При цьому левова частка – близько 75% усього товарообігу, який здійснюється за рахунок електронної комерції, зосереджений в країнах Північної Америки, Східній Азії та Європі;

• динамічний та масштабний вплив інформаційно-комунікаційних технологій на обслуговування міжнародних угод та контрактів;

• зниження частки транспортних і логістичних витрат у загальних витратах на здійснення міжнародних контрактів за рахунок цифровізації;

• зміни в товарній структурі міжнародної торгівлі. При цьому відбувається заміщення певних категорій товарів на послуги. Насамперед це стосується креативних продуктів (кінофільми, книги, журнали, газети, відеоігри, музичні твори і таке інше);

• зростання частки високотехнологічних послуг (інформаційні, телекомунікаційні, комп'ютерні) та зменшення частки традиційних послуг. Аналіз структури міжнародної торгівлі дає підставити стверджувати, що темпи зростання міжнародної торгівлі послугами є значно вищими порівняно з міжнародною торгівлею товарами.

Таким чином, широке застосування цифрових технологій призводить до зростання обсягів експорту-імпорту послуг як у абсолютній вартості, так і у відносній частці в загальній структурі міжнародної торгівлі. Розвиток світової економіки повинен базуватися на врахуванні й збалансуванні технологічної, соціальної та екологічної складових світового економічного механізму. І в цьому ланцюжку неприпустимо недооцінювати вплив цифрових технологій на світову екосистему [1].

Фахівці з цифрових технологій і цифрової економіки вважають, що існує чотири базові цифрові технології. Саме використання цих цифрових технологій призводить до революційних трансформаційних змін в ланцюжку виробник-споживач. Технологія інтернет речей (Internet of Things, IoT) застосовується при обміні інформацією не лише між фізичними особами, а й між предметами. Це можуть бути різні механізми, прилади, машини та обладнання. Отже, механізми та обладнання, що оснащені датчиками, здійснюють обмін інформацією і різноманітними даними, проводять обробку отриманої інформації. Зазначені процеси відбуваються в автономному режимі без безпосередньої участі людини. В той же час, людина може взаємодіяти і брати активну участь в цьому процесі. Прикладом технології інтернет речей є система «розумний будинок».

Ще одним прикладом цифрових технологій є промисловий (індустріальний) інтернет речей (Industrial Internet of Things, IIoT). За допомогою цієї системи можливо повністю автоматизувати виробничі процеси та процеси управління. Промисловий (індустріальний) інтернет речей (Industrial Internet of Things, IIoT) активно застосовується в транспортній, комунальній, виробничій, роздрібній галузях. Варто зазначити, що проекти IIoT дозволяють виробникам оптимізувати бізнес-процеси, а також підвищити

ефективність своєї діяльності. До секторів, які активно використовують промисловий (індустріальний) інтернет речей (Industrial Internet of Things, IIoT), відносять також галузь охорони здоров'я та державний сектор.

В сучасній світовій економіці ми можемо спостерігати активне використання цифрових екосистем. Цифрові екосистеми включають сукупність різних фізичних об'єктів, а також програмних систем і керуючих контролерів. При цьому всі складові працюють злагоджено та синхронно. За допомогою аналітики великих даних (Data Driven Decision, Big data) відбувається «оцифровування» фізичного світу, а також його ефективна обробка. Використання хмарних обчислень і технологій штучного інтелекту (Artificial Intelligence) дозволяє:

- скоротити кількість помилок у виробничих та управлінських процесах;
- автоматизувати рутинні операцій та дії;
- зробити бізнес-рішення більш обґрунтованими та доцільними;
- бізнес-організаціям бути більш гнучкими та масштабованими;
- підвищити ефективність виконання бізнес-процесів;
- покращити клієнтський досвід та лояльність клієнтів.

За розрахунками фахівців до 2030 року буде відбуватись щорічне зростання ринку штучного інтелекту (ШІ) на 31%. Це буде відбуватись насамперед за рахунок зростання використання в бізнес-секторі сервісу хмарних обчислень та хмарних застосунків. Отже, мультихмарні та гібридні обчислювальні моделі шише всього застосовуються для опрацювання навантажень, які пов'язані з бізнес-аналітикою, машинним навчанням (МО), штучним інтелектом (ШІ), а також Інтернет речами (IoT).

Отже, цифрові трансформації, крім зазначеного вище, включають застосування в бізнес-середовищі друкованої електроніки, 3D-друку, застосування технології блокчейну, використання віртуальної і доповненої реальності, автономних роботів. Згідно з прогнозами Всесвітнього Економічного Форуму, більшість технологій Четвертої революції буде буденним явищем вже в 2027 році. Таким чином, стануть цілковитою реальністю не лише «розумні будинки», а й «розумні міста», безпілотний транспорт, штучний інтелект у виробничій і соціальній сфері.

Список використаних джерел:

1. Кудлай В. Г. Глобальні тренди екологічного розвитку світової економіки в умовах цифровізації. *Галицький економічний вісник*. 2023. Том 84. № 5. С. 7-14.
2. Кудлай В.Г. Сучасні тренди розвитку світової економіки в умовах цифровізації. *Зб. матеріалів V Міжнародної наук.-практ. конф. «Бізнес-аналітика: моделі, інструменти та технології»*. Київ : НАУ, 2024. С.216-218.
3. Федулова Л. І., Ємельяненко Л. М. Інвестування в цифрову економіку: глобальні тенденції та практика України. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 6–13.
4. Цифрова інклюзія та доступність: соціальна діджиталізація: монографія / Ганна Давиденко. Вінниця: ТВОРИ, 2023. 240 с.
5. Штець Т.Ф. Світовий досвід впровадження механізмів державного регулювання розвитку сектора цифрової економіки. *Вчені записки університету «КРОК». Серія : Економіка*. 2019. Вип. 1. С. 84-89.
6. Recommendation on Digital Government Strategies. OECD. URL: https://www.oecd.org/gov/digital-government/recommendation-on-digital-government-strategies.htm?_ga=2.258596106.1455200185.1698664716-1017062291.1694187151 (access at 20.11.2023)

Сверстюк Андрій[1,2], Радчук Дмитрій[2], Хемій Андрій[2], Гунька Віктор[1]

[1]Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського, кафедра медичної інформатики
[2]Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, кафедра комп'ютерних наук

ОПТИМІЗАЦІЯ ТА МЕНЕДЖМЕНТ АНАЛІТИЧНОГО ПОШУКУ НАУКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Вступ. Сьогодення вимагає від науковців багатьох актуальних, новаторських та якісних досліджень, які неможливо виконати без попереднього детального вивчення стану наукового питання. Повноцінне вирішення даної проблеми неможливе без глибокого аналітичного огляду літературних джерел. В даний час цю проблему можна оптимізувати за рахунок використання інформаційних пошукових систем. В науці взагалі, а в медицині, зокрема, є низка на сьогодні ще не повністю вирішених запитань, над розв'язанням яких багато років працюють науковці зі всього світу, однак, вони не втрачають своєї актуальності. Так, у даний час, захворювання органів дихання набувають все більшого значення і охоплюють різні верстви населення незалежно від віку та професії. Смертність від пульмонологічної патології зараз входить в п'ятірку основних причин летальності в Україні за останні роки, поступаючись лідерством тільки серцево-судинним захворюванням, нещасним випадкам, онкологічній патології та коронавірусній хворобі, хоча, в цьому випадку однією з основних причин смерті пацієнтів є саме ураження легень [1, 2]. Також є дуже великими економічні збитки від тимчасової і постійної втрати працездатності [3]. Приклад аналітичного огляду публікацій по методах машинного навчання в онкології розглянуто в роботі [4].

Основна частина. Використання комп'ютерної програми Web of Science Core Collection дає змогу оптимізувати трудомісткість релевантного пошуку наукової літератури по відповідній тематиці. Пошукова система Web of Science Core Collection дозволяє здійснювати запит до бази даних бібліографічних джерел. Тому метою роботи була оптимізація аналітичного огляду літературних джерел при досліджуванні причин виникнення та прогресування захворювань органів дихання наукометричною базою даних Web of Science Core Collection.

Для оцінювання актуальності досліджень методів машинного навчання та їх використанні в пульмонології в наукометричній базі Web

of Science Core Collection було сформульовано аналітичний запит (TS=(pulmonology) OR TS= (diseases of respiratory organs) OR TS= (trachea) OR TS= (bronchi) OR TS= (lungs) OR TS= (pleura)) AND (TS= (Artificial Intelligence) OR TS= (forecasting methods) OR TS= (forecasting models) OR TS= (monitoring) OR TS= (decisiontrees) OR TS= (predictive factors) OR TS= (predictive biomarkers) OR TS= (regression analysis)).

На наш пошуковий запит по даній темі в наукометричній базі знайдено 4119 наукових праць, з них 2418 з 2014 по 2023 роки, тобто, за останнє десятиріччя. Найбільша кількість літературних джерел по досліджуваній тематиці припадає на останні 3 роки. Зокрема в 2021 році було опубліковано 366 публікацій, 2022 – 362, 2023 – 387, що підтверджує актуальність дослідження даної проблеми та невпинне зростання інтересу до неї в усьому світі (рис.1). Загалом спостерігаємо зростання кількості публікацій протягом останніх десяти років. Це додатково підтверджує високий науковий інтерес до досліджуваної тематики, а саме ключових слів пульмонологія, захворювання органів дихання, трахея, бронхи, легені, плевра та штучний інтелект, методи прогнозування, моделі прогнозування, моніторинг, дерева рішень, фактори прогнозування, прогностичні біомаркери, регресійний аналіз.

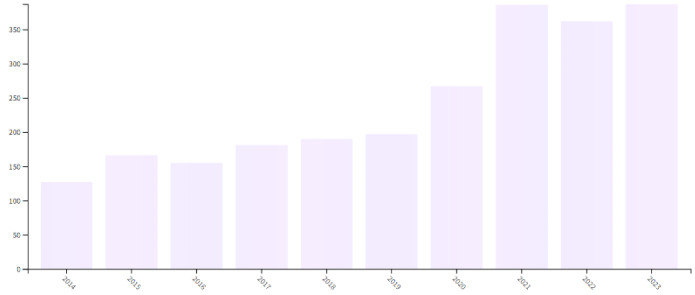

Рис. 1. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Web of Science Core Collection (загальна кількість праць за роками)

Серед наукових праць переважали дослідницькі статті в журналах– 1998, оглядові статті – 254 та Proceeding Paper – 147 (рис. 2).

Рис. 2. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Web of Science Core Collection (види публікацій)

Найбільше статей було видано у таких рубриках, як дихальна система – 292, медична радіологія та променева діагностика – 267, внутрішня медицина – 209, онкологія – 141 та техніка, електротехніка, електроніка – 133 (рис. 3).

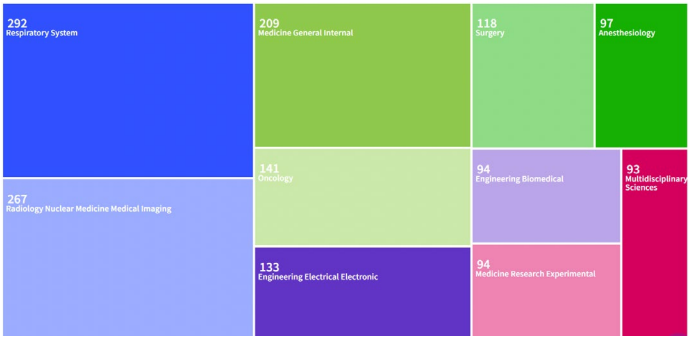

Рис. 3. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Web of Science Core Collection (рубрики)

Щодо основних авторів, то лідерство у вивченні даної проблеми мають такі науковці, як Zhang V. – 19, Kim J. – 14, Wang Y. – 12 та Liu Y. – 10 наукових праць (рис. 4).

Рис. 4. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Web of Science Core Collection (автори)

В розрізі наукових закладів провідні позиції займають Гарвардський університет – 59, Каліфорнійський університет – 53, Гарвардська медична школа – 38, Техаський університет – 36, Лондонський університет та Університет Торонто– по 35 наукових робіт (рис. 5).

Рис. 5. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Web of Science Core Collection (наукові заклади)

В аспекті мов, якими викладено науковий матеріал, то переважна маса робіт викладена англійською (2336), німецькою – 28, іспанською – 9, французькою -8 та польською – 5 наукових праць (рис. 6).

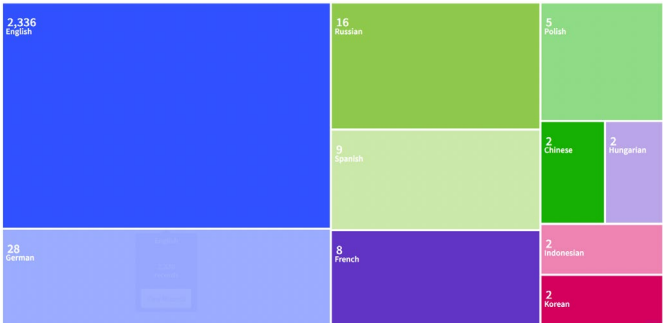

Рис. 6. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Web of Science Core Collection (мова публікації)

В розрізі країн, кількість публікацій найбільше у науковців США – 506, Китаї – 304, Німеччині – 177, Італії – 167, Індії – 166 та Англії – 156 робіт (рис. 7).

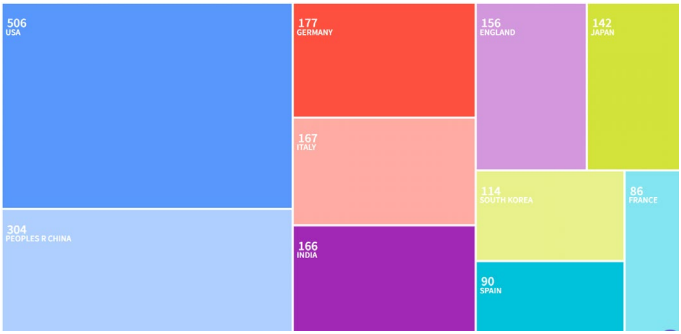

Рис. 7. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Web of Science Core Collection (країни)

Використання комп'ютерної програми Scopus також оптимізує релевантний пошук наукової літератури з первної проблеми. Для оцінювання актуальності досліджень методів машинного навчання та їх використанні в пульмонології в наукометричній базі Scopus було сформульовано аналітичний запит:

(ALL(pulmonology) OR ALL(diseases of respiratory organs) OR. ALL(trachea) OR ALL(bronchi) OR ALL(lungs) OR ALL(pleura)) AND (ALL(Artificial Intelligence) OR ALL(forecasting methods) OR

ALL(forecasting models) OR ALL(monitoring) OR ALL(decisiontrees) OR ALL(predictive factors) OR ALL(predictive biomarkers)OR ALL(regression analysis)).

За результатами пошуку в наукометричній базі Scopus спостерігаємо зростання кількості публікацій протягом останніх десяти років. Це також додатково підтверджує високий науковий інтерес до досліджуваної тематики, а саме по пульмонології, захворюваннях органів дихання, трахеях, бронхам, легеням, плеврі та штучному інтелекту, методах прогнозування, моделях прогнозування, моніторингу, деревах рішень, факторам прогнозування, прогностичним біомаркерам, регресійному аналізу.

На наш пошуковий запит по даній темі в наукометричній базі Scopus знайдено 700308 наукових праць з 1952 до 2024 року, з них 451409 з 2014 по 2023 роки, тобто, за останнє десятиріччя. Найбільша кількість літературних джерел по досліджуваній тематиці припадає на останні 3 роки. Зокрема в 2021 році було опубліковано 65977 публікацій, 2022 – 71609, 2023 – 72589, що підтверджує актуальність дослідження даної проблеми та невпинне зростання інтересу до неї в усьому світі (рис. 8).

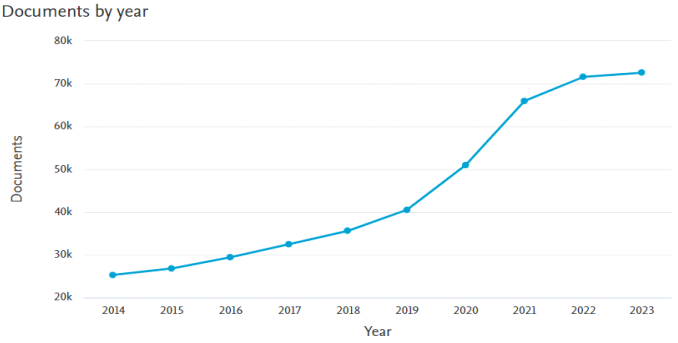

Рис. 8. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Scopus (загальна кількість праць за роками)

Найбільше статей було видано у таких галузях медицини, як онкологія – 3965, молекулярна біологія – 3524, імунологія – 2662, громадське здоров'я – 2607. Щодо галузі знань комп'ютерні науки, то кількість статей із використання штучного інтелекту в пульмонології сягнула 230, що свідчить про наростаючу зацікавленість використання алгоритмів штучного інтелекту саме в досліджуваній проблемі (рис. 9).

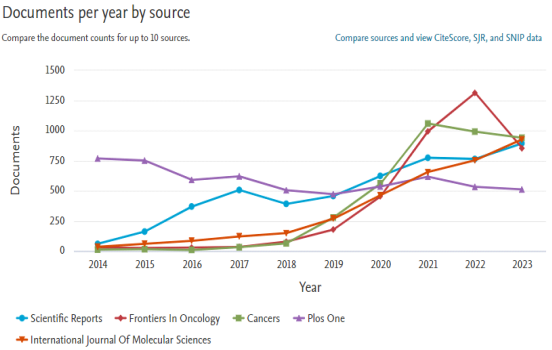

Рис. 9. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Scopus (рубрики)

Щодо основних авторів, то лідерство мають такі науковці, як Bruze M, Fryer A.D., Api A.M., Belsito D., Dagli M.L., Lapczynski A., Ritacco G., Schultz T.W., Sipes I.G. та Botelho D., кількість праць котрих перевищує 250 (рис. 10).

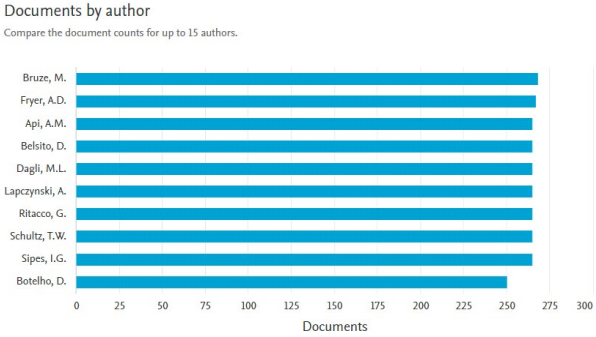

Рис. 10. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Scopus (автори)

В розрізі країн, кількість публікацій найбільше у США – 117483, Китаї – 103860, Об'єднаному Королівстві – 33962, Німеччині – 28234 та Італії – 27901. Отже, переважно розвинуті країни світу зацікавленні у прогнозуванні розвитку та перебігу захворювань органів дихання (рис. 10).

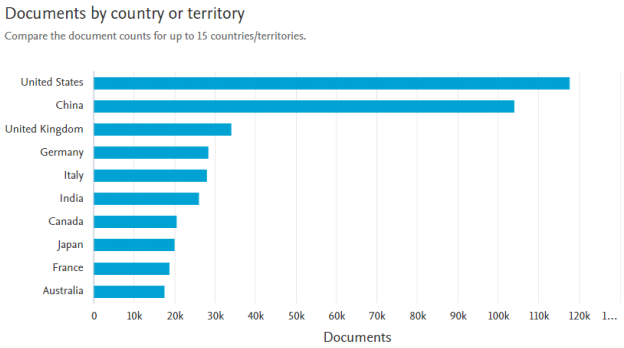

Рис. 10. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Scopus (країни)

Серед наукових праць переважали дослідницькі статті в журналах (69.5%), оглядові статті (18,5%), тези конференцій (4,9%) та розділи в монографіях (4,3%) (рис. 11).

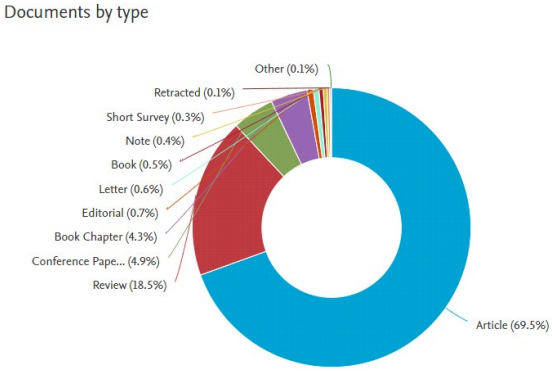

Рис. 11. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Scopus (види публікацій)

Щодо предметних галузей, то найбільша питома частка наукових праць належала до медицини (35,9%), біологічної хімії, генетики та молекулярної біології (14,9%), комп'ютерних наук (6,0%) та інженерії (5,8%) (рис. 12).

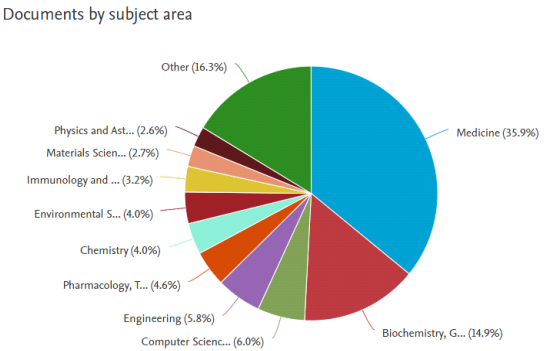

Рис. 12. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Scopus (предметні галузі)

На рис. 13 наведено результати пошукового запиту в наукометричній базі Scopus серед наукових закладів.

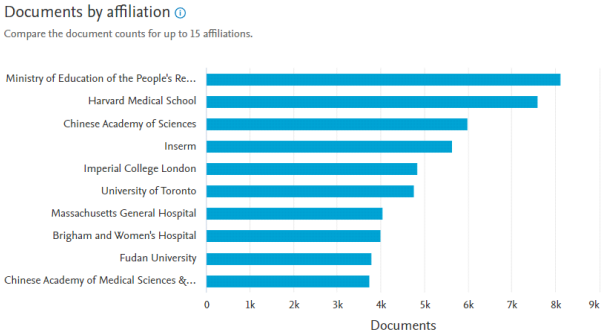

Рисунок 13. Результати пошукового запиту в наукометричній базі Scopus (наукові заклади)

В розрізі наукових закладів провідні позиції займають Гарвардський університет – 59, Каліфорнійський університет – 53, Гарвардська медична школа – 38, Техаський університет – 36, Лондонський університет та Університет Торонто– по 35 наукових робіт (рис. 13).

Висновки: У даній статті проведено аналітичний огляд публікацій по використанню штучного інтелекту в медицині, зокрема,

пульмонології. Проведено аналіз робіт по роках в наукометричних базах Web of Science Core Collection та Scopus. Проведено аналіз робіт по роках. Представлено авторів з найбільшою кількістю робіт з врахуванням країн та навчальних закладів. На основі отриманих даних аналітичного огляду літературних джерел з допомогою програми наукометричних баз Web of Science Core Collection та Scopus можна зробити висновок про зростаючий науковий інтерес до проблеми дослідження причин виникнення та прогресування захворювань органів дихання, тому такі дослідження є надзвичайно актуальними для покращення та збереження здоров'я пацієнтів.

В подальших дослідженнях планується провести аналітичний пошук для інших медико-біологічних досліджень [5, 6] для оцінювання сучасних наукових тенденцій в медицині та реабілітації.

Список використаних джерел:

1. Щорічний звіт про стан здоров'я населення України та епідемічну ситуацію за 2022 рік [Електронний ресурс] - Режим доступу: https://moz.gov.ua/uploads/ckeditor.
2. Рингач Н. О.. Смертність від зовнішніх причин: вплив пандемії та війни в Україні / Статистика України. – 2023. - № 1. - С. 140-153. DOI: 10.31767/su.1(100)2023.01.13
3. Економіка охорони здоров'я [Текст]: [Підручник] / За заг. ред. д. мед. н., проф. Парія В.Д.; Національний медичний університет імені О.О. Богомольця. − Житомир: ТОВ «Видавничий дім "Бук-Друк"», 2021. – 288 с.
4. Abubakar, S. A., Sverstyuk, A. Analytical review of publications on machine learning methods in oncology and approach to evaluating their quality. In Computer systems and information technologies. 2024. (Issue 1, pp. 6–16). Khmelnytskyi National University. https://doi.org/10.31891/csit-2024-1-1.
5. Марценюк В.П., Кравець Н.О., Сверстюк А.С. Інформаційна система медико-біологічних досліджень: проект на основі Web-технологій. Укр. журнал телемедицини та мед. телематики. 2003;1(1):57-60.
6. Марценюк В.П., Качур І.В., Сверстюк А.С., Бондарчук В.І., Завіднюк Ю.В., Коваль В.Б., Мочульська О.М. Моніторинг стану здоров'я за функціональними показниками за допомогою сенсорів у реабілітаційній медицині: систематичний огляд. Вісник наукових досліджень. 2019(2):5-12.

УДК 339.9

Рецензенти:
Метеленко Наталя Георгіївна, доктор економічних наук, професор, директор Інженерного навчально-наукового інституту ім. Ю.М. Потебні Запорізького національного університету
Муравський Володимир Васильович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку і оподаткування Західноукраїнського національного університету
Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу та управління бізнесом Національного університету «Києво-Могилянська академія»

Розвиток соціально-економічних систем в геоекономічному просторі: колективна монографія /за ред. д.е.н., проф. С.М. Співака. Тернопіль: ФОП Паляниця В.А., 2024. 318 с.

За достовірність поданих до друку матеріалів відповідальність несуть автори.

Рекомендовано до друку вченою радою Тернопільського національного технічного університету імені Івана Пулюя (протокол № 6 від 18 червня 2024 р.)

ISBN 978-617-7875-82-5

©Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя, 2024

Підписано до друку 14.08.2024. Формат 60×90, 1/16.
Друк лазерний. Папір офсетний. Гарнітура TimesNewRoman.
Умовно–друк. арк. 15,9. Наклад – 100 прим.
Замовлення № 14082024

*****

Друк ФОП Паляниця В. А.
Свідоцтво ДК №4870 від 20.03.2015 р.
м. Тернопіль, вул. Б. Хмельницького, 9а, оф.38.
тел. (0352) 528–777.